

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ

Πρ. Ἐκτ. Καθηγητοῦ τῶν Ἑλλην. Γραμμάτων ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ
καὶ Γυμνασιάρχου ἐν τῷ Ἀρσακείῳ

ΕΠΙΤΟΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ Γ', Δ', Ε' καὶ ΣΤ' ΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ἈΝ΄ΙΣΤΟΙΧΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἡ μόνη ἐγκριθεῖσα ἐν τῷ τελευταίῳ διαγωνισμῷ ἐπὶ πενταετίαν
ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930 — 1936

ΕΚΔΟΣΙΣ ΟΓΔΟΗ

Οὐ πάύσομαι τὰς Χάριτας
Μούσαις συγκαταμειγνύς,
ἀδίσταν συζυγίαν·
μὴ ζῶην μετ' ἄμουσίας.

Ἐδρ. Ἡρ. Μ. 674

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Δ. Ν. ΤΖΑΚΑ — ΣΤ. ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1876
65 ΕΛΕΥΘ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 65
ΑΘΗΝΑΙ
1955

Πάν αντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότου θεωρεῖται κλεψίτυπον.

Οκτωβρίου

Α'. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ, ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Φιλολογία κυρίως εἶναι ἡ φιλία πρὸς τοὺς λόγους καὶ τὰς συζητήσεις, ἀντίθετος δὲ πρὸς αὐτὴν εἶναι ἡ **μισολογία**: ἰδιαιτέρως δὲ ἡ **φιλολογία** σημαίνει οὐ μόνον τὴν ἀγάπην καὶ σπουδὴν περὶ τοὺς ἐντέχνους γραπτοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν· διότι ἐν τοῖς μνημείοις τούτοις τοῦ λόγου περιέχονται οἱ πνευματικοὶ θησαυροὶ λαοῦ τινος, ἐν αὐτοῖς δὲ περισσότερον ἢ ἀλλαγῶν ἀπεικονίζεται ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις αὐτοῦ, οἱ πολιτικοὶ, κοινωνικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ θεσμοί, ἡ περὶ τὰς καλὰς τέχνας ἰκανότης καὶ καθόλου ὁ βαθμὸς τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ. Ὅσοφ δὲ μᾶλλον ἐπολιτίσθη λαὸς τις, τόσοφ μᾶλλον καὶ τὴν φιλολογίαν αὐτοῦ ἀνέπτυξεν, ὡς ὁ Ἕλληνικός· εἰς τὴν ὑψηλὴν δὲ ἀνάπτυξιν τῆς **ἑλληνικῆς φιλολογίας** συνετέλεσε τὸ μὲν ἡ εὐφυΐα τοῦ λαοῦ, το δὲ καὶ τὸ φιλελεύθερον αὐτοῦ πολίτευμα· διότι οὔτε ἱεροκρατία ἐπέβλεπεν αὐτόν, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε δεσποτεία, ὡς ἐν Ἀσίᾳ. Ἀλλὰ καὶ τὸ κλίμα τῆς χώρας συνέβαλε προσέτι· διότι καὶ οὐρανὸν αἴθριον ἔχει ἡ Ἑλλάς καὶ ἀέρος εὐκρασίαν· ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν ἐφέροντο πρὸς τὸ **ιδανικόν**, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸν **χρηματισμόν**, ὡς οἱ Φοίνικες. Ὅθεν ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία διὰ τὴν ἁρμονικὴν αὐτῆς σύνθεσιν καὶ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς, διὰ τὸ πλούσιον καὶ σπουδαῖον περιεχόμενον καὶ διὰ τὴν ὑγιᾶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀντίληψιν, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴν αὐτῆς δύναμιν εὐλόγως ἐγένετο πρότυπον μιμήσεως· καὶ πρῶτον οἱ Ῥωμαῖοι καταελθόντες ἐξ αὐτῆς καὶ ταύτην μιμηθέντες προήγαγον τὴν ἑαυτῶν φιλολογίαν, δι' ἣς ἐξεπολίτισαν τὴν Δύσιν. Ὅτε δὲ μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κων]στόλεως πλειὰς λογίων φυγάδων Ἑλλήνων ἀνεροῦπιεν ἐν Ἰταλίᾳ τὰ ἑλληνικὰς σπουδὰς, αὗται συνετέλεσαν τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καθ' ὅλην τὴν Δύσιν. Ἐκτοτε δὲ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἠξιώθησαν παγκοσμίου τιμῆς καὶ σπουδῆς καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης ἐπλουτίσθη καὶ ἐρρυθμίσθη πρῶτον

μὲν ἢ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνθήσασα Γαλλικὴ φιλολογία, ὕστερον δὲ καὶ ἡ Γερμανικὴ, ὅτε οἱ σοφοὶ τῆς χώρας ἐκείνης ἐγαλουχήθησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Ἡ ἑλληνικὴ **φιλολογία** γίνεται ἐπιστῆμη ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων (3ου αἰῶνος π.Χ.), ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος μ.Χ. ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Εὐρώπης καλλιεργηθεῖσα εὐρέως ἀνέπτυξε διαφόρους κλάδους· διότι ἐσπουδάσθη ἰδιαιτέρως ἡ ἀρχαιολογία, ἡ μυθολογία, ὁ δημόσιος, ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων κλπ. εἷς δὲ τῶν κλάδων τούτων ἐγένετο καὶ ἡ **γραμματολογία**· εἶναι δὲ ἡ **γραμματολογία** ἱστορικὴ καὶ καλολογικὴ ἐξέτασις τῶν ἐντέχνων τοῦ λόγου μνημείων, ἐν οἷς ἀπεικονίζεται τὸ πνεῦμα καὶ ὁ βίος τοῦ συγχρόνου αὐτοῖς ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἰδιάζουσα περὶ τὸν λόγον τέχνη τῶν παραγόντων αὐτά. Ἀντὶ τοῦ ὅρου γραμματολογία ὀλίγοι τινὲς μετεχειρίσθησαν τὴν λέξιν **γραμματεία**¹, ἣτις σημαίνει τὰ **γράμματα** γενικῶς καὶ τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν· πολλοὶ δὲ σήμερον μεταχειρίζονται τὸν ὅρον **λογοτεχνία**, ἣτις σημαίνει οὐ μόνον τὴν ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ λόγου **τέχνην**, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν, ἔτι δὲ καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐντέχνων τοῦ λόγου μνημείων.

Πᾶς δὲ **λόγος** δύναται νὰ ἐξετασθῇ κατὰ τὴν **ὕλην** καὶ τὸ **εἶδος**, ἐξ ὧν σύγκειται· καὶ ὕλη μὲν εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἦτοι τὰ νοήματα· εἶδος δὲ ἡ μορφή εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ταῦτα ἐκφράζονται· ἀποτελοῦσι δὲ τὸ εἶδος οὐ μόνον αἱ λέξεις καὶ ἡ κατὰ κανόνας πλοκὴ αὐτῶν, αἱ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, τὰ ποικίλα σχήματα, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ὅλου λογοτεχνήματος οἰκονομία· καὶ τῶν μὲν νοημάτων ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια, τοῦ δὲ εἶδους τὸ κάλλος. Ἡ γραμματολογία ὡς ἱστορικὴ ἅμα καὶ καλολογικὴ ἐπιστῆμη ἐξετάζει τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν· καὶ ὡς ἱστορικὴ μὲν ἀναζητεῖ, πότε καὶ ποῦ ἕκαστον εἶδος τοῦ λόγου παρήχθη καὶ πῶς γίνεται ἀπαύγασμα τῆς συγχρόνου πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως· ὡς καλολογικὴ δὲ κρίνει κατὰ πόσον ἐμφανίζεται ἐν αὐτοῖς ἡ τοῦ καλοῦ ἰδέα.

1. Ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἢ περὶ τὰ **γράμματα** (=litterae) σπουδὴ ὀνομάσθη Litteratura, ὅθεν τὸ Γαλλικ. littérature καὶ τὸ Γερμαν. Literatur.

Μέθοδοι τῆς γραμματολογίας

Πρὸς κατανόησιν δὲ τῶν ἱστορικῶν καὶ αἰσθητικῶν νόμων, οἷτινες ἐκ τῶν εἰρημένων μνημείων τοῦ λόγου συνάγονται, ἀπαιτεῖται μεθοδική τις ταξινόμησις αὐτῶν· τρεῖς δὲ **μέθοδοι** πρὸς τοῦτο ἐπενοήθησαν· α') ἡ **συγχρονιστικὴ** δηλ. ἡ συγχρόνως ἐξετάζουσα πάντα τὰ σύγχρονα γραπτὰ μνημεῖα τοῦ λόγου καὶ ἑτεροειδῆ ὄντα· β') ἡ **ειδογραφικὴ**, ἡ ἐξετάζουσα δηλ. ἕκαστον **εἶδος** τοῦ λόγου χωριστὰ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ μέχρι τέλους, καὶ γ') ἡ **μεικτὴ**, ἡ συνδυάζουσα τὴν συγχρονιστικὴν μετὰ τῆς εἰδογραφικῆς· αὕτη δηλ. ἐξετάζει μὲν τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου **κατ' εἶδος**, ἀλλὰ κατὰ τὰς περιόδους, ἐν αἷς ἐμφανίζονται ταῦτα· εἰς ταύτην δὲ καὶ ἀκολουθοῦμεν ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν γραμματολογίαν.

Β'.

ΜΕΡΟΣ Α'. ΓΕΝΙΚΟΝ

Προφορικὸς, γραπτὸς λόγος

Οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔξω ἐπικοινωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους μόνον διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου· ὁ δὲ γραπτὸς, ὅστις εἶναι μόνιμος διὰ σημείων ἀποτύπωσης ἐκείνου, ἀνεπτύχθη πολὺ ὕστερον· καὶ ὁ μὲν προφορικὸς εἶναι ἀπλούστερος καὶ ἀτεχνότερος, ὁ δὲ γραπτὸς τελειότερος καὶ τεχνικώτερος κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὰς ἰδέας.

Ὁ δὲ ἑλληνικὸς λόγος, προφορικὸς καὶ γραπτὸς, διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα **γένη**, τὴν **ποίησιν** (λόγον ἔμμετρον) καὶ τὸν **πεζὸν** λόγον (ἄνευ μέτρου). Ἡ ποίησις δὲ παρ' Ἑλλήσιν ἀνεπτύχθη πολὺ πρότερον τοῦ πεζοῦ λόγου· τούτου δὲ τὰ **γραπτὰ μνημεῖα** φαίνονται τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων (776 π. Χ.), διότι τότε ἤρξατο ἡ ἀναγραφὴ τῶν Ὀλυμπιονικῶν καὶ ἄλλων τινῶν γεγονότων ἢ συμβάντων. Μέχρι τότε δὲ καὶ ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει καὶ ἡ γραφικὴ ὕλη ἦτο δύσχρηστος· διότι πρὸς γραφὴν μετεχειρίζοντο λίθους, μεταλλίνας πλάκας, ξυλίνας πινακίδας, διφθέρας ἦτοι βύρσας αἰγῶν καὶ προβάτων κατεργασμένας· Μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. ἤρξαντο τὰ μεταχειρίζονται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐξ Αἰγύπτου τὸν πάπυρον, ὅστις ἦτο καταλληλοτάτη καὶ εὐανος γραφικὴ ὕλη. Ἐκτοτε δὲ χρονολογοῦνται καὶ τὰ πρῶτα ὅποσοῦν ἔντεχνα μνη-

μεία τοῦ πεζοῦ λόγου. Ἄλλα πολὺ πρὸ τοῦ πεζοῦ λόγου ὑπῆρχον ἀνεπτυγμένα παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ τῆς ποιήσεως τὰ προϊόντα· ταῦτα δ' ὅμως ἦσαν ἄγραφα· ὡς τοιαῦτα δὲ διεδίδοντο διὰ τῆς ἀπαγγελίας ἢ ᾄδόμενα, διετηροῦντο διὰ τῆς μνήμης καὶ παρεδίδοντο διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν.

Α'. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ Τῷ ΠΟΙΗΤΙΚῷ ΛΟΓῷ

Ποίσεις

Ἡ ποίσις εἶναι τέχνη μιμητικὴ πράξεων τε καὶ λόγων οὐχὶ ὅποια ταῦτα ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ὅποια δύνανται καὶ ἔδει νὰ ὑπάρχωσι, σκοπὸν ἔχουσα μετὰ ῥυθμοῦ καὶ ἀρμονίας εἰς ἀρετὴν νὰ διαθέτῃ τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχὰς¹.

Ὡς μιμητικὴ δὲ τέχνη ἡ ποίσις ὁμοιάζει πρὸς τὴν ζωγραφικὴν, διότι καὶ ἐκείνη μιμεῖται· ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὴν ὕλην καὶ τοὺς τρόπους τῆς μιμήσεως· διότι ἡ μὲν ζωγραφικὴ μιμεῖται διὰ χρωμάτων καὶ σχημάτων ἐν χώρῳ, ἡ δὲ ποίσις δι' ὀνομάτων καὶ λέξεων ἐν χρόνῳ. Καὶ καθὼς ἐν ἐκείνῃ ὁ χώρος κατὰ τινὰς κανόνας διηρημένος ἔχει τὴν συμμετρίαν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ποιήσει ὁ χρόνος ἔχει τὸν ῥυθμόν, διὰ τὴν ὁμοιότητα δὲ ταύτην ἡ μὲν ζωγραφικὴ ὀνομάσθη ποίσις σιγῶσα, ἡ δὲ ποίσις ζωγραφία φθεγγομένη.

Ὡς τέχνη δὲ ἡ ποίσις θηρεύει τὸ κάλλος ὅπερ εἶναι φυσικὸν καὶ ἰδανικόν· τὸ μὲν πρῶτον εἶναι καθαρὰ τῆς φύσεως ἀπομίμησις, τὸ δὲ δεύτερον οὐδαμοῦ ταύτης ὑπάρχον παράγει ἢ ἀνθρωπίνην φαντασίαν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς ἐξάρσεως τῶν φυσικῶν τύπων.

Πρὸς τὸ ἰδανικόν δὲ τοῦτο κάλλος ῥέπουσα ἡ ἑλληνικὴ ποίσις παρήγαγεν ἔργα, ἐφ' ὧν διαλάμπει ἡ χάρις καὶ τὸ ἤρημον μεγαλεῖον. Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν ποιημάτων συμφωνεῖ καὶ ἡ μορφή ἢ τὸ εἶδος· ἡ γλῶσσα εἶναι καθαρά καὶ ἀκριβής, ἡ δὲ εὐφωνία, γλαφυρότης καὶ ὁ πλοῦτος τῶν μετρικῶν σχημάτων καταμαγεύουσι τὸν ἀκροατὴν κατὰ ταῦτα ἡ ἑλληνικὴ ποίσις ἐγένετο ἀνυπέροβλητος. Εὔδη δὲ ταύτης εἶναι τρία, τὸ ἔπος, τὸ μέλος καὶ τὸ δρᾶμα.

1. Τοῦ ποιητοῦ ἔργον ἐστὶν οὐ τὰ γενόμενα λέγειν, ἀλλ' οἷα ἀνέγοντο κατὰ τὸ εἶκόσ ἢ τὸ ἀναγκαῖον. Ἀριστοτέλ. Ποιητ. 1451 Β.

~~α~~ α') Ἔπος

Τὸ ἔπος (λόγος) εἶναι **διηγηματικὴ** ποίησις, ἣτις ἐγίνεται δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας· προῆλθε δὲ τὸ ἔπος ἐκ τῶν **μύθων**, οὓς εἶχεν ὁ λαὸς περὶ θεῶν καὶ ἡμιθέων, ἔτι δὲ ἐκ τῶν θρυλουμένων ἀνδραγαθημάτων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ ἔχει ὑπόθεσιν κατ' ἔξοχὴν τὸ παρελθόν· διηγείται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὰς πράξεις τῶν ἡρώων, κοσμῶν μὲν τὴν παράδοσιν διὰ τῆς ἑαυτοῦ φαντασίας ἀλλ' οὐδαμοῦ τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐμφανίζων οὐδὲ τὰ ἴδια αἰσθήματα ἐκδηλῶν· διὸ καὶ **ἀντικειμενικὴ** ποίησις καλεῖται τὸ ἔπος· διηγείται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὴν πράξιν οὐχὶ ὡς ἐγένετο ἀκριβῶς, ἀλλ' ὅπως ἡδύνατο νὰ τελεσθῇ κατὰ τὸ πιθανόν καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι ὁ μὲν λέγει τὰ γενόμενα ὡς οἷόν τε ἀκριβῶς, ὁ δὲ ποιητὴς οἶα ἡδύνατο νὰ συμβῶσιν¹.

Ἄλλὰ πρὸς τῷ **πιθανῷ** ἢ διήγησις ἔχει καὶ τὸ **θαυμαστόν** εἶναι δὲ θαυμαστόν τὸ ὑπὲρ τοὺς φυσικοὺς νόμους γινόμενον· οἷον ἢ ἐμφάνισις τῶν θεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἢ ἀνάμειξις αὐτῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα. Ἄλλὰ τὸ θαυμαστόν τοῦτο οὐδόλως ἀντίκειται πρὸς τὸ πιθανόν· διότι ἐν τῇ ἀπλοϊκότητι τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ τὸ ἔπος, τὸ θαῦμα ἦτο πιστευτὸν καὶ διὰ τοῦτο λίαν ἀρεστόν.

Ἡ τοῦ ποιήματος δὲ ὑπόθεσις πρέπει νὰ ἔχη **ἐνότητα**, τ. ἔ. ν^ο ἀποτελεῖται ἐκ μερῶν συνηρμοσμένων μετ' ἀλλήλων εἰς ὀργανικόν τι ὅλον· ἀλλ' ἡ ἐνότης αὕτη δὲν ἀποκλείει τὰ **ἐπεισόδια** (δευτερευούσας πράξεις), αἵτινα ἡδύνατο μὲν νὰ λείπωσιν, ἀλλὰ παρεμβαλλόμενα τὴν μὲν ἐνότητα δὲν παραβλάπτουσιν, ἅτε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως ὥσπερ ἐκ κορμοῦ ἐκφυόμενα, μειοῦντα δὲ τὴν μονοτονίαν ἐπαυξάνουσι διὰ τῆς ποικιλίας τῆν τέρψιν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἄνάγκη δὲ ἡ πράξις προσέτι νὰ εἶναι **τελεία**, δηλ. νὰ ἀποτελῇ καθ' ἑαυτὴν ὅλον τι ἄρτιον καὶ ἐντελές· γίνεται δὲ τελεία, ὅταν ἔχη ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος.

Ἐν τῇ ἐντέχνῳ δὲ πλοκῇ τοῦ μύθου παρατηρεῖται **δέσις** καὶ **λύσις**· καὶ τὴν μὲν **δέσιν** ἀποτελοῦσι τὰ παρεμβαλλόμενα εἰς τὴν πράξιν τοῦ ἥρωος κωλύματα, περιπλέκοντα αὐτὸν καὶ εἰς ἀγωνίαν περιάγοντα αὐτόν τε καὶ τὸν ἀκροατὴν· **λύσις** δὲ εἶναι

1. Ἀριστοτέλ. Ποιητ. 1451 Β.

ἡ παῦσις τῶν κωλυμάτων, μεθ' ἣν ἡ πράξις ἀπροσκόπτως φέρεται πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς, λ.χ. ἐν τῇ Ὀδυσσεΐα ἡ μὲν δέσις παρατείνεται μέχρι τοῦ μέρους, ὅπου γίνεται ἡ τοῦ Ὀδυσσεύς εἰς Ἰθάκην ἀπόβασις καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἥρωος μετὰ τοῦ Τηλεμάχου· ἐκεῖθεν δὲ ἄρχεται ἡ λύσις.

Ἐπιπέσει δ' εἶχε τὸ ἔπος τὸ μὲν πρῶτον τὰς τῶν ἡρώων πράξεις, εἶτα δὲ καὶ τοὺς πόλεων πρὸς πόλεις πολέμους, ὡς τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Θηβῶν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς τοῦ ἔθνους ὅλου πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀγῶνας.

Τὸ ἔπος τὸ ἐξυμνοῦν τὰς πράξεις τῶν ἡρώων λέγεται **ἡρωϊκόν**, ἀλλ' εἶναι καὶ ἕτερον, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς δίδων συμβουλὰς ὠφελίμους εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἐμφανίζεται ὡς **διδάσκων**. διὸ καὶ τὸ ἔπος τοῦτο καλεῖται **διδασκατικόν**. Μέτρον δὲ καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους καὶ τοῦ διδασκατικοῦ καθιερώθη τὸ δακτυλικόν ἐξάμετρον¹, διάλεκτος δὲ ἡ ἰωνικὴ. **Π**

6') Μέλος ἢ λυρική ποίησις

Ἡ **λυρική** κυρίως σημαίνει τὴν ποίησιν τὴν πρὸς **λύραν** ἢ πρὸς ἄλλο μουσικὸν ὄργανον ᾄδομένην ἥτις τὴν μελωδικὴν ἀπαγγελίαν. Ἡ δὲ διαμόρφωσις αὐτῆς συνδεομένη πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς διαμορφώσεως τεχνικωτέρων ῥυθμῶν καὶ μελωδιῶν. Ἐν ᾧ δηλ. μέχρι τοῦδε ἐπεκράτει ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποιήσει μονοτόνως ἐπαναλαμβανόμενος ὁ αὐτὸς στίχος ἥτοι τὸ δακτυλικόν ἐξάμετρον, κατ' ὀλίγον ἢ ποίησις μεταχειρίζεται διαφόρους μορφὰς τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, ὡς τὴν τετραποδίας, τριποδίας, διποδίας ἢ ἕτερα ῥυθμικὰ εἶδη ἥτοι ἀναπαίστους (υυ'), τροχαίους (υ'), ἰάμβους (υ'), δι' ὧν οἱ ποιηταὶ ἐκφράζουσιν ἢ δὲ ἐντεχνότερον τὴν ταραχώδη διάθεσιν τῆς ψυχῆς, θρήνους δηλ. καὶ θλίψιν, ἀγανάκτησιν, χαρὰν καὶ ἔρωτα μεθ' ὧν συμμεινῶσι γνώμας, συμβουλὰς καὶ παρορμησεις· τὰ αἰσθητάματα δὲ ταῦτα ἐκφράζει ἡ λυρική ποίησις, ἥτις ἤκμασεν ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δὲ αὐτῆς συνέτελεσαν καὶ οἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐμφύλιοι πόλεμοι, οὓς προεκάλεσεν ἡ φιλαρχία τῶν ἀριστοκρατικῶν, τὸ φιλελεύθερον τοῦ δήμου καὶ ἡ πλεονεξία τῶν τυράννων πλὴν δὲ τούτων καὶ ἀπικία πρὸς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζον-

1. υυ'υυ'υυ'/υυ'υυ'υυ.

τος εκπέμπονται, διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας ὕλική εὐπορία ἀναπτύσσεται ὧν ἕνεκα τὸ ἔθνος μὴ ἀρκοῦμενον πλέον εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν, ἣτις ἦτο τὸ θέλγητρον τῆς παιδικῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀναπτύσσει τὸ νέον εἶδος τῆς ποιήσεως, τὸ **λυρικόν**. Ἐν ᾧ δὲ ἐν τῷ ἔπει ὁ ποιητὴς ἀφηγεῖται τὰ παρελθόντα καὶ μετὰ τοσαύτης ἀπαθείας, ὥστε νὰ μὴ ἐμφανίζηται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει τοῦναντίον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ παρὸν καὶ ἐκφράζων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ προτρέπει, παρορμᾷ καὶ ἐξάπτει πρόσωπα μεμονωμένα ἢ πληῆθη, ἵνα ἀνακουφίσῃ τὴν τεταραγμένην αὐτοῦ ψυχὴν· καὶ διὰ τὴν ταραχώδη ψυχικὴν διάθεσιν τὰ ποιήματα τῆς λυρικῆς, ὡς εἰκός, δὲν λαμβάνουσι τὸ μῆκος, ὅπερ ἔχουσι τὰ ἀφηγηματικὰ ἔπη· πρὸς δὲ ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς εἶναι ποικιλωτάτη, διὰ τοῦτο ἢ τε ἀρμονία καὶ τὰ μετρικὰ σχήματα μεθαρμύζονται πρὸς τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη· τέσσαρα δὲ εἶναι τὰ εἶδη τῆς λυρικῆς, ἡ **ἐλεγεία**, ὁ **ἱαμβος**, τὸ **μέλος** καὶ τὸ μετὰ **χοροῦ ἢ χορικὸν μέλος**.

1. Ἐλεγεία. Ἐπίγραμμα

Ἡ **ἐλεγεία** ἐξ ἐπικῶν καὶ λυρικῶν στοιχείων συγκαμμένη ἀποτελεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἔπους εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν μετάβασιν· καὶ **ἐλεγεία** μὲν καλεῖται ἡ ᾠδή, ἡ ἐκ διστίχων στροφῶν ἀποτελουμένη, τὸ δὲ δίστιχον, ἐξ αὐτῶν σύγκειται ἡ στροφή, λέγεται **ἐλεγείον**· καὶ ὁ μὲν πρῶτος στίχος τοῦ ἐλεγείου εἶναι ὁ δακτυλικὸς ἐξάμετρος, ὡς ἐν τῷ ἔπει, ὁ δὲ δευτέρος εἶναι καὶ οὗτος ἐξάμετρος¹, ἀλλ' ἀποκεκομμένος τὰς βραχείας συλλαβὰς ἦτοι τὰς ἄρσεις τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ἔκτου ποδός· διὰ δὲ τῆς ἐν τῷ μέσῳ καὶ τῷ τέλει τοῦ στίχου διακοπῆς τῆς φωνῆς ἐκδηλοῦται καὶ τὸ πάθος τῆς ψυχῆς· διὰ τῆς συζευξεως τῶν δύο τούτων στίχων ἡ τέχνη ἔσχεν εἶδος **στροφῆς**, ὅπερ οἱ κατὰ στίχον ἐξάμετροι τοῦ ἔπους δὲν εἶχον.

Ἡ **ἐλεγεία** κυρίως σημαίνει θρήνον, λυπηρὸν ἄσμα πρὸς **αὐλὸν** ἀδόμενον· ἐδανείσθησαν δὲ οἱ Ἕλληνες τὸν ὄρον τοῦτον παρὰ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ γειτόνων· συχνάκις ἐμνημονεῖοντο θρήνοι **Καρικοὶ** καὶ **Λυδικοὶ**· πιθανώτερον δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς φρυγικῆς λέξεως **ἐλεγος**, σημαίνουσης θρηνώδες ἄσμα. Καὶ τὸ

1. —υυ—υυ—υυ/—υυ—υυ—υ. Ἐλεγείον ἐλέγετο καὶ τὸ δίστιχον καὶ —μυ—υυ—/—υυ—υυ—. ὁ β' στίχος αὐτοῦ.

μὲν πρῶτον ἡ ἔλεγεία ἐξεδήλου τὴν λυπηρὰν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἐξέφραζον δι' αὐτῆς πᾶσαν σφοδρὰν κίνησιν καὶ πᾶν ζωηρὸν συναίσθημα· διὸ καὶ ἡ ἔλεγεία εἶναι **πολεμική, ἐρωτική, γνωμική, συμποτική**. Τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔλαβε τὸν Ζ' αἰῶνα ἐν τῇ Ἀσιατικῇ Ἰωνίᾳ ὅπου ἦνθησε καὶ τὸ ἔπος· διὸ καὶ τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον μεταχειρίζονται οἱ ποιηταὶ τῆς ἔλεγείας, εἰ καὶ τινες τούτων εἶναι Δωριεῖς.

Καὶ τὸ **ἐπίγραμμα** δὲ εἶναι βραχεῖα ἔλεγεία, ὡς συγκείμενον ἐξ ἑνὸς ἢ πλειόνων ἔλεγείων διστίχων¹. τὸ ἐπίγραμμα χαρασσόμενον ἐπὶ τάφου περιεῖχεν ἐν βραχεῖ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος· ἐπιγράμματα πρὸς τούτοις ἐχαράσσοντο καὶ ἐπὶ ἀναθημάτων ἢ ἄλλων μνημείων ἐχόντων ἀνάγκην ἐρμηνείας, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐπὶ τῶν τύμβων τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Μετεχειρίσθησαν δὲ ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι τὸ δίστιχον ἔλεγειον, διότι αἱ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ ὁμοίαζον πρὸς θρήνους, οἱ δὲ θρήνοι ἀπὸ παλαιοτάτου χρόνου παρέλαβον τὸ ἔλεγειακὸν μέτρον.

2. Ἰαμβος

Ἰαμβος λέγεται ἡ πικρὰ καὶ σκωπτικὴ ποιήσις· διὸ καὶ τὸ λοιδορεῖν καὶ σκώπειν παλαιὰ **ιαμβίζειν** ἐλέγετο· ἀνεπτύχθη δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ὀρμεφυτῶς διότι ὁ ποιητὴς οὐχὶ πάντοτε τὰ καλὰ καὶ τὰ μεγάλα ἐζήτησε ἢ ἀπεικονίσθη, ἀλλ' ἐκπαλαὶ ἀπέβλεψε καὶ πρὸς τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κακίας· ταύτας δὲ ὁ μὲν φαιδρὸς καὶ εὐθυμὸς ποιητὴς, ὁ φίλος τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, ἐθεώρησε μόνον **σκιὰν ἐν τῇ εἰκόνι**, ἥτις οὐ μόνον δὲν διαφθεῖρει τὴν ἀπόλαυσιν αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντιθέσεως καὶ λαμπρότερα καθιστᾷ τὰ λοιπὰ τῆς εἰκό-
νος μέρη· ὁ ποιητὴς οὗτος ἐκδηλοῖ μειδιάματι καὶ ἐλαφρὸν σκῶμμα, ὅπερ κατ' οὐδὲν μειοῖ τὸ τῆς ποιητικῆς εἰκό-
νος· ὁ δὲ ποιητὴς ὁ εἰσδύσας βαθύτερον εἰς τὰ κακὰ τῆς ἀνθρω-
πίνης κοινωνίας ἀντεπεξέρχεται κατ' αὐτῶν μετὰ σφοδροῦ πά-
θους, πικρίας καὶ χλεύης· τοῦ τοιοῦτου δὲ μάλιστα ποιητοῦ ὄρ-
γανον εἶναι ὁ **ιαμβος**, τὸ β' εἶδος λυρικῆς ποιήσεως, ἀπῆχημα

1. Τοῦ δακτυλικοῦ πενθημιμεροῦς δις λαμβανομένου γίνεται τὸ ἔλεγειον· καὶ τὸ μὲν β' μέρος αὐτοῦ μένει ἀεὶ ἐπτασύλλαβον, τὸ δὲ α' ἔχει τοὺς δύο πόδας ἢ δακτύλους ἢ τὸν ἕνα δάκτυλον καὶ τὸν ἕτερον σπονδεῖον ἢ καὶ τοὺς δύο σπονδεῖους.

τῶν ἐρίδων καὶ τοῦ θορύβου τῆς ἀγορᾶς. Ὅτε ἴαμβος καὶ ἡ ἔλεγεία εἶναι δημιούργημα τῶν Ἰώνων καὶ ἀμφότερα ἐμφανίζονται κατὰ τὸ 700—650 π.Χ.

3. Τὸ μέλος, ἡ μελικὴ ποίησις

Ἡ ἔλεγεία καὶ ὁ ἴαμβος εἶναι πρόδρομοι τῆς κυρίως καλουμένης **λυρικῆς**, ἣτις εἶναι ἀχώριστος τῆς μουσικῆς καὶ καλεῖται **μέλος**, ὃ δὲ ποιητὴς **μελοποιός**· ἡ μελικὴ ποίησις ἦτο προωρισμένη πρὸς ᾠδὴν, ἵνα δηλ. ᾄθῃται συνοδευομένη ὑπὸ τῆς λύρας ἢ ἄλλου μουσικοῦ ὄργανου, οἷον τῆς κιθάρας, φόρμιγγος, αὐλοῦ· ἡ ᾠδὴ δὲ καὶ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ τότε κυρίως ἀρμόζουσιν, ὅταν σφοδρὸν αἰσθημα ἢ πάθος καταλάβῃ τὴν ψυχὴν· αὕτη τότε δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸν μονότονον τῆς ἀπαγγελίας τρόπον· ὅταν αἱ χορδαὶ τῆς καρδίας πάλλωνται ἐντεινόμεναι ἐναλλάξ καὶ χαλαρούμεναι, μετασχηματίζεται ὁ λόγος ἐν τῷ στόματι τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀπλοικοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ὀξύτητος καὶ τῆς βαρύτητος τῆς φωνῆς εἰς **ἐντεχνον ᾄσμα**· ἐπειδὴ δὲ ἡ σφοδρότης αὕτη τοῦ πάθους χρῆζει καὶ ἀναπαύσεως, κατ' ἀνάγκην τὸ ᾄσμα διαιρεῖται εἰς διάφορα τμήματα στίχων, ἅτινα **στροφαὶ** καλοῦνται· τούτων δὲ τὰ τέλη ἀνάπαυσιν καὶ ἄνεσιν τινα παρέχουσιν εἰς τὴν ψυχὴν.

Αἱ στροφαὶ δὲ τοῦ μέλους σύγκεινται οὐχὶ ἐκ δύο στίχων ὡς ἡ τῆς ἔλεγείας, ἀλλ' ἐκ πλείονων ὁμοίου ἢ διαφόρου ῥυθμοῦ, ἐναρμόνιον τι ὅλον ἀποτελούντων· ἡ ἐπίτασις δὲ τοῦ ψυχικοῦ πάθους δὲν ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῶν διαφόρων χρωματισμῶν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ ῥυθμικῶν κινήσεων τοῦ σώματος, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν **ὄρχησιν** ἢ τὸν **χορόν**. Ἐκαλλιεργήθη τὸ μέλος μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων· ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν Αἰολέων ἦδετο ὑπὸ μουσικοῦ μόνου ὄργανου συνοδευόμενον, τὸ δὲ Δωρικὸν ᾄδόμενον μετὰ μουσικοῦ ὄργανου συνωδεύετο καὶ ὑπὸ χοροῦ ὀρχουμένου· διὸ καὶ **χορικὸν** μέλος λέγεται. Καὶ τὸ μὲν Αἰολικὸν ἔχει στροφὰς ἐξ ὁμοιορρυθμῶν τεσσάρων στίχων, ὧν ὁ τελευταῖος βραχύτερος κατακλείει τὴν στροφὴν· αἱ δὲ τοῦ Δωρικοῦ μέλους στροφαὶ εἶναι μικρότεραι καὶ ἐντεχνότεραι. Καὶ ἐν μὲν τῷ Αἰολικῷ μέλει ἡ αὐτὴ κατὰ τὸν ῥυθμὸν στροφή ἐπαναλαμβάνεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους· τὸ δὲ Δωρικὸν ὡς τὰ πολλὰ μετὰ δύο στροφὰς ὁμοίας ἔχει καὶ τρίτην ἀνομοίου ῥυθμοῦ, ἣτις καλεῖται **ἐπωδός**. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον τὸ μέλος καλλιιεργεῖται κατὰ τόπους περιοριζόμενον ἐν τοῖς φυλετικοῖς

δορίοις, ἀλλὰ κατόπιν διαρρήγνυνται οἱ τοπικοὶ φραγμοὶ καὶ τὸ μέλος ἀνυψωθὲν εἰς ἔθνικὴν περιορῶν καὶ ἄδον ἔθνικὰ γεγονότα γίνεται **καθολικὸν καὶ ἔθνικόν.**

4. Εἶδη τοῦ μέλους

Τὰ εἶδη τοῦ μέλους ἢ τῶν ἄσμάτων ἀναφέρονται ἢ εἰς τὸ θεῖον ἢ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ τὰ μὲν εἰς τοὺς θεοὺς ἀναφερόμενα μέλη εἶναι α' ὁ **ὕμνος**, τὸ ἀρχαιότατον τῶν εἰς τὸν θεὸν ἄσμάτων, ἔχον ὑπόθεσιν τὸν μῦθον τοῦ ὑμνουμένου θεοῦ· β' τὸ **προσόδιον** ἄσμα, ὅπερ καλεῖται οὕτως ὡς ἠδόμενον κατὰ τὴν εἰς βωμοὺς ἢ ναοὺς **πρόσοδον**· γ' τὸ **ἐμβατήριον** (μέλος) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄρεως, ὅπερ ἦδον οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ ἄλλοι Δωριεῖς ἐμβαίοντες εἰς τὴν μάχην, τὸ μὲν ὑμνοῦντες τὸν θεὸν τοῦ πολέμου, τὸ δὲ καὶ ἑυθυμίζοντες τὸ βῆμα κατὰ τὴν μάχην καὶ τηροῦντες τὴν τάξιν ἐν αὐτῇ· συνώνυμον δὲ πρὸς αὐτὸ εἶναι τὸ **ἐνόπλιον** (μέλος)· δ' ὁ **παιάν**, ὅστις ἦτο διττός, **ἰκετήριος** δηλ. ᾧδῃ πρὸς ἀποτροπὴν λοιμοῦ ἢ ἄλλου τινὸς κακοῦ, καὶ **εὐχριστήριος** ἐπὶ τῇ ἀποτροπῇ καὶ καταπαύσει αὐτῶν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐγένετο ὁ παιάν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἢ τὴν Ἄρτεμιν, εἶτα δὲ πρὸς πάντα θεόν· ε' ὁ **διθύραμβος**, ᾧδῃ εἰς τὸν Διόνυσον, ἔχουσα χαρακτῆρα ἐνθουσιαστικόν· ς' τὸ **ὑπόρχημα**, χορικὸν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα κυρίως ἄσμα, διαφέρον τοῦ παιάνος, καθότι ζωηροὺς τοὺς ἑυθυμοὺς εἶχε· καὶ ζ' ὁ **ἴουλος**, ὕμνος εἰς τὴν Δήμητρα.

Τὰ δὲ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀναφερόμενα ἄσματα ἦσαν· α' τὸ **ἐγκώμιον** (ἄσμα ἐν κόμφῳ), ἠδόμενον ὑπὲρ φίλων ἢ ἡγεμόνων πρὸς δήλωσιν ἐξόχου τιμῆς, ὅπερ μετὰ ταῦτα ἐγένετο χορικόν· β' **ἐπίνικος** (ὕμνος) ἢ **ἐπίνικιον** (μέλος), ἐπὶ νίκῃ γενομένη ἢ ἐν ἀγωνί ἀθλητικῇ ἢ ἐν πολέμῳ· γ' **σκολία** ἢ **παροίγια ἄσματα** ἠδόμενα παρὰ τοὺς πότους· ἔλαβον δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔχοντα σκολιὸν τὸν ἑυθυμόν, ἀκανόνιστον τὴν μελωδίαν ἢ διὰ τὴν (σκολιάν) ἀκανόνιστον τάξιν, καθ' ἣν ὑπὸ τῶν συνδαιτυμόνων ἤδοντο· ἕκαστος δηλ. ἐξ αὐτῶν ἄδων ἐκράτει κλάδον μυρσίνης ἢν μετέδιδεν εἰς ὄντινα ἤθελεν, ὅπως ἐκεῖνος ἐξακολουθήσῃ τὸ ἄσμα· δ' τὰ **παρθένεια**, ἠδόμενα ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν ἐν αἷς πόλεσιν ἢ γυνὴ ἀπέλευεν ἐλευθερίας, ὡς ἐν Σπάρτῃ· ε' **ὕμναιος** (ὕμνος), ὅστις ἤδετο, ὅτε ἦγον τὴν νύμφην ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας εἰς τὴν τοῦ νυμφίου· ς' τὸ **ἐπιθαλάμιον**, γαμήλιον

ἄσμα, ὅπερ ἦδeto πρὸ τοῦ θαλάμου τῶν νεοῦμφων· καὶ ζ' ὁ **θρήνος** καὶ τὸ **ἐπικήδειον** ἄσμα· καὶ τοῦτο μὲν ἦδeto παρ' αὐτὸ τὸ κήδος τοῦ ἀποθανόντος, ἔτι δηλ. τοῦ νεκροῦ προκειμένου, ὁ δὲ **θρήνος** ἐν παντὶ χρόνῳ.

Πρὸς δὲ μνημονεύονται ἄσματα καὶ τῶν διαφόρων ὥρων τοῦ ἔτους καὶ κατὰ τὰς διαφόρους ἐργασίας, ὡς ἡ **ἐπιμύλιος** ᾠδὴ κατὰ τὴν ἄλεσιν τοῦ σίτου ἐν τῷ **μύλῳ**, τὰ **ἐπιλήνια** (ἄσματα τρυγητῶν), τὰ **βαυκαλήματα**, ἔτι δὲ καὶ τὰ **ὄσχοφορικά**, κληθέντα οὕτως ἐκ τῶν **ὄσχων**, ἦτοι κληματίδων μετὰ βοτρυῶν, ἃς ἔφερον οἱ ἄδοντες.

5. Χριστιανικὴ Λυρική

Κατὰ τὴν βυζαντιακὴν περίοδον ἀναβλαστάνει καὶ τὸ **μέλος** ὅπερ ἦδη **ἐκκλησιαστικὴ ποίησις** καλεῖται· αὕτη ἔσχεν ὡς πρότυπον τὴν ἀρχαίαν λυρικήν· διὸ καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἁσμάτων ἐκείνης ἔχει· ἀλλὰ τὰς ἀρμονίας ἐκείνης ὠνόμασαν ἤδη **ἤχους**, ὧν τὸν μὲν α' ἐκάλεσαν **Δώριον**, ὡς ἔχοντα τὸ σεμνὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς τῶν Δωριέων· τὸν δὲ β' διὰ τὸ ἀνειμένον καὶ χαλαρὸν ἐκάλεσαν **Λύδιον**· τὸν γ' **Φρύγιον** ὡς ἔχοντα χαρακτῆρα ὀρμητικὸν καὶ οὕτω καθεξῆς· τῶν δὲ ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων τὰ μὲν καλοῦνται **εἰρμῶι**, τὰ δὲ **τροπάρια** (=στροφαί), ἄλλα δὲ **κοντάκια** (περιληπτικά τῆς ἐορτῆς)²· οἱ δὲ **κανόνες** εἶναι συστήματα ᾠδῶν· διότι ἕκαστος σύγκειται ἐξ ὀκτῶ ἢ ἐννέα ᾠδῶν, ἐκάστη δὲ τούτων ἐκ τριῶν ἢ πλειόνων στροφῶν.

γ') Δράμα

Τὸ **δράμα**, τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον εἶδος τῆς ποιήσεως εἶναι **μίμησις** πράξεως, ὑπὸ προσώπων δρώντων ἐν τῷ θεάτρῳ τελουμένη, ἧς σκοπὸς εἶναι ἢ μετὰ τέρατος ἠθικὴ βελτίωσις τοῦ θεατοῦ.

Εἶναι δὲ τὸ δράμα ἔντεχνον κρᾶμα καὶ ἀρμονικὴ ἔνωσις τῶν **δύο** ἄλλων τῆς ποιήσεως εἰδῶν, τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους· καὶ ἐκ τούτου μὲν παρέλαβε τὰς ᾠδὰς, τὰς ὑπὸ τοῦ χοροῦ ἄδο-

1. Εἰρμὸς πρότυπος στροφή, πρὸς ἣν τὰ τροπάρια καὶ οἱ κανόνες ρυθμίζονται.

2. **Κόνταξ, Κοντὸς** (=κύλινδρος. Ἐπὶ τούτου περιελίσσεται ἡ μεμβρᾶνα ἐφ' ἧς ἦτο γεγραμμένος ὁ ὕμνος, τὰ τῆς ἐορτῆς ἐν συνόψει περιέχων).

μένας, ἔξ ἐκείνου δὲ τὸν μῦθον· ἀλλ' ἐνῶ τὸ ἔπος ἀφηγείται τὸν μῦθον ὡς τετελεσμένον ἐν τῷ παρελθόντι, τὸ δράμα μεταβάλλει τὸ παρελθὸν εἰς παρὸν καὶ τὴν διήγησιν εἰς **διάλογον** καὶ εἰς **πράξιν** πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ θεατοῦ ἐξελισσομένην καὶ ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν **δρωμένην**· διὸ καὶ **δράμα** ἐκλήθη.

Διηρέθη δὲ τὸ δράμα εἰς **τραγωδίαν** καὶ **κωμωδίαν**, ἔξ ὧν ἡ μὲν μιμεῖται πράξεις **τραγικᾶς** δηλ. λυπηρᾶς καὶ φοβερᾶς, ἡ δὲ κωμωδία πράξεις **ἀστείας** καὶ γελοίας. Κράμα δὲ τούτων εἶναι τὸ λεγόμενον **σατυρικὸν** δράμα, λαβὸν τὸ ὄνομα ἐκ τῶν **σατύρων** οἵτινες ἀπετέλουν τὸν χορὸν αὐτοῦ.

Μῖμος

Τῆς κωμωδίας ἀποφυᾶς θεωρητέος καὶ ὁ **μῖμος**, ὃν δύναται τις νὰ παραβάλλῃ πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δραμάτων· ὁ μῖμος ἔξ ἀπλοῦ διαλόγου ἀνεπτύχθη εἰς ὀλόκληρον δράματιον ἐν Σικελίᾳ καὶ ἀπεικονίζει τὴν εὐθυμίαν τὴν χαρακτηρίζουσαν τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας, ὡς καὶ τὴν εὐτραπελίαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐφυΐαν περὶ τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ βίου καὶ τῶν ἡθῶν. Διεκωμωδοῦντο μὲν καὶ πολιτικὰ γεγονότα διὰ τοῦ μίμου, ἀλλὰ μάλιστα οἱ τρόποι, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν κοινωνικῶν τάξεων, μάλιστα δὲ τῆς κατωτέρας.

(Προβλ. *farce*=μῖμος καὶ *farceur*=μιμολόγος).

Βουκολικὴ ποίησις

Ἐπίγονον τοῦ δράματος εἶδος εἶναι ἡ **βουκολικὴ** ποίησις, ἣτις ἔχει ὡς θέμα τοὺς **βουκόλους**, τοὺς ποιμένας καὶ γενικῶς εἰπεῖν τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν **βουκόλων** δηλ. τοῦ ἐπικρατεστέρου εἴδους· ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀνεπτύχθη εἰς ἔντεχνον εἶδος ἐκ τῶν λαϊκῶν ποιμενικῶν ᾄσμάτων. ἐνέγει δὲ στοιχεῖα καὶ τῶν τριῶν κυριωτέρων εἰδῶν τῆς ποιήσεως· διότι ἐκ μὲν τοῦ ἔπους παρέλαβε τὸ μέτρον, τὸ δακτυλικὸν δηλ. ἐξάμετρον, ἐκ δὲ τοῦ μέλους τὴν στροφὴν καὶ ἐκ τοῦ δράματος τὸν διάλογον.

Β'. ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ Τῷ ΠΕΖῶ ΛΟΓῶ

Πεζὸς λόγος

Οἱ ἀρχαῖοι τὸν μὲν ποιητὴν παρεβάλλον πρὸς τὸν ἐφ' ἄρματος ὀχοῦμενον, τὸν δὲ ἄνευ μέτρον ἢ **καταλογάδην** γράφοντα

πρὸς **πεζοποροῦντα**· ὁ πεζὸς λόγος ὡς ἔντεχρον εἶδος διεμορφώθη πολλῶ ὕστερον τῆς ποιήσεως· ὅτε δηλ. τὸ ἔθνος προέβαιναν εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν, τότε καὶ ὁ λόγος συµμεταβαλλόμενος ἤρξατο νὰ ἀπεκδύηται τὰ πρότερον κοσμήματα· κατέβη δηλ. ἀπὸ τῶν μέτρων, ὡσπερ ἀπὸ τῶν ὀχημάτων τῆς φαντασίας εἰς τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος, καὶ **πεζὸς** γενόμενος ἐθήρρευε τὸ ἀληθὲς ἀντὶ τοῦ μυθώδους· διακρίνονται δὲ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ ποιήσει, τρία εἶδη, ἡ **ἱστορία**, ἡ **φιλοσοφία** καὶ ἡ **ῥητορεία**, αἵτινα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τρία εἶδη τῆς ποιήσεως· ἦτοι ἡ μὲν ἱστορία πρὸς τὸ ἔπος, ἡ δὲ φιλοσοφία πρὸς τὸ μέλος καὶ ἡ ῥητορεία πρὸς τὸ δρᾶμα¹.

α') Ἱστορία

Ἡ ἱστορία, τὸ ἀρχαιότερον τῶν εἰδῶν τοῦ πεζοῦ λόγου, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔπος· διαφέρει δὲ αὐτοῦ καθ' ὅτι ἐκεῖνο μὲν περιγράφει τὰ πράγματα οἷα ἠδύναντο νὰ γίνωσιν, ἡ δὲ ἱστορία αὐτὰ τὰ γενόμενα ὡς οἷόν τε ἀκριβῶς.

β') Φιλοσοφία

Φιλοσοφία κυρίως εἶναι ἡ φιλία ἢ ἀγάπη πρὸς τὴν σοφίαν, ὁ ἔρωσ πρὸς τὴν μάθησιν· διότι καθ' ἀρχὰς **σοφία** καὶ μάθησις συνωνυμοῦσι καὶ σοφὸς λέγεται ὁ πολλὰ μαθὼν· διὸ φιλόσοφος καὶ φιλομαθὴς λαμβάνονται ἀδιαφόρως· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου καὶ ζητεῖ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ὄντων· διότι ὁ ἄνθρωπος εὐρεθεὶς ἐν μέσῳ τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων μυστηρίων ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὸν δημιουργόν, τὰ δημιουργήματα, τοὺς νόμους αὐτῶν, ὡς καὶ τοὺς νόμους τῆς ἑαυτοῦ διανοίας. Καὶ μέχρι μὲν τῶν Μηδικῶν πολέμων ἡ φιλοσοφία ἐρευνῶσα τὴν φύσιν μόνον εἶναι φυσικὴ ἢ **φυσιολογία**· μετὰ δὲ ταῦτα γίνεται ἠθικὴ καὶ διαλεκτικὴ ἢ λογικὴ καὶ τέλος ἐπιστήμη τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔλαβε μὲν τὰ πρῶτα σπέρματα ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καλλιεργηθείσης ἐπιστήμης, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἀναπτυχθεῖσα θαυμασίως ἐγένετο

1. Τὰ τοῦ πεζοῦ λόγου προϊόντα μᾶ λέξει καλοῦνται **συγγραμματα** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ **ποιήματα**, καὶ οἱ δημιουργήσαντες αὐτὰ λέγονται **συγγραφεῖς** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ποιητάς.

προϊόν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρωτότυπον καὶ τὸ μεγαλοπρεπέστατον καὶ ἀνυπέρβλητον τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας μνημεῖον.

γ) Ῥητορεία

Ἡ Ῥητορεία, τὸ τρίτον εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου, εἶναι εὐγλωττία τις ἐπαγωγός. ψυχαγωγία διὰ λόγον, ὥστε νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους διὸ καὶ πειθοὺς δημιουργός ὠρίσθη· τὸ δῶρον δὲ τοῦτο τοῦ λόγου καὶ τῆς εὐγλωττίας τινὲς μὲν ἔχουσι φύσει, τινὲς δὲ ἀποκτῶσιν αὐτὸ διὰ σπουδῆς καὶ μελέτης· ἐκείνη μὲν εἶναι φυσικὴ ῥητορεία, ἡ δὲ δευτέρα ἔντεχνος· διότι περὶ τὴν ῥητορείαν ἀνεπτύχθη ἰδίᾳ τέχνη, ἡ ῥητορικὴ καλουμένη· ἀποτείνεται δὲ ὁ ῥήτωρ πρὸς τὰ πλήθη ἢ ἐν ἑορταῖς ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἢ ἐν τοῖς δίκαστηρίοις καὶ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς οὓς ἀγορεύει.

Διὸ καὶ τῆς ῥητορικῆς εἶναι τρία τὰ εἶδη, α' τὸ συμβουλευτικόν, β' τὸ δικανικόν καὶ γ' τὸ ἐπιδεικτικόν· καὶ τοῦ μὲν α' εἴδους ὁ λόγος εἶναι τὸ μὲν προτροπὴ, τὸ δὲ ἀποτροπὴ· τοῦ δὲ β' κατηγορία ἢ ἀπολογία· καὶ τοῦ γ' τὸ μὲν ἔπαινος, τὸ δὲ ψόγος· καὶ ὁ μὲν συμβουλευτικὸς λόγος ἀναφέρεται εἰς τὸ μέλλον καὶ σκοπεῖ τὸ συμφέρον ἢ τὸ βλαβερόν· ὁ δὲ δικανικὸς εἰς τὸ παρελθόν ἀναφερόμενος σκοπεῖ τὸ δίκαιον ἢ τὸ ἄδικον· καὶ ὁ ἐπιδεικτικὸς κυρίως μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ παρόν, ἀλλὰ πολλάκις ἀναμνησκαται τοῦ παρελθόντος καὶ προεικάζει τὸ μέλλον· σκοπὸν δ' ἔχει οὗτος τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρόν.

*
* *

Τὰ ἕξ δὲ ταῦτα εἶδη τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ὁ ἑλληνικὸς λαὸς οὐ μόνον αὐτὸς ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ καὶ προήγαγε θαυμασίως. Καὶ προηγήθησαν μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ ἐν τῇ σπουδῇ τῶν γραμμάτων λαοὶ τινες τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' οὔτε πάντα τὰ εἶδη τοῦ λόγου παρήγαγον ἐκεῖνοι καὶ ὅσα παρ' αὐτοῖς ἀνεπτύχθησαν πολὺ ἀπέχουσι τοῦ τελείου¹. Παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλήσι τὰ εἶδη τοῦ λόγου ἀνεπτύχθησαν αὐτοφυῶς, ἕξ ἐμφύτου ὁρμῆς τοῦ πνεύματος αὐτῶν καὶ οὐχὶ ἐκ μιμήσεως ἄλλων, ὡς τὰ τῶν Ῥωμαίων· διὸ ταῦτα παρὰ τοῖς Ἑλλήσι ἀνεπτύχθησαν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἦτοι πρότερον

1. Ὁ τι περ ἂν Ἑλληνες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται. Πλάτ. Ἐπινομ.

μὲν τὰ ἀπλούστερα, εἶτα δὲ τὰ συνθετώτερα καὶ ἔντεχνότερα, πρότερον δηλ. ἀνεπτύχθη ἢ ποιήσις, εἶτα δ' ὁ περὶ λόγος· καὶ τῆς ποιήσεως πάλιν πρότερον μὲν τὸ ἔπος, ὕστερον δὲ τὸ μέλος καὶ τελευταῖον τὸ δρᾶμα'.

Τὰ διάφορα δὲ ταῦτα εἶδη τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου κατὰ τοὺς διαφοροὺς αἰῶνας δὲν ἔχουσιν ἀκριβῶς τὸν αὐτὸν γλωσσικὸν τύπον, ἀλλ' ἐμφανίζουσι καὶ διαλεκτικὰς τινὰς διαφορὰς· ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν καὶ τὰς διαλέκτους τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης·

Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Διάλεκτοι

Ὡς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο διηρημένον κατὰ φυλάς, οὕτω καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς διαλέκτους ἦτοι τὴν Αἰολικὴν, τὴν Δωρικὴν, τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν Ἀττικὴν.

Τούτων ἡ μὲν **Αἰολικὴ** εἶχε τὰ ἐξῆς ἰδιώματα· α' τὴν βαρύτητα τοῦ τόνου, ἔλεγε δηλ. χεῖμων, θυμός, ἄστερες, ἀγαθος· β' ἔχει τὰ εἰς μὲν ῥήματα ἀντὶ τῶν συνηρημένων π.χ. ὄρημι, φίλημι, κάλημι (= ὄρω...)· τὰ διπλᾶ ὕγρα ἢ ἔνρινα, π.χ. κρίννω, κτέννω, φθέρω, σέρω.

Ἡ δὲ **Δωρικὴ** εἶχεν ὡς ἰδιώματα α' τὸν φθόγγον α ἀντὶ τοῦ η, ἔλεγε π.χ. ἡμέρα, σελάνα, Ἀθάνα, δᾶμος· ἡ προφορὰ δ' αὕτη ἢ πλατεῖ τῷ στόματι γινομένη λέγεται πλατειαῖζειν, πλατειασμός· β' ἐν τῇ καταλήξει τοῦ ῥήματος ἔχει τοὺς τύπους λέγομεν, τίθητι, φατι (= τίθησι, φησί), φαντι (φασί), διδόμεν (διδόναί), δοθῆμεν (δοθῆναι), δωσῶ, θεραπευσῶ, ἰξοῦμαι (δώσω, θεραπεύσω, ἴξομαι). Ἐπεκράτει δὲ ἡ Δωρὶς πολλαχοῦ τῆς μητροπόλεως, ἔτι ἐν Κρήτῃ, Σικελίᾳ, Μ. Ἑλλάδι καὶ ἐν ἄλλαις δωρικαῖς ἀποικίαις.

Ἡ **Ἰωνικὴ** εἶχε α') τὸ η ἀντὶ τοῦ α μακροῦ π.χ. Ἀθήνη, ἡμέρη, πρῆγμα· β') τοὺς ἀσυναϊρέτους τύπους π.χ. ποιέω· γ') τὰ

1. Ἐάν τις παραβάλῃ τὰς διαφοροὺς γνωστὰς γραμματολογίας πρὸς ἀλλήλας, φαίνεται ὅτι οὐδεμία δύναται νὰ ἐξισωθῆ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν· χαρακτηρὴ αὐτῆς ἴδιος εἶναι ὅτι ἀνεπτύχθησαν τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου αὐτοφυῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐμμύθησαν αὐτῆν, οἱ νεώτεροι λαοὶ ἐμμύθησαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ῥώμην· ἐποποιία, τραγωδία, κωμῶδια, ποιήσις λυρικὴ, ποιήσις βουκολικὴ, ῥητορικὴ, ἱστορία, διάλογοι, πάντες οἱ ὅροι οὗτοι· οὗς ἐδανείσθησαν οἱ νεώτεροι λαοί, εἶναι ἑλληνικοὶ καὶ δηλοῦσιν εἶδη γραμματολογικὰ βλαστήσαντα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ ἐκεῖ προαχθέντα εἰς τὴν τελειότητα. (Laurand, Litterature Greque § 7 ἐκδοὺς 5η 1926).

Γ. Κ. Γαργίλια. Ἐπίτ. Ἑλλ. Γραμματολογία. Ἐκδ. Ζ'.

2

ηιλὰ σύμφωνα καὶ πνεύματα, οἷον ἀπίκετο (=ἀφίκετο), κατή-
μενος, δέκομαι.

Καὶ τέλος ἡ Ἄττικὴ ἢ Ἀτθίς ἐκ τῆς Ἰωνικῆς προελ-
θοῦσα οὔτε τὰ πολλὰ ἢ τῆς Ἰωνικῆς ἔχει οὔτε τὰ πολλὰ α τῆς
Δωρικῆς, λέγουσα π.χ. ἡμέρα, Ἀθηνᾶ. Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ
Πελοποννησιακοῦ πολέμου προτιμᾷ τὰ ττ (ἀντὶ τῶν σσ) π.χ.
θάλαττα, ἦττα, τὴν πρόθεσιν εἰς καὶ σὺν (ἀντὶ ἐς καὶ ξύν),
τὴν ὀνομαστικὴν πληθ. βασιλεῖς, ἱππεῖς (ἀντὶ τῶν πρότερον βα-
σιλῆς, ἱππῆς, τὰ δύο ρ, χερρόνησος (ἀντὶ χερρόνησος), καὶ τὸ α'
πρόσωπον τοῦ ὑπερσυντελείου π.χ. ἐγεγράφην ἀντὶ ἐγεγράφειν,
τὸ γ' πληθ. πρόσ. τοῦ παθ. παρακειμ. καὶ ὑπερσυν. π.χ. τετα-
γμένοι εἰσί, ἦσαν, ἀντὶ τετάχεται, ἐτετάχато.

Ἡ Μακεδονικὴ κατάκτησις ἐπετάχυνε τὴν ἰσοπέδωσιν τῶν ἑλ-
ληνικῶν διαλέκτων ἢ Ἀττικὴ διάλεκτος προσλαβοῦσα νῦν καὶ ἐκ
τῶν ἄλλων στοιχεῖά τινα, ἔτι δὲ καὶ ξενικά, λαμβάνει νέον ὄνομα
καὶ καλεῖται κοινὴ· αὕτη κατέστη γλῶσσα τῆς βασιλικῆς αὐλῆς,
ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ἐν χρήσει καθ' ἅπαντα
τὸν ἑλληνικὸν κόσμον καὶ ἀνὰ τὰς μακεδονικὰς κτήσεις ἐν τῇ
Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ· ἐν αὐτῇ δ' ἐγράφησαν τὰ
βιβλία τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς Διαθήκης καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Πο-
λυβίου· ἡ κοινὴ γενικῶς ἔχει τὰ δύο σ καὶ οὐχὶ τὰ δύο τ καὶ
ἀπεικονίζεται ἐν τοῖς ἐπισήμοις παύροις τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῶν
Πτολεμαίων καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῆς Περγάμου· διὰ τὴν ἐπι-
μειξίαν δ' ὅμως τοῦ ἔθνους μετ' ἄλλων πολλῶν λαῶν ἢ γλῶσσα
συμφορομένη μετ' ἄλλων στοιχείων ξενικῶν καὶ ἀμελουμένη ἤρ-
ξατο ν' ἀλλοιοῦται. Τούτου ἕνεκεν ἀναφαίνονται ἐπὶ τῆς Ῥω-
μαϊκῆς αὐτοκρατορίας οἱ καλούμενοι

Ἄττικισταί, οἵτινες πειρῶνται, ἵνα τὸν γραπτὸν λόγον εἰς
τὴν Ἀττικὴν καθαρότητα ἐπαναφέρωσιν, ἄριστος δὲ μιμητῆς
αὐτῆς ὁ Λουκιανὸς ἀνεδείχθη. Ἀλλοίωσιν δὲ ἡ γλῶσσα μείζονα
ἔπαθε κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον καὶ τὴν μεγίστην ἐπὶ
Τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ζοφεράν ταύτην περίοδον οἱ
διδάσκαλοι τοῦ Γένους καὶ οἱ σοφοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἱεράρχαι
προσεπάθουν νὰ φυλάττωσι τὰ ζώπυρα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως
καὶ νὰ περισώζωσιν ὅ,τι ἠδύναντο ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ.
Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπελευθερώσεως τὸ ἔθνος κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ
σοφοῦ Κοραῆ τὸ μὲν ἀποκαθαίρει τὴν γλῶσσαν ἐκ τῶν ξενικῶν
λέξεων, τὸ δὲ πλουτίζει αὐτὴν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας.

Ἐκτοτε δὲ ἡ διαμορφουμένη **νέα Ἑλληνικὴ** διὰ τῶν σχολείων, τῶν λογίων, τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ὁσημέραι προσλαμβάνουσα πλοῦτον μέγαν καὶ χάριν πολλήν, ἐπαρκεῖ εἰς τὸ νὰ ἐκφράζη πᾶσαν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν¹.

Περίοδοι τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας.

Τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων μνημείων τοῦ λόγου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διαφοῦμεν εἰς ἑπτὰ περιόδους. Ἡ μὲν **πρώτη** τούτων ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων (490 π. Χ.) καὶ δύναιται νὰ ὀνομασθῇ **ποιητικὴ** κατ' αὐτὴν τῆς ποιήσεως μόνον ἔχομεν μνημεῖα καὶ ταύτης μόνον ἐπικά καὶ λυρικά· καλλιεργοῦσι δὲ τὰ γράμματα κατ' αὐτὴν μάλιστα μὲν αἱ ἀποικίαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι πόλεις τινές.

Ἡ δὲ **δευτέρα περίοδος** διήκει ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τέλους τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος (490—300 π. Χ.) καὶ καλεῖται **Ἀττικὴ**· διότι κατ' αὐτὴν ἐστία τῶν γραμμάτων ἐγένοντο αἱ Ἀθηναί.

Ἡ **τρίτη** ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου (300—30 π. Χ.) καλεῖται **Ἀλεξανδρῶτικὴ** ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἣτις μάλιστα γίνετα ἡδὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κέντρον καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐστία.

Ἡ **τετάρτη** περίοδος διήκει ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (30 π. Χ.—527 μ. Χ.). Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνος μ. Χ. ἡ ἐν Ῥώμῃ ἔδρα τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν μετατίθεται ἐκεῖθεν εἰς τὴν νεόδμητον τοῦ Κωνσταντίνου πόλιν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ **πέμπτη** περίοδος ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (528—1453 μ. Χ.) καὶ ὀνομάζεται Βυζαντιακὴ ἢ Βυ-

1. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐλαλεῖτο ἀπὸ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τῶν καταρακτῶν τοῦ Νείλου ὡς καὶ ἐν ταῖς περὶ τὴν Μαύρην θάλασσαν ἀποικίαις καὶ ταῖς ἐν Ρωσίᾳ.

2. Urbs Graeca ἢ Ῥώμη ὑπὸ Ῥωμαίου ποιητοῦ ἀπεκλήθη καὶ κατὰ τὸν Ὀράτιον «Graecia capta ferum victorem cepit et artem intulit agresti Latio».

ζαντινή ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου (Κωνσταντινουπόλεως), ὅπερ ἤδη γίνεται τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔστια.

Ἡ ἕκτη διήκει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1454—1821), καθ' ἣν περίοδον διατελεῖ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τὴν βάρβαρον δεσποτείαν τῶν Τούρκων.

Τέλος ἡ ἑβδόμη ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Γ'

ΜΕΡΟΣ Β'. ΕΙΔΙΚΟΝ

Α'. ΠΕΡΙΟΔΟΣ (—490 π. Χ.)

Α'. ΠΟΙΗΣΙΣ. α'. ΕΠΟΣ ΗΡΩΙΚΟΝ

Προμήρειος ποιήσις, "Ὀμηρος

Τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα εἶναι οὐ μόνον τὰ ἀρχαιότερα τῶν περιωθέντων μνημείων τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τὰ τελειότατα. Ὅτι δὲ καὶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου ἄλλα ποιήματα ὑπῆρχον, μαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη· διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται ὡς γνωστὰ τὸ νεῖκος τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ὀδυσσεώς, τὰ τοῦ Δουρείου ἵππου καὶ ἡ τίσις τοῦ Ὀρέστου, ἔτι δὲ ὀνόματα θεῶν, ἡρώων καὶ ἡρωίδων ὡς ἀπὸ πολλοῦ γνωστὰ καὶ πολυθρύλητα ἐξ ἄλλων ποιημάτων· ὡσαύτως μνημονεύονται καὶ αἰοδοί, ὡς ὁ Δημόδοκος καὶ ὁ Φήμιος, ὧν ὁ μὲν παρὰ τοῖς Φαίαιξιν ἄδει τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τῶν Ἀχαιῶν, ὁ δ' ἐν Ἰθάκῃ τὸν οἰκτρὸν αὐτῶν νόστον (ἐπιστροφὴν).

Τὸ δὲ ἄδειν ἀσκούμενον ὑπὸ τῶν αἰοιδῶν ὡς ἐπιτήδευμα ἐθεωρεῖτο θεῖον δῶρον ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν διδόμενον· διὸ καὶ οἱ αἰοδοὶ ἐτύγχανον μεγάλης τιμῆς ὑπὸ τῶν συγχρόνων· ὁ αἰοδός, ὡς φαίνεται παρ' Ὀμήρῳ, ἔκρουε καὶ ἐγχορδόν τι ὄργανον, ὅπερ καλεῖται φόρμιγξ ἢ κιθάρα, ἀλλὰ τὸ ὄργανον αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ἐπῶν ἔκρουε μόνον ἐν ἀναβολῇ, ἤτοι ὡς προανάκρουσιν, ὅπως δηλ. ἡ φωνὴ λάβη τὴν προσήκουσαν βάσιν (φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν αἰεῖειν). Ὅτι δὲ καὶ ἀγῶνες μουσικοὶ καὶ ποιητικοὶ ἐγίνοντο, δηλοῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου μνημονεύομενον, ὅτι ὁ Θάμυρις ἠττηθεὶς ἐν ἀγῶνι πρὸς τὰς Μούσας ἀπώλεσε «τὴν ὄρασιν, τὴν θε-

σπεσίαν ἀοιδὴν καὶ τὴν κιθαριστὴν» (= τὴν τέχνην τοῦ κιθαριζεῖν).

Ἄλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἄσμάτων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ὑπῆρχον κατὰ τὸν ποιητὴν καὶ ἄλλα, ἅτινα εἶναι ὡς σπέρματα τῆς μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθείσης λυρικῆς ποιήσεως. ἦτοι οἱ ὑμέναιοι δηλ. ἄσματα γαμήλια ὑπὸ ὀρχήσεως καὶ φόρμιγγος συνοδευόμενα, παιᾶνες ἢ ὕμνοι εἰς τὸν Ἄπόλλωνα, ἔτι δὲ καὶ πένθιμα ἄσματα, ὡς ὁ λίνος καὶ οἱ θρηνοὶ εἰς τοὺς τεθνεῶτας· ταῦτα δὲ ἦδον ἀοιδοὶ τεχνῖται, οἱ ἔξαρχοὶ τοῦ θρήνου, αἱ δὲ γυναῖκες ἐπωλοφύροντο (ἐθρήνουν κατόπιν).

Ἡ ἀρχαία δ' ὁμως παράδοσις ἐμνημόνευσε καὶ ἄλλων ποιητῶν καὶ ἀοιδῶν, περὶ ὧν ὁ Ὅμηρος οὐδεμίαν μνεῖαν ποιεῖται· ἦσαν δ' οὗτοι ὁ Εὐμόλοπος, ὁ Μουσαῖος καὶ ὁ Ὄρφεύς, περὶ οὗ ἐλέγετο ὅτι διὰ τῆς ᾠδῆς καὶ τῆς κιθάρας κατεγοήτευε τὰ ἄγρια θηρία, ἐκίνει τὰ δένδρα, τοὺς λίθους καὶ ἐπέιχε τὸν ῥοῦν τῶν ποταμῶν. Οἱ πανάρχαιοι οὗτοι ἀοιδοὶ καὶ ποιηταὶ λέγονται Θοῤῃκες ἐκ τῆς περὶ τὸν Ὀλυμπον Πιερίας ὄντες· ὄθην καὶ αἱ Μοῦσαι ἐπωνομάζοντο Ὀλυμπιάδες καὶ Πιερίδες.

Περὶ Ὀμήρου

Ὁ Ὅμηρος, ὁ μέγιστος τῶν ἐπικῶν ποιητῶν, ἦτο ἐκ τῆς Ἰωνίας τῆς Μ. Ἀσίας. Τὰ ποιήματα τούτου εἶναι τὸ ἀρχαιότερον καὶ τιμαφέστερον μνημεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου. Οἱ Ἴωνες ἀποικήσαντες παρέλαβον ἐκ τῆς μητροπόλεως πλείστους μύθους καὶ πληθὺν ἄσμάτων, ἅτινα ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ. Εὐφρεῖς δ' ὄντες καὶ εὐφάνταστοι ἐτελειοποίησαν τὸ ἔπος, ὅπερ οἱ Αἰολεῖς τὸ πρῶτον ἐκαλλιέργησαν. Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν πόλεων, αἵτινες ἀντιποιοῦνται τοῦ Ὀμήρου, ἡ Σμύρνη φαίνεται εὐλογώτατα ὡς ἡ πατρίς τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ἥτις Αἰολέων ἀποικία οὕσα προσετέθη κατόπιν εἰς τὴν Ἰωνικὴν συμπολιτείαν.

Ὅτι δὲ γνώστης τῶν μερῶν ἐκείνων ὁ ποιητὴς ἦτο δηλοῦσιν αἱ παρομοιώσεις, ἃς λαμβάνει ἐκ τῆς κλαγγῆς τῶν κύκνων καὶ τῶν χηνῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ λειμῶνι περὶ τὰ ρεῖθρα τοῦ Καῦστρίου (B 466), ἐκ τῆς ὀρμῆς τῶν ἐκ Θοῤῃκης πνεόντων ἀνέμων, Βορέου καὶ Ζεφύρου (1, 14)· ἐκ τοῦ ταύρου τοῦ θυομένου ἐν τῷ Πανωνίῳ (Y 404)· καὶ τὰς ἀκτὰς δὲ τοῦ Ἀδριαμυττηνοῦ κόλπου φαίνεται καλῶς γνωρίζων, ὡς καὶ τοὺς ἐξέχοντας παρὰ τὸν πλατὺν αἰγιαλὸν τοῦ Ἑλλησπόντου τύμβους (H 86 καὶ Ὀδ. ω 75-85)· πρὸς

δὲ αἱ περιγραφαὶ τοῦ ὄρους Ἴδης, τῆς πεδιάδος τοῦ Σκαμάνδρου (E 773, Ω 336), τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τῆς Σαμοθράκης (E 10), γίνονται μετὰ μεγίστης ἐνεργείας, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ὁ ποιητὴς εἶδεν ἰδίους ὄμμασι τοὺς τόπους, οἵτινες ἐγένοντο τὸ θέατρον τῶν ἀγῶνων τῶν ἡρώων αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Ὅμηρος ἐγένετο πολὺ μεταγενέστερος τῶν Τρωικῶν, μαρτυρεῖ αὐτὸς ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ· διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται οἱ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἥρωες ὡς πολὺ ὑπέρτεροι κατὰ τε τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ῥώμην τῶν συγχρόνων τοῦ ποιητοῦ (A 271, E 304, M 449). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡρόδοτος (B' 53) ἰστορεῖ, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγένετο 400 ἔτη πρὸ αὐτοῦ, δῆλον ὅτι ὁ ποιητὴς ἔζησε τὸν ἔνατον αἰῶνα π.Χ. Ἔργα δὲ τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια· τούτων ἡ μὲν ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς παρενείρει ἐν αὐτῇ καὶ πολλὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τοῦ περὶ τὸ Ἴλιον, ἐκ τούτου ὠνομάσθη οὐχὶ Ἀχιλλεία, ἀλλ' Ἰλιάς· ἡ δὲ Ὀδύσεια ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὸν νόστον (ἐπιστροφὴν) τοῦ ἔπω-νύμου ἥρωος ἐκ τῆς Τροίας εἰς τὴν Ἰθάκην· καὶ ἡ ὅλη προῶτις τῆς μὲν Ἰλιάδος τελεῖται ἐν 51 ἡμέραις (καὶ ἐν στίχοις 15.700), τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας ἐν 41 ἡμέραις (καὶ ἐν στίχοις 12.100). B

B Ἀνάλυσις τῆς Ἰλιάδος

Ὁ ποιητὴς ἐν βραχεὶ προοιμίῳ ἐπικαλεῖται τὴν Μοῦσαν, ἵνα ψάλῃ τὴν ὀλεθρίαν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως, ἣτις μυρίας συμφορὰς τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπήνεγκεν ἐμκενυσθεῖς δὲ ὑπὸ τῆς θεᾶς διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν μῆνιν ἔχοντα ὡς ἐξῆς· ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ἔτους τοῦ Τρωικοῦ πολέμου βροτολοιογὸς λοιμὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν· ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς κηδόμενος τῶν ὁμοφύλων συγκαλεῖ τὸν στρατὸν εἰς συνέλευσιν, ἐν ᾗ ὁ Κάλχας προτρypeῖς ὑπὸ τοῦ ἥρωος, ἵνα εἴπῃ τὴν αἰτίαν τῆς ὀργῆς τοῦ Ἀπόλλωνος, δηλοῖ, ὅτι ὁ θεὸς ὠργίσθη, διότι ὕβρισεν ὁ Ἀγαμέμνων τὸν ἱερέα τοῦ θεοῦ Χρῦσην ἐλθόντα, ἵνα ἀπολυτρώσῃ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, ἣν αἰχμάλωτον γενομένην εἶχεν ὡς γέρας ὁ Ἀγαμέμνων. Ὁ Βασιλεὺς καίπερ σφόδρα ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ Κάλχαντος, ὅμως κατὰ τὴν συμβουλήν αὐτοῦ ἀποστέλλει μὲ τὴν Χρῦσην πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς καὶ θυσίαν πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ θυμῷ αὐτοῦ ἀφαίρει τὴν Βρισηίδα, τὸ γέρας τοῦ Ἀχιλλέως, ὥστ' ἐτόλμησε νὰ φιλονικήσῃ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὕβριστικῶς προσηνέχθη πρὸς αὐτόν. Ὁ ἥρωος τότε μηνίσας ἀπέχεται τοῦ πολέμου, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Θέτις ἀναβάσα εἰς τὸν Ὀλυμπον καὶ ἐκλιπαρήσασα τὸν Δία, ἀπέσπασε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ταχέως καὶ προσηκόντως θὰ ἰκανοποιηθῇ διὰ τὴν ὕβριν τοῦ βασιλέως (A). Ὁ

Ἄγαμέμνων ἔξαπατηθεὶς ὑπὸ ὄνειρου, ὅτι θέλει κυριεύσει τὸ Ἴλιον, παρατάσσει τὸ στράτευμα εἰς μάχην, ἀντιπαρατάσσονται δὲ οἱ Τρῶες καὶ ἀπαριθμοῦνται αἱ δυνάμεις ἑκατέρων (B). Ἐφεξῆς ἐν μονομαχίᾳ ὁ Πάρις ἠττάται μὲν ὑπὸ τοῦ Μενελάου, ἀλλὰ σώζεται ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης (Γ). Μετὰ τὴν ραψωδίαν ταύτην συνάπτεται ἡ πρώτη πεισματώδης μάχη (Δ καὶ Ε) καὶ τῶν Τρῶων κινδυνευόντων ὁ Ἔκτωρ τῇ προτροπῇ τοῦ μάντιος Ἐλένου σπεύδει πρὸς τὴν πόλιν, ἵνα διὰ τῆς ἰκεσίας τῶν γυναικῶν ἐξιλεώσῃ τὴν Ἀθηναῖαν· ἐκεῖ δὲ γίνεται καὶ ὁ περιπαθὴς αὐτοῦ διάλογος πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην (Ζ). Μετὰ δὲ τὴν ἄκριτον μονομαχίαν τοῦ Ἔκτορος καὶ τοῦ Αἴαντος (Η), ἀκολουθεῖ δευτέρα πεισματώδης μάχη, καθ' ἣν οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τινὰς ἀμφιταλαντεύσεις ἠττηθέντες, διὰ πρεσβείας ἰκετεύουσι τὸν Ἀχιλλεῖα, ἵνα σώσῃ αὐτοὺς ἐξ ἀφύκτου ὀλέθρου, τοῦ Ἄγαμέμνονος ὑπισχνουμένου εἰς γάμον καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα καὶ ἄπειρα δῶρα πρὸς ἱκανοποίησιν. Ἀλλὰ μάτην· διότι τὰ δῶρα οὐδαμῶς θεραπεύουσι τὴν εὐαίσθητον φιλοτιμίαν τοῦ ἥρωος, ὅστις θέλει τὴν τελείαν ταπεινώσῃ τὸν ὑβριστῆν αὐτὸν ἀρχιστρατήγου (Ι). Ὅθεν ὁ πόλεμος ἔξακολουθεῖ καὶ μᾶτην ἀριστεύουσι πολλοὶ ἐκ τῶν ἡρώων τῶν Ἀχαιῶν· διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἀριστεῖς τούτων καταβάλλονται, ὁ στρατὸς κατατροποῦται καὶ ὁ Ἔκτωρ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης ὀρμῇ νὰ πυροπολήσῃ τὰς ναῦς τῶν Ἀχαιῶν (Κ, Λ, Μ, Ν, Ξ, Ο). τότε πλέον συγκληθεὶς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκ τῶν μετὰ δακρύων ἐκλιπαρήσεων τοῦ Πατρόκλου λέμπει αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ πανοπλίας καὶ μετὰ τῶν Μυρμιδόνων, ἵνα τοὺς Τρῶας ἀπαθήσῃ. Ἀλλ' ὁ Πάτροκλος τρέψας εἰς φυγὴν τοὺς πολεμίους, οἵτινες ἐφοβήθησαν ὑπολαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς πανοπλίας ὡς τὸν Ἀχιλλεῖα, ἐμέθυσε ἐκ τῆς νίκης, καὶ νομίσας, ὅτι ἠδύνατο αὐτὸς μόνος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τροίαν καταδιώκει τοὺς ἐχθροὺς πρὸς τὰ τεῖχη. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἀναγνωρίζας αὐτὸν ὁ Ἔκτωρ καὶ μονομαχήσας ἀπέκτεινε αὐτὸν (Π)· καὶ περὶ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ μάχη μανιώδης συνάπτεται (Ρ). Τότε δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνδυθεὶς τὴν ἡφαιστότευκτον πανοπλίαν (Σ), πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ φίλου ἀποβαλὼν τὴν πρὸς τὸν Ἄγαμέμνονα μῆνιν στρέφει ὅλην τὴν ὀργὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἔκτορος καὶ τῶν Τρῶων, οἵτινες ἐν αἵματηρᾷ μάχῃ νικῶνται, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν σφάζονται καὶ οἱ περισσωθέντες προτροπᾷ φεύγοντες συγκλείονται ἐντὸς τῶν τευχῶν (Τ, Υ, Φ). Μόνος ὁ Ἔκτωρ ἐκτὸς τῶν τευχῶν τολμήσας ν' ἀντιμετωπίσῃ αὐτὸν ἐν μονομαχίᾳ φονεύεται (Χ). Ὁ Ἀχιλλεὺς κατεχόμενος ἔτι ἐκ τῆς ἀγρίας ὀργῆς διὰ τὸν θάνατον τοῦ φίλου, ἔξαρτήσας ἐκ τοῦ ἄρματος τὸν νεκρὸν τοῦ Ἔκτορος σῦρει αὐτὸν περὶ τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου, ὑπὲρ οὗ καὶ ἐπιταφίους ἀγῶνας τελεῖ καὶ ἡγεμονικὰ δῶρα ἀπονέμει (Ψ). Ἀλλ' ἡ ὀργὴ αὐτοῦ πρᾶνεται, ὅταν ὁ γηραιὸς Πρίαμος τῇ βουλήσει τοῦ Διὸς καὶ τῇ δηγυγίᾳ τοῦ Ἑρμῆος νύκτωρ εἰσελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ γονυπετῆς καὶ μετὰ δακρύων αἰτεῖ τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ πρὸς ταφήν· φιλανθρωπίας τότε αἰσθήματα πληροῦσι τὴν καρδίαν τοῦ ἥρωος, ὅστις ἀποδίδει τὸν νεκρὸν τοῦ Ἔκτορος καὶ παρέχει τὴν αἰτηθεῖσαν ἀνακοχὴν πρὸς τα-

φήν τοῦ ἥρωος, ἧτις τελεῖται ὑπὸ τῶν Τρώων μετὰ τῶν προσηκουσῶν εἰς αὐτὸν τιμῶν (Ω)· ἡ τελευταία δὲ αὕτη, ἡ τῆς Ἰκεσίας τοῦ Πριάμου σκηνή, ἡ τόσον συγκινητικὴ, ἐν ᾗ πραότης, ἐπιείκεια καὶ φιλοφροσύνη πληροῦσαι τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλέως, φαίνεται οἷονεὶ καθάρσις καὶ ἀποκαθάρσις τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἥρωος· ἐν τῇ σκηνῇ αὐτῇ ἀποκαθάρθεις ὁ ἥρωος παντὸς ἐλαττώματος ἐπέδειξε τὴν θεῖαν αὐτοῦ φύσιν. Ἐκ τῆς καθάρσεως ταύτης ἀνακουφίζεται καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ προσεκτικῆ ἀναγνώστου, ἧτις εἶχε ταραχθῆ ἐκ τῆς πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ Ἔκτορος σκληρότητος τοῦ ἥρωος.

Οὕτω κυριώτατον τῶν δρώντων προσώπων καὶ οἷονεὶ τὸ κέντρον, περὶ ὃ στρέφεται ἡ πρᾶξις τοῦ ὄλου ποιήματος, γίνεται ὁ Ἀχιλλεύς. Διότι, εἰ καὶ αὐτοῦ ἀπόντος πολλὰ καὶ λαμπρὰ πολεμικὰ ἔργα τελοῦνται, ὅμως ἡ προσοχὴ πάντων πρὸς ἐκεῖνον διηνεκῶς στρέφεται καὶ ἐκεῖνον πάντες ἀναμένουσιν, ἵνα ἐκ νέου εἰς τὴν μάχην ἀναφανῆ καὶ σωτὴρ τῶν Ἀχαιῶν γίνῃ. Αἱ ἀριστεῖαι τοῦ Διομήδους, τοῦ Αἴαντος καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμοφύλων ἥρώων, οὐ μόνον δὲν ἐπισκιάζουσι τὸ κλέος ἐκεῖνου, ἀλλὰ τούναντίον λαμπρότερον ἀναδεικνύουσιν αὐτόν. Διότι πάντες ἐκεῖνοι παρίστανται κατώτεροι τοῦ Ἔκτορος. Μόνος ὁ Ἀχιλλεύς τρέπει εἰς φυγὴν τοὺς Τρώας καὶ τὸν Ἔκτορα καὶ ἐμβάλλει εἰς αὐτὸν τὸν φόβον, ὃν ἐκεῖνος ἐνέβαλλεν εἰς τοὺς ἀριστεῖς τῶν Ἀχαιῶν, καὶ τέλος μονομαχῶν φρονεῖ αὐτόν. Καίπερ δὲ γνωρίζων ὅτι μετὰ τὸν φόβον τοῦ Ἔκτορος ἐπέκειτο καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ, ὅμως μέλλων νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ πρὸς τὸν φίλον καθῆκον καταφρονεῖ τὸ ξη_Ζ

Ἀνάλυσις τῆς Ὀδυσσεΐας

Ὁ ποιητὴς ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τῆς Μούσης, ἦν ἐπεκαλέσθη ἐν τῷ προομίῳ, διηγεῖται τὸν νόστον τοῦ Ὀδυσσεΐως· ὁ ἥρωος οὗτος παλιννοστώχ εἰς τὴν Ἰθάκην μετὰ δεινὰς καὶ μακρὰς πλάνας σώζεται ναυαγὸς μόνος ἄνευ τῶν ἐταίρων εἰς νῆσον ἀπωτάτην τὴν καλουμένην Ὠγυγίαν. Ἐκεῖ ὑποδέχεται αὐτὸν φιλοφρόνως ἡ νύμφη Καλυψώ, ἧτις ἐρασθεῖσα αὐτοῦ καὶ διὰ λόγων γλυκέων καὶ ἐπαγωγῶν θέλγουσα, ἐπιθυμεῖ νὰ κατέχη παρ' ἑαυτῇ, ὑπισχνουμένη μάλιστα νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἀγήρων καὶ ἀθάνατον. Ἄλλ' ὁ ἥρωος ποθῶν διακαῶς νὰ ἐπανεῖλθῃ εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἐπανίδῃ τὴν «περίφρονα» Πηνελόπην καὶ τὸν «θεοεἰκελον» Τηλέμαχον, ἐτίμηκε κλαίων καὶ προσέτιμα μᾶλλον θάνατον ἢ τοιαύτην ἀθανασίαν.

Ἐν τῷ δὲ οὗτος ἐκεῖ τοιαῦτα ἔπασχεν, ἐν Ἰθάκῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ νεαὶ συμφοραὶ ἐκ τῶν μνηστῆρων ἐπέσκηπτον· θρασεῖς καὶ ὑπερφίαλοι νεοὶ νομίσαντες ὅτι ὁ ἥρωος ἀπωλέσθη, τὴν μὲν Πηνελόπην ἀναιδῶς ἐζήτουν εἰς γάμον, τὴν δὲ περιουσίαν αὐτοῦ ὕβριστικῶς κατέτρωγον, ἦν ὁ συνेतὸς Τηλέμαχος μόνον ὢν καὶ νέος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ (α, β, γ, δ). Τῇ συμβουλῇ δὲ τῆς Ἀθηναῖς ἀποδημεῖ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ἐρωτήσῃ περὶ τοῦ πατρὸς τὸν Νέστορα καὶ τὸν ἄρτι παλιννοστήσαντα Μενέλαον· καὶ ἡ θεὰ πανταχοῦ παρακο-

λουθοῦσα τὸν νεανίαν προστατεύει αὐτόν, τὴν μορφήν τοῦ Μέντορος λαμβάνουσα, ὅστις ἦτο φίλιτος τοῦ Ὀδυσσεύς.

Οἱ δὲ θεοὶ ἐν τῷ μεταξύ συγκινηθέντες ἐκ τῶν δακρύων τοῦ πολυπαθοῦς ἥρωος κελεύουσι διὰ τοῦ Ἑρμοῦ τὴν Καλυψώ, ἵνα μηκέτι διὰ τῆς βίας κρατῇ αὐτόν· ἤδη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐλευθερωθεὶς συμπήξας σχεδὶαν ἀποπλέει οἴκαδε. Ἄλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἐκράτει αὐτὸν πόρρω τῆς Ἰθάκης δέκα ἔτη, ἤδη ἐκκρήγνυται ἀγριωτέρα. Ἐν ᾧ δηλαδὴ ὁ καρτερικὸς ἥρωος προσήγγιζεν εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων καὶ χαίρων διέκρινε τὰ ὄρη αὐτῆς θύελλα ἐπισκήψασα συντριβεί τὴν σχεδῖαν καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς μόλις κολυμβῶν σώζεται εἰς τὴν νῆσον (ε). Ἐκεῖ περιθάλλει αὐτόν ἡ χαρίεσσα βασιλόπαις Ναυσικά, ἧς τῇ συμβουλῇ γίνεται ἰκέτης τῆς βασιλείσης Ἀρήτης (ζ). Ταύτης δὲ τὸν οἰκτον κινήσας ὁ ναυαγὸς φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀλκίνοῦ (η) καὶ τούτῳ χαρίζομενος διηγεῖται μετὰ τὸ δεῖπνον τοὺς κινδύνους αὐτοῦ καὶ τὰς πλάνας· καὶ α' τὰ ὅσα ὑπέστη ἐκ τῶν Κικόνων, ὑφ' ὧν ἀπωλέσθησαν τῶν ἐταίρων τινές, β' τὰ ὅσα ἐκ τῶν Λωτοφάγων· διότι ὅσοι τῶν ἐταίρων «τὸν μελιθδέα λωτόν» ἔφαγον, ἐπιλήσιμονες ἐγένοντο τοῦ νόστου. Μετὰ τοῦτο διηγεῖται ὅτι παραπλεύσας εἰς νῆσον τῶν ἀθεμιστῶν Κυκλώπων εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ ἀγρίου Πολυφήμου, ὅστις κατεσπάραξε τοὺς συνελθόντας ἐταίρους· ἀλλ' ὁ ἥρωος τεχνιέντως τυφλώσας αὐτόν κοιμώμενον ἐσώθη μετὰ τῶν ὑπολοίπων ἐταίρων (ε καὶ ι). Μετὰ τοῦτο προσπλέει εἰς τὴν νῆσον τοῦ Αἰόλου, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ ἄσκον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐνέκλεισε πάντας τοὺς ἀνέμους· ἀλλ' οἱ ἀνόητοι ἐταῖροι παρὰ τὴν ἐντολήν τοῦ ἥρωος ἤνοιξαν τὸν ἄσκον καὶ τότε θύελλα ἐκραγεῖσα ρίπτει αὐτόν εἰς τοὺς ἀγρίους Λαιστρυγόνας, οἵτινες τὸ μέγιστον κακὸν παρέσχον αὐτῷ· τὰς ἄλλας ναῦς τοῦ ἥρωος συνέτριψαν καὶ τοὺς ἐταίρους ἀπόλεσαν· μόνος δὲ αὐτὸς μετὰ τῆς νεῶς αὐτοῦ καὶ ὀλίγων ἐταίρων ἐσώθη. Εἶτα δὲ νέοι κίνδυνοι ἀνέμενον αὐτόν ἐκ τῶν φαρμάκων τῆς Κίρκης, δι' ὧν ἡ γόησσα εἰς σῆς τοὺς ἀνθρώπους μετεμόρφωσεν. Ἄλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς τὰ φάρμακα αὐτῆς ἐματαιώσεν ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ διδαχθεὶς· ἤδη ἡ φαρμακίς φιλικῶς καὶ ἐρωτικῶς πρὸς αὐτόν διετέθη (κ)· διὸ καὶ κατὰ συμβουλήν αὐτῆς ὁ ἥρωος κατέβη εἰς τὸν «Ἄδην», ἵνα παρὰ τοῦ Τειρεσίου μάθῃ τὴν μετὰ ταῦτα τύχην αὐτοῦ. Ἐφεξῆς διηγεῖται, πῶς κατώρθωσεν αὐτὸς μόνος νὰ ἀκούσῃ τὸ λιγυρὸν ᾄσμα τῶν Σειρήνων ἀκινδύνως, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἄλλοι καταγοητευόμενοι ἀπόλλυντο ὑπ' αὐτοῦ καὶ πῶς διέφυγε τὴν Σκύλλαν καὶ τὴν Χάρυβδιν. Τέλος λέγει ὅτι ἀπολεσθέντων καὶ τῶν λοιπῶν ἐταίρων οἵτινες ἀσεβῶς τὰς καλὰς τοῦ Ἥλιου βοῦς ἔφαγον, μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς τρικυμίας ἐξεβράσθη ναυαγὸς εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς (λ, μ). Ἐκεῖθεν μετὰ ἑπταετῆ δ.α.μονὴν πλεύσας μετὰ νέαν ναυαγίαν ἐσώθη κολυμβῶν εἰς τὴν νῦν φιλοξενούσαν αὐτόν νῆσον τῶν Φαιάκων. Ὁ Ἀλκίνοος συγκινηθεὶς ἤδη προθύμως πέμπει τὸν πολυπαθῆ ἥρωα διὰ νεῶς εἰς τὴν Ἰθάκην, ὅπου ἀποβάς ὁ Ὀδυσσεὺς εἰσέρχεται ἄγνωστος εἰς τὴν καλύβην τοῦ πιστοῦ συβώτου Εὐμαίου (ν, ξ, ο).

*Εκεί ἐντὸς ὀλίγου ἐπιστρέφει ὁ Τηλέμαχος ἐκ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀποδημίας, τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηναίης σωθεὶς ἐκ τῆς ἐνέδρας τῶν μνηστήρων. Ἐνταῦθα πατήρ καὶ υἱὸς ἀναγνωρίζονται καὶ σχεδιάζουσι τὸν ὄλεθρον τῶν μνηστήρων (π)· ὁ Ὀδυσσεὺς κατόπιν ὡς ἐπαίτης εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν· ὅτε δὲ προσῆγγισεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅλως ἠλλοιωμένος, οὐδεὶς ἀνεγνώρισεν αὐτόν· μόνον ὁ πιστὸς κύων Ἄργος ἀνεγνώρισεν αὐτόν μετὰ εἰκοσαετῆ ἀπουσίᾳ καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐκδηλώσας, σαίνων ἐξέπνευσεν, ὅπερ μέχρι διακρῶων συνεκίνησε τὸν δεσπότην (ρ). Μετ' ὀλίγον ἔλαβε γνῶσιν ὁ ἦρωας τῆς ἀτασθαλίας καὶ τῆς ὕβρεως τῶν μνηστήρων· τούτους ἡ Πηνελόπη ἐξαπατῶσα ἐπὶ τέσσαρα ἔτη διὰ τοῦ περιωνύμου ἱσιτοῦ, οὐ τὴν νύκτα ἀνέλυεν ὅσον μέρος τὴν ἡμέραν ὕφαιεν, ἤδη προέθηκεν αὐτοῖς ἀγῶνα τόξου δηλώσασα ὅτι θέλει λάβει σύζυγον ἐκείνον ὅστις ἔμελλε νὰ ἐντεινῇ τὸ τόξον τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ μάτην οἱ μνηστήρες πειρῶνται νὰ ταχύσωσι τὸ τόξον. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μετασχὼν τοῦ ἀγῶνος ταχύει τὸ τόξον καὶ ἀποκαλύψας ἑαυτὸν ἐξολοθρεῖε τοὺς μνηστήρας τῇ βοηθείᾳ τοῦ Τηλεμάχου καὶ δύο πιστῶν δούλων (σ, τ, υ, φ, χ). Μεθ' οὗ τὸ ποίημα ἐπιστέφεται διὰ συγκινητικότητος σκηνῆς, ἐν ἣ γίνεται ὁ μετὰ τῆς Πηνελόπης ἀναγνωρισμὸς τοῦ ἦρωος (ψ)· ἡ σκηνὴ δὲ αὕτη ἀνακουφίζει καὶ τὴν ἀδημονοῦσαν ἐκ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἦρωος ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Τέλος ὁ ἦρωας ἀναγνωρίζεται καὶ μετὰ τοῦ ἐν τῷ ἀγῶνι διαμένοντος πατρὸς Λαέρτου, διὰ σπονδῶν διαλλάσσεται πρὸς τοὺς ἐξεγεγθεντας διὰ τὴν μνηστηροφονίαν Ἰθακησίους καὶ ἐν εἰρήνῃ βασιλεύει (ω).

Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὁ μυθικὸς μῦθος πλέκεται ἐντεχνότερον καὶ ἡ ἐνότης τοῦ ποιήματος καθίσταται σφιγκτοτέρα· ὁ ἀναγνώστης μετ' ἀγωνίας καὶ ἀδιαπτώτου ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖ τὰς περιπετείας τοῦ ἦρωος ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ραφῆς· ὁ Ὀδυσσεὺς παρῶν ἢ ἀπῶν ἀείποτε ἔρχεται πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἐκεῖ δέ, ἐνθα ὁ μῦθος τῆς διηγήσεως ἀπώτατα ἔλκεται, τοῦ πλανωμένου ἦρωος ἡ μνήμη οὐδέποτε ἐξαιλεῖται. Πάντα, ὅσα λέγουσι καὶ πράττουσι τὰ ἄλλα πρόσωπα, εἰς τὸν Ὀδυσσεῖα τείνουσιν· οὕτω δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ἦρωος γίνεται τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ποιήματος.

Β Χαρακτήρ καὶ ἀξία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν

Ὁ ποιητὴς θεσπεσίαν τὴν τέχνην ἔχει κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, διότι ἐν τῇ Ἰλιάδι ὡς ὑπόθεσιν ἔλαβεν οὐχὶ τὸν πόλεμον ὅλον ὅστις μέγας ὦν οὐχὶ εὐδύνοτος ἔμελλε νὰ εἶναι· μίαν δὲ πρᾶξιν τούτου ἀποχωρίσας δι' ἐπεισοδίων συμπληροῖ τὸ ὅλον· αὕτη δὲ ἐντονωτάτη οὔσα δύναται νὰ κρατῇ μέχρι τέλους μετέωρον τὸν ἀκροατὴν.

Τῆς πρᾶξεως δὲ ταύτης διακρίνομεν ἀρχὴν, μέσον καὶ τέλος· εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἔχομεν τὴν ἔκρηξιν τῆς μῆνιδος τοῦ Ἀχιλ-

λέως κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἥτις τελευτᾷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑκτορος, ὃν ὁ ἦρωσ τιμωρεῖ διὰ τὸν φόνον τοῦ Πατρόκλου· τὰ δ' ἐν μέσῳ περιέχουσι τὰ **μυρία ἄλγεα** τὰ ἐπακόλουθα τῆς μήνιδος. Ἔτερον χαρακτηριστικὸν τῆς τέχνης τοῦ ποιητοῦ εἶναι καὶ τὸ **ἤρεμον τῆς διηγήσεως**, καθ' ἣν αὐτὸς μὲν ἐλάχιστα λέγει καὶ ὅλος ἀφανῆς μένει, αὐτὰ δὲ τὰ πρόσωπα εἰσάγει λέγοντα καὶ οὐδὲν τούτων ἀνηθοποίητον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ἀρμόζοντος ἤθους εἰς ἕκαστον¹.

Διάλεκτον μὲν ὁ ποιητὴς μεταχειρίζεται τὴν Ἰωνικὴν συγκεκραμένην μετὰ τινῶν αἰολισμῶν, μέτρον δὲ τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον. Ἐκλήθη δὲ τοῦτο ἥρωικόν, διότι δι' αὐτοῦ ὑμνοῦντο τῶν ἡρώων τὰ ἀνδραγαθήματα.

Καθὼς δὲ ὁ βίος τῶν ἡρώων εἶναι ἀπλοῦχος καὶ ἀνεπιτήδευτος, ἐμφαίνων τὴν παιδικὴν τοῦ Ἔθνους ἡλικίαν, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἀπλῆ, ἀφελῆς καὶ οἶονεὶ παιδικὴ ἔξουσα διὰ παρατακτικῶν προτάσεων. Ἄλλ' ὅμως ὁ ἀφελῆς οὗτος ποιητὴς ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον τόσον, ὅσον οὐδὲν ἄλλο ποίημα ἢ σύγγραμμα πεζόν· διαφαίνεται δὲ καὶ βαθὺς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου ὄξυς παρατηρητῆς. Καὶ τὴν μὲν ψυχολογικὴν αὐτοῦ γνῶσιν καὶ ἐμπειρίαν καταδεικνύει ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ αἰσθημάτων καὶ ἡ τῶν προσώπων ἠθογραφία, τὴν δὲ πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως αἰσθησιν καὶ τὴν ὀξεῖαν τῶν φυσικῶν φαινομένων παρατηρητικότητα μαρτυροῦσιν αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, αἱ μεταφοραὶ καὶ τὰ κοσμητικὰ ἢ γραφικὰ ἐπίθετα.

Ὑψους δὲ καὶ μεγαλείου παραδείγματα παρέχει ὁ ποιητὴς, ἔνθα ὁ Ζεὺς διὰ μόνης τῆς ἐμπνεύσεως αὐτοῦ τὸν μέγαν «ἐλέλιξεν» Ὀλυμπον (Α 528-30) ἢ ἔνθα ἀπεικονίζεται τὸ καταπληκτικὸν τάχος ὅπερ ἔχουσι τῶν θεῶν οἱ ἵπποι·

**ὄσσον δ' ἠεροειδῆς ἀνὴρ ἶδεν ὀφθαλμοῖσιν
ἤμενος ἐν σκοπιῇ λεύσσων ἐπὶ οἴνοπα πόντον,
τόσσον ἐπιθρῶσκουσι θεῶν ὑψηχέες ἵπποι (Ε 770).**
ἢ ἔνθα αἰσθητοποιῆται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ποσειδῶνος
**τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη
ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος,
γῆθοσύνη δὲ θάλασσα δίστατο...**

1. Ἀριστοτέλους Ποιητικὴ 24.

οὐδ' ὑπένερθε διαίνετο χάλκεος ἄξων (N 11)
οἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῶεν ἐπὶ ζεΐδωρον ἄρουραν
ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θεόν οὐδὲ κατέκλων (Y 225).

Τέλος πρὸς τῇ ἐξαιρέτῳ τέχνῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, τὰ Ὅμηρικὰ ἔπη ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κέκτηνται καὶ ἔθνικὴν σημασίαν. Διότι περιέχουσι τοὺς κατὰ τῶν Τρώων ἀγῶνας ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους· προσέτι δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν τῷ προσώπῳ τῶν δύο ἡρώων τῆς ὀμηρικῆς ποιήσεως διέκρινεν ὄλον τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ· διότι ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ἀπεικονίζει τὴν νεανικὴν τόλμην καὶ τὸ ἡρωικὸν φρόνημα, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τὴν τολμηρὰν ἐπίνοιαν μετὰ θαυμαστῆς ἐγκατεργήσεως· διὰ ταῦτα οἱ ἀρχαῖοι τὰ ὀμηρικὰ ποιήματα ὡς ἔχοντα πολλὴν παιδευτικὴν δύναμιν εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεῖα, ἵνα οἱ νέοι τὰς ἀρετὰς τῶν ἐν αὐτοῖς ὕμνουμένων ἡρώων ζηλοῦντες μιμηταὶ τῶν ἔργων ἐκείνων γίνωνται (Ἰσοκρ. 74 Β). Λέγεται δ' ὅτι καὶ ὁ Φειδίας ἐκ τῶν στίχων τοῦ θεοῦ ποιητοῦ (Α 521) ἐμπνευσθεὶς τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς ἔπλασεν· ὡς δὲ τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου τὰ γλυπτὰ ἔργα ἔτι καὶ νῦν οἰοῦναι πρόσφατα καὶ νεουργὰ φαίνονται, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ μεγάλου ποιητοῦ καινότης αἰωνία ἐπανθεῖ, πνεῦμα ἀειθαλὲς καὶ ψυχὴν ἀγήρων ἐπιδεικνύουσα.

Ἱστορία τῶν Ὅμηρικῶν ἐπῶν

Ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ἡ γραφὴ δὲν ἦτο μὲν ἐν πολλῇ χρήσει, ἀλλὰ τὰ Ὅμηρικὰ ἔπη πάντως δὲν ἔμειναν ἄγραφα, οὐδὲ διεσώζοντο μόνον διὰ τῆς μνήμης μεταδιδόμενα διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Εἰς τὴν διάδοσιν ὅμως αὐτῶν συνετέλεσε μάλιστα μία τάξις ἀνδρῶν ἐπάγγελμα ἔχόντων νὰ διαμνημονεύσωσι καὶ ἀπαγγέλωσι τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τὰ ἔπη. Οἱ ἀνδρες οὗτοι τὸ πρῶτον ἦσαν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀμήρου· διὸ καὶ ἐκλήθησαν Ὅμηρίδαι· εἶτα δὲ καὶ οἱ μὴ ἐκ τοῦ γένους τοῦ ποιητοῦ ὄντες ἀοιδοὶ ἐκαλοῦντο Ὅμηρίδαι ῥαψῶδοι (ῥάπτοντες φθῆν ἢ ῥαπτῶν ἐπέων ἀοιδοὶ) καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἐλέγετο ῥαψοδεῖν, ὅπερ σημαίνει ἔπη ἀπαγγέλλειν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μελοδεῖν. Οἱ ῥαψῶδοι περιερχόμενοι τὰς πόλεις ἀπήγγελλον τὰ ὀμηρικὰ ἔπη ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν ἡγεμόνων καὶ κατὰ τὰς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ὅτε ταῦτα τὸ πρῶτον ἦσαν ἄγραφα, ὑπέστησαν, ὡς εἰκός, προσθήκας, ἀφαιρέσεις καὶ ἄλλας διασκευάς· τὸ αὐθαίρετον ὅμως τοῦτο τῶν ῥαψῶδων δὲν παρε-

τάθη ἐπὶ πολὺ πρῶτον μὲν, διότι ἐν Ἀθήναις διὰ νόμου τοῦ Σόλωνος τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπηγγέλλοντο ἐν τῇ τῶν Παναθηναίων ἑορτῇ ἐξ ὑποβολῆς ἢ ἐξ ὑπολήψεως, ἤτοι ὅπου ὁ πρῶτος ῥαψωδὸς ἔληγεν, ἐκεῖθεν ὤφειλε ν' ἀρχίσῃ ὁ ἐπόμενος· δεύτερον δὲ διότι μετ' οὐ πολὺ ἐπειδὴ ἡ τῆς γραφῆς χρῆσις κοινοτέρα κατέστη, ἐγένοντο καὶ γραφαὶ ἐκδόσεις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων· αὗται δὲ ἦσαν διτταί, αἱ κατὰ πόλεις, ὡς ἡ Μασσαλιωτικὴ, ἡ τῆς Χίου, Κύπρου, Κρήτης κλπ. καὶ κατ' ἄνδρας καλούμεναι· τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ ἡ θρυλουμένη ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου (560—527 π. Χ.) συναρμολόγησις καὶ διόρθωσις τῶν ποιημάτων· σπουδαιοτάτη δὲ πασῶν ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους χάριν τοῦ Ἀλέξανδρου ἐκπονηθεῖσα καὶ ἐκ τοῦ **νάρθηκος** κληθεῖσα, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς στρατείαις παραλαβὼν ἀεὶ μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον εἶχεν.

Ἄλλ' αἱ **κριτικαὶ** τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ἐκδόσεις ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας (β' καὶ γ' αἰὼν π.Χ.). Τούτων ὁ μὲν Ζηνόδοτος ἐκδῶσας αὐτὰ διήρθεσεν ἑκάτερον εἰς 24 ῥαψωδίας, ἅς κατὰ τὰ κδ' γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ἐπέγραψε, τόσον δὲ τολμηρὸς οὗτος περὶ τὰς ἀθετήσεις ἐγένετο, ὥστε ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ ὅτι τὸν Ὅμηρον ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐξήγαγεν· ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος (257—180 π. Χ.) ἐκδῶσας ἐκ νέου τὰ ποιήματα, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀθετηθέντων ἐπανήγαγεν. Οὗτος ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὰ σημεῖα τῶν τόνων, τῶν πνευμάτων καὶ τὰς στίξεις, ἅπερ καὶ νῦν ἐτι ἐν χρῆσει ἔχομεν. Ἀρίστην δὲ τῶν ἐκδόσεων, ἣτις καὶ ὡς βράσις τῶν μετὰ ταῦτα ἐχρησίμευσεν, ἐξεπόνησεν Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ (217—145), οὗτινος ἡ αὐθεντία ἐν τῇ κριτικῇ καὶ ἐρμηνευτικῇ παροιμιώδης κατέστη. Οὗτος ἐκλήθη ὁ κατ' ἐξοχὴν γραμματικὸς καὶ κριτικὸς, πρὸς δὲ **μάντις ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ**.

Οὕτω δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐ μόνον μεγίστη σπουδὴ περὶ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ πίστις ἐπεκράτει, ὅτι ταῦτα ἦσαν ποιήματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Μόνον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁ Ξένων καὶ ὁ Ἑλλάνικος ἐξέφρασαν γνώμην ὅτι ταῦτα ἦσαν οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα· διὸ καὶ **χωρίζοντες** ἐκλήθησαν. Ἄλλ' ἡ γνώμη τούτων οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἔτυχε πολεμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχου, ὅστις ἀντείχετο τῆς γνώμης, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα ἦσαν τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα. Βεβαίως διαφοραὶ τινες μεταξὺ τῶν δύο τούτων

ποιημάτων υπάρχουσιν, ὡς παρετήρησαν ἤδη καὶ οἱ ἀρχαῖοι¹· λ.χ. ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ «τὴν μὲν Ἰλιάδα ποίημα ἀπλοῦν καὶ παθητικόν, τὴν δὲ Ὀδύσειαν πεπλεγμένον καὶ ἠθικόν»· ὁ δὲ Λογγίνος ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς ὡς ἔχουσα πολὺ τὸ δραματικόν καὶ ἐναγώνιον ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀκμάζαντος τὴν ἡλικίαν, ἡ δὲ Ὀδύσεια ἐν τῇ γεροντικῇ ἡλικίᾳ αὐτοῦ ἄτε πολὺ τὸ διηγηματικόν καὶ μυθικόν ἔχουσα διὸ καὶ παρέβαλλε τὴν Ὀδύσειαν «καταδυομένη ἡλίῳ, οὐ δίχα τῆς σφοδρότητος παραμένει τὸ μέγεθος». Ἀλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων οὔτε ἡ τῶν **χωριζόντων** γνώμη ὑπεστηρίχθη οὔτε ἀμφιβολία τις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξηγήθη περὶ τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως τοῦ ποιητοῦ.

Μόνον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος τοιαῦτα ἀμφιβολία ἐξηγέθησαν καὶ παρήχθη τὸ πολύκροτον Ὀμηρικὸν ζήτημα. Διότι ὁ μὲν Ἰταλὸς Vico (1678—1744) ἐγνωμάτευσεν ὅτι ἡ λέξις ὁμηρος, οὔσα οὐχὶ κύριον ὄνομα, ἀλλὰ προσηγορικόν, σημαίνει τὴν δημοτικὴν τοῦ ἥρωικοῦ αἰῶνος ποίησιν· ὁ δὲ Γερμανὸς Wolf διὰ τῶν περιωνύμων εἰς τὸν Ὀμηρον προλεγομένων αὐτοῦ (1795) συμφωνῶν πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Vico διατείνεται, ὅτι, τῆς γραφῆς μὴ οὔσης τότε ἐν χρήσει, οὔτε νὰ ποιηθῶσιν ἠδύναντο οὔτε νὰ διασωθῶσιν οὔτω μακρὰ ποιήματα (ἐξ 28 χιλ. στίχων περίπου)¹. Ὁ δὲ Lachmann, ὁ τοῦ Wolf ὀπαδός, νομίσας ὅτι εὔρεν ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν ῥαφιδῶν τῆς Ἰλιάδος, διήρθεσεν αὐτὴν εἰς 16 αὐτοτελῆ ῥήματα· ἀλλ' οὔτω διέσπασε τὴν ἐνότητα τοῦ ποιήματος, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης εὑρίσκειν «ἄριστα συντεθειμένον καὶ μιᾶς πράξεως μίμησιν ἔχον». Ἡ περὶ τῆς ἐνότητος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν κρίσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει καὶ ἄλλως μείζονα ἀξίαν· διότι ὁ Σταγειρίτης εἶχεν ὡς δευτέρον ὄρον συγκρίσεως καὶ τὰ τοῦ Ἐπικού² κύκλου ποιήματα σωζόμενα ἔτι τότε, ἅπερ κρίνει ἐστερημένα τῆς ἐνότητος, ἦν ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ποιήμασιν εὑρίσκε. Τέλος οἱ νεώτεροι σπουδαῖοι κριτικοὶ ἐπιμελέστατα ἐξετάσαντες τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὴν ἐνότητα αὐτῶν δέχονται. Κατὰ τὸν C. Rothe (1914) αἱ ἀντιφάσεις καὶ αἱ διαφοραὶ τῆς γλώσσης, ἃς τινες ἀντιτάσσουσι κατὰ τῆς ἐνότητος, δὲν εἶναι μείζονες ἐν τῇ Ἰλιάδι ἢ ἐν τοῖς ποιήμασι νεωτέρων ποιητῶν

1. Ὅτι δὲ καὶ διὰ στόματος διάδοσις καὶ διάσωσις ποιημάτων ἐκ πολλῶν χιλιάδων στίχων συγκεκριμένων εἶναι δυνατὴ, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν Ἰνδῶν, ὧν οἱ Βέδαί, καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ γραφὴ ἦτο γνωστὴ, διὰ στόματος μετεδίδοντο.

ἱστορικῶν γνωστῶν — καὶ κατὰ τὸν πολὺν Blass «μόνη ἡ ἡμετέρα τῶν ἀρχαίων χρόνων ἄγνοια παρέχει τὴν δυσκολίαν, ἵνα παραδεχθῶμεν τὸν Ὅμηρον ὡς ἓνα μόνον ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας» ὅσῳ μᾶλλον οἱ χρόνοι οὗτοι φωτίζονται, τόσῳ μᾶλλον ἡ δυσκολία μειοῦται». «Αἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης ἐπιβεβαιοῦσι τὴν γνώμην ταύτην καὶ ἐπιστήμονες πολλῶ πλείονες παραδέχονται νῦν τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς Ὁμήρου, ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας». (L. Laurand, Littérature Grecque § 50 καὶ 61, ἐκδ. 5η 1926)

Ἐπὶ πᾶσι κατὰ τὸν Βίκτωρα Βεργάρδ (1931) τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα ἐξέλιπε νῦν ὁ Yan Leeuwen τῷ 1890 ἐθεωροεῖτο ὡς ἡ τελεία κατήχησις τῆς Βουλφείου ὀρθοδοξίας, τῷ δὲ 1920 ὁ Ὅμηρος τοῦ αὐτοῦ Ὀλλανδοῦ ἐλληνιστοῦ εἶναι ὁ κῶδιξ τῆς νέας αἰσθητικῆς: «ὁ Ὅμηρος ὑπῆρξεν, ἔγραψε, συνέθηκε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν κατὰ τεχνικούς κανόνας, οὓς πρέπει νὰ θαυμάῃ τις».

Τέλος προσθετέον, ὅτι ἡ καινοτομία τοῦ Wolf καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ποιητοῦ ἐγένετο διότι ἐσπουδασθησαν καὶ διεφωτίσθησαν τὰ ποιήματα τούτου ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν, ἀνερορίσθησαν αἱ περὶ τὸν ποιητὴν σπουδαι καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σχλημαν (1870) καὶ ἄλλων μετ' αὐτὸν πολὺ φῶς διεχρήθη. **Προτομαὶ** τοῦ θείου ποιητοῦ καὶ εἰκόνες ἐπὶ νομισμάτων εἶναι πολλαί· **ἀποθέωσιν** αὐτοῦ παρέχει ἀνάγλυφον Ἀρχελαῦου τοῦ Πριηνέως (150 π.Χ.) καὶ **ζωγραφία** τοῦ σπουδαίου Γάλλου ζωγράφου Ingres (1780—1867) ¹.

Ὅμηρικοὶ ὕμνοι

Τῷ Ὁμήρῳ ἀπεδίδοντο ἀτόπως καὶ ὕμνοι. Ἐπειδὴ δηλ. οἱ ὕμνοι οὗτοι ἤδοντο ἐν ταῖς ἐσοταῖς πρὸ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, σὺν τῷ χρόνῳ ἐνομίσθησαν καὶ ὡς ὁμηρικὰ ἔργα. Ἐποιήθησαν δὲ ὑπὸ ποιητῶν, οἵτινες ἐποίουν μὲν κατὰ τὸν ὁμηρικὸν τρόπον, ἀλλ' ἦσαν πολὺ νεώτεροι τοῦ Ὁμήρου. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ὠνομά-

1. Ξενοὶ μεγάλοι ποιηταὶ ἐπικοί ἐγένοντο ὁ Βιργίλιος, ποιήσας κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Ὁμήρου τὴν Αἰνειάδα, ὁ Δαντὴς (1265—1321) τὴν Θεῖαν Κομψιδίαν, ὁ Πορτογάλλος Καμόνης (1524—1580) τοὺς Λουσιάδας, ὁ Τάσσος (1544—1595) τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁ Ἀγγλὸς Μίλτων (1608—1674) τὸν Ἀπολεσθέντα Παράδεισον καὶ ὁ Βολταῖρος (1694—1778) τὴν Ἑρριζιάδα.

σθησαν προοίμια, διότι ἤδοντο πρὸ τῆς οἴμης, ἥτις λέξεις σημαίνει ἀφηνηματικὸν ποίημα, ὅποια ἦσαν τὰ ἔχοντα ὑπόθεσιν τὰ **κλέα ἀνδρῶν**. Ἡ περισωθεῖσα συλλογὴ σύγκειται ἐκ 34 ὕμνων, ὧν 4 εἶναι μείζονες, ἥτοι ὁ εἰς Ἄπολλωνα, ὁ εἰς Ἑρμῆν, ὁ εἰς Ἀφροδίτην καὶ ὁ εἰς Δῆμητρα, ὑπόθεσιν ἔχοντες τὸν βίον καὶ τὰ κατορθώματα τῶν εἰς οὓς ἀναφέρονται θεῶν. Ὁ εἰς Δῆμητρα καὶ ὁ εἰς Διόνυσον ἀνευρέθησαν ἐν χειρογράφῳ τῆς Μόσχας τῷ 1770.

Κυκλικοὶ ποιηταὶ

Μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ ἄλλοι ποιηταὶ ἐποίησαν ἔπη, ἀτινα ἀνεφέροντο εἰς προγενέστερα ἢ μεταγενέστερα γεγονότα τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Ἐπειδὴ δὲ οὕτω τὰ ὀμηρικὰ ἔπη ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις καὶ κέντρον, τὰ δὲ τῶν ἄλλων ποιητῶν οἰοῦναι κύκλον περὶ ἐκεῖνα ἀπετέλουν, ἐκλήθησαν ταῦτα μὲν **ἐπικὸς κύκλος**, οἱ δὲ ποιηταὶ τούτων **κυκλικοί**. Περιεῖχον δὲ τὰ ἔπη ταῦτα τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους τοὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ὀδυσσεύος. Τοῦ κύκλου δὲ τούτου τὰ ποιήματα κατὰ χρονικὴν τῶν μύθων τάξιν εἶναι. Θεογονία (οὐχὶ ἢ τοῦ Ἡσιόδου), Τιτανομαχία, Δαναΐς, Οἰδιπόδεια, Θηβαΐς, Ἐπίγονοι, Κύπρια ἔπη, Ἰλιάς, Αἰθιοπίς, μικρὰ Ἰλιάς, Ἰλίου πέρσις, Νόστοι, Ὀδύσεια καὶ Τηλεγόνοια. Ἐκ τῶν ποιημάτων δὲ τούτων πλὴν τῶν ἑξ̄ πρώτων τὰ λοιπὰ ἀνεφέροντο εἰς τὸν Τρωικὸν μῦθον καὶ τοὺς ἥρωας τούτου· σήμερον δὲ ἐκ τῶν κυκλικῶν τούτων ποιημάτων μόνον ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σώζονται. Ἐπὶ Πρόκλου (2 - 3 αἰῶνα μ. Χ.) ἐσώζοντο τοῦ ἐπικοῦ κύκλου τὰ ποιήματα καὶ ἐσπουδαζόντο ὑπὸ πολλῶν.

β' Διδακτικὸν ἔπος. Ἡσιόδος (750—700 π. Χ.)

Πλὴν τοῦ ἠρωικοῦ ἔπους ἔχομεν καὶ τὸ **διδακτικόν**, ὃπερ ἀνεπτύχθη μετ' ἐκεῖνο. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ Ὅμηρος, τὸ δὲ δεύτερον ὁ **Ἡσιόδος**· ἐκεῖνος μὲν εἶναι ὁ ποιητὴς τῶν ἀνάκτων, οὗτος δὲ τῶν χωρικῶν. Τὸ διδακτικὸν ἔπος ἔχει σκοπὸν **πρακτικόν**, ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸν ποιητὴν ἔδωκεν ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ πενία, ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ἣν εἶχον οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἴωνες, ὅπου ἦνθισε τὸ ἠρωικὸν ἔπος. Τὸν ταλαίπωρον τούτον σύγχρονον βίον τῶν Βοιωτῶν προσπαθεῖ ὁ ποιητὴς νὰ διορθώσῃ ἢ

τουλάχιστον να ανακουφίση τὰ δεινὰ τούτου· δυσφορῶν διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ διὰ τὴν διαφθορὰν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας παρέχει παραγγέλματα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικά, δι' ὧν δύναται νὰ ἐξευγενισθῇ ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ βίος τοῦ Ἡσιόδου δὲν εἶναι ἄγνωστος, ὡς ὁ τοῦ Ὀμήρου· διότι αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἱκανὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἕνεκα πενίας μετώκησεν ἐκ τῆς Αἰολικῆς Κύμης εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἐλικῶνα δυσχείμερον καὶ δύσθερον κώμην Ἄσκραν, διότι κατὰ τὸν ποιητὴν ἦτο ἡ

« Ἄσκρα χεῖμα κακὴ, θέρει ἀργαλέη, οὐδέποτ' ἐσθλή. »

Τοῦ Ἡσιόδου τὰ ποιήματα εἶναι α' Ἔργα καὶ Ἡμέραι καὶ β' Θεογονία. Σύγκεινται δὲ τὰ ἔργα ἐξ 764 στίχων, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ 765 — 728 στίχοι, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῶν αἰσίων καὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, θεωροῦνται μεταγενεστέρα προσθήκη. Ἔργα δὲ ὠνομάσθη τὸ ποίημα, διότι ὁ ποιητὴς ἐν αὐτῷ συμβουλεύει περὶ ἐργασίας, ἧτις εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ ποίημα τοῦτο παρέσχεν αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πέρσης, ὅστις δεκάσας τοὺς δικαστὰς κατὰ τὴν διανομὴν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἔλαβε μείζονα τοῦ Ἡσιόδου κλῆρον. Ἀργὸς δὲ ὢν καὶ κακός, ἀφ' οὗ κατέφαγε τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν ἠπέλει διὰ νέων δικῶν νὰ ἀρπάσῃ καὶ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ του κλῆρον. Διὸ μετὰ τὴν ἐπίκλησιν τῶν Μουσῶν ὁ ποιητὴς ἀποτεινὴν τὸν λόγον πρὸς τὸν Πέρσην¹, ὃν ζητεῖ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς δικομανίας καὶ νὰ παρορμήσῃ ἐπὶ τὸ ἔργον, διότι μόνον τὸ ἐργάζεσθαι καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἐργασίας κέρδος ὠφελεῖ, ἄνευ δὲ ἰδρωτὸς οὐδὲν ἀγαθὸν παρέχουσιν οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις « ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δὲ τ' ὄνειδος » (311).

Ὁ ποιητὴς συγκρίνον τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθὸν ἐν ἐκείνῳ μὲν εὐρίσκει τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, ἐν τούτῳ δὲ τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν, ἧτις ἐπῆλθε διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων πονηρίαν· ἐκ τούτων λαβὼν ἀφορμὴν διηγείται τὸν μῦθον τοῦ Προμηθέως καὶ Ἐπιμηθέως, ἐτι δὲ καὶ τὸν τῆς Πανδώρας (42—164) καὶ περὶ τῶν πέντε γενῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἦτοι τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργυροῦ, τοῦ χαλκοῦ, τοῦ τῶν ἡρώων καὶ τοῦ σιδηροῦ, καθ' ὃν προλιποῦσα τοὺς ἀνθρώπους ἡ Αἰδὼς καὶ ἡ Νέμεσις ἀπῆλθον εἰς τοὺς θεοὺς (201)· εἶτα ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς (210—297) ὑπομνησκει τὰ κακὰ, ἅτινα

1. Σοὶ δ' ἐγὼ ἐσθλά νοέων ἐρέω, μέγα νῆπιε Πέρση·
τὴν μὲν τοι κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἐστὶν ἐλέσθαι
ῥηιδίως· λείη μὲν ὁδός, μάλα δ' ἐγγύθι ναίει·

ἡ καταπάτησις τῆς Θέμιδος ἐπιφέρει· διὸ συνιστᾷ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἐργασίαν καὶ παρέχει σοφᾶς συμβουλᾶς περὶ γεωργίας, ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας (296—694), περὶ γάμου καὶ ἀνατροφῆς τέκνων, ἔτι δὲ καὶ ἄλλα ὠφέλιμα βιοτικὰ παραγγέλματα (76)· περιγράφων δὲ καὶ τῆς φύσεως τὰς χάριτας προσπαθεῖ νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἀναγνώστην πρὸς τὰ φυσικὰ κάλλη καὶ διεγείρῃ τὴν πρὸς τὴν φύσιν ἀγάπην. Πάντα δὲ τὰ παραγγέλματα τοῦ ποιητοῦ φέρουσι τὸν δικαστικὸν τόνον, ὅστις ἐνίοτε μέχρι κελεύσεως ἀποτόμου ἐντείνεται.

β' ποίημα τοῦ Ἡσιόδου εἶναι ἡ **Θεογονία** (ἐκ 1022 στίχ.), ἐν ᾗ ὁ ποιητὴς καταγράφει ἐν συστήματι συνεχεῖ καὶ εὐρύθμῳ τὸ γένος, τὰ ἀξιώματα καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐλληνικῶν θεῶν· τὸ ἔργον τοῦτο συντάξεν ὁ ποιητὴς λαβὼν τοὺς διαφόρους ἐλληνικοὺς περὶ θεῶν μύθους, καὶ τοὺς ἱεροὺς τῶν κατὰ τόπους ἱερῶν λόγους, ὅσοι ἠδύναντο νὰ προσαρμολογήσῃν εἰς τὸ κοσμογονικὸν αὐτοῦ σύστημα.

Κατὰ τὸν Ἡσιόδον ἡ κοσμογονία ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Χάους, μεθ' ὃ γεννῶνται ἡ Γῆ, ὁ Τάρταρος καὶ ὁ Ἔρως. Μετὰ ταῦτα ἡ Γῆ ἐγέννησε τὸν Οὐρανόν, τὸν Ὀκεανόν, τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκάτογχειρας· οἱ Τιτᾶνες εἶναι τὸ ἀρχαιότατον γένος τῶν θεῶν, εἰς οὓς καταλέγεται καὶ ὁ Κρόνος, ὅστις φοβούμενος μὴ ἀπαλέσῃ τὴν ἀρχὴν, ἣν ἤρπασεν ἐκ τοῦ πατρὸς Οὐρανοῦ, κατέπινε τὰ ἑαυτοῦ τέκνα· ἀλλ' ὁ Ζεὺς ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν κατάπινσιν τοῦ πατρὸς, μεθ' ὃ περιγράφεται διὰ μακρῶν ὁ πόλεμος τοῦ Διὸς καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τιτάνων, οἵτινες κεραυνωθέντες κατεταρατώθησαν. Ἡ Τιτανομαχία, ἣν διὰ μακρῶν περιγράφει ὁ ποιητὴς, δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου περιγραφομένας μάχας.

Ἡ Θεογονία ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν θρησκείαν, διότι αἱ περὶ τῶν θεῶν δοξασαίαι, αἵτινες παρ' Ἑλλήσιν ἦσαν πρὶν κλιώταται, εὔρον ἤδη τὴν Θεογονίαν ὡς τὴν Λυδίαν λίθον, πρὸς ἣν τὸ κῦρος αὐτῶν ἐβασανίζετο· διὸ πᾶς μῦθος διαφωνῶν πρὸς ἐκείνην κατὰ μικρὸν ἐπεβλήθη. Αὕτη ἀποτελεῖ οἰονεὶ τὸν θρησκευτικὸν κανόνα ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἡ τοῦ Μωϋσέως βιβλος παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ ἔσχε μεγίστην

τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωῖτα θεοὶ προπάρουθεν ἔθνησαν,
ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
ρηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει χαλεπὴ περ εὐόσα.

Οὗτος μὲν πανόριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ·
ἔσθλός δ' αὖ ἀκείνιος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
ὃς δὲ κε μήτ' αὐτὸς νοεῖ μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλλεται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήσιος ἀνήρ (στίχ. 286—297).

δοπὴν ἐπὶ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εὗρισκον ἐν αὐτῇ τὴν περὶ τὰ θεῖα πράγματα ὁμοφωνίαν.

Τῷ Ἡσιόδῳ ἀπεδίδετο καὶ τὸ ποίημα αἱ μεγάλαι **Ἡοῖαι**, ἐν αἷς ἕμνει τὰς ἡρωίδας, ὅσαι ἐκ τῶν θεῶν ἥρωος ἐπιφανεῖς ἐγέννησαν· ὠνομάσθη δὲ οὕτω, διότι ἐκάστου τμήματος, ἐν ᾧ ἡρώϊς τις ἐγκωμιάζεται, ὁ ποιητὴς ἤρχετο διὰ τῆς φράσεως **ἢ οἷη**—ἢ ὅποια (δηλ. ἐγένετο ἢ δεῖνα ἡρωῖς).

Τὸ διδακτικὸν ἔπος καλλιεργεῖται καὶ ἐφεξῆς· διότι οἱ διάφοροι σοφοὶ τὰς περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς φύσεως γνώμας αὐτῶν ὡς καὶ τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐξέφραζον ἐν ἐπικῇ διαλέκτῳ καὶ τῷ ἐπικῷ μέτρῳ, ἅτινα ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων ἐπικῶν εἶχον μέχρι τοῦδε καλλιεργηθῆ. Ἀξιομνημόνευτοι δὲ τούτων εἶναι οἱ Ἐλεᾶται φιλόσοφοι, Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (575—470 π.Χ.), ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς (γεν 592 π.Χ.)· ἀλλὰ τῶν **φιλοσόφων** τούτων περὶ φύσεως (**φύσιος**) **ἔπων** μόνον ἀποσπάσματα νῦν ἔχομεν.

Μῦθος

Τῆς ἐπικῆς ποιήσεως εἶδος πρέπει νὰ θεωρηθῆ καὶ ὁ **μῦθος** (λόγος ψευδῆς, πλαστὸς ἀλήθειαν εἰκονίζων), καθότι εἶναι διήγησις· οἱ Ἕλληνες καθὼς ἐποίουν τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφυεῖς, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἄψυχον φύσιν καὶ τὰ ἄλογα ζῶα μετέδωκαν ἀνθρωπίνην νόησιν καὶ ἐνέργειαν· **μύθους** ἔπλασαν μὲν καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ τοὺς πλείονας ἔλαβον ἐκ τῶν Φρυγῶν, οὓς μετήνεγκεν ὁ Αἴσωπος (βου αἰῶνος π.Χ.). Οὗτος ἀγχινοῦστατος ὢν ἀνεύρισκε πολλὰ τὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων ἀνάλογα· διὸ καὶ τούτους μετεχειρίζετο, ἵνα εἰκονιώτερον παραστήσῃ τὰ νοήματα αὐτοῦ· τοὺς μύθους αὐτοῦ ὁ Αἴσωπος δὲν ἔγραψεν, ἀλλὰ μόνον διηγεῖτο ἐν ἀπερίττῳ πεζῷ· διὸ καὶ **λόγοι** ὀνομάζονται καὶ ὁ Αἴσωπος **λογοποιός**· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ ἐπὶ τινὰς αἰῶνας μόνον προφορικῶς μετεδίδοντο οἱ τούτου μῦθοι· ἀλλ' ὕστερον συνέταξαν πολλοὶ συλλογὰς τῶν Αἰσωπειῶν μύθων, οὓς ὁ Βάβριος (200 μ.Χ.) καὶ ἄλλοι ἐνέτειναν εἰς ἰαμβικοὺς στίχους (**χωλιάμβους**).

1. Ἑλεγεία. Ἐπίγραμμα

Ἡ **Ἑλεγεία**, ἦτοι τὸ α' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ὡς εἴδομεν, εἶναι ἡ ᾠδὴ ἢ ἀποτελουμένη ἐκ διστίχων στροφῶν ἑλε-

γειοποιοὶ δὲ ποιηταὶ ἀξιωμαζόμενοι ἐγένοντο οἱ ἐξῆς· α' **Καλ-
λίνος** δ' Ἐφέσιος (700 π.Χ.), οὐτινος ἡ ἐλεγεία εἶναι πολεμική.
Ὁ εὐγενὴς ποιητὴς ὑπὸ γενναίων αἰσθημάτων χάριν τῆς ἐλευθε-
ρίας τῆς πατρίδος ἐμπνεόμενος πειρᾶται νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς
τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἐν τῷ κατὰ τῶν Κιμμερίων ἀγῶνι· ἀλλὰ
δυστυχῶς τῆς ἐλεγείας αὐτοῦ σώζονται μόνον **εἴκοσι στίχοι**.

β' **Τυρταῖος**, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν Ἀφιδνῶν τῆς Λακωνικῆς
καὶ ἤκμασε κατὰ τὸν β' Μεσσηνιακὸν πόλεμον (650-633 π.Χ.)·
ἐποίησε δ' οὗτος πλὴν τῆς **Εὐνομίας**, ἧς ἐλεγείας ἔχομεν ὀλίγα
ἀποσπάσματα, **Ἵποθήκας**, ἐν αἷς προτρέπει εἰς ἀνδρείαν καὶ
εὐτολμον ἐν τῷ κατὰ τῶν Μεσσηνίων πολέμῳ ἀντίστασιν. Τῶν
ὑποθηκῶν τούτων σώζονται 3¹. Εἰς οὐδενὸς δὲ ἔθνους τὴν νεο-
λαίαν ἐνεσταλάχθη τόσον βαθέως ἢ πρὸς τὴν ἀνδρείαν ἀγάπη,
ὅσον ὑπὸ τοῦ Τυρταίου εἰς τὰ στήθη τῶν Σπαρτιατῶν. Πρὸς ταῖς
ἐλεγείαις ἐποίησε καὶ **ἐμβατήρια**² ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ
ἀναπαιστικῷ μέτρῳ, ὧν ἔχομεν ἐπίσης ἀποσπάσματα. Τὰ ποιή-
ματα τοῦ Τυρταίου ἐκ Σπάρτης μετεδόθησαν εἰς τὴν ἄλλην Ἑλ-
λάδα καὶ ὑπὸ πάντων ἐτιμῶντο ὡς πολεμικὰ ἔσματα.

γ' **Μίμνερμος** δ' Κολοφώνιος (600 π.Χ.), οὐτινος ἡ ἐλεγεία
οὔσα μᾶλλον ἐρωτικὴ ἐγένετο προσφιλεῖς εἰς τοὺς Ἀλεξανδρι-
νοὺς καὶ τοὺς Ῥωμαίους ποιητάς.

δ' Ἐλεγειοποιὸς ἐγένετο **Σόλων** (639—559), ὁ περιώνυ-
μος νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τῶν ἑπτὰ τῆς ἀρχαίας
Ἑλλάδος σοφῶν· οὗτος ἐποίησε τὴν ἐλεγείαν **Σαλαμίνα** ἐν ᾗ
προτρέπει τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀνάκτησιν τῆς προσφιλοῦς νήσου
(μόνον δέκα στίχοι σώζονται ταύτης)· πρὸς δὲ ἐποίησε καὶ πολι-
τικὰς ἐλεγείας, ὧν ἔχομεν μακρὰ ἀποσπάσματα· αὗται εἶναι ἐκ-
φρασις καθαρὰ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φρονημάτων καὶ κάτοπτρον
διαφυγῆς, ἐν ᾧ ἀντανακλᾶται τὸ εὐγενὲς τοῦ φιλοπάτριδος ποιη-
τοῦ ἦθος καὶ ἡ πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἀγάπη. Αἱ ἐλεγείαι τοῦ
Σόλωνος διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν γνώμας ἐκλήθησαν **γνωμικαί**.

1. «Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα»
οὐτινος παράφρασις ὑπὸ Σπ. Τρικούπη εἶναι τό·
«τί τιμὴ 'στὸ παλληκάρι, ὅταν πρῶτο 'στὴ φωτιά».
2. Ἄγετ' ὦ Σπάρτας εὐάνδρω κοῦροι πατέρων πολιατᾶν,
λαῖα μὲν ἔτυν προβάλλεσθε, δόρυ δ' εὐτόλμως βάλλετε
μὴ φειδόμενοι τὰς ζωὰς. οὐ γὰρ πάτριον ἔσ' Σπάρτα.
Ἄγετ' ὦ Σπάρτας ἐνοπλοὶ κοῦροι ποτὶ τὰν Ἄρεος κινύσιον

ε' Γνωμικῶν ἐλεγείων ποιητῆς ἐγένετο καὶ **Φωκυλίδης** ὁ Μιλήσιος (550 π. Χ.), οὕτινος τὰ ποιήματα λίαν ἀνεγνώσκοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων¹.

ς' **Θεόγνις** ὁ Μεγαρεὺς (550—500 π. Χ.) ἐκ τῶν ἐλεγείων τούτου ἐσώθησαν 1230 στίχοι, περιέχοντες ἄγνομας πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς· τὸ σπουδαιότερον μέρος τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ εἶναι τὸ πρὸς τὸν Κύρνον, ἀριστοκρατικὸν νεανίσκον, ὃν ὁ ποιητῆς ὡς πατὴρ διδάσκων πειρᾶται νὰ καταστήσῃ ἀγαθὸν κατὰ τὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἔννοιαν. Αἱ ἐλεγείαι τοῦ Θεόγνιδος εἶναι κάτοπτρον τοῦ ταραχώδους αὐτοῦ βίου καὶ ἐν αὐταῖς γίνεται φανερὸν τὸ φλογερὸν τοῦ ποιητοῦ πάθος κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, οὓς καλεῖ κακοὺς καὶ δειλοὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς, οὓς ὀνομάζει ἐσθλοὺς καὶ ἀγαθοὺς. Ἡ ἐλεγεία αὐτοῦ παραβαλλομένη πρὸς τὴν τοῦ Σόλωνος ἔχει μείζονα πλοῦτον γνωμῶν, ἀλλὰ ταύτην μὲν χαρακτηρίζει πάθος σφοδρὸν, τὴν δὲ τοῦ Σόλωνος ψυχικὴ γαλήνη, ἣν ἐμπνέει καὶ μεγαλόψυχος πρὸς τοὺς πολιτικοὺς αὐτοῦ ἀντιπάλους μετριοπάθεια· ὁ Θεόγνις καίπερ ἀριστοκρατικὸς ὢν λίαν ἤρρεσκεν εἰς τοὺς δημοκρατικούς Ἀθηναίους, οὔτινες τὰς ἐλεγείας αὐτοῦ εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεῖα².

Καὶ ζ' σπουδαῖος ἐπίσης ἐλεγειοποιὸς σύγχρονος τοῦ Θεόγνιδος ἐγένετο **Ξενοφάνης** ὁ Κολοφώνιος, ὁ ἰδρυτῆς τῆς πολυκρότου Ἐλεατικῆς Σχολῆς· αἱ ἐλεγείαι δὲ τούτου ἦσαν **συμποτικαί**, ὧν διεσώθη μακρὸν ἀπόσπασμα, ἐν ᾧ μετὰ πολλῆς χάριτος περιγράφει τὴν ἔναρξιν συμποσίου.

Βραχεῖα δ' ἐλεγεία εἶναι καὶ τὸ **ἐπίγραμμα**, ὅπερ χαρακτηρισόμενον ἐπὶ τοῦ τάφου περιεῖχε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος· ἐχαράσσετο δὲ τοῦτο μάλιστα ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Τὰ ἐπιγράμματα τὸ μὲν πρῶτον ἦσαν βραχεῖα συνιστάμενα ἐξ ἑνὸς διστίχου ἢ δύο, ὕστερον δὲ ὑπερέβησαν μὲν τὸ μῆκος τούτο, ἀλλὰ πάντοτε ἢ βραχύτης ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐθεωρήθη σφραγὶς³. Ἡ τοῦ ἐπιγράμματος μεγίστη τέχνη εἶναι νὰ περιλάβῃ ἐν ἐλαχίστῳ τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος καὶ διὰ τοῦ

1. Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι· μήτε δίκην δικάσης, πρὶν ἂν μῦθον ἀκούσης.
2. Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλά μαθήσεται, ἣν δὴ κακοῖσι συσμίσης, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.
3. «Ἦν δὲ παρέλθης τοὺς τρεῖς, ῥαψοδεῖς κοῦκ ἐπίγραμμα λέγεις». Ἀνθ. ΙΧ, 269.

προσέκοντος γναμικοῦ ἐπιστέψη αὐτάς. Ἐπὶ τοῦτο ἀπαιτεῖ ὠριμότητα διανοίας. ἦν ἐν τῇ Ἀττικῇ περιόδῳ ἔσχον οἱ Ἕλληνες.

Τότε **Σιμωνίδης ὁ Κεῖος** ἀνύψωσε τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὴν ἄκρην τελειότητα· τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει εὐστοχος βραχυλογία, μεγαλεῖον καὶ ἐνθουσιασμός πρὸς τοὺς ἥρωας καὶ τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τῷ Σιμωνίδῃ ἀνέθεσαν αἱ πόλεις αἱ μετασχοῦσαι τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος, τὴν σύνθεσιν ἐπιγραμμάτων πρὸς ἀνάμνησιν τῶν περικλεῶν αὐτῶν ἀγῶνων. Ἄριστον πάντων καὶ ὑπὸ πάντων θεωρεῖται τὸ πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις¹ πεσόντων ὡς καὶ τὸ εἰς τοὺς Μαραθωνομάχους² οὓς προμάχους ὀλοκλήρην τῆς Ἑλλάδος παριστᾷ.

2. Ἴαμβος

Ἐπὶ τῷ Ἴαμβῳ, ὡς εἶδομεν, εἶναι τὸ β' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως· διὰ τοῦ ἱάμβου ὁ ποιητὴς ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῶν ἔλαττωμάτων τῆς κοινωνίας διὰ λεπτῶν σκωμμάτων ἢ καὶ μετὰ πικρίας ἐμπαθοῦς καὶ χλεύης.

Ἀνέπτυξαν δὲ τὸν Ἴαμβον οἱ δημοκρατικοὶ καὶ ἐλευθεριάζοντες Ἴωνες· τὸ σκώπτειν ἐγκρατεῖ ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, μεγίστην δὲ ἄδειαν τῶν τοιούτων σκωμμάτων καὶ εὐτραπελιῶν παρεῖχον καὶ αἱ τῆς Δήμητρος ἑορταί, ἐν αἷς τὸ ἔθος τοῦ σκώπτειν ἀλλήλους ἦτο παλαιότατον· καὶ τὸ μὲν σκώπτειν καὶ λοιδορεῖν ἐκαλεῖτο ἱαμβίζειν, τὰ δὲ σκώμματα ἱαμβοὶ (ἐκ τοῦ ἱάπτειν=πέμπειν, βάλλειν βέλη, προσβάλλειν). Ἄλλ' ὡς εἰκός, τὰ σκώμματα ταῦτα ἢ οἱ ἱαμβοὶ τῶν πανηγυριστῶν καὶ ἄλλων εὐθύμων ὁμίλων ἦσαν αὐτοσχέδιοι καὶ ἄτεχνοι, εἰς τέχνην δὲ ἀνύψωσεν αὐτοὺς καὶ παρήγαγε τὸ νέον τοῦτο εἶδος τῆς ποιήσεως.

α'). Ἄρχιλοχος ὁ Πάριος (680 - 629 π.Χ.). Οὗτος ἔρασθεὶς Νεοβούλης, τῆς νεωτέρας θυγατρὸς τοῦ Λυκάμβου, ἐμνηστευθὴ αὐτὴν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτῆς ἀνεκάλεσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὁ δ' Ἄρχιλοχος σφόδρα ὀργισθεὶς ἐξεδικήθη αὐτὸν διὰ τῶν ἱάμβων, οἷτινες ἦσαν οὕτω πικροὶ, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ τε Λυκάμβης καὶ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ αἰσχυρόμενοι ἐπὶ τοῖς τῶν ἱάμβων ὄνειδιμοῖς ἀπηγγονίσθησαν. Ὁ Ἄρχιλοχος καίπερ ὢν αἰσχυροπρεπὴς

1. Ὡς εἶναι ἀγγέλειν Λακεδαιμονίους, ὅτι τῆδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

2. Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

καὶ φογερός, ὅμως τοσοῦτον κλέος ἐκ τῆς ποιήσεως ἔλαβεν, ὥστε λέγεται, ὅτι ἡ Πυθία τὸν Νάξιον Καλώνδαν, τὸν φονέα τοῦ ποιητοῦ, ἐλθόντα, ἵνα χρησμὸν λάβῃ, ἀπέπεμψεν ὡς μιαιόν.

Τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀρχιλόχου δεικνύουσι καὶ τὰ ῥυθμικὰ εἶδη, ἅτινα ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν ἐνῶ δηλ. μέχρι τότε ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἐγνώριζε μόνον τὸ δακτυλικὸν μέτρον, οὗτινος

ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν εἶναι ἴση $\left(\begin{smallmatrix} 1\text{υυ} \\ 2:2 \end{smallmatrix} \right)$, ὁ Ἀρχίλοχος μετεχειρίσθη τὸν ἱαμβὸν $\left(\begin{smallmatrix} \text{υ}^1 \\ 1:2 \end{smallmatrix} \right)$ καὶ τὸν τροχαῖον $\left(\begin{smallmatrix} \text{τυ} \\ 2:1 \end{smallmatrix} \right)$, ὧν τὸ

ῥυθμικὸν γένος καλεῖται διπλάσιον, διότι ἐν αὐτοῖς ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν ἔχει διπλάσιον λόγον. Καὶ ὁ μὲν ἱαμβικὸς¹ αὐτοῦ στίχος συνέκειται ἐκ τριῶν διποδιῶν, διὸ καὶ τρίμετρον ἐκλήθη· ὁ δὲ τροχαϊκὸς² ἐκ τεσσάρων, ἐξ οὗ καὶ τετράμετρος ὠνομάσθη.

Οἱ δὲ καλούμενοι ἐπῳδοὶ τοῦ Ἀρχιλόχου εἶναι στίχοι βραχύτεροι, τιθέμενοι μετὰ μακροτέρους κατὰ κανονικὴν ἀναλογίαν. λ. χ. ἱαμβικὸς δίμετρος ἀκολουθεῖ μετὰ τρίμετρον, ἐν οἷς ἐμμήθη αὐτὸν ὁ Ῥωμαῖος Ὀράτιος· οὕτω δὲ διὰ τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἐπῳδῶν προανέκρουσεν ὁ Ἀρχίλοχος τὴν κατασκευὴν τῶν στροφῶν, ἃς μετ' οὐ πολὺ ἀναπτύσσουσιν οἱ μελικοὶ ποιηταί.

Πλὴν δὲ τῶν ἱαμβῶν καὶ τῶν τροχαϊκῶν ποιημάτων ἐποίησεν ὕμνους ἐλεγείας, ἰοβάκχους ἦτοι ὕμνους εἰς τὸν Βάκχον, ἀλλ' ἐκ πάντων τούτων μόνον ἀποσπάσματα σώζονται (116). Ὁ Ἀρχίλοχος διὰ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἀξίαν εὔρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητὰς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ ὕστερον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

β') ἱαμβογράφος ἐγένετο **Σιμωνίδης**³ ὁ Ἀμοργίνος, σύγχρονος σχεδὸν τοῦ προηγουμένου· τὸ μὲν πρῶτον κατὰ προσώπων μετεχειρίσθη οὗτος τοὺς ἱαμβούς, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἔτρεψεν αὐτοὺς καθ' ὀλοκλήρου τάξεως· οὕτω λ. χ. ἐν σωζομένῳ ἀποσπάσματι (118 στίχ.) ἐξονειδίζει τὸ γυναικεῖον φῦλον μετὰ περισσῆς ἀγροικίας· κατ' αὐτὸν ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὰ διά-

1. υ - υ - | υ - υ - | υ - υ - υ.

2. - υ - υ | υ - υ | - υ - υ | - υ - υ.

³ Ἐχουσα θαλλὸν μυρσίνης ἐτέρεπετο [ροδῆς τε καλὸν ἄνθος, ἡ δὲ οἱ κόμη] ὦμος κατεσκίαζε καὶ μετάφρενον.

3. Ὁ Μ. Ἐτυμολόγος γράφει Σημωνίδης.

4. Τὴν δ' ἐκ μελίσσης τὴν τις εὐτυχεῖ λαβῶν] κείνη γάρ οἷη μῶμος οὐ προσιζάνει.] θάλλει δ' ὑπ' αὐτῆς κάπαέξεται βίος.] φίλη δὲ σὺν φιλεῦντι γηράσκει πόσει.] τεκοῦσα καλὸν κούνομάκλυτον γένος.

φορα εἶδη τῶν γυναικῶν ἐκ διαφόρων ζώων, π.χ. τὴν πανοῦρον ἐξ ἀλώπεκος, τὴν πολυπράγμονα ἐκ κυνός, τὴν ἀπρόθυμον ἐξ ὄνου, τὴν δύστροπον ἐκ γαλῆς, τὴν ἄβραν καὶ καλλωπιζομένην ἐξ ἵππου, τὴν δυσειδῆ καὶ κακότροπον ἐκ πιθήκου καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐκ μελίσης· διὸ καὶ ἀσμένως ἐξυμνεῖ τὴν ἐκ μελίσης προελθοῦσαν γυναῖκα.

γ') Ἰππῶναξ ὁ Ἐφέσιος ἀκμάσας περὶ τὰ 540 π. Χ. Τούτου δὲ ἡ πικρία τῶν ἰάμβων κατέστη παροιμιώδης ὡς σφῆξ κεντριζουσα τοὺς πονηροὺς· ὁ Ἰππῶναξ νεωτερίζων μετέτρεψε τοῦ στίχου τὸν τελευταῖον πόδα ἀπὸ ἰάμβου καθαροῦ εἰς σπονδεῖον, οὕτω δὲ συνέκοψε τὸν γοργὸν τοῦ ἰάμβου ῥυθμὸν· οἱ τοιοῦτοι στίχοι καλοῦνται χωλίαμβοι ἢ τρίμετροι σάζοντες· ἂν δὲ ληφθῆ καὶ ὁ ε' πούς σπονδεῖος, γίνονται ἔτι χωλότεροι καὶ ὀνομάζονται ἰσχιορρωγικοί.

3. Μέλος

Εἶδομεν προηγουμένως, ὅτι τὸ μέλος ἐκαλλιεργήθη μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων· ἀλλὰ τὸ μὲν αἰολικὸν ἦδετο συνοδευόμενον μόνον ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου, τὸ δὲ δωρικὸν ἄδόμενον συνοδευέτο καὶ ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου καὶ ὑπὸ χοροῦ ὄρχουμένου· διὸ καὶ χορικὸν μέλος λέγεται.

καὶ α' τὸ Αἰολικὸν μέλος.

→ Ἀρχαιότατος τῶν Λεσβίων ποιητῶν λέγεται ὁ Τέρπανδρος (680—620 π.Χ.). Τούτου ἡ πατρίς Λέσβος ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐγένετο ἐστία τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως· τὸ εὔμουσον τῶν Λεσβίων ὑπερφαίνει καὶ ὁ μῦθος, καθ' ὃν τοῦ Ὁρφέως κατασπαραχθέντος ὑπὸ τῶν ἐκ Θράκης Μαινάδων ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ κιθάρα ῥιφθεῖσαι εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐξεβράσθησαν εἰς Λέσβον· τοῦ δὲ τόπου, ἔνθα ἀνηγέρθη ὁ τάφος τοῦ Ὁρφέως, αἱ ἀηδόνες ἐφημίζοντο ὡς γλυκοφωνότεραι τῶν ἄλλοι. Ὁ Τέρπανδρος συναγαγὼν τὰς διεσπαρμένας μελωδίας, ὅσαι ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκ φυσικῆς ὀρμῆς ἐν ταῖς διαφόροις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας χώραις ἐρρῦθμισεν αὐτὰς κατὰ τεχνικοὺς κανόνας καὶ ἐδημιούργησεν ὅλον τι ἑναρμόνιον, ὕπερ ἢ ἑλληνικὴ μουσικὴ διεφύλαξε καθ' ἅπαντα τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, καὶ ὅτε μάλιστα εἰς ὑπερέντεχνον βαθμὸν προήχθη. Πρὸς τούτοις ὁ Τέρπανδρος κατεσκεύασεν ἀντὶ τοῦ τετραχόρδου τὴν ἐπτάχορ-

δον κιθάραν' ἐξεῦρε τὸν βάρβιτον καὶ [↑]πρῶτος αὐτὸς μετεχειρίσθη τὰ μουσικὰ σημεῖα· διὸ καὶ οἱ νόμοι² αὐτοῦ διεσώζοντο καὶ μετὰ ταῦτα. Ὁ Τέρπανδρος συνέστησεν ἐν Λέσβῳ καὶ σχολὴν κιθαρωδῶν· ἡ λυρική ποίησις, ἣτις ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ἔλαβε τὸν χρωματισμὸν ἐκ τῆς λεσβιακῆς διαθέσεως, ἐν ἣ τὸ αἰολικὸν πάθος καὶ πῦρ συνεκράθησαν εἰς λεπτὸν αἶσθημα χάριτος καὶ καλλονῆς ἔν τε τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ.

Ὁ Τέρπανδρος πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ὁ νομοθέτης τῶν ἁρμονιών· τρεῖς δὲ ἁρμονίας³ ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες ἐκ παλαιοῦ, τὴν Δωριστί, τὴν Φρυγιστί καὶ τὴν Λυδιστί. Καὶ ἡ μὲν Δωριστί ὡς σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἦτο ἐπιτηδεῖα εἰς ἐξέγερον αἰσθημάτων σπουδαίων καὶ ἡρέμων· διὸ καὶ θεωρεῖται ἀνδρικοτάτη πασῶν. Τῆς δὲ Φρυγιστί ἐχούσης τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς θορυβώδους καὶ ἐμπαθεστάτης τῶν Φρυγῶν ἐγένετο χοῆσις καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς ὀργιαστικὰς τελετὰς τοῦ Διονύσου πρὸς ἐξέγερον ἐκστάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἡ Λυδιστί προσεγγίζουσα εἰς τὴν γυναικείαν φωνὴν ἔχει χαρακτηρὰ ἀπαλὸν καὶ μαλακόν. Κατὰ ταῦτα ἡ Δωριστί ὡς πρὸς μὲν τὸ στίσιμον καὶ τὸ ἡρεμον ἀντιτίθεται πρὸς τὸ σφοδρὸν τῆς Φρυγικῆς ἁρμονίας, κατὰ δὲ τὸ ἀνδρῶδες πρὸς τὸ μαλακόν τῆς Λυδικῆς.

Τοῦ μεγάλου τούτου μουσουργοῦ ἡ ἀξία καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως· ὅτε δηλ. ἦλθεν εἰς Σπάρτην στασιάζουσαν, οὕτω κατεμάγευσσε τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῶν μελωδιῶν αὐτοῦ, ὥστε οὗτοι εἰς δάκρυα ἀναλυθέντες ἠσπάζοντο ἀλλήλους διὸ καὶ σφόδρα ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἣν ἰδίαν πατρίδα ἐνόμιζεν.

Ὁ Τέρπανδρος τὴν μεγίστην αὐτοῦ δόξαν ἔσχεν ἐκ τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ποίησις⁴ αὐτοῦ φαίνεται, ὅτι δὲν ἐστερεῖτο

1. Σοὶ δ' ἡμεῖς τετράγηρον ἀποστέρξαντες αἰοιδᾶν ἐπιτατόνῳ φόρμιγγι νέους κελαδήσομεν ὕμνους.
2. Νόμοι=τρόποι μελωδίας, mode musicale, air de musique.
3. Ὁ ρυθμὸς ἐκ τοῦ ταχέος καὶ τοῦ βραδέως, ἐκ διεννεγμένων πρότερον, ὕστερον δ' ὁμολογησάντων γέγονεν· ἡ ἁρμονία ἐκ τοῦ ὀξέος καὶ βαρέος, τὸ δὲ μέτρον ἐν τῇ προσφῶδιᾳ τῶν στίχων.
4. Ἐνθ' αἰχμὰ τε νέων θάλλει καὶ μῶσα λίγεια καὶ δίκαια εὐρυάγυια, καλῶν ἐπιτάροθος ἔργων.

ἀξίας, ὡς μαρτυροῦσι τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα αὐτοῦ :

β'. Λέσβιος ποιητὴς ἐγένετο Ἄλκαϊος ὁ Μυτιληναῖος (630-560 π.Χ.). ὅστις ἐποίησε στασιωτικά, συμποτικά καὶ ἐρωτικά· πάντα δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει σφοδρὸν πάθος βραχύτης μετὰ μεγαλοπρεπείας καὶ πληθὺς ποιητικῶν εἰκόνων. Ἡ ἐκ λογαυοιδικῶν ὄνθυμῶν καὶ λάμβων ἀποτελουμένη στροφή αὐτοῦ, ἣτις καὶ Ἄλκαϊκή ὀνομαζέται, ἔχει ἰσχυρὸν τόνον καὶ ἀρμόζει εἰς πολεμικά καὶ πολιτικά ἔξομα καὶ ὅλως εἰπεῖν εἰς ποιήματα γενναῖον καὶ ἀρρενωπὸν χαρακτῆρα ἔχοντα.

γ'. Τοῦ Ἄλκαίου μικρὸν τι νεωτέρω ἐγένετο ἡ Σάπφω (Ψάπφω, Ψάπφα, σοφή, κόρη πεπαιδευμένη), ἣτις καταγομένη ἐξ ἐπιφανοῦς τῆς Ἐρεσοῦ γένους, ἔζησεν ἐν Μυτιλήνῃ κατὰ δὲ τὸ ἐν Λέσβῳ ἐπικρατοῦν τότε ἔθιμον, συνάγουσα εἰς τὸν μουσικὸν οἶκον αὐτῆς τὰς εὐφροενέστερας καὶ εὐγενεστέρας παρθένους ἐδίδασκεν οὐ μόνον ποίησιν καὶ μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ τρόπων εὐγένειαν· διὸ καὶ σκώπτει τὴν ἀπειρόκαλον ἐκείνην πλουσίαν ἣτις ἄμοιρος τῶν ῥόδων τῆς Πιερίας οὔσα, μόνον ἐπὶ τῷ πλούτῳ ἐσημνύετο. Ἡ ἐνθουσιώδης ποιήτρια μετὰ τῶν εἰς τὴν σχολὴν αὐτῆς παιδευομένων παρθένων συνεδέετο δι' ἀγάπης καὶ φιλίας ἰσχυρᾶς. Τὴν ποιητικὴν ἀξίαν αὐτῆς ἐμφαίνει καὶ ὁ θαυμασμὸς τῆς ἀρχαιότητος, ἣτις Λεσβίαν ἀηδόνα ἐκάλεσεν αὐτήν, δεκάτην Μοῦσαν, ἀδελφὴν τῶν Χαρίτων, θαυμαστὸν χρῆμα καὶ Πιερίαν μέλισσαν. Οὐ μόνον δὲ οἱ Μυτιληναῖοι ἐτίμησαν αὐτήν, νόμισμα κόψαντες τὴν εἰκόνα τῆς ποιητρίας φέρον, ἀλλὰ καὶ ἄλλαχοῦ δι' εἰκόνων ἐτιμήθη αὕτη.

1. Σπουδαῖος μουσικὸς καὶ ποιητὴς ἐγένετο Ὁλύμπιος ὁ Φρύξ (τοῦ Ζ' αἰῶν. π. Χ.), δεινὸς αὐλητῆς, διδασκθεὶς ἐπὶ Μαρσούου· οἱ αὐλητικὸὶ τούτου νόμοι εἶχον τόνον θρηνώδη ἀλλ' ἦσαν αὐλήματα θεϊότατα, κηλοῦντα τοὺς τῶν θεῶν καὶ τελετῶν δεομένους (Πλάτ. Συμπ. 215)· τὸν δὲ ἀγῶνα τοῦ Μαρσούου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἀπεικονίζει τὸ ὑπὸ τοῦ Μύρωνος σύμπλεγμα ἐν Μαντινείᾳ (νῦν ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ Ἀθηνῶν).

2. υ-υ-υ-υ-υ-υ οὐ χρῆ' κάκοισι θῦμον ἐπιτρέπῃν·
 υ-υ-υ-υ-υ-υ προκόψομεν γὰρ οὐδὲν ἀσάμενοι.
 υ-υ-υ-υ-υ-υ ὦ Βύκχι, φάρμακον δ' ἄριστον
 -υ-υ-υ-υ-υ-υ οἶνον ἐνεικαμένοις μεθύσθην.

«Συνέστηκεν ἐκ τοῦ Ἄλκαϊκοῦ ἐνδεκασυλλάβου δις ἐπαναλαμβανομένου, καὶ δύο τετραποδίων, ὧν ἡ μὲν σ' εἶναι δίμετρον, ἱαμβικὸν ὑπερκατάληκτον, ἡ δὲ β' λογαυοιδικὸν διὰ διοῖον».

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς διαιρεθέντα εἰς ἑννέα βιβλία κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑννέα Μουσῶν ἦσαν ὕμνοι, ᾠδαὶ ἐρωτικῆς ὑποθέσεως καὶ ἐπιθαλάμια, ἐν οἷς μάλιστα ηὔδοξίμησεν ἡ μελωδός· ἀλλ' ἐκ τούτων ἔχομεν μίαν μόνην ᾠδὴν ἀκεραίαν καὶ πλεῖστα ἀποσπάσματα (120) ἀὔξανόμενα διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων καπύρων. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν ᾠμάτων ἦδεν ἡ Σαπφὴ πρὸς λύραν, τὰ δὲ ἐπιθαλάμια ἦδοντο ὑπὸ χοροῦ παρθένων καὶ νεανιῶν, ὡς δηλοῖ τὸ τοῦ Ῥωμαίου Κατούλλου ἐπιθαλάμιον, ὅπερ εἶναι ἀπομίμησις τοῦ Σαπφικοῦ. Τὰ ἐπιθαλάμια τῆς Σαπφοῦς πλὴν τῆς γλυκύτητος, τῆς ἀφελείας καὶ τῆς ἀπλότητος τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ζωηρῶν αἰσθημάτων ἔχουσι καὶ πληθὺν ἐπαγωγῶν εἰκόνων· οὕτω λ.χ. ἐν τινι τούτων παραβάλλει τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ ἄθικτον τῆς παρθένου κάλλος πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς μηλέας γλυκύμηλον¹, ἐν ἑτέρῳ δὲ τὴν ἔρημον καὶ ἀπροστάτευτον παρθένον πρὸς τὴν ἀνὰ τὰ ὄρη φουομένην καὶ καταπατουμένην ὑάκινθον².

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς καίπερ ἐν Αἰολικῇ διαλέκτῳ πεποιημένα ἦδοντο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ εὔρον θερμοτάτον ζηλωτὴν καὶ μιμητὴν τὸν Κάτουλλον καὶ τὸν Ὀράτιον· ἡ γλῶσσα ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῆς ῥεεὶ εὐκόλως, τὸ ὕψος φαίνεται μαλακὸν καὶ ἀνθηρόν, ἡ χάρις δαψιλῆς καὶ οἱ ἔνθουμοι κινουῦνται ἠρέμα ἐν ἀρμονικοῖς συστήμασιν. Ἡ στροφὴ³, ἦν ἡ Σαπφὴ ἐξεῦρε καὶ ἐφήρμοσεν, ἐξ οὗ καὶ Σαπφικὴ ἐκλήθη, φαίνεται τὸ χαριέστατον καὶ τρυφερώτατον πάντων τῶν ἑλληνικῶν μέτρων· ἀποτελεῖται δ' αὕτη ἐκ τριῶν ἑνδεκασυλλάβων στίχων καὶ τοῦ ᾠδωνίου, ὅστις στίχος ἐξ ἐνὸς δακτύλου καὶ ἐξ ἐνὸς τροχαίου συγκείμενος ἐπιφέρεται ὡς ἐπιδόξ.

Ἄλλαι ποιήτριαι

Τὸ ἔξοχον τῆς Σαπφοῦς πνεῦμα συνετέλεσεν, ἵνα καὶ ἄλλαι

1. Οἶον τὸ γλυκύμαλον ἐρεύθεται ἄκρω ἐπ' ὕσθῳ
ἄκρον ἐπ' ἀκροτάτῳ, λελάθοντο δὲ μαλαδρόπης·
οὐ μάν ἐκλελάθοντ', ἀλλ' οὐκ ἐδύναντ' ἐπίκεσθαι.
2. Οἶαν τὰν ὑάκινθον ἐν οὔρεσι ποίμενες ἄνδρες
πόσοι καταστειβοῖσι, χάμαι δέ τε πόρφυρον ἄνθος.
3. Ποικιλόθρον' ἀθάνατ' Ἀφρόδιτα —υ—υ—υυ—υ—υ
Παῖ Διός, δολόπλοκε, λίσσομαί σε —υ—υ—υυ—υ—υ
μῆ μ' ἄσαισι μηδ' ὀνίαισι δάμνα —υ—υ—υυ—υ—υ
πότνια θῦμον —υυ—υ

γυναῖκες περὶ τὴν θεραπείαν τῆς ποιήσεως σπουδάσωσι καὶ δια-
πρέψωσιν, ὡς ἡ μαθήτρια αὐτῆς Ἡριννα, ἡ ἐξ Ἀνθηρόνος τῆς
Βοιωτίας «γλυκυαχῆς» Μύρτις, ἡ καὶ διδάσκαλος τοῦ Πινδάρου
καὶ ἡ ἐκ Τανάγρας Κόριννα, ἡ ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι πεντάκις τὸν
Πίνδαρον νικήσασα. Λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη
ποιήτρια διδοῦσα τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πινδάρου συνεβούλευ-
σεν αὐτόν, ἵνα τὴν ποίησιν καὶ διὰ μύθων κοσμηῇ· ἀλλ' ὅτε ἐκεῖ-
νος κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῆς ποιήσας ἐπέδειξεν ἄσμά τι, ὅπερ
ἦτο κατάφορτον μύθων, ἐκείνη γελάσασα ἐπὶ τῇ ὑπερβολῇ, «τῇ
χειρὶ, ἔφη, δεῖ σπείρειν, ἀλλὰ μὴ ὄλω τῷ θυλάκῳ».

Τὰς Αἰολίδας κατὰ τὴν ποίησιν ἐμιμήθησαν καὶ αἱ Δωρί-
δες, ὡς ἡ Ἀργεῖα Τελέσιλλα (510 π.Χ.), ἣτις καὶ ἐγένετο ἐπι-
φανῆς οὐ μόνον ἕνεκα τῆς μελικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ διότι τὴν
πατρίδα αὐτῆς κινδυνεύουσαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἔσωσε·
καὶ ἡ Σικυωνία Πράξιλλα ἀκμάζουσα τῷ 455 π.Χ., ἣτις διέπρε-
ψεν ἐν τῇ ποιήσει τῶν σκολίων μάλιστα. Ἀλλὰ πασῶν τῶν ποιη-
τριῶν τούτων ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σώζονται.

Ἀνακρέων. Εἰς τοὺς Αἰολεῖς ποιητὰς δύναται νὰ κατατα-
χθῇ διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ποιήσεως καὶ ὁ Ἴων Ἀνακρέων ὁ λά-
τρης τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ Βάκχου. Οὗτος ἐγεννήθη μὲν ἐν Τέφῳ,
ἀλλὰ διέτριψε πλεῖστον χρόνον παρὰ τῷ Πολυκράτει, τῷ τυράννῳ
τῆς Σάμου· μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν δολοφονίαν ἐκείνου
(522 π.Χ.) διέμεινεν ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Πεισιοστρατιδῶν ἐν Ἀθή-
ναις· ὁ ποιητὴς ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι καὶ ἐτιμήθη οὐ μόνον
ζῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον· ἡ εὐθymος καὶ εὐτράπελος ποίησις
αὐτοῦ εὔρε πολλοὺς μὲν θαυμαστάς, οὐκ ὀλίγους δὲ μιμητάς. Τῶν
ποιημάτων τούτου τὰ πλεῖστα καὶ περιφημότερα ἦσαν τὰ ἐρωτικά
καὶ τὰ παροίνια, ἐν οἷς εὐτραπέλως καὶ μετ' ἀμιμήτου χάριτος
ἄδει τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ σφοδρότητος,
ἣτις χαρακτηρίζει τὴν τῶν Αἰολέων ποίησιν¹. Ἐκ τῶν ποιημά-
των αὐτοῦ ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα (100)· ἀλλ' ἐν τῇ Ἀνθο-
λογίᾳ προστίθεται αὐτοῖς καὶ συλλογὴ τις 66 ποιηματίων, ἅτινα
ἐπιγράφονται **συμποσιακὰ ἡμιάμβια** Ἀνακρέοντος ἔχοντα συ-
νήθως τὸν δίμετρον ἱαμβικὸν καταληκτικὸν στίχον, τὸν ἑπτασύλ-

1. Ἄγε δηῦτε μηκέθ' οὕτω] πατάγω τε κάλαλητῷ]
Σκυθιανὴν πόσιν παρ' οἶνω] μελετῶμεν, ἀλλὰ καλοῖς
ὑποπίνοντες ἐν ὄμνοισ. Ἀπ. 64.

λαβον, ὅστις καὶ ἀνακρεόντειον μέτρον ἔκλήθη· ἀλλὰ ταῦτα ἡ κριτικὴ ἔρευνα ἀποδεικνύει νόθα καὶ προϊόντα τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ Βυζαντιακῶν χρόνων.

6'. Δωρικὸν μέλος, Θαλήτας, Ἄλκμάν, Ἄριων, Στησίχορος, Ἴβυκος

Μετὰ τὸν Τέρπανδρον ἐπιφανὴς μουσικὸς ἐγένετο **Θαλήτας** ἐκ Γόρτυνος τῆς Κρήτης (700—630), ὅστις ἦτο οὐ μόνον ποιητὴς καὶ μουσικὸς, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς καὶ νομοθέτης. Οὗτος εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν προσέθηκε τρίτον στοιχεῖον ἦτοι τὴν ὄρχησιν· ἐν Σπάρτῃ δέ, καθὼς καὶ ὁ Τέρπανδρος, συνετέλεσεν εἰς τὴν θεραπείαν τῶν μουσικῶν τεχνῶν· ἐποίησε δὲ παιᾶνας καὶ ὑπορχήματα· ὡς ὁ Τέρπανδρος εἰσήγαγε τὸν μουσικὸν ἀγῶνα εἰς τὰ Κάρνεια, οὕτω καὶ ὁ Θαλήτας διωργάνωσε περὶ τὸ 668 π.Χ. τὴν ἑορτὴν τῶν **Γυμνοπαιδιῶν** καὶ ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παίδων· οὗτος συνεδύασε τὴν μουσικὴν μετὰ τῆς γυμναστικῆς καὶ τὴν ἔννοπλον ὄρχησιν ὑπέρχουσιν ἐν Κρήτῃ εἰσήγαγεν εἰς τὴν Σπάρτην· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς καινοτομίας ταύτας ἡ μελικὴ ποίησις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τελειοποιηθῇ, ἐν ὅσῳ τὰ ποιήματα καὶ μετ' ὄρχήσεων ῥδόμενα ἦσαν πεποιημένα κατὰ στίχον καὶ οὐχὶ κατὰ σύστημα ἢ στροφὴν· τὴν δὲ στροφὴν λέγεται ὅτι εὔρεν ὁ ἐκ Σάρδεων τῆς Λυδίας **Ἄλκμάν ἢ Ἄλκμάων** (= Ἄλκμέων) νεώτερος τῶν δύο προηγουμένων μουσικῶν. Οὗτος γενόμενος δούλος ἐξ αἰχμαλωσίας καὶ κατανήσας εἰς Σπάρτην ἠλευθερώθη διὰ τὴν νοσημοσύνην αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ποιητικὴν ἀξίαν τοῦ πολίτου δικαίωμα ἔλαβε. Καὶ οὐ μόνον ἐν Σπάρτῃ σφόδρα ἐτιμήθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐπὶ δύο αἰῶνας τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἦσαν λίαν ἄρεστά. Ὁ Ἄλκμάν ἐποίησεν ὕμνους, παιᾶνας, προσόδια καὶ **παρθένεια**, ὧν ἔχομεν μέγα ἀπόσπασμα (56 στίχ.) ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθὲν (1855). Τὰ παρθένεια ἡδοντο ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν, αἵτινες συνάπτουσι διάλογον πρὸς τὸν ποιητὴν, ὅστις γίνεται χορηγὸς ἅμα καὶ χοροδιδάσκαλος· καὶ ἄλλοτε μὲν αἱ παρθένοι πρόσαγορεύουσι τὸν ποιητὴν, ἄλλοτε δ' ἐκεῖνος τὸν

1. Τὸν ἔργυρον τορϑύων] Ἐφαιστέ μοι ποίησον]
πανοπλίαν μὲν οὐχί·] τί γὰρ μάχαισι κάμοι];
ποτήριον δὲ κοῖλον,] ὅσον δύνῃ βαθύνας.

(Ἄπ. 92).

χορὸν τῶν παρθένων· διότι ἐν Σπάρτῃ, ὡς γνωστόν, ὑπῆρχεν ἡ ἐλευθέρᾳ συνδιαίτησις τῶν παρθένων μετὰ τῶν νέων.

Ἀρίων δὲ ὄντις ἐν Λέσβῳ Μηθύμνης ζῶν καὶ δοῶν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ φιλοτέχνου τυράννου ἐν Κορίνθῳ Περιάνδρου (525—585) λέγεται ὅτι ἐπενόησε τὸν **διθύραμβον** ἢ πρῶτος αὐτὸς ἔδωκεν εἰς τὸ ἄσμα τεχνικὴν μορφήν καὶ διὰ τῶν διθύραμβων ὤθησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τραγωδίας.

Στησίχορος (640—555 π.Χ.). Τὸ ἔργον τοῦ Ἀλκμᾶνος συνεπλήρωσεν ὁ ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Ἰμέρας Στησίχορος· διότι οὗτος μετὰ δύο στροφὰς ὁμοίας προσθέσας καὶ τρίτην διαφόρου θυθμοῦ, ἣτις καλεῖται ἐπῳδός, ἐσχημάτισεν ἀντιστροφικὸν σύστημα· τὴν μὲν στροφήν ἦδεν ὁ χορὸς κινούμενος κατὰ τινα διεύθυνσιν, κατὰ δὲ τὴν ἀντιστροφήν ἐπανεκάμπτεν ἐκεῖ, ἔνθα ἴστατο ἐν ἀρχῇ· διὰ δὲ τῆς καινοτομίας τοῦ Στησιχοροῦ ἰστάμενος ἤδη σταθερῶς ἦδε τὴν ἐπῳδὸν· ἐπειδὴ δὲ οὕτω ἔστησε τὸν **χορὸν**, καὶ Στησίχορος ἐκλήθη, ὡς λέγεται, πρότερον Τεισίας ὀνομαζόμενος. Αἱ στροφαὶ δ' αὐτοῦ δὲν ἦσαν βραχεῖαι, ὡς αἱ τοῦ Ἀλκμᾶνος, ἀλλὰ μακραί, ὡς αἱ τοῦ Πινδάρου.

Τέλος ἀξιωματικὸς εἶναι καὶ ὁ ποιητὴς **Ἴβυκος** ἐκ τοῦ Ῥηγίου τῆς κάτω Ἰταλίας σύγχρονος τοῦ Ἀνακρέοντος· καὶ οὗτος δὲ διέτριψε χρόνον τινα ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Πολυκράτους, τυράννου τῆς Σάμου· τὰ ποιήματα αὐτοῦ κατὰ τὴν διάλεκτον καὶ τὰ μέτρα ἐπλησίαζον πρὸς τὴν τοῦ Στησιχοροῦ ποίησιν· ἀλλ' ἐκ τῶν λυρικῶν τούτων ποιητῶν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σώζονται.

Καθολικὸν μέλος. Σιμωνίδης (556—468)

Σιμωνίδης ὁ **Κεῖος** κληρονομήσας ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου το δῶρον τῆς ποιήσεως ἐθεράπευσεν αὐτὴν ἐκ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας· ἀφ' οὗ δὲ διεφημίσθη ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ ἀξία, μετεκλήθη εἰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰππάρχου, ὅστις αἰεὶ παρ' ἑαυτῷ εἶχε τὸν ποιητὴν καὶ σφόδρα ἐτίμα αὐτόν· μετὰ δὲ τὸν θάνατον ἐκείνου ὁ Σιμωνίδης ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν παρὰ τοὺς Σκοπάδας καὶ τοὺς Ἀλευάδας, οἵτινες φιλοφρόνως ὑπεδέχθησαν αὐτόν. Ἐπανελθὼν ἔπειτα εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐνίκησεν ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι τὸν Αἰσχύλον ποιήσας ἐλεγείαν εἰς τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ διέτριψε παρὰ τῷ Θήρῳ καὶ τῷ Ἰέρῳ, τῷ μὲν τυράνῳ ἐν Ἀκράγαντι, τῷ δὲ ἐν Συρακούσαις, ὑφ' ὧν σφόδρα ἐτιμᾶτο

καὶ ὧν τὴν λαμπρὰν τυραννίδα μεγαλοπρεπῶς ἐξύμνησεν ἡ μουσα τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Σιμωνίδης εἶδε τὰς λαμπροτάτας σκηνὰς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐκ πάντων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν οὗτος μάλιστα διέτριψε περὶ τὸν ἔπαινον τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν ἀνδραγαθημάτων. Ὁ ποιητὴς εἶχε μεγάλην ἐπιδειξιότητα πνεύματος καὶ θαυμαστὴν πολυμάθειαν καὶ μνήμην· ἐποίησε δὲ οὐ μόνον ἐλεγείας καὶ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμα, ἐπινίκια, ὕμνους, θρήνους, διθυράμβους, σκόλια καὶ ἄλλα μικρότερα μελικά ἔσματα καὶ πάντα ταῦτα εὐδοκίμως. Ἐποῖε δὲ ταῦτα τὰ μὲν παραγγελλόμενος, τὰ δὲ ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ὀλίγα μὲν τοιούτων ἦσαν δημόσια, τὰ δὲ πλείονα ὑπὲρ ἰδιωτῶν ἐποιήθησαν. Καὶ ἀπολείπεται μὲν τοῦ Πινδάρου κατὰ τὸ πτέρωμα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἔχει μοναδικὴν ἀρετὴν τὸ ἡδὺ καὶ καλλιπερὸς ὕφος, τὴν εὐκολον, χαρίεσσαν καὶ ἐπιμελῆ περιγραφὴν. Γινώσκει νὰ διαζωγραφεῖ μετὰ λεπτότητος ἕκαστον τῶν νοημάτων συνάγων ὡς ἐν δακτυλίῳ ἀπὸ τῶν περιειρημένων μικρῶν λίθων φῶς καὶ λάμπιν ἐπὶ τὸν ἐν μέσῳ ἀδάμαντα, ὡς ἑναργῶς δηλοῖ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἐγκωμίου τοῦ ποιηθέντος πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων¹.

Τοῦ Σιμωνίδου ἀνεψιὸς ἦτο ὁ **Βακχυλίδης**, ὅστις μετὰ τὸ θεοῦ ἰκανὸν χρόνον διέτριψεν ἐν Συρακούσαις παρὰ τῷ Ἰέρωνι.

Ἡ ποίησις τοῦ Βακχυλίδου ἦτο παραφυὰς τῆς τοῦ Σιμωνίδου γλαφυρᾶς καὶ καλλιπεοῦς μουσῆς· ὡς δὲ ἐκείνου τὰ ποιήματα ἦσαν ποικιλώτατα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Βακχυλίδου· διωφέρει δὲ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ θεοῦ, ὅτι ἡ μουσα αὐτοῦ ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὰς εὐφροσύνας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον. Πλὴν τῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, ἅτινα εἶχομεν πρότερον, ἤδη διὰ τῶν νεωστὶ ἐν Αἰγύπτῳ εὐρημάτων (1897) ἔχομεν καὶ ἀκέραια ποιήματα αὐτοῦ, εἴκοσιν ᾠδὰς ἐκ χιλίων περὶ τοῦ στίχων συγκειμένας· ἐκ τούτων δὲ κατάδηλον γίνεται, ὅτι δικαίως ὁ ποιητὴς καλεῖται μελίγλωσσος ἀηδῶν, καὶ ὑμπέτης ἀετός. Ἐκ τῶν ᾠδῶν δὲ τούτων αἱ μὲν πλεῖστα εἶναι ἐπινικοὶ πρὸς τιμὴν νικητῶν κατὰ

-
1. Τῶν ἐν Θερμοπύλαισι θανόντων
 εὐκλεῆς μὲν ἂ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,
 βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόων δὲ μνάσις, ὁ δ' οἶκτος ἔπαινος·
 ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὐκ' εὐρῶς
 οὐθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρώσει χρόνος·
 ἀνδρῶν ἀγαθῶν ὅδε σακὸς οἰκέταν εὐδοξίαν
 Ἑλλάδος εἶλετο . . .

τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας, ὡς καὶ οἱ τοῦ Πινδάρου, τινὲς δὲ ὡς ὁ **Θησεύς** αὐτοῦ παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς σήμερον ἔννοιαν πραγματικὴν περὶ τοῦ **Διθυράμβου**, χορικοῦ δηλ. ἄσματος, ὅπερ ἤδετο πρὸς τιμὴν τοῦ **Διονύσου** καὶ ἔξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία.

Ὁ δὲ ἔξ Ἐρμιόνης τῆς Ἀργολίδος **Λᾶσος**, ὁ διδάσκαλος τοῦ Πινδάρου, ποιητῆς διθυράμβων διέτριψεν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰππάρχου καὶ τῇ συστάσει αὐτοῦ εἰσήχθησαν ἐν Ἀθῆναις οἱ διθυραμβικοὶ ἀγῶνες· πρῶτος εὖτος συνέγραψε θεωρητικὸν ἔργον περὶ μουσικῆς· ποιήματα δ' αὐτοῦ μνημονεύονται ὁ **ὕμνος** εἰς Δῆμητρα καὶ οἱ **Κένταυροι**, διθυράμβός τις.

Τιμοκρέων ὁ **Ῥόδιος** ἐγένετο δεινὸς ὡς ποιητῆς παροινίων· ἐπειδὴ δὲ πικρῶς ἔψεγε τὸν Θεμιστοκλέα, ὁ Σιμωνίδης, ὡς φίλος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ, ἐποίησε κατ' αὐτοῦ τὸ ἐξῆς σαρκαστικὸν ἐπίγραμμα :

Πολλὰ πῶν καὶ πολλὰ φαγῶν καὶ πολλὰ κάκ' εἰπῶν
ἀνθρώποις κεῖμαι Τιμοκρέων ὁ Ῥόδιος.

Πίνδαρος (522—442)

Πίνδαρος ὁ Θηβῆσιος, ὁ κατ' ἔξοχὴν λυρικός κληθεὶς, ἐγεννήθη ἐν **Κυνὸς Κεφαλαίς**, κόμη πλησίον τῶν Θηβῶν. Ἀπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἐν Βοιωτίᾳ σφόδρα ἐθεραπεύοντο αἱ Μοῦσαι οὐ μόνον ὑπὸ ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ γυναικῶν, ἔξ ὧν ἡ Μύρτις καὶ ἡ Κόριννα ἐφημίσθησαν ἐπὶ ποιητικῇ ἀξίᾳ καὶ μάλα ὡς διδάσκαλοι τοῦ Πινδάρου. Τὰ πρῶτα μαθήματα ὁ ποιητῆς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ πατρός, ἀυλῆτοῦ ὄντος, μετ' ὀλίγον δὲ ὑπερβαλὼν πάντας τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ποιητὰς καὶ ἀυλῆτὰς, συνελλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, ὅπου διδασκάλους ἔσχε τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν τότε μουσικῶν καὶ ποιητῶν. Παιδευθεὶς δὲ προσηκόντως, κύριον ἐπιτήδευμα ἐξέλεξε τὰς μουσικὰς τέχνας καί, ὡς ἡ Σαπφώ, μουσικοποιὸς ἐπεκλήθη ἤσκει δὲ τὴν τέχνην οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ποιῶν ἱεροὺς ὕμνους καὶ ἱερά ἄσματα ὑπὲρ τῶν ἐγχωρίων θεῶν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐφημίσθη ποιῶν ποιήματα τῆς χορικῆς λυρικῆς κατ' ἐντολὴν ἰδιωτῶν, πόλεων καὶ δυναστῶν. Οὕτω δ' ἐποίησεν ἄσματα ἐπινίκια εἰς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀγοάγαντος, Ἰέρωνα καὶ Θήρωνα, εἰς τὸν τῆς Κυρῆνης βασιλέα Ἀρκεσίλων καὶ εἰς τὸν τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρον, ἐτι δὲ καὶ εἰς πλείστους ἰδιώτας. Καὶ διὰ μὲν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ

εὐμουσίαν Διοκταῖος Κύκνος καὶ Πιερίδων προφήτης ἐπεκλήθη· ἀλλ' ὅτε ὁ βάρβαρος ἐπύρχειρ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους ἐν τοῖς πρώτοις ἠγωνίζετο ἥρωικῶς ὁ Αἰσχύλος, ὁ Θηβαῖος ποιητὴς καίπερ ἀκμαῶν τὴν ἡλικίαν δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐξάψη τὸ ἐθνικὸν τῶν Βοιωτῶν φρόνημα· μετὰ τὸν ἔνδοξον ὁμως ἐκείνον ἀγῶνα θαυμάσας ὁ Διοκταῖος ἀοιδὸς τὸν ἥρωισμόν τῶν νικητῶν ὕμνησεν αὐτοὺς ἐν ᾗσμασι καὶ μά-
 λιστα πάντων τὰς Ἀθήνας, ἃς ἰοστεφάνους, λιπαράς, ἀοιδίμους, κλεινάς, Ἑλλάδος ἔρρισμα καὶ δαιμόνιον ποτόλιεθρον ἐπα-
 ξίως ἐκάλεσεν· διὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τιμῶντες αὐτὸν μυρίας δραχμὰς ἔδωκαν καὶ πρόξενον ἑαυτῶν ἐποίησαν. Μεγάλων ἐπί-
 σης ἤξιώθη τιμῶν ὁ ποιητὴς καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλή-
 νων, ὅτινες αὐτὸν ἐθνικὸν καὶ εὐσεβέστατον ποιητὴν ἀνεγνώ-
 ριζον. Ἡ πρὸς αὐτὸν δὲ τιμὴ παρέμεινεν ἀμείωτος καὶ μετὰ τὸν
 θάνατον αὐτοῦ· διότι πολλῶ ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος καταστρέ-
 φων τὰς Θήβας ἐφείσθη τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ ἐπιγράψας :

«Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε».

Ὁ Πίνδαρος, ὡς καὶ ὁ Σιμωνίδης, ἐκαλλιέργησε πάντα τὰ εἶδη τῆς μελικῆς ποιήσεως καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ διηρέθησαν εἰς 17 βιβλία. Ἐν ᾧ δὲ ἐξ ὅλου σχεδὸν τοῦ λοιποῦ λυρικοῦ οἰ-
 κοδομήματος μόνον συντρίμματα περιεσώθησαν, τοῦ Πινδάρου
 πλὴν πολλῶν ἀλοσπασμάτων ἔχομεν ἀκεραίας ᾠδὰς 44 (δ' βιβλ.)
 ἐπίνικους (ἦτοι 14 Ὀλυμπιακῶν, 12 Πυθιοκῶν, 11 Νεμεο-
 νικῶν καὶ 7 Ἰσθμιοκῶν). Ἐκ δὲ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἄλλοτε
 ἀνευρεθέντων ἐν παπύροις φιλολογικῶν θησαυρῶν ἔχομεν ἔν-
 νοιᾶν τινα καὶ περὶ τῶν παιάνων καὶ τῶν παρθευσίων τοῦ
 ποιητοῦ, ἅτινα συνεξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Schröder τῷ 1914.

Οἱ ἐπίνικοι ἢ τὰ ἐπινίκια εἶναι ᾄσματα χορικά, ἅτινα ἐποίη-
 σεν ὁ Πίνδαρος, ἵνα ἐξυμνήσῃ τοὺς νικήσαντας εἰς τοὺς πανελλή-
 νιους ἀγῶνας, τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ἰσθμια·
 αἱ ᾠδαὶ αὗται τοῦ ποιητοῦ εἶναι τῶν νικητῶν μνημεῖα πολλῶ
 ὑπέρτερα καὶ μᾶλλον αἰώνια τῶν λιθίνων καὶ τῶν χαλκῶν.

Οἱ ἐπίνικοι ὁμοιάζοντες πρὸς ἀλλήλους διαφέρουσιν ἐν τοῖς καθ' ἑ-
 ἕαστον κατὰ τε τὸν μουσικὸν τρόπον ἢ τὴν ἁρμονίαν καὶ κατὰ τοὺς
 ῥυθμούς· ἔχει δὲ ὁ Πίνδαρος ἐκ τῶν ἁρμονιῶν α' τὴν Δωριστί, ἣτις
 εἶναι σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς (Δώριον μέλος), πρὸς ἣν ἁρμόζεται ὁ
 ἥρεμος μετρικὸς ῥυθμὸς, ὁ δάκτυλος ὁ ἐπίτριτος (ὡς 4: 3. — — υ, — —
 υ —, υ — — —, — υ — —), ἐφαρμοσθεὶς εἰς τὸ ἡμῖσις τῶν 44 ᾠδῶν β' τὴν
 Αἰολιστί, ἣτις εἶναι φαιδρὰ καὶ ζωηρά (Ἰππείος Ὀλ. 1,101), ἣς με-

Γ. Κ. Γαρδίκια, Ἐπίτ. Ἑλλην. Γραμματολογία, Ἐκδ. Ζ' 4

τρικός ῥυθμός εἶναι ὁ λογαοιδικός, βάσιν ἔχων τὸν τροχαῖον καὶ τὸν δάκτυλον (—υ—υυ) ὃν ἔχουσι καὶ τὰ Αἰολικά μέλη· καὶ γ' τὴν **Δυδιστί**, ἣτις εἶναι τρυφερά καὶ θρηνώδης καὶ συνδυάζεται τρίς μὲν πρὸς τὸν λογαοιδικὸν ῥυθμὸν ('Ολ. 1. 14. N. 4) καὶ ἅπαξ πρὸς τὸν δακτυλικὸν ἐπίτριτον (N. 8). Ἐχει δὲ καὶ τὸν παιωνικὸν ῥυθμὸν (—υυυ) καὶ τὸν κρητικὸν (—υ— 'Ολ. 2.10.5). Ἡ δὲ διάλεκτος τοῦ Πινδάρου, ἣτις εἶναι οὐχὶ ἡ ἐγχώριος Βοιωτικὴ, ὡς τῆς Κορίνθης, βάσιν ἔχει τὴν ἐπικὴν συγκεκραμένην μετὰ δωρισμῶν καὶ αἰολισμῶν κατ' ἀναλογίας ποικιλλομένης πρὸς τὸν μουσικὸν καὶ τὸν μετρικὸν χαρακτῆρα τοῦ ποιήματος.

Ἐκ τῶν 44 ᾠδῶν αἱ μὲν 37 ἔχουσι τριμερῆ σύνθεσιν, δηλ. στροφὴν, ἀντιστροφὴν καὶ ἐμφῶδον, ἐπτὰ δὲ μονοστροφικὸν σύστημα ('Ολ. 14, Π. 6, 22, N. 2. 4. 9 καὶ Ἰσθμ. 7): Ἐν δὲ τῇ διαρθρώσει ἐκάστης ᾠδῆς διακρίνεται, α) τὸ **προσίμιον** ἀναφερόμενον εἰς τὴν νίκην τοῦ ὑμνουμένου ἀθλητοῦ β) ὁ **μῦθος**, ἔχων σχέσιν πρὸς τὸ γένος τοῦ νικητοῦ ἢ τὴν πόλιν αὐτοῦ, καὶ συνδέων τὸ παρὸν πρὸς τὸ ἔνδοξον ἥρωικόν παρελθόν, οὔτινος τὸν ἠθικὸν πυρῆνα ἐξαιρεῖ ὁ εὐσεβῆς αἰοδός· καὶ γ) ὁ **ἐπίλογος** ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς ἐπιστρέφει εἰς τὸ κύριόν του θέμα.

Τὴν περίτεχνον ταύτην σύνθεσιν τῶν Πινδαρικῶν ᾠδῶν πλουτίζουσι θαυμάσιαι παραινέσεις καὶ γνωμικά¹, ἐτι δὲ καὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς σύγχρονα γεγονότα, ὧν ἕνεκα ὁ ποιητὴς γίνεται δυσπαρακολούθητος· τὴν δυσκολίαν δ' ἐπαυξάνει καὶ ἡ γλώσσα τοῦ ποιητοῦ· διότι ἀγαπᾷ τὴν ἔλευθερίαν ἐν τῇ συντάξει καὶ φέρεται δίκην χριμαῖρου εἰς μακροτάτα περιόδους, ὧν ἡ πρὸς ἀλλήλας συνάφεια ἕνεκα τῶν ἀποτόμων μεταβάσεων μόνον δι' ὑπαινιγμῶν ὑποδηλοῦται· τέλος ἡ ζωηρὰ αὐτοῦ φαντασία αἵρεται πολλάκις εἰς ἐξεζητημένας εἰκόνας καινὰς καὶ τολμηρὰς μεταφορὰς, ὧν κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον οὐδένα ἐφάμιλλον ἔχει. Διὰ ταῦτα πάντα γίνεται σκοτεινὸς καὶ ἡ κατανόησις αὐτοῦ δύσκολος ἄνευ τῶν ἀρχαίων σχολίων. Τὸ μέγιστον ἐγκώμιον τοῦ λυρικοῦ ἐπλεξεν ὁ Ὁράτιος (Carm. IV 2, 1, 32). Παράφρασιν ἔμμετρον μελωδικωτάτην ἐπιλοτέχησεν ὁ ἐλλόγιμος Σιαμ. Βάλβης².

Β'. Πεζὸς λόγος. Ἱστορία .

Κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ἐμφανίζονται καὶ δοκίμιά τινα τοῦ **πεζοῦ λόγου**. Μήτηρ δὲ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐγένετο ἡ **Μίλητος**, ἡ διὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν τέχνην ἀκμαΐζουσα μεγαλόπολις, ἡ πρωτεύουσα πόλις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς ἐκεῖ πνευ-

1. Νόμος ὁ πάντων βασιλεύς, θνητῶν τε κἀθανάτων· βάθρον ποελίων ἀσφαλὲς δίκαι· ἀρχομένου δ' ἔργου πρόσωπον χορὴ θέμεν τηλαυγές.

2. Ὁ Diehl τῷ 1910 ἐξέδωκε Supplementum Lyricum, περιέχον τὰ νέα ἀποσπάσματα τῶν ᾠδῶν Σαπφοῦς καὶ Κορίνθης ὡς καὶ τοῦ Πινδάρου τοὺς παιᾶνας καὶ τὰ παρθένεια.

ματικῆς κινήσεως ἡ ἑστία· οἱ Μιλήσιοι ἔσχον πρῶτοι ἐπιμειξίαν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, παρ' ὧν ἐπορίσθησαν καὶ τὸν πάπυρον, κατάλληλον καὶ εὖωνον ὕλην πρὸς γραφήν (600 π. Χ)· ὡς πρῶτον δὲ εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου ἐμφανίζεται ἡ **ιστοριογραφία**· αἱ ἀρχαὶ τούτου φαίνονται μὲν καὶ πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων, ἀλλὰ ὡς ιστορικὰ μνημεῖα ἦσαν **νόμοι, συνθῆκαι πόλεων, ἀναγραφαι τῶν Ὀλυμπιονικῶν, τῶν ἐν Σπάρτῃ ἐφόρων, τῶν ἐπώνυμων ἐν Ἀθήναις ἀρχόντων, τῶν ἱερειῶν ἐν Ἄργει καὶ τῶν πρυτάνεων ἐν Κορίνθῳ**· οἱ πρῶτοι δὲ **ιστοριογράφοι** ἦσαν ἁπλῶς· **χρονογράφοι** καὶ καλοῦνται **λογογράφοι**· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἔχουσιν οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ιστορικοί, οἵτινες ἔγραφον **λόγους** ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν· οἱ **λογογράφοι** οὗτοι ἀποτελοῦσι τὴν ἓκ τῆς ποιήσεως εἰς τὸν πεζὸν λόγον **μετάβασιν**· ἔργα μὲν αὐτῶν ἦσαν οἱ ὄροι, χρονικὰ δηλ. τῶν πόλεων καὶ χωρῶν, γενεαλογίαι καὶ κτίσεις πόλεων, πηγαὶ δὲ αἱ προφορικαὶ παραδόσεις, αἷς συνέλεγον περιηγούμενοι διαφόρους χώρας καὶ ἐρευνῶντες τὰ ἀρχεῖα τῶν ναῶν καὶ τῶν πόλεων· ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ἡ ἱστορία καὶ τὸ μυθῶδες ἦσαν μεμειγμένα, διότι ἡ κρίσις αὐτῶν δὲν ἦτο ἰκανή, ὅπως διαχωρίσῃ ταῦτα, καὶ διότι οἱ σύγχρονοι αὐτῶν ἐτέρποντο μᾶλλον μυθῶδεις διηγήσεις ἢ ἀληθινὰ γεγονότα ἀναγιγνώσκοντες καὶ ἀκούοντες· διὸ καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ φίλος τῆς ἀληθείας, γράφει ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «ἀτερπὲς φανεῖται διὰ τὸ μὴ μυθῶδες». Οἱ λογογράφοι οὗτοι ἦσαν Ἴωνες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ 520 π. Χ. Οὗτοι εἶχον διάλεκτον τὴν Ἴωνικὴν καὶ τὴν τῆς ὕλης διάταξιν ἄτεχνον· μνημονεύονται δὲ 12 λογογράφοι, ἀλλ' ἀξιολογώτεροι τούτων ἐγένοντο Κάδμος ὁ Μιλήσιος, Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος καὶ Ἐλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος. Σπουδαιότερος πάντων εἶναι ὁ **Ἐκαταῖος**, ὅστις ἔγραψε **γενεαλογίας**, ζητῶν νὰ καθορίσῃ τὰς γενεὰς τῶν ἡρώων τοῦ μύθου, καὶ **Περίοδον γῆς** ἧτιο γεωγραφίαν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ἄλλ' ἓκ τῶν ἔργων τῶν λογογράφων σήμερον ἀποσπάσματα ὀλίγα περισώζονται· πατῆρ δὲ τῆς ἱστορίας ἐγένετο ὁ Ἡρόδοτος.

Ἀνασκόπησις τῆς α' Περιόδου

Ἀνασκοποῦντες ἤδη τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ἣν τὸ ἔθνος διανύει τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν τῆς ποιήσεως

τὰ δύο εἶδη, τὸ ἔπος ὑπὸ τῶν Ἰώνων καὶ τὸ μέλος ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων. Τὴν λυρικὴν δὲ δωρικὴν ποίησιν ἱκανῶς προήγαγεν ὁ Ἀλκιμάν, μάλιστα δὲ ὁ Στησίχορος, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν γέφυραν, δι' ἧς τὸ μέλος τὸ χορικὸν ἐξελεθὼν ἐκ τῶν στενῶν φυλετικῶν ὁρίων γίνεται καθολικὸν καὶ ἔθνικόν· ἐκπροσωποῦσι δὲ τὸ καθολικὸν τοῦτο μέλος ὁ Σιμωνίδης, ὁ Βακχυλίδης καὶ ὁ Πίνδαρος¹.

Ἐμφανίζονται μὲν κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου δοκιμῆς τινὰ τῆς ἱστοριογραφίας, ἀλλὰ ταῦτα εἶναι λίαν ἱσχνὰ καὶ ἐλαχίστου λόγου ἄξια.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' (490—300 π.Χ.)

Α' Ποίησις. α' Ἔπος

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ ἔθνος εἰσερχόμενον εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως μύθων προτιμᾷ τὰ πραγματικὰ γεγονότα· ἡ ἐπική ποίησις, προῖον τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας, ἐξακολουθεῖ μὲν ὑπάρχουσα, ὅμως δὲν εἶναι πλέον φυσικὸν προῖον καὶ ἔθνικόν κτήμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μελέτημα ὀλίγων ἀνδρῶν καὶ τεχνικὸν δημιουργημα ποιητῶν ἐπιτηδευόντων κατὰ μίμησιν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Οὐχ ἦττον ἀξιωματιμώμενοι τούτων εἶναι τρεῖς ἐπικοί ποιηταί.

α' **Πανύκσις** ὁ Ἀλικαρνασσεύς, τοῦ Ἡροδότου θεῖος, ὅστις μετέσχε τῆς στάσεως ἐναντίον τοῦ τυράννου Λυγδάμιδος. Οὗτος ἐποίησεν Ἡράκλειαν (ἐξ 9000 στίχων), ἣτις περιεῖχε τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ ἥρωος.

β' **Χοιρίλος** ὁ Σάμιος, ὅστις νεωτερίζων ἔλαβε θέμα ἱστορικὸν ποιήσας τὴν **Περσίδαν**, ἐν ἧ' ἐξύμνει τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς νίκας τῶν Ἑλλήνων κατὰ Περσῶν. Καί :

γ' **Ἀντίμαχος** ὁ Κολοφώνιος, οὐτινος ἡ **Θηβαῖς** ἦτο μέγα καὶ περιεκτικώτατον ἔπος· καὶ ἔδειξε μὲν μεγάλην πολυμάθειαν καὶ ἐπιμέλειαν ὁ ποιητῆς οὗτος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ποιήμα-

1. Τῆς λυρικῆς ποιήσεως τὰ προϊόντα ἐγένοντο μὲν δαψιλῆ, ἀλλὰ σήμερον ἔχομεν ἀκέραια ποιήματα ὀλίγιστα, ἀποσπάσματα δὲ πλεῖστα ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Bergk.

τος ἔλειπεν ἡ χάρις καὶ ἡ τεχνικὴ ἐνότης, ἥτις κρατεῖ ἐντετα-
μένην τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου.

Παρέργως δὲ καλλιεργεῖται καὶ ἡ **ἐλεγεία**· μάλιστα δὲ λέγεται, ὅτι καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐποίησεν ἐλεγείαν καὶ ἐν ἀγῶνι ἐλεγειακῶ ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου· διότι ἡ ἐλεγεία ἐνέχει λεπτότητα τινα πρὸς τὸ συμπαθὲς καὶ πένθιμον· πρὸς τὴν ιδιότη-
τητα ταύτην ὅμως ἦτο ἀλλότριον τὸ ἦθος τοῦ ἥρωικοῦ καὶ φι-
λοπολέμου Αἰσχύλου.

β' Λυρική ποίησις

Κατὰ τὴν ἀττικὴν περίοδον ἡ λυρική ποίησις εὐρίσκειται ἐν τοῖς ᾄμασι τῆς τραγωδίας, ἥτις ἐξ ἐκείνης προῆλθεν· οὐχ ἦ-
τον ὅμως ἐξηκολούθουν νὰ ποιῶσιν ἴδια λυρικά ποιήματα.
Ἄλλ' ὁ μόνος λυρικός, οὔτινος περιεσώθη μακρὸν ἀπόσπασμα,
εἶναι **Τιμόθεος** ὁ Μιλήσιος· τούτου τῷ 1902 ἐνευρέθη ἐν τοῖς
αἰγυπτιακοῖς παπύροις εἰς νόμος, οἱ **Πέρσαι** ἐπιγραφόμενος,
ὅστις ἦτο μονωδία τις, μελωδουμένη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τῇ συνο-
δείᾳ τῆς κιθάρας, σκηνᾶς τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἀπεικονί-
ζουσα· τὸ ἔργον ἐποιήθη ὀλίγον τι μετὰ τὸ 400 π.Χ., ἀλλὰ καὶ
μετὰ 150 ἔτη ἐθαυμάζετο ὑπὸ τοῦ Πολυβίου· ἐν αὐτῷ ὁ ποιητὴς
ὑπερφαινέται καὶ τῆς καινοτομίας, δι' ἧς τὴν κιθάραν ἐποίησεν
ἐνδεκάχορδον, κατὰ τῶν μομφῶν, αἷς ἐν Σπάρτῃ ἐμέμφθησαν
αὐτόν.

Τὴν πρωτεύουσαν δὲ θέσιν τῆς ὅλης ποιήσεως κατὰ τὴν
περίοδον ταύτην καταλαμβάνει τὸ **δρᾶμα**.

γ' Τὸ Δρᾶμα

Τὸ δρᾶμα εἶναι πρωτότυπον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπι-
νόημα, ἀνεπτύχθη δὲ καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν Ἀθήναις, ὅτε ἡ μὲν
πολιτικὴ ἐλευθερία ἀνυψοῦτο ὑπερηφάνως ἐπὶ τῆς κοσμιότητος
τῶν ἠθῶν καὶ τῆς πολεμικῆς ὑψηλοφροσύνης, ἡ δὲ πόλις ἐγένετο
πρυτανεῖον τῆς σοφίας καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδείσεως. Προ-
ῆλθε δὲ τὸ δρᾶμα ἐκ τῆς θρησκείας, ἧς αἱ ἐορταὶ πολλαχοῦ
εἶχον οὐ μόνον τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ **δρώμενα**, ἰδίως δὲ
ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου ἐορτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρὸς τιμὴν τοῦ
θεοῦ τούτου ἀδόμενοι διθύραμβοι εἶχον διττὸν χαρακτῆρα, τὸν
εὐθυμον ἐνθουσιασμόν καὶ τὸν λυπηρὸν ἢ πένθιμον, διὰ τοῦτο
τὸ δρᾶμα διηρέθη εἰς **τραγωδίαν καὶ κωμωδίαν**, ὧν ἡ μὲν

μιμείται τραγικὰς ἤτοι λυπηρὰς πράξεις, ἡ δὲ ἀστείας καὶ γελοίας· ὡς ἐκ τῶν Διονυσιακῶν δ' ἑορτῶν προελθὼν τὸ δράμα μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου ἐδιδάσκετο¹, τὸ θέατρον δὲ ὡς ἀφιερωμένον εἰς αὐτὸν ὠνομάσθη Διονυσιακὸν καὶ οἱ ὑποκριταὶ οἱ μιμούμενοι τὰ δρῶντα πρόσωπα Διονυσιακοὶ τεχνῖται.

α' Τραγωδία. 1. Γένεσις τῆς τραγωδίας

Ὡς εἶδομεν, τὸν διθύραμβον, ἐξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία, ἐρρῦθμισεν Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος (600 π. Χ.) ἐν Κορίνθῳ. Οὗτος εἰσήγαγε τὸν χορὸν καὶ εἰς τὰς μέχρι τούδε ἀστείας τοῦ διθύραμβου ὑποθέσεις προσέθηκε καὶ τραγικὰς ἤτοι θρηνώδεις· τὰ παθήματα δηλ. τοῦ Διονύσου· ὁ χορὸς ἄδων πρὸς κιθάραν τὸν διθύραμβον ὠρχεῖτο περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ, ἦτο δηλ. κύκλιος· ὑπολαμβάνοντες δὲ οἱ χορευταὶ ἑαυτοὺς ὡς τοῦ Διονύσου ὀπαδοὺς ὑπεδύοντο καὶ τὸ σχῆμα τῶν Σατύρων, οἵτινες ὁμοίαζον πρὸς τοὺς τράγους· καὶ ἐκ τῶν τραγομόρφων τούτων Σατύρων προήλθε καὶ τὸ ὄνομα τραγωδοὶ καὶ τραγωδία (τράγων φθῆ). Εἰς δράμα δὲ ἐκ τοῦ ἔσματος ἡ τραγωδία ἐμορφώθη ὡς ἐξῆς· ὁ κύκλιος χορὸς ἦδε περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ τὰ παθήματα αὐτοῦ· εἶτα δὲ εἰς ἐκ τῶν χορευτῶν ἐκχωρῶν ἐκ τῆς τάξεως αὐτοῦ, καὶ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν βωμὸν τραπέζης διελέγετό τινα πρὸς τὸν χορὸν, ἤτοι ἀπεκρίνετο πρὸς τὰ αἰσθήματα τὰ ἐν τῇ φθῆ ἐκδηλωθέντα. Κατόπιν δὲ ἀντὶ τοῦ χορευτοῦ ὠρίσθη ἴδιος ὑποκριτῆς (ἀποκριτῆς) καὶ τοῦτον πρῶτος ὁ ἐξ Ἰκαρίας Θέσπις εἰσήγαγε (520 π. Χ.). Ἄλλ' ὁ τοῦ ὑποκριτοῦ διάλογος πρὸς τὸν κορυφαῖον τοῦ χοροῦ ἦτο, ὡς εἰκός, βραχὺς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἔσματα· ὅτε δ' ὁ Αἰσχύλος προσέθηκε καὶ τὸν δεύτερον ὑποκριτὴν καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὸν τρίτον, τὸ δραματικὸν μέρος ἐπεκράτησε τοῦ λυρικοῦ, ἤτοι ὁ διάλογος τοῦ μέλους, ὅπερ ἐπὶ τέλους ἐξέλιπεν· οἱ τρεῖς δ' οὗτοι ὑποκριταὶ ὀνομαζόμενοι πρωταγωνιστῆς, δευτεραγωνιστῆς καὶ τριταγωνιστῆς διενέμοντο πάντα τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, ὅσαδήποτε

1. Τέσσαρες δὲ ἦσαν αὐταί· α' τὰ κατ' ἀγροὺς ἢ κατὰ δήμους Διονύσια (ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ), β' τὰ Λήνια (ἐκ τοῦ ληνός) ἐν μηνὶ Γαμηλιῶν (ἐν ἀρχῇ Φεβρουαρίου), γ' τὰ Ἀνθεστήρια ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶν (ἐν ἀρχῇ Μαρτίου, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς δὲν ἀναφέρονται δραματικαὶ παραστάσεις) καὶ δ' τὰ ἐν ἄστει ἡ μεγάλα Διονύσια ἐν μηνὶ Ἐλαφιβολιῶν (ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου).

ἦσαν. Οἱ ὑποκριταὶ ἦσαν μόνον ἄνδρες, οἷτινες καὶ τὰ γυναι-
κεῖα πρόσωπα ὑπεδύοντο, ἀλλὰ πλὴν τῶν τριῶν ὑποκριτῶν δυ-
νατὸν νὰ ἐμφανίζωνται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τὰ κωφὰ πρόσωπα,
ἅτινα δηλ. οὐδόλως μετέχουσι τοῦ διαλόγου καὶ τὰ **δορυφορή-
ματα**, ἧτοι τὰ πρόσωπα, ἅτινα ἀκολουθοῦσι τοὺς ἡγεμόνας. Ὁ
δὲ χορὸς ἐκάστης τραγωδίας τὸ μὲν πρῶτον συνέκειτο ἐκ δώ-
δεκα μέλων, ἔπειτα δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἠΰξησεν αὐτὰ εἰς δέκα πέντε,
καὶ ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν ἐφεξῆς.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ τραγωδία εἶχε γελοῖον τινα χαρακτή-
ρα, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀποσεμνουμένη ἀπεχωρίσθη τοῦ γε-
λοίου, εἰς παράστασιν δὲ τούτου ἐφεξῆς ἐδημιουργήθη τὸ **σατυ-
ρικὸν δράμα**, ἧτοι ἡ **παίζουσα** τραγωδία· προαγομένη δὲ ἡ
τραγωδία ἐλάμβανεν ὡς ὑπόθεσιν πλὴν τῶν Διονυσιακῶν μύθων,
καὶ μύθους ἥρώων πολυπαθῶν καὶ βαρυσυδαιμόνων ἐκ τοῦ Ἄρ-
γοναυτικοῦ, τοῦ Θηβαϊκοῦ καὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου· οἱ μῦθοι
δ' οὔτοι παρῆγον εἰς τὸν ποιητὴν ἐλευθερίαν, ἵνα διαπλάττη
αὐτοὺς ἰδεώδεις.

1. Οἱ μὲν ὑποκριταὶ ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸν ἥρωικὸν κόσμον
ἐθήρευον τὸ μεγαλοκρεπέες διὰ τῶν προσωπειῶν, διὰ τοῦ ὄγκου τῆς
περιβολῆς καὶ τῶν κοθόρων· (ἦτο δὲ ὁ κόθορος ὑψηλὸν καὶ παχύ-
πελμον ὑπόδημα ἀμφοτέροις τοῖς ποσὶν ἀρμόζον). Οἱ δὲ **χορευταὶ**
ὡς ἀπεικονίζοντες τὸν τὴν Διονυσιακὴν τελετὴν πανηγυρίζοντα λαὸν
παρίστατο κατὰ τὸ ἀνάστημα ἴσοι πρὸς τοὺς πολλούς· ὁ χορὸς τοτὲ
μὲν συμπάσχει τοῖς ἀγωνιζομένοις προσώποις, συγχαίρων τῷ εὐτυ-
χοῦντι ἢ συναλγῶν τῷ δυστυχοῦντι· τοτὲ δὲ οἷον ἐκτὸς τοῦ θεύματος
τῶν παθῶν τῶν ἀνταγωνιζομένων ἰστάμενος καταπραίνει τὰ πάθη,
παρηγορῶν ἢ καὶ συνδιαλάττων αὐτούς· καὶ ποτε μὲν παρίσταται κα-
τώτερος τοῦ ἥρωος μὴ δυνάμενος εἰς τὸ ἦθος καὶ τὸ φρόνημα ἐκείνου
νὰ ἀνυψωθῆ, ἄλλοτε δὲ πάλιν ὑπερέχει ἐκείνου· διότι εἰς ἥθικόν με-
γαλεῖον αἰρόμενος καὶ ἀπὸ περιοπῆς τὰ πράγματα κρίνων ἐκπροσω-
πεῖ ἢ τὸ ἰδανικὸν τῆς δημοσίας γνώμης, ὡς ὅταν βιοτικῆς ἐμπειρίας
καὶ σοφίας διδάγματα παρέχη, ἢ καὶ τὸ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ὡς
ὅταν ἀνυμνῇ τὴν εὐσέβειαν ἢ ἀνακηρύττῃ τὸ αἰδίων τῶν θεῶν νό-
λων (Σοφ. Οἰδ. Τύρ. 863. Ἄντιγ. 332). Ἄλλὰ τὸ ἰδανικὸν τοῦτο ὁ
χορὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔχει παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ· διὸ καὶ ὁ Ἄριστοτέ-
λης λέγει «καὶ τὸν χορὸν ἓνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν καὶ μό-
ριον τοῦ ὅλου καὶ συναγωνίζεσθαι μὴ ὡς παρ' Εὐριπίδῃ· ἀλλ' ὡς
παρὰ Σοφοκλεῖ», καὶ «οἱ ἀπὸ σκηνῆς... ἥρώων μιμηταί, οἱ δὲ ἡγε-
μόνες τῶν ἀρχαίων μόνον ἦσαν ἥρωες· οἱ δὲ λαοί, ἄνθρωποι, ὡν
ἐστὶ· ὁ χορὸς». Ἄριστοτέλης Περὶ βλ. XIX. 48.

2. Ὁρισμός τῆς τραγωδίας

«Ἡ τραγωδία, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, μίμησις ἐστὶ πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἔχουσας, ἠδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἔλεου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν».

Καὶ τελείαν μὲν νοητέον τὴν ἔχουσαν ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος ὡς καὶ ἐν τῷ ἔπει. Ὡς πρὸς δὲ τὸ μέγεθος ἢ πρᾶξις πρέπει νὰ ἔχη τοσοῦτον μήκος, ὥστε καὶ σύνδηλος νὰ γίνηται καὶ εὐμνησκόνευτος νὰ εἶναι. Ἡ μίμησις δὲ τῆς τοιαύτης πράξεως γίνεται ἐν λόγῳ ἠδυσμένῳ (τ. ἔ. ἔχοντι μέτρον, ἀρμονίαν καὶ μέλος) καὶ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ἠδύσματος τούτου ἐν τοῖς διαφόροις μορίοις τῆς τραγωδίας πρέπει νὰ εἶναι κεχωρισμένα (χωρὶς), διότι τὰ μὲν διαλογικὰ μέρη περαίνονται μόνον διὰ μέτρου, τὰ δὲ χορικά καὶ διὰ μέλους· πρὸς δὲ ἡ μίμησις γίνεται οὐχὶ δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας, ὡς ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τοῦ θραυφοῦ, ἀλλὰ διὰ προσώπων λεγόντων τε ἅμα καὶ δρώντων ἐνώπιον τῶν θεατῶν, ἵνα διεγείρωσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον· τοῦ θεατοῦ ἐπὶ τοῖς δρωμένοις· ὁ θεατὴς δηλαδὴ ὑπὸ τῆς τέχνης² τοῦ ποιητοῦ ψυχαγωγούμενος καὶ μέχρι βαθμοῦ τινος συνταυτίζων ἑαυτὸν πρὸς τὸν ἥρωα φοβεῖται μὲν περὶ ἐκείνου μή τι πάθη, ἔλεει δὲ αὐτὸν πάσχοντα ἢ παθόντα ἀνάξιόν τι· τὸν δὲ φόβον καὶ τὸν ἔλεον μεταχειρίζεται ἡ τραγωδία ὡς μέσον, ἵνα ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ κάθαρσις καὶ ἡ ἰατρικία τῆς ὑπὸ τῶν παθημάτων τοῦ ἥρωος τετραραγμένης ψυχῆς τοῦ θεατοῦ· ἐπιτυγχάνεται δ' αὕτη ἐὰν ἡ ἔκβασις τῆς πράξεως εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ ἠθικὸν συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου τ. ἔ. σύμφωνος πρὸς τὴν δικαιοσύνην.

Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία δὲν εἶναι ἀπλοῦν ψυχαγώγημα, ἵνα δηλαδὴ διὰ τῆς μιμητικῆς τέχνης καὶ τοῦ πλαστοῦ τὰ φύσει λυ-

1. «Ἐλεος μὲν περὶ τὸν ἀνάξιον (=ἀναξίως πάσχοντα), φόβος δὲ περὶ τὸν ὄμοιον». Ἀριστοτέλ.

2. Διὸ καὶ κατὰ Γοργίαν «ἡ τραγωδία ἐστὶν ἀπάτη γινομένη διὰ μύθων καὶ παθῶν, ἣν ὁ τε ἀπατήσας δικαιοτέρος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, ὁ τε ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος· εὐάλωτον γὰρ ἦν ἡδονῆς λόγων τὸ μὴ ἀναίσθητον».

«Τῆς ποιήσεως δημοτεροῦς καὶ ψυχαγωγικώτερον ἢ τραγωδίας». Πλάτ. Μένφ 321 Α.

πρὸ συναισθήματα, ἦτοι τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον, εἰς ἡδέα μεταβάλλη, ἀλλὰ ταυτοχρόνως γίνεται καὶ ὄργανον ἠθικῆς ἀνυψώσεως· διότι μεταφέρουσα τὸν θεατὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἐν ᾧ οὐχὶ πάντοτε τὸ δίκαιον ἱκανοποιεῖται, εἰς ὑψηλότερον καὶ ἰδανικώτερον, ἐν ᾧ θᾶττον ἢ βραδύτερον τὸ κακὸν κολλάζεται καὶ ἡ θεία δικαιοσύνη ἐκλάμπει, ἐπιφέρει τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

3. Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη τῆς τραγωδίας

Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ εἶναι δύο, τὸ **διαλογικὸν** καὶ τὸ **χορικόν**, ὧν τὸ μὲν διαιρεῖται εἰς **πρόλογον**, **ἐπεισόδιον** καὶ **ἐξοδον**, τὸ δὲ χορικὸν εἰς **πάροδον** καὶ **στάσιμον**. **πρόλογος** μὲν εἶναι μέρος ὅλον τραγωδίας, τὸ μεταξὺ ὄλων χορικῶν μελῶν. Τὸ ἐπεισόδιον σημαίνει τὴν κυρίαν πρᾶξιν ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ χρόνου ἐκείνου, καθ' ὃν ὁ χορὸς εἰσήρχετο πρότερος, ὁ δὲ ὑποκριτῆς «ἐπ' αὐτῷ τὴν εἴσοδον ἐποιεῖτο». Καὶ **ἐξοδος** μέρος ὅλον τραγωδίας, μεθ' ὃ δὲν ὑπάρχει χοροῦ μέλος· διαλέγονται δὲ οἱ ὑποκριταὶ πρὸς ἀλλήλους ἢ διὰ πολλῶν στίχων ἢ δι' ἑνός, ὅπερ λέγεται **στιχομυθία** (μονομαχία τις διὰ λόγων), ὅταν τὸ πάθος αὐτῶν ἐπιταθῇ· ἐν σφοδρτέρῳ δὲ πάθει οἱ διαλεγόμενοι τέμνουσι τὸν στίχον εἰς δύο καὶ τρία μέρη καὶ αἱ διαλογικαὶ αὗται διαμάχαι καλοῦνται **ἀντιλαβαί**.

Τοῦ δὲ χορικοῦ μέρους **πάροδος** μὲν λέγεται τὸ ἄσμα, ὅπερ ᾄδει ὁ χορὸς παριῶν εἰς τὴν ὀρχήστραν· **στάσιμον** δὲ τὸ ἄσμα, ὅπερ ᾄδει καταλαβὼν ἤδη τὴν προσηύκουσαν ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ στάσιν (θέσιν) οὐχὶ ἀκίνητος μένων· διὰ ζωνηρᾶς δὲ ὀρχήσεως ᾄδει ἐνίοτε ὁ χορὸς τὸ λεγόμενον **ὑπόρχημα** ἐνθουσιασμόν καὶ

1. Κατὰ τινες (πρὸς βεβύοντας I' art pour I' art) ἡ τραγωδία εἶναι τέχνη ἀνεξάρτητος καὶ οὐχὶ θεραπευτικῆς τῆς ἠθικῆς. Ἄλλὰ κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σκοπὸς τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ ἦτο «βελτίους ποιεῖν τοὺς πολίτας» διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ νοουθεσίας αὐτοῦ. Ἄριστ. Βάτρ. 1008· διὸ καὶ τὸ παριστᾶν ἀπὸ σκηνῆς δράμα ἐλέγετο **διδάσκειν**. Πρβλ. καὶ Ἄριστ. Ἡθ. Μεγ. σελ. 1190α 24 «καὶ ἐν τῇ γραφικῇ ἴσως ἂν τις εἶη ἀγαθὸς μιμητῆς, ὅμως δὲ οὐκ ἂν ἐπαινθεῖν τὸν σκοπὸν θῆ τὰ βέλτιστα μιμῆσθαι τῆς ἀρετῆς ἄρα παντελῶς τοῦτ' ἔστιν, τὸ καλὸν προθεῖσθαι».

2. Πρβλ. Σοφ. (Ἡλ. 1220-26, 1410-16, 1424-36 καὶ ἡ εἰς τρία μέρη διαίρεσις τοῦ στίχου 1502. Εὐρ. Ἰφ. Τ.1203).

ἡδονὴν ἐκδηλῶν. Ἐν ᾧ δὲ συνήθως ὁ μὲν χορὸς ἦδεν, οἱ δὲ ὑποκριταὶ ἀπήγγελλον τὰ ἑαυτῶν μέρη, ἐνίοτε οἱ ὑποκριταὶ καὶ ὁ χορὸς ᾄδουσιν ἀμοιβαίως καὶ τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα μέλη θρηνητικὰ ὄντα λέγονται κομμοί¹. ἄλλοτε δὲ καὶ οἱ ὑποκριταὶ μόνοι, ὅταν τὸ πάθος αὐτῶν ἐπιταθῇ, ᾄδουσι καὶ τὰ ἄσματα αὐτῶν ἀπὸ σκηνῆς ὀνομάζονται· τὰ δ' ὑφ' ἑνὸς μόνου ὑποκριτοῦ ᾄδόμενα ἄσματα λέγονται μονωδία· τοιαύτας δὲ βλέπομεν παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ, ὅστις πολὺ τὸ πάθος ἔχει².

Τὰ τῶν ὑποκριτῶν μέρη διαφέρουσι. τῶν τοῦ χοροῦ προσέτι κατὰ τε τὴν διάλεκτον καὶ τὸ μέτρον· διότι ἡ διάλεκτος ἐν μὲν τῷ διαλόγῳ εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ, μεγαλοπρεπῆς καὶ πῶς τραχεῖα παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ, ὁμαλὴ καὶ γλαφυρὰ παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ὁμαλωτέρα δὲ εὐηχος καὶ εὐρυθμὸς παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ.

Ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς ἄσμασιν ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος χρωματίζεται διὰ **δωρισμῶν**, διότι ἡ τραγωδία τὰ **μέλη** παρέλαβεν ἐκ τῆς χορικῆς τῶν Δωριέων ποιήσεως.

Μέτρον δὲ ἐν μὲν τοῖς διαλόγοις εἶχεν ἡ τραγωδία παλαιότερον μὲν τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον, ὕστερον δὲ κανονικῶς τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, ἐν δὲ τοῖς ἄσμασι τὰ ποικίλα τοῦ χορικοῦ μέλους μέτρα.

4. Τὰ κατὰ ποιὸν μέρη τῆς τραγωδίας

Τὰ δὲ μέρη τῆς τραγωδίας τὰ κατὰ **ποιόν**, ἐξ οὗ δηλ. ἐξαρτᾶται ἡ τῆς τραγωδίας ποιότης, εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὁ **μῦθος**, τὸ **ἦθος**, ἡ **λέξις**, ἡ **διάνοια**, ἡ **ᾄσις** καὶ ἡ **μελοποιΐα**, ὧν σπουδαιότερά εἰσιν ὁ μῦθος καὶ τὸ ἦθος.

Ὁ **μῦθος**, ἦτοι ἡ τῶν πραγμάτων σύνθεσις, εἶναι τὸ σπουδαιότερον· διότι ὁ μῦθος εἶναι τὸ νῆμα, ἐξ οὗ αὕτη πλέκεται· διὸ καὶ ἄριστον δρᾶμα εἶναι τὸ ἀρίστην πλοκὴν ἔχον, ὡς ὁ Οἰδίπους τύραννος τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ μῦθος δὲ εἶναι ἀπλοῦς ἢ

1. Κομμὸς παρὰ τὸ κόπτεσθαι, ἄσμα μετὰ κοπετοῦ ἐν τοῖς στασίμοις· τὸ συνηθέστερον μέτρον τὸ δογματικὸν u—u— ὅπου ἀντισπῶνται αἱ θέσεις τοῦ ἰάμβου καὶ τροχαίου καὶ ἀπεικονίζουσι σφοδροτάτην κίνησιν τῆς ψυχῆς.

2. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τελείᾳ τραγωδίᾳ τὰ κατὰ ποσὸν μέρη συνήθως εἰσὶν 9, ἦτοι 5 διαλογικὰ καὶ 4 χορικά· πρόλογος, πάροδος, α' ἐπεισόδιον, α' στάσιμον, β' ἐπεισόδιον, β' στάσιμον, γ' ἐπεισόδιον, γ' στάσιμον, ἐξοδος· ἐνίοτε δὲ εἶναι 4 τὰ ἐπεισόδια καὶ 4 τὰ στάσιμα, ὅτε τὰ ὅλα μέρη γίνονται 11.

πεπλεγμένος, όταν δηλ. ἔχη περιπετειᾶς ἢ ἀναγνωρίσεις ἢ καὶ ἀμφοτέρω. Καὶ περιπέτεια μὲν λέγεται ἢ εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολὴ τῶν πρᾶττοντων κατὰ τὸ πιθανόν, ὡς ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ, ἔνθα ἔλθων ὁ Κορίνθιος ἄγγελος, ἵνα εὐφράνη τὸν Οἰδίποδα καὶ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ πρὸς τὴν μητέρα φόβου, δηλώσας τίς ἦτο, τοῦναντίον ἐποίησεν. Ἐναγνωρίσεις δὲ λέγεται, ὡσπερ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει, ἢ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολὴ ἢ πρὸς φιλίαν ἢ πρὸς ἐχθρὰν τῶν πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὠρισμένων προσώπων, ὡς ἐν τῇ μνημονευθείσῃ τραγωδίᾳ ὁ Οἰδίπους ἀναγνωρίσας ὅτι ἀπέκτεινε τὸν πατέρα καὶ ἔγημε τὴν μητέρα, γίνεται ἐχθρὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐξορύσσει τοὺς ὀφθαλμούς. Τοῦ μύθου γ' μέρος εἶναι τὸ πάθος τὸ κινῶν τὸν θεατὴν εἰς φόβον καὶ ἔλεον· εἶναι δὲ τὸ πάθος «πρᾶξις φθαρτικὴ καὶ ὀδυνηρά, οἷον οἷ τε ἐν τῷ φανερῷ θάνατοι καὶ αἱ περιωδυνίαι καὶ τρώσεις καὶ εἴ τι ἄλλο τραγικόν ἐστιν», ὡς ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐγκατάλειψις τοῦ Φιλοκλήτου ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Λήμνου ἢ ἡ τῆς Ἀριάδνης ἐν Νάξῳ ὑπὸ τοῦ Θησέως· διότι αἱ τοιαῦται καταστάσεις καὶ τοῦ θανάτου ὁμότεραί εἰσι καὶ ταράττουσι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ κινῶσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον¹.

Ἡ δὲ τραγικὴ πρᾶξις διὰ τοῦ ἔλεεινοῦ καὶ φοβεροῦ ἡθικῶς ἀνακουφίζει τὸν θεατὴν, ὅταν πάσχωσι μῆτε οἱ ἐπ' ἀρετῇ διαπρέποντες μῆτε οἱ ἐπὶ κακίᾳ (διότι τὸ μὲν α' εἶναι μαρὸν, τὸ δὲ β' ἥκιστα τραγικόν), ἀλλ' οἱ ἐν τῷ μέσῳ κείμενοι καὶ ὅταν οὗτοι μεταβάλλωνται ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν μὴ διὰ μοχθηρίαν, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν².

¹ Ἡθος δὲ εἶναι οἰονεὶ ἢ φυσιογνωμία τῆς ψυχῆς, ἐκ δὲ

1. «Ἐστὶ μὲν οὖν τὸ φοβερὸν καὶ ἔλεεινὸν ἐκ τῆς ὀψευδος γίνεσθαι, ἔστι δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τῶν πραγμάτων, ὅπερ ἐστὶ πρότερον καὶ ποιητοῦ ἀμείνονος· δεῖ γὰρ καὶ ἄνευ τοῦ ὄραν οὕτω συνεστάναι τὸν μῦθον ὥστε τὸν ἀκούοντα τὰ πράγματα γινόμενα καὶ φρίττειν καὶ ἔλεειν ἐκ τῶν συμβαινόντων ὅπερ ἂν πάθοι τις ἀκούων τὸν μῦθον τοῦ Οἰδίποδος» (Ποιητ. 14).

2. «Ἐστὶν ἀτυχήματα μὲν ὅσα παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ μοχθηρίας, ἁμαρτήματα δὲ ὅσα μὴ παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ πονηρίας, ἀδικήματα δὲ ὅσα μῆτε παράλογα ἀπὸ πονηρίας τέ ἐστιν (ἐν τῇ προαιρέσει δ' ἐστὶν ἡ μοχθηρία καὶ τὸ ἀδικεῖν)» (Ἀριστοτέλ.). Ἐπομένως εἰς τὴν ἁμαρτίαν δηλ. τὴν ἀποπλάνησιν ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ δύναται νὰ περιπέσῃ καὶ ἄνθρωπος φύσει δίκαιος καὶ ἀγαθός.

τοῦ ἤθους δηλοῦται ἢ προαίρεσις τῶν πραττόντων ἢ τὸ ποιὸν αὐτῶν· γίνεται δὲ ἢ ἠθοποιΐα, ὅταν εἰς τὰ δρώντα πρόσωπα προσάπτηται διάνοια καὶ λέξις οἰκεία πρὸς τὸ γένος ἡρμοσμένη καὶ τὴν παιδείαν, τὸ ἐπιτήδευμα καὶ τὰ ἄλλα ἐν οἷς διαφέρουσι πρόσωπα προσώπων, ὥστε οἱ λόγοι νὰ φαίνωνται τῶν ἠθῶν ὄντες εἰκόνες. Ἐν ᾧ δὲ τὰ ἠθῆ δηλοῦσι τὴν προαίρεσιν καὶ ποιότητα τῶν δρώντων προσώπων, τί δηλονότι προαιροῦνται ἢ ἀποστρέφονται οἱ λέγοντες, χρησιμεύουσιν ἅμα ὡς αἷτια καὶ ἐλατήρια τῶν πράξεων. Εἰκονίζουσι δὲ οἱ τραγικοὶ τοὺς χαρακτῆρας ἰδανικούς, ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους, οἵτινες γράφουσι μὲν τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους, ἀλλὰ καλλίους¹.

5. Περί θεάτρου

Τὸ θέατρον ὡς τόπος πρὸς θέαν κατ' ἀνάγκην ἐγένετο κυκλοτερές ἢ ἡμικυκλιοειδές· διότι οἱ θεαταί, ἵνα καλῶς θεῶνται, ἴστανται ἢ κἀθηνται περὶ τὸν τεχνίτην· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατῶν ἠξιάνετο, κατ' ἀνάγκην τὰ ὀπισθεν βάθρα ἀνηγείροντο ὑψηλότερα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατεσκευάζοντο ξύλινα τὰ θεάτρα· ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ, ἢ δ' ἐκ λίθων οἰκοδόμησις αὐτῶν ἐν ἐπιπέδῳ δαπανηρά, οἱ Ἕλληνες οἰκονομίας καὶ εὐρυχωρίας χάριν ἐξέλεξαν ἐπικλινεῖς θέσεις πρὸς κατασκευὴν τοῦ θεάτρου· κοιλαίνοντες δηλ. ἐπικλινεῖς λόφους, εὐκόλως ἠδύναντο νὰ λαξεύσωσιν ἐν αὐτοῖς ἐδώλια καὶ διὰ μικρᾶς ἐπιχώσεως τῶν ἄκρων νὰ παρατείνωσιν αὐτὰ εἰς ἡμικύκλια, ὡς ἐν τῇ Ν. πλευρῇ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἐνθα κατεσκευάσθη τὸ τοῦ Διονύσου θέατρον, τὸ πρότυπον πάντων τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος θεάτρων, ὅπερ ἀπεκάλυψαν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ (1862).

Μέρη δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου εἶναι α' ὁ τῶν θεατῶν χώρος ἢ τὸ **κοῖλον**, ὅπερ σχηματίζον τμήμα κύκλου (185 - 260°) ἔχει τὰ ἐδώλια τῶν θεατῶν· ταῦτα δὲ ἀποτελοῦσι συνεχῆ ἡμικύκλια ὑπερκείμενα ἀλλήλων καὶ ὁμόκεντρα ἐκ δὲ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνόμενα· τὸ ὅλον κοῖλον διὰ δὲ μὲν τῶν ἐκ τῆς

1. Ἀριστ. Ποιητ. 15 «ἐπεὶ δὲ μίμησις ἐστὶν ἡ τραγῳδία βελτιώνων, δεῖ μιμῆσθαι τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἀποδιδόντες τὴν οἰκείαν μορφήν, ὁμοίους ποιοῦντες καλλίους γράφουσιν».

ὄρχηστρας ἀκτινοειδῶς ἀνερχομένων κλιμάκων διαιρεῖται εἰς τμήματα σφηνοειδῆ, τὰς **κερκίδας**, διὰ τῆς εὐρείας διόδου ἢ τοῦ **διαζώματος** διατέμνεται εἰς δύο τμήματα, τὸ ἀνώτερον καὶ τὸ πρὸς τῇ ὄρχηστρᾳ, ὅπερ ἔχει τὰ προκριτώτερα καὶ τιμώτερα ἐδώλια. Τεῖχος δὲ μετὰ στοῶν περιέβιλλεν ὄλον τὸ κοῖλον, ὅπερ ἦτο ἄστεγον. Τὸ χωρητικὸν αὐτοῦ ἦτο διάφορον κατὰ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως· οὕτω λ.χ. τὸ μὲν τῆς Ἐπιδαύρου, τὸ ἀξιολογώτατον πάντων ἁρμονίας ἔνεκα καὶ κάλλους κατὰ τὸν Πausanίαν, ἔχῳρει μέχρι 16 χιλιάδων θεατῶν, τὸ τῶν Συρακουσῶν 22, τὸ ἐν Ἀθήναις 30¹ καὶ τὸ ἐν Μεγάλῃ πόλει 44 χιλιάδας· β' ὁ τοῦ χοροῦ τόπος, ἡ ὄρχηστρα, ἣτις κατὰ τοὺς ἐνδόξους μὲν χρόνους εἶχε κυκλοτερές τὸ σχῆμα, ὕστερον δὲ ἡμικυκλιοειδές· αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία καὶ τὸ κέντρον πάντων τῶν ἄλλων τοῦ θεάτρου μερῶν, ὡς ὁ χορὸς ἐγένετο ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ πυρὴν ὄλου τοῦ δράματος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰσοπέδου ἐδάφους αὐτῆς ἔκειτο ὁ βωμὸς τοῦ Διονύσου, ἡ **θυμέλη**, περὶ ἣν ἐτελοῦντο αἱ ὄρχήσεις καὶ οἱ ἐλιγμοὶ τοῦ χοροῦ.

Καὶ γ' μέρος τοῦ θεάτρου ἦτο ὁ πρὸς ὑπόκρισιν χώρος, ἡ **σκηνή**, ἣτις δὲν διετηρήθη ἐν τοῖς σωζομένοις θεάτροις. Τὸ σκηνικὸν οἰκοδόμημα ἀπεικονίζον **ἀνάκτορα βασιλέως** εἶχε τρεῖς θύρας, ὧν ἡ μέση ἔκαλεῖτο **βασιλείος**, διότι διὰ ταύτης ἐξήρχετο ὁ βασιλεὺς· ἄλλοτε δὲ ἀπεικόνιζε **ναόν, σκηνην ἀρχιστρατήγου** ἢ καὶ **ἀγροτικὸν** ἢ παραθαλάσσιον **τοπεῖον**. Τὰ δὲ παρασκήνια, ἦτοι οἱ πτέρυγες τοῦ οἰκοδομήματος, ἐχρησίμευον πρὸς διατριβὴν τῶν ὑποκριτῶν καὶ διατήρησιν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν καὶ τῶν θεατρικῶν σκευῶν. Τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς σκηνης, εἶδος ἐξέδρας, ἔκαλεῖτο **προσκήνιον, λογεῖον** ἢ **ὀκρίβας** ἐφ' οὗ ἰστάμενοι οἱ ὑποκριταὶ ἔλεγον²· ἦτο δὲ τοῦτο ὑψηλότερον (περίπου 5 πόδας) τῆς ὄρχηστρας, ἔχον **τρεῖς** βαθμίδας· ἐπὶ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων κατεσκευάσθη ἐτι ὑψηλότερον (3—4 μ.), διότι τότε ἐξέλιπεν ὁ χορὸς ἐκ τοῦ δράματος.

1. Θεάτρον ἦτο καὶ ἐν Πειραιεῖ ἔχον κερκίδας 13, ὡς τὸ τῶν Ἀθηνησῶν καὶ ἐν Θορικῷ ἔχον κερκίδας μόνον 3. (Πλάτ. Συμπ. 194 B.).

2. Ἐπ' ὀκρίβαντος τοὺς ὑποκριτὰς ἀνεβίβασεν ὁ Αἰσχύλος (Φιλόστρ. Β. Ἀπολλ. 5¹ 11, 10).

3. Κατ' ἀρχὰς ὑποκριταὶ καὶ χορὸς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου (ἐπὶ τῆς ὄρχηστρας) ἔμενον, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ καὶ ἐκ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ σωζομένου θεάτρου.

Ἐκ δὲ τῶν μηχανημάτων τοῦ θεάτρου ἄξια μνείας εἶναι· α' Ἡ ἐξώστρα ἢ ἐκκύκλημα τραπεζοειδὲς τὸ σχῆμα, δι' οὐ στρεφομένου ἐξεφέροντο τὰ ἐντὸς τῆς σκηνῆς, οἷον τραυματῖαι νεκροὶ κλπ. β' Αἱ πρὸς ταῖς ἑκατέρωθεν θύραις συμπεπηγμέναι περίακτοι (μηχαναί), πρίσματος σχῆμα ἔχουσαι, ὧν ἑκάστη τῶν τριῶν πλευρῶν ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἰκόνων· περιηγόμεναι δὲ αὐταὶ διὰ στροφῆως μετέβαλλον τὴν σκηνήν. γ' Ἡ κατ' ἐξοχὴν μηχανή, εἶδος γεράνου, δι' οὐ κατήγοντο πρόσωπα μετέωρα καὶ ἐκ ταύτης ἢ πολυθρόλυτος φράσις, ὃ ἀπὸ μηχανῆς θεός· τούτοις δὲ προσθετέον βροντεῖον καὶ τὸ θεολογεῖον (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ λογεῖον), ἐφ' οὗ ἰστάμενοι θεοὶ καὶ ἡμίθεοι ἔλεγον· τέλος μνημονευτέον καὶ τὰς Χαρωνεῖους κλίμακας, δι' ὧν ὑποχθόνιοι θεότητες ἢ σκιαί τῶν θανόντων ἀνήρχοντο· τὰ δὲ πρὸς τοῦτο μηχανήματα ἐκαλεῖτο ἀνασήκωμα.

Ἐν τῷ θεάτρῳ τὸ μὲν πρῶτον δωρεάν ἐθεῶντο, ὕστερον δὲ εἰσήρχοντο διὰ συμβόλου (=εἰσιτηρίου), ὅπερ ἠγόραζον παρὰ τοῦ θεατρῶνον, τὸ μὲν κρειττόντων θέσεων ἀντὶ δραχμῆς, τὸ δὲ τῶν κατωτέρων ἀντὶ δύο ὀβολῶν· τὸ χάριν τοῦ θεάτρου χρηματικὸν τοῦτο ποσόν, ὅπερ ἐκαλεῖτο θεωρικόν, οἱ πενέστεροι τῶν πολιτῶν ἐλάμβανον ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου· διὰ νόμου ἀπὸ τοῦ 410 π. Χ., οὕτω δὲ διὰ τῆς προνοίας τῶν ἐν Ἀθήναις πολιτικῶν κατέστη καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ λαοῦ προσιτὴ ἢ ἀπὸ τῆς εὐγενεστάτης τέχνης ἀπόλαυσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς διδασκαλία. Διότι τὸ θέατρον εἶχε θρησκευτικὸν καὶ διδακτικὸν χαρακτῆρα, ἦτο λαϊκὸν σχολεῖον, φροντίζον διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν πολιτῶν. Εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία ἐγίνετο μόνον τὴν ἡμέραν, ἐφοίτων οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν τραγωδιῶν. Τὸ Ἀττικὸν δράμα ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀνωτάτην τῆς ἀναπτύξεως βαθμίδα καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὸ λεπτόγνωμον καὶ τὴν μουσικὴν παιδείαν τῶν θεατῶν, οἵτινες κατὰ ταῦτα ὑπερέβαλον πάντας τοὺς λαοὺς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους. #

1. Κατόπιν ἐλάμβανον καὶ πάντες οἱ πολῖται τὸ θεωρικὸν δωρεάν· ἐπὶ δὲ τοῦ Δημοσθένους ὑπῆρχε καὶ νόμος ἀπαγορεύων ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν μετατροπὴν τῶν θεωρικῶν χρημάτων εἰς στρατιωτικά.

6. Διδασκαλία τῶν δραμάτων

Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τῶν δραμάτων ἦτο δαπανηρά, ἡ πόλις πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ δημοσίου ταμείου ἔταξε διὰ νόμου τὴν καλουμένην **χορηγίαν**, μίαν τῶν ἐγκυκλίων λειτουργιῶν οὖσαν. Οἱ χορηγοὶ ὄντες τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν ἐδαπάνων τὰς ἀναγκαίας δαπάνας διὰ τὴν ἄσκησιν τῶν χορευτῶν καὶ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ δράματος. Καὶ ἡ μὲν φυλὴ ὥριζε τὸν χορηγὸν αὐτῆς, ὁ δὲ δραματικὸς ποιητὴς ὁ θέλων νὰ διδάξῃ ἦτει χορὸν παρὰ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος¹, ὅστις παρέπεμπε αὐτὸν πρὸς τὸν ἐπὶ τούτῳ ὀρισθέντα χορηγόν· οὗτος δὲ συνέλλεγε τότε τοὺς χορευτὰς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, οὓς ἢ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐν τῷ χορηγεῖν ἐξήσκει περὶ τὴν ᾠδὴν τῶν ᾠσμάτων καὶ τὴν ὄρχησιν τῶν ἐν τῷ δράματι ὀρχημάτων ἢ διὰ χοροδιδασκάλου ἐδίδασκεν αὐτούς.

Ἀντὶ δὲ τῶν δαπανῶν² καὶ τῶν ἄλλων κόπων παρείχεται ὑπὸ τῆς πόλεως τῷ χορηγῷ, ἐὰν ἐνίκα ὁ χορὸς αὐτοῦ, χαλκοῦς τρίπους, ὃν ἐκεῖνος εἰς μνήμην τῆς νίκης ἠδύνατο νὰ ἀφιερῶσθαι εἰς ναὸν ἢ νὰ ἀναθέσθαι ἐπὶ μνημείου ἐφ' οὗ ἐπεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, τὸ τοῦ χορηγοῦ³ μετὰ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τὸ τοῦ ποιητοῦ· διὸ καὶ ἡ ὁδὸς Α. τῆς Ἀκροπόλεως, ἐφ' ἧς ἦσαν τὰ χορηγικὰ ταῦτα μνημεῖα, ἐκαλεῖτο ὁδὸς τῶν Τριπόδων.

Αἱ δραματικαὶ διδασκαλῖαι τελούμεναι κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου εἶχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀγωνιστικὸν χαρακτῆρα, ἦτοι ἦσαν ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐγίνοντο ὑπὸ ποιητῶν συνήθως τριῶν ἐκλεγομένων ἐν προάγωνι ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ἄρχοντος· διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ ἐλέγετο «ἀγωνίζεσθαι δράμα ἢ καθιέναι δράμα (εἰς ἀγῶνα)». Ἡ δὲ κρίσις τῶν δραμάτων ἦτο ἀνατεθειμένη ὅ κριταῖς, οἵτινες παρακολουθοῦντες τὸν

1. Τῶν μὲν μεγάλων Διονυσίων προΐστατο ὁ ἐπώνυμος ἄρχων, τῶν δὲ Ληναίων καὶ τῶν Ἀνθηστηρίων ὁ ἄρχων βασιλεὺς καὶ τῶν κατ' ἀγροῦς ἢ μικρῶν Διονυσίων ὁ δήμαρχος.

2. Ἡ δαπάνη διὰ μὲν τὸν χορὸν τῆς τραγωδίας ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς τρισχιλίας, διὰ δὲ τὸν τῆς κωμῆδίας ἦτο ὀλιγωτέρα.

3. Τοιοῦτον μνημεῖον ἦτο καὶ τὸ νῦν σωζόμενον τοῦ Λυσικράτους Α. τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸ τοῦ Θρασύλλου ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

δραματικὸν ἀγῶνα ἀπένεμον μετὰ σύσκεψιν βραβεῖα, ἦτοι τὰ πρωτεῖα, τὰ δευτερεῖα καὶ τὰ τριτεῖα¹.

Ἐκαστος δὲ ποιητῆς ἠγωνίζετο διὰ τεσσάρων δραμάτων, ὧν τρία μὲν ἦσαν τραγωδίαι (τριλογία), τὸ τέταρτον δὲ σατυρικὸν δράμα· τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα δράματα ἀπετέλουν τὴν καλουμένην τετραλογίαν.

Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τραγωδιῶν ἡ μὲν α' ἐλέγετο πρότασις, ἡ δὲ β' ἐπίτασις καὶ ἡ γ' κατάστασις ἦτοι κατάπανσις τοῦ ψυχικοῦ σάλου τῶν θεατῶν (Ὁρέστεια), οὗς ἐφαιδρουνεν ὕστερον τὸ σατυρικὸν δράμα. Διὰ τῶν δραματικῶν τούτων ἀγῶνων θαυμαστός τις ἀριθμὸς πρωτοτύπων δραμάτων παρήχθη ἦτοι περὶ τὰ 3300 ὧν 1500 ἦσαν τραγωδίαι καὶ 1800 κωμωδίαι καὶ ταῦται ἐντὸς τριῶν περιῶν αἰῶνων (520—260 π.Χ.). Ἄλλ' ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου θησαυροῦ τούτου περιεσώθησαν ἀκέραιαι μόνον τριάκοντα δύο τραγωδίαι ἦτοι ἐπτὰ τοῦ Αἰσχύλου, ἐπτὰ τοῦ Σοφοκλέους καὶ δέκα ὀκτὼ τοῦ Εὐριπίδου, καὶ ἐν ἔτι σατυρικὸν δράμα τοῦ αὐτοῦ, ἔνδεκα κωμωδίαι τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ πλήθος ἀποσπασμάτων, ἅτινα πολλαπλασιάζονται καθ' ἑκάστην ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων.

Νῦν δὲ ἐξεταστέοι α' οἱ παλαιότεροι τραγικοὶ ποιηταί.

Τούτων ἀξιολογώτεροι πλὴν τοῦ Θεσπίδος, ὅστις εἰσήγαγε τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν, ἐγένετο ὁ **Πρατίνας** ἐκ Φλιοῦντος, ὅστις εἰσήγαγεν ἐν Ἀθήναις τὸ σατυρικὸν δράμα· β' ὁ **Φρύνιχος**, τοῦ ὁποίου σπουδαιότεραι τραγωδίαι ἦσαν αἱ **Φοίνισσαι** καὶ ἡ **Μιλήτου ἄλωσις**, ἧς ἔνεκεν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐτιμωρήθη διὰ προστίμου χιλίων δραχμῶν, διότι ἐκίνησε τὸ θέατρον εἰς δάκρυα «οἰκεῖα κακὰ» ἀναμνήσας· καὶ γ' ὁ **Χοιρίλος**, ὅστις διέπρεψεν ὡς ποιητῆς σατυρικῶν δραμάτων «βασιλεὺς ἐν Σατύροις»· οὗτος ἐποίησε πολλὰ δράματα καὶ πλείστας νίκας ἔλαβεν· ἀλλ' ἐκ τῶν δραμάτων τῶν ποιητῶν τούτων τῶν παλαιότερων μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σώζονται.

β' οἱ **τρεῖς μεγάλοι τραγικοί**, ὁ **Αἰσχύλος**, ὁ **Σοφοκλῆς** καὶ ὁ **Εὐριπίδης**.

1. Ἡ πολιτεία ἐχάραττεν ἐπὶ μαρμαρίνων πλακῶν τὰ ὀνόματα τῶν νικησάντων χορηγῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν δραμάτων αὐτῶν, αἵτινες ἐφυλάσσοντο ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς πόλεως· αἱ πλάκες αὗται ἐλέγοντο **διδασκαλίαι**, διότι καὶ τὸ παριστᾶν δράματα ἀπὸ σκηῆς ἐλέγετο **διδάσκειν**· τοιαῦται πλάκες ἀνευρίσκονται καὶ σήμερον, μία δὲ εἶναι τοῦ 472 π.Χ. δεκνύουσα τὸν Περικλῆ χορηγὸν καὶ τὸν Αἰσχύλον ποιητὴν.

ΑΙΣΧΥΛΟΣ (525—456)

Πατήρ τῆς τραγωδίας ὁμολογεῖται ὁ Αἰσχύλος, ὅστις ἦτο υἱὸς Εὐφορίωνος ἐξ εὐγενοῦς οἴκου τῆς Ἐλευσίως ἢ εὐγένεια τοῦ αἵματος, ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀνατροφὴ, ἡ δημοκρατικὴ ἐλευθερία καὶ οἱ μεγάλοι τῶν Ἑλλήνων ἐθνικοὶ ἀγῶνες οἱ κατὰ τῶν βαρβάρων συνεβάλλοντο, ἵνα διαπλασθῇ τὸ μὲν ἦθος τοῦ ποιητοῦ εὐσεβὲς καὶ γενναῖον, τὸ δὲ φρόνημα ὑψηλόν· ὁ Αἰσχύλος προθύμως μετέσχε πάντων τῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀγῶνων, ἐν Μαραθῶνι δὲ ἥρωικῶς μαχόμενος καὶ πολλὰ τρωθεὶς ἀπηνέχθη λιπόθυμος ἐκ τῆς μάχης, ἐν ᾧ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κυνέγειρος διὰ τοῦ ἥρωικοῦ θανάτου ἐκίνει τὸν θαυμασμόν πάντων. Ὁ Αἰσχύλος μετέσχε τῶν τραγικῶν ἀγῶνων τὸ 500 π. Χ., ἀλλὰ τὴν πρώτην νίκην ἔλαβε τῷ 484, ἔκτοτε δὲ ἀποβαίνει ὁ ἥρωὸς τῆς τραγικῆς σκηνῆς μέχρι τοῦ 468, ὅτε ἠττήθη ὑπὸ τοῦ νεωτερίζοντος Σοφοκλέους, τὸ πρῶτον ἐμφανιζομένου εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα. Ἐφεξῆς δὲ οἱ δύο δραματικοὶ κυριαρχοῦσι τῆς σκηνῆς μετ' ἀμοιβαίας ἐπιτυχίας. Ὁ Αἰσχύλος προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλομούσου τυράννου Ἰέρωνος μετέβη εἰς Συρακούσας, ἔνθα ἐποίησε τὰς Αἰτναίας, τραγωδίαν, ἣτις ὑπομνήσκει τὴν νεοστί ὑπὸ τοῦ τυράννου κτισθεῖσαν πόλιν Αἴτην· τῷ δὲ 458 διδάξας ἐν Ἀθήναις τὴν Ὀρέστειαν ἔτυχε τοῦ ποιητικοῦ ἐπάθλου καὶ μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεν ἐν Γέλα τῆς Σικελίας· οἱ Γελᾶοι ἐτίμησαν τὸν ποιητὴν διὰ μεγαλοπρεποῦς τάφου, ἐφ' οὗ ἐχάραξαν τὸν ὑπ' αὐτοῦ ποιηθὲν ἐπίγραμμα :

Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει

μνήμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας·

ἄλκην δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλσος ἄν εἴποι

καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.

Ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἐκπροσωπεῖ τὸ ὕψος, ὡς ὁ Σοφοκλῆς τὸ κάλλος καὶ ὁ Εὐριπίδης τὸ πάθος· αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ, αἵτινες εἶναι πιστοτάτη εἰκὼν τῆς τῶν εὐσεβῶν καὶ γενναίων Μαραθωνομάχων γενεᾶς, δὲν ἔχουσι μὲν τὴν περίτεχνον πλοκὴν, τὰς περιπετείας, τὰς ἀναγνωρίσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν χαρακτήρων, ὡς παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ἀλλ' ἔχουσι δῆλον, μεγαλοπρέπειαν καὶ ἠθικὸν σθένος.

Οἱ ἥρωες ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἐμφανίζονται ὡς ἀτρόμητοι Μαραθωνομάχοι ἢ ὡς ὑπερφυσικά ὄντα, Τιτᾶνες δηλ. καὶ

Γ. Κ. Γαρδίκου. Ἐπιτ. Ἑλλην. Γραμματολογία. Ἔκδ. Ζ'.

Γίγαντες, οὐ μόνον κατὰ τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πάθος καὶ τὴν καρτερίαν. Ὡσαύτως ἀνάλογος εἶναι ὁ ὄγκος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς γλώσσης τοῦ ποιητοῦ· «οὗτος πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ἐπύργωσε δῆματα σεμνά, ἵπποβάμονα, γομποπαγῆ, μυριάμορα»· οὗτος εἶναι «κομποφακελορρήμων¹». Καὶ διὰ τὸν ποιητικὸν αὐτοῦ οἴσιρον ἐλέχθη ὅτι μεθύων ἐποίει τὰς τραγωδίας, διὸ καὶ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους περὶ αὐτοῦ ἐλέχθη «ἐποίει μὲν τὰ δέοντα, ἀλλ' οὐκ εἰδώς γε». Ὁ Αἰσχύλος (ἀπὸ τοῦ 500—456) ἐποίησε περὶ τὰ ἐνενήκοντα δύο δράματα ἐξ ὧν περιεσώθησαν ἑπτὰ τραγωδίαί, ἐκδιδόμεναι κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν: Προμηθεὺς δεσμώτης, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Πέρσαι, Ἰκέτιδες, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δραμάτων αὐτοῦ ἔχομεν ὑπὲρ τὰ 450 ἀποσπάσματα.

Ἐνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου

α'. Αἱ Ἰκέτιδες εἶναι ἴσως ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν σωζομένων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ (πρὸ τοῦ 472 π.Χ.), διότι ἐν αὐτῇ τὸ λυρικὸν στοιχεῖον φαίνεται μᾶλλον ἐπικρατοῦν· ἡ τραγωδία αὕτη τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν συγκροτοῦσιν αἱ πενήκοντα τοῦ Δαναοῦ θυγατέρες· αὗται ὡς περιστρεφαὶ ὑπὸ ἱέρακος διωκόμεναι ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Αἰγύπτου, ζητοῦσιν ἄσυλον ἐν Ἄργει ὡς Ἰκέτιδες, ὡς ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας Πελασγὸς ὑποδέχεται παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν διωκόντων. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἐν τοῖς Πέρσαις, ὁ ποιητὴς ἀπεικονίζει τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βίαν καὶ τὴν ὕβριν τῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς βαρβάρων, ὧν ἡ θρασύτης κολάζεται.

β'. Οἱ Πέρσαι (472), λυρική τραγωδία καθὼς καὶ ἡ προηγουμένη, ἐποικήθησαν εἰς ἐξύμνησιν τῆς ἐν Σαλαμῖνι νίκης τῶν Ἑλλήνων· ἡ τῆς τραγωδίας σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Σούσοις, ἐνθα ὁ ἄγγελος ἀφικόμενος ἐξ Ἑλλάδος διηγεῖται πρὸς τὴν Ἄττοσαν, τὴν μητέρα τοῦ βασιλέως καὶ τὸν χορόν, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων γερόντων τοῦ Περσικοῦ κράτους, τὴν ἦταν τοῦ πολυαῖθμου στρατοῦ. Ἐν τέλει δὲ ἐμφανίζεται καὶ ὁ Ξέρξης ῥάκη ἀντὶ πορφύρας περιβεβλημένος καὶ δι' ἀνάδρων φωνῶν τὴν ἦταν αὐτοῦ θρηνῶν· τὸ τέλος δὲ τῆς τραγωδίας ἀποτελεῖ κομμὸς τοῦ τε Ξέρξου καὶ τοῦ χοροῦ ἀπεικονίζων τὴν ἀπόγνωσιν τοῦ κατῆσχυμένου βασιλέως. Τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐπιπλέει δι' ὅλου τοῦ δράματος, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ

1. «Ἀνάγκη μεγάλων γνώμων καὶ διανοιῶν ἴσα καὶ τὰ ῥήματα τίκτειν κάλλως εἰκὸς τοὺς ἡμιθέους τοῖς ῥήμασι μείζοσι χρῆσθαι». Ἄριστοφ. Βατραχ. 1060.

Πέρσου ἀγγέλου διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων περιγραφή¹ τῆς νίκης σφόδρα συγκινοῦσι τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ διαθρύπτουσι τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν. Τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας ἤτοι τὴν τιμωρίαν τῆς τοῦ Ξέρξου καὶ τῶν Περσῶν ὕβρεως καὶ ἀφροσύνης ἐκφράζει ὁ ποιητὴς διὰ τῶν στίχων.

Ζεύς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόπων ἄγαν
φρονημάτων ἔπεστιν, εὐθύνος βαρὺς (738)

γ'. Οἱ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας (467), τὸ μεστὸν Ἄρεως δρᾶμα, ἐμφαίνουσι τὸν πρὸς τὸν πόλεμον φλογερὸν τοῦ ἀτρομήτου τραγικοῦ ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν πρόοδον τῆς δραματικῆς αὐτοῦ τέχνης· ἥρωα τῆς τραγωδίας εἶνε ὁ Ἐτεοκλῆς, ὅστις ἐμπυχοῖ τὸ στράτευμα τῆς πόλεως εἰς ἄμυναν κατὰ τῶν ἐπερχομένων πολεμίων, ὧν οἱ ἑπτὰ στρατηγοὶ εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἐπισκῆπτουσιν, ὡς οἱ μυθεύομενοι Γίγαντες· τὸ δὲ κατακόρυφον τοῦ δράματος ἀποτελεῖ ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ ἀλληλοκτονία τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἡ τῆς Ἐρινύος (τῆς κατάρας τοῦ πατρὸς) ἀκατάσχετος δύναμις, ἐπιφέρουσα διὰ τῆς ἀλληλοκτονίας τῶν δύο ἀδελφῶν τὸν ὄλεθρον ὄλου τοῦ γένους τῶν Λαβδακιδῶν, περιέχει τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας· τὴν δὲ περὶ τῶν συγχρόνων πολιτικῶν γνώμην τοῦ ποιητοῦ ἐμφαίνουσιν οἱ περὶ τοῦ Ἀμφιαράου μὲν λεγόμενοι, τὸν Ἀριστείδην δὲ ὑπαινισσόμενοι στίχοι·

οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει
βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλευμάτων (592).

δ'. Ὁ δὲ Προμηθεὺς δεσμώτης (468;) ἦτο ἡ μέση τραγωδία τῆς τριλογίας, ἧς πρώτη ἦτο ὁ Προμηθεὺς πυρφόρος καὶ τρίτη ὁ Προμηθεὺς λυόμενος. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ ὁ Προμηθεὺς παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Διὸς κλέψας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸ πῦρ καὶ κομίσας τοῖς ἀνθρώποις, κινεῖ τὴν ὀργὴν τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ· διὸ ἐν τῇ β' τραγωδίᾳ, προστάγματι τοῦ Διὸς ὁ Ἥφαιστος, τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία προσπασσαλεύουσι ἐπὶ τοῦ Καυκάσου τὸν Προμηθεῖα, ὅστις μετὰ μεγαλοπρεπεστάτης σιωπῆς ὑπομένει τὴν ἀλγεινοτάτην προσήλωσιν. Ἐν δὲ τῇ γ' τραγωδίᾳ, ἧτις ἦτο καὶ ἡ κάθαρσις, ὁ Τιτὰν ἀναγνωρίσας τὴν πανσοφίαν τοῦ Διὸς, λύεται τῶν δεσμῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους. Τῆς τριλογίας ταύτης τὴν κυρίαν ἔννοιαν ἐκφράζει ὁ στίχος 936·

οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί,
ἦτοι οἱ εὐλαβεῖς καὶ μὴ ὑπερήφανοι, ὥστε νὰ διεγείρωσι τὴν ὀργὴν τῆς θείας Νεμέσεως, οὗτοι εἶναι σοφοί. Ἡ τραγωδία αὕτη εἶναι ἀθάνατον ἀριστοῦργημα δημιουργικῆς φαντασίας μετὰ τιτανικῆς δυνάμεως ἐν μέσφ ὑπερφυσικῶν ὄντων.

1. «Παρῆν ὁμοῦ κλύειν πολλὴν βοήην.

Ἔω παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,

ἔλευθεροῦτε πατρίδα, ἔλευθεροῦτε δὲ

παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη

θῆκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών». (στίχ 402).

Καί (ε', ς', ζ') αἱ τρεῖς τραγωδίαί, **Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι καὶ Εὐμενίδες**, ἀποτελοῦσι τὴν τριλογία, τὴν καλουμένην Ὁρέστειαν, τὸ μεγαλοπρεπέστατον μετὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων μνημείον. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ, ἣτις εἶναι ἢ πρότασις τελεῖται ὑπὸ τῆς Κλυταιμίστρας ἢ δολοφονία τοῦ παλιννοστήσαντος Ἀγαμέμνονος, ἐν δὲ τῇ β' ἢ ἀνδροφόνοσ δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ υἱοῦ, τοῦ Ὁρέστου καὶ ἐν τῇ γ', ἣτις ἀποτελεῖ τὴν κάθαρσιν, ὁ μητράλοίος ὑπὸ τῶν Ἐρινύων καταδιωκόμενος προσφεύγει εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, οὗτος δὲ παραπεμπει αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Ἀθῆναις Ἄρειον Πάγον· ἐκεῖ δὲ δικασθεὶς ἀθροῦται τῇ ψήφῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἣτις ἐν τῇ τῶν δικαστῶν ἰσοψηφίᾳ, τὴν αἰωνίαν συνείδησιν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἐκπροσωποῦσα, κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου· διὸ καὶ ὁ Ὁρέστης ἐξ εὐγνωμοσύνης ὑπισχνεῖται αἰώνιαν συμμαχίαν τοῦ Ἄργου πρὸς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος. Αἱ Ἐρινύες ὀργίζονται μὲν διὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς **ἐξευμενίζονται** καὶ ὡς **Εὐμενίδες** ἤδη γίνονται πάροχοι παντὸς ἀγαθοῦ τῇ πόλει. Δι' ὅλης τῆς τριλογίας διαφαίνεται ὁ σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ, ἵνα δηλ. συστήσῃ τοῖς Ἀθηναίοις σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐξ Ἄρειου Πάγου βουλῆν, τὴν ἀριστοκρατικὴν ἐκείνην ἐξουσίαν, ἣτις ἀνέκοπτε τὰς ἀκολάστους ἐν τε τῷ δημοσίῳ καὶ ἰδιωτικῷ βίῳ τοῦ πλήθους ὀρμάς· διότι κατὰ τὸν ποιητὴν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔχει χρεῖαν ἀπόλυτον ἀνωτέρας τινὸς ἐξουσίας, ἣτις ἰσταμένη ὑπεράνω πάσης ἀλληλομαχίας καὶ ἀνταγωνισμοῦ συνέχει τὰς αὐθάδεις ὀρέξεις καὶ τὰ ἀνόσια βουλεύματα· πρβλ. τὰ γνωμικά.

συμφερεῖ σωφρονεῖν ὑπὸ στένει (Εὐθ. 620).

μῆτε ἀνάρχετον βίον μῆτε δεσποτούμενον αἰνέσης (525).

«Ὁ Ζεὺς ὅστις δήποτε ὦν, δύναμις ἐστὶ ἐναρμονιζομένη μετὰ λόγου καὶ δρῶσα μετὰ δικαιοσύνης».

ΣΟΦΟΚΛΗΣ (496—406)

Σοφοκλῆς ὁ Σοφίλλου ἦτο ἐκ τοῦ θελκτικωτάτου προαστίου τῶν Ἀθηναίων, Κολωνοῦ τοῦ Ἰππείου· τυχὼν δ' ἐπιμεμημένης ἀγωγῆς ἐναρμονίως ἀνέπτυξε τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· διὸ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν διαπρέπων κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν μουσικὴν μόρφωσιν ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, ἵνα διευθύνῃ τὸ χορὸν τῶν περὶ τὸ τρόπαιον ἐπινικίων· τῷ 468 κατελθὼν τὸ πρῶτον εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἐνίκησε τὸν παλαιὸν ἥρωα τῆς τέχνης, τὸν Αἰσχύλον· τῷ δὲ 442 διδάξας τὴν Ἀντιγόνην οὕτως ἠθροκίμησε διὰ τὸ κάλλος τῆς τραγωδίας καὶ τὰς ὑψηλὰς περὶ πολιτείας γνώμας, ὥστε ἐξελέγη συστράτηγος τοῦ Περικλέους ἐπὶ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον. Μετὰ δὲ ταῦτα τῶν πολιτικῶν μετεῖχεν ὡς πᾶς χρηστὸς Ἀθηναῖος, κύριον δ' ἔργον εἶχε τὴν δραματοποιίαν· διὰ ταύτης δ' εὐδοκίμων ἐν τῷ θεάτρῳ

σφόδρα ἐτιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οὓς καὶ ἀντηγάπα· διό, εἰ καὶ συχνάκις ἐκαλεῖτο, οὐδέποτε ἀπεδήμησεν εἰς ξένας χώρας καὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς, ὡς ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὴν κομψότητα καὶ τὴν χάριν, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς συγχρόνους τοῦ Περικλέους. Ὡς δὲ ἡ ποίησις τοῦ Αἰσχύλου ἐκπροσωπεῖ τὴν γενεάν τῶν Μαραθωνομάχων, καὶ ἡ τοῦ Εὐριπίδου τὴν τῶν σοφιστῶν, οὕτω ἡ τοῦ Σοφοκλέους ἀπεικονίζει τὴν τοῦ Περικλέους, ἐν ἣ ἐκράτησεν ἡ ἐν πᾶσιν ἁρμονία καὶ τὸ μέτρον, ἡ εὐγενεστάτη καὶ χαριστάτη ἀρετὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος· διὰ δὲ τὸ ἤρεμον μεγαλεῖον ἡ ποίησις αὐτοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου. Ὁ Σοφοκλῆς διὰ τὴν γλυκύτητα τῆς γλώσσης μέλιτα ἐλέγετο καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη «μέλιτι κεχρισμένον ἦτο»¹ διὰ ταῦτα ἡ ποίησις τοῦ Σοφοκλέους παρέχει ἡδονὴν μετὰ ὕψους καὶ σεμνότητος καὶ ἦτο οὐ μόνον τοῖς κοινοῖς θεαταῖς προσφιλῆς, ἀλλὰ καὶ τοῖς φιλοσόφοις ἀρεστὴ· ὁ μὲν Ξενοφῶν ἐθεώρει αὐτὸν τὸν τελειότατον τῶν τραγικῶν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τοὺς κανόνας τῆς τραγικῆς τέχνης ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου συνήγαγεν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ εἶναι κάτοπτρον πιστῶν τῶν διαθέσεων καὶ παθῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἔλαβον κῦρος παγκόσμιον καὶ αἰδίου· τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ εἰ καὶ πλάσσονται διαφερόντως μεγαλοπρεπῆ καὶ ἔξοχα, εἰ καὶ τὰ πάθη αὐτῶν εἶναι καθ' ὑπερβολὴν σφοδρὰ καὶ βίαια, ὅμως οὕτω πιστῶς καὶ εὐαρμόστως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν εἰκονίζονται, ὥστε ὁ ἀνθρωπος ἀναγνωρίζει ἐν αὐτοῖς τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάθη²· οἱ ἥρωες παρὰ τῷ τραγικῷ καὶ ἁμαρτάνοντες ἔχουσί τι τὸ εὐγενὲς καὶ ὑψηλόν. Ὁ Κρέων λ.χ. ὅσον ὤμος καὶ ἂν εἶναι πρὸς τὴν Ἀντιγόνην, ὅμως τιμωρεῖ αὐτήν, διότι ἐτόλμησε νὰ θάψῃ τὸν προδότην τῆς πατρίδος· δὲν ἔχουσιν αἰσθήματα ταπεινὰ οἷον φιλαργυρίαν, φιλαυτίαν, μοχθηρίαν. Ὁ Σοφοκλῆς εἶναι **ἰδεολόγος**.

1. Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ ἐν μὲν ταῖς ἀρχαιοτέραις τραγωδίαις ἐπλησίαζε πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῆ τοῦ Αἰσχύλου, ἐν δὲ ταῖς νεωτέραις πρὸς τὴν εὐρυθμον τοῦ Εὐριπίδου.

2. Ὁ μὲν Σοφοκλῆς ἐποίει τοὺς ἥρωας οἷους εἶναι δεῖ, Εὐριπίδης δὲ οἰοί εἶσιν. Ἀρ. Ποιητ. σ. 1460 Β. 35.

Ὡς δὲ ὁ ζωγράφος ἐξαίρει τὰ μέρη τῆς εἰκόνης διὰ τῆς σκιαῆς καὶ τοῦ φωτός, οὕτω καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὴν ἠθοποιίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ὑψηλῶν καὶ τῶν ταπεινῶν χαρακτηριστικῶν ἢ τῶν αὐστηρῶν καὶ τῶν μαλακῶν, ὡς ὁ χαρακτήρ τῆς Ἀντιγόνης καὶ ὁ τῆς Ἰσμήνης, ὁ τῆς Ἡλέκτρας καὶ ὁ τῆς Χρυσοθέμιδος, ὁ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ ὁ τοῦ Ὀδυσσεύς· ἀλλ' ἀνυπέβλητος ἐγένετο ὁ Σοφοκλῆς καὶ κατὰ τὴν **πλοκὴν** τοῦ μύθου· διότι τούτου τὰ μέρη διαδέχονται ἀναγκαίως ἄλληλα καὶ ἀποτελοῦσιν οἰονεὶ ὄργανικόν τι ὅλον. Τὴν πλοκὴν δὲ ταύτην ἐξαίρουσιν ἔτι μᾶλλον αἱ **περιπέτειαι**, αἱ **ἀναγνωρίσεις**, καὶ ἡ καλουμένη **τραγικὴ εἰρωνεία**· ταύτην δὲ κατασκευάζει ἢ διὰ λέξεων δισημῶν, ἢ ἄλλως νοεῖ ὁ λέγων καὶ ἄλλως ὁ ἀκούων, ἢ καθιστῶν ἐναργῆ τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν περὶ τὴν ἑαυτῶν τύχην τῶν δρώντων προσώπων τύφλωσιν.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐποίησε 130 δράματα καὶ ἔλαβε τὰς πλείστας νίκας ἐκ πάντων τῶν τραγικῶν· διότι εἰκοσάκις μὲν ἠξιώθη τῶν πρωτείων, πολλάκις δὲ τῶν δευτερείων καὶ οὐδέποτε τῶν τριτείων. Ἄλλ' ἐκ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἔχομεν σώας μόνον ἑπτὰ, αἵτινες ἐδιδάχθησαν κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν· Ἀντιγόνη, Ἡλέκτρα, Τραχίνιαί, Οἰδίπους τύραννος, Αἴας, Φιλοκτήτης καὶ Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ.

Ὑπὸ δὲ τοῦ Ὀξυρυγγικοῦ παπύρου τῷ 1912 ἀπεδόθησαν ἡμῖν Εὐρύπυλος (τραγωδ. στίχ. 90), Ἀχαιῶν σύλλογος (στίχ. 25), ἔτι δὲ καὶ Ἰχνευταὶ (στίχ. 417), σατυρικὸν δράμα τοῦ τραγικοῦ (ἔκδ. Diehl 1913).

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους

α'. Ἐν μὲν τῇ Ἀντιγόῃ, ἣτις εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν σωζομένων αὐτοῦ τραγωδιῶν καὶ ἣτις κατὰ τὴν ἠθοποιίαν εἶναι τὸ ἀριστουργημα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ, κυρία ἔννοια εἶναι ἡ σύγκρουσις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ θετοῦ δικαίου καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐκείνου· καὶ τὸ μὲν φυσικὸν δίκαιον ἐκπροσωπεῖ ἡ Ἀντιγόνη, τὸ δὲ θετὸν ὁ Κρέων· ἐξελλίσσεται δὲ ἡ πρᾶξις ὡς ἐξῆς· ἡ μὲν ἡρώϊς θάπτει τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνείκουσ παρὰ τὸ κέλευμα τοῦ τυράννου («ὄσια πανούργησασα» 74), ὁ δὲ καταδικάζει αὐτήν, ἵνα ζῶσα ταφῇ· τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ πλάνη καὶ ἡ τύφλωσις τοῦ Κρέωντος, ὥστε οὐδὲν αὐτὸν συγκινεῖ·

1. Κατὰ τὴν ἠθοποιίαν ὁ ποιητὴς ἐγένετο ἀνέφικτος ποιῶν τοὺς χαρακτηριστικὰς κοίτους εἶναι δεῖ καὶ δυνάμενος ἐκ μικροῦ ἡμισιχίου ἢ λέξεως μιᾶς ὅλον ἠθοποιεῖν πρόσωπον·

οὔτε τὸ εὐσεβὲς τῆς νεάνιδος καθήκον, οὔτε τὸ πρὸς αὐτὴν τῆς Ἰσμήνης φίλτρον, προθυμουμένης ἵνα μετάσχη τῆς τιμῆς συναποθνήσκουσα μετὰ τῆς ἀδελφῆς (525—582), οὔτε ἡ Αἴμονος τοῦ υἱοῦ εὐλαβῆς παράκλησις καὶ ὁ πρὸς τὴν μνηστὴν ἔρωσ (-781). ὄν καὶ ὁ χορὸς ἐξυμνεῖ (-805), οὔτε ἡ τοῦ χοροῦ πρὸς τὴν εἰς τὸν τάφον ἀπαγομένην ἡρώιδα συμπάθεια (-944), οὔτε τέλος αἱ τοῦ μάντεως Τειρεσίου συμβουλαὶ (-1115)· μόνον δὲ μετὰ τὴν φοβερὰν μαντείαν καὶ τὰς ἀπειλὰς τοῦ Τειρεσίου συνελθὼν εἰς ἑαυτὸν σπεύδει, ὅπως θάψῃ τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνείκουσ καὶ σώσῃ τὴν Ἀντιγόνην· ἀλλὰ καιρὸς πλέον δὲν ὑπάρχει διότι ἡ ἡρώϊς εἶχεν ἀπαγχονίσει ἑαυτὴν, ἐν τῷ τάφῳ δὲ καὶ παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῆς αὐτοκτονεῖ ὁ υἱὸς Αἴμον καὶ ἐν τῷ οἴκῳ μετὰ τὸν υἱὸν ἡ γυνὴ Εὐρυδίκη. Ἦδη ὁ ἀτυχῆς Κρέων ἀνακηρύττει τὴν ἑαυτοῦ δυσβουλίαν καὶ ἀναγνωρίζων τὴν εὐσέβειαν τῆς Ἀντιγόνης (-1353) παρέχει τὴν ποθουμένην ὑπὸ τῶν θεατῶν κάθαρσιν.

β'. Ἐν δὲ τῇ **Ἠλέκτρᾳ** (420—410 π.Χ.) ἡ προσοχὴ καὶ ἡ συμπάθεια τοῦ θεατοῦ στρέφεται πρὸς τὴν ἐπώνυμον ἡρώιδα, ἧτις τρέφει σέβας πρὸς τὴν μνήμην τοῦ δολοφονηθέντος πατρὸς καὶ φίλτρον θερμὸν πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὄν ἐναγωνίως ἀναμένει, ἵνα οὗτος ἐκδικηθῇ τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρὸς, Αἴγισθον καὶ Κλυταιμῆστραν. Ὁ Ὀρέοτης ἐπανερχεται μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἐν συγκινητικωτάτῃ σκηνῇ ἀναγνωρίζεται μετὰ τῆς ἡρώιδος· εὐθύς δὲ μετὰ τοῦτο διὰ δόλου ἐκδικεῖται τοὺς δολοφόνους καὶ οὕτω πληροῦται ἡ τοῦ χοροῦ πρόρρησις «ἤξει καὶ πολὺπους καὶ πολὺχει ἅ δεινοῖς κρυπτομένα λόχοις χαλκόπους Ἐρινὸς» (στίχ. 488—490), ἧτις πλήρωσις εἶναι καὶ ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ταύτης ἔννοια. Τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἐπραγματεύθη καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς **Χηοφόροις** καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ **Ἠλέκτρᾳ** αὐτοῦ.

γ'. Τῶν **Τραχινίων** (420—410 π.Χ.) κυρία ἔννοια εἶναι ἡ ἐξ ἔρωτος δυστυχία τῆς Διανείρας, γυναικὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἧτις ἔχει ἀνεξάντλητα θέλητρα καὶ εἶναι μία τῶν ἐξοχωτάτων εἰκόνων παντός δράματος· τὸ δὲ ὄνομα ἡ τραγωδία ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὄν ἀπαρτίζουσι γυναῖκες τῆς **Τραχίνος**, ἐλθοῦσαι ὅπως παρηγορήσωσι τὴν ἡρώιδα λυπουμένην περιπαθῶς διὰ τὴν μακρὰν ἀπουσίαν τοῦ ἀνδρός· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον αὐτὴ μανθάνει, ὅτι ὁ ἦρωσ ἐσώθη πολεμῶν πρὸς τὸν βασιλεῖα τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Οἰχαλίας, Εὐρυτον. βλέπει δὲ πολλὰς αἰχμαλωτίδας ὡς ἀπαρχὴν τῆς νίκης ἀποσταλείσας ἐξ ὧν διέπρεπεν ἡ ὠραία Ἰόλη. Μαθοῦσα δὲ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἐξ ἔρωτος πρὸς αὐτὴν ἐκίνησε τὸν πόλεμον ἐκείνον, ἐξ ἀντιζηλίας πέμπει πρὸς τὸν ἄνδρα φίλτρον (χιτῶνα καινουργῆ, ἠλειμμένον διὰ τοῦ αἵματος τοῦ κενταύρου Νέσσου) ἀγνοοῦσα ὅτι ἦτο δηλητήριον· ὅτε δὲ ἔμαθεν, ὅτι ἐξ ἐκείνου ἐδηλητηριάσθη ὁ ἦρωσ, τιμωροῦσα ἑαυτὴν εὐθύς αὐτοκτονεῖ· διὸ καὶ κινεῖ τὸν ἔλεον τοῦ θεατοῦ· κατὰ τὸν ποιητὴν.

«Κακὸν μέγ' ἐκπράσας' ἀπ' ἐλπίδος καλῆς» (στίχ. 667)
καὶ «ἅπαν τὸ χρῆμ' ἤμαρτε χρηστὰ μωμένη» (1137). Πρβλ. 1122 καὶ 724.

δ'. Ἐν δὲ τῷ **Οἰδίποδι τυράνῳ** (429—420 π.Χ.), ἣτις τραγωδία εἶναι πρότυπον δραματικῆς τέχνης, πᾶσα ἡ πράξις στρέφεται περὶ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ Οἰδίποδος· αὕτη δὲ γίνεται μετὰ δεινῆς τραγικῆς εἰρωνείας καὶ ἀνεπίκου πλοκῆς κατὰ μικρὸν αἰρουμένου τοῦ καλύμματος, ὅπερ ἄθλιον καὶ μιαρὸν παρελθὸν ἐκάλυπτεν· ἔχει δὲ ἡ πράξις ὡς ἐξῆς: Ὁ Οἰδίπους ἐγένετο βασιλεὺς τῶν Θηβῶν ἐλευθερώσας αὐτὰς ἐκ τῆς Σφιγγός, νομίζων δ' ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου, καὶ θέλων νὰ σώσῃ τὰς Θήβας ὧν ἐβασίλευεν ἐκ τοῦ ἐνοσκήψαντος τρομεροῦ λοιμοῦ, ἠρώτησε περὶ τούτου τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα, ὁ δὲ Θεὸς ἐχρησιμοδότησεν ὅτι ἂν μὴ εὐρεθῆ καὶ τιμωρηθῆ ὁ φονεὺς τοῦ Λαίου, ἡ πόλις δὲν σώζεται· διὸ καὶ ὁ Οἰδίπους ἐπιμόνος ἀναζητῶν ν' ἀνεύρῃ τὸν φονέα τοῦ βασιλέως καὶ τιμωρήσῃ αὐτὸν ὡς ἐναγῆ καὶ μιαρὸν ἀπροσοκῆτως καὶ ὡσεὶ κεραυνόπληκτος ἀνευρίσκει, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ζητούμενος φονεὺς· προσέμαθε δέ, ὅτι ὁ φονευθεὶς βασιλεὺς ἦτο καὶ πατὴρ ἅμα καὶ ὅτι αὐτὸς εἶχε καὶ τὴν μητέρα γυναῖκα· διὸ καὶ τιμωρῶν ἑαυτὸν ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμούς· ὅθεν καὶ ἡ τραγωδία αὕτη δικαίως δύναται νὰ κληθῆ τῆς Εἰμαρμένης τραγωδία· διότι ὁ ἀτυχῆς Οἰδίπους εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὡς ὄργανον ἅμα καὶ θῦμα τῆς τύχης. Οἱ Γάλλοι, ὁ Corneille καὶ ὁ Voltaire, προσθέσαντες ἐπεισόδια εἰς τὰς ἑαυτῶν τραγωδίας ἐξησθένησαν τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ ἔχει τὸ πρότυπον¹.

ε'. Ὁ **Αἴας** (ὁ μαστιγοφόρος) εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐκμανεῖς, διότι ἠττήθη ἐν τῇ κρίσει τῶν Ἀχιλλείων ὄπλων προτιμηθέντος τοῦ Ὀδυσσεὺς ὑπὸ τῶν Ἀτρειδῶν· ἔνεκα δὲ τῆς μανίας ἐπιπίπτων εἰς τὰ τῶν Ἀχαιῶν ποίμνια καὶ βουκόλια καὶ κατακόπτων αὐτὰ, νομίζει ὅτι ἐπιπίπτει εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, τὸν Ὀδυσσεῖα καὶ τοὺς Ἀτρεΐδας, οἵτινες ἠδίκησαν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν Ἀχιλλείων ὄπλων κρίσει· διὸ συλλαβὸν ταύρους καὶ κριοὺς εἰσάγει εἰς τὴν ἑαυτοῦ σκηνὴν καὶ μαστιγοῖ (ἐξ οὗ καὶ μαστιγοφόρος), νομίζων ὅτι πλήττει τοὺς ἐχθροὺς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνανήψας καὶ τὴν συμφορὰν, εἰς ἣν περιέπεσεν, ἀναλογιζόμενος αὐτοκτονεῖ· ἐνῶ δὲ οἱ Ἀτρεΐδαι περῶνται νὰ καλώσωσι τὴν ταφὴν αὐτοῦ ὡς ἐχθροῦ, τελομένην ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Τεύκρου, καὶ φιλονεικία δεινὴ ἐγείρεται καὶ συγκρούσις φοβερὰ ἐπίκειται, ἐμφανιζόμενος ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπιφέρει τὴν ποθουμένην γαλήνην· διότι συμβουλεύει τὸν Ἀγαμέμνονα, ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ· διότι ὁ Αἴας ἐγένετο ὁ ἀριστος τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τὸν Ἀχιλλεῖα. Καὶ ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ Ὀδυσσεὺς, δι' ἣς ἀποκαθίσταται ἡ προσβληθεῖσα τιμὴ τοῦ Αἴαντος, χρησιμεύει καὶ ὡς κάθαρσις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ, ἣτις ἦτο τεταραγμένη διὰ τὸ ἀδίκημα καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἥρωος.

1. Τὸ δράμα τοῦτο ἐπέδρασεν εἰς τὸν Schiller, ὃς κατ' ἀπομίμησιν ἐποίησε τὴν Μνηστῆν (Fiancée] τῆς Μεσσηνίας, ἐν ἣ εἰκονίζεται ἡ δύναμις τοῦ δαίμονος, ὅστις, ἐξολοθρευτὸν τὸν ἡγεμονικὸν οἶκον τῆς Μεσσηνίας, ἐμβάλλει εἰς φόβον τὸν θεατῆν.

ζ'. **Ὁ Φιλοκτῆτης** (409) εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ Λήμῳ ἐκτεθειμένος, ὃν οἱ Ἀχαιοὶ ἐπὶ τὴν Τροίαν πλέοντες ἐκεῖ ἐγκατέλιπον· τῷ δὲ δεκάτῳ τοῦ πολέμου ἔτει λαβόντες χρησμόν, ὅτι μόνον διὰ τῶν τόξων τοῦ Ἡρακλέους, ἅπερ ἔχει ὁ Φιλοκτῆτης, μέλλει νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ τῆς Τροίας ἄλωσις, πέμποσι τὸν Ὀδυσσεῖα καὶ τὸν Νεοπτόλεμον, ἵνα ἀγάγῳσιν αὐτόν, ἀλλ' ὁ Φιλοκτῆτης μένει ἀνένδοτος εἰς τὰς παρακλήσεις τούτου καὶ εἰς τὰς ἀπειλὰς ἐκείνου. Ἡδὴ δὲ περιπλεχθεῖσαν τὴν πράξιν λυεῖ ὁ Ἡρακλῆς· εἰς τὸν παλαιὸν τούτου φίλον προθύμως ὁ ἥρωας πειθόμενος μεταβαίνει εἰς τὴν Τροίαν, διότι ἐκεῖ κατὰ τὸν Ἡρακλέα, ὅστις ἐρμηνεύει τὴν θέλησιν τοῦ Διός, ἀναμένει αὐτόν καὶ ἡ ἐκ τῆς νόσου θεραπεία καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἰλίου δόξα· ὁ συνδυασμὸς τοῦ Νεοπτολέμου μετὰ τοῦ Ὀδυσσεῖος παρέχει νέαν πηγὴν ἠθικοῦ ἐνδιαφέροντος· οὐδεμίαν ἐλληνικὴν τραγωδίαν εἶναι ὑπερτέρα ταύτης ὡς πρὸς τὴν λεπτότητα τῶν χαρακτήρων καὶ τὸ πάθος.

ζ'. **Ὁ Οἰδίπους** ἐπὶ **Κολωνῷ** (401), ἡ νεωτάτη τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, ἦτις ἐδιδάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς οἰονεὶ συνέχεια καὶ τέλος τοῦ Οἰδίποδος τυράννου· ἐκεῖ κρατεῖ ἡ φοβερὰ εἰμαρμένη, ἐνταῦθα ἐκλαμπει ἡ θεία δικαιοσύνη, ὁ ἐκεῖ ἀκουσίως ἁμαρτῶν ἐνταῦθα εὐρίσκει τὴν δικαίωσιν αὐτοῦ, αἱ Ἐρινύες μεταβάλλονται εἰς Εὐμενίδας· ἐν αὐτῇ ὕμνος τις πρὸς τὴν ἐλληνικὴν θρησκείαν γίνεται, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς τε μεγαθύμου φιλοξενίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν καλλωνῶν τοῦ Κολωνοῦ. Ἐξελίσσεται δὲ ἡ πράξις ὡς ἐξῆς· ὁ γέρον τωφλὸς Οἰδίπους, ἀφῦ ἐξειδιώθη ἐκ Θηβῶν, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης, καταφεύγει εἰς τὸ ἐν Ἰλπεῖῳ Κολωνῷ ἄλσος τῶν Εὐμενίδων· ἀλλ' οἱ μὲν Κολωνεῖς πειρῶνται νὰ ἐκβάλωσιν αὐτόν ὡς μιαιφόν, ὁ δὲ δυστυχῆς ἱκέτης παρακαλεῖ αὐτούς, ἵνα μὴ προσβάλλωσι τὴν ἐπὶ φιλοξενίᾳ ἀγαθὴν τῶν Ἀθηναίων φήμην. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τῆς τῶν Θηβῶν βασιλείας ἀντιποιοῦμενοι καὶ εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλους περιελθόντες ἔμαθον ἐκ χρησμοῦ ὅτι ἡ νίκη αὐτῶν, ἡ σωτηρία καὶ εὐδαιμονία τῆς πατρίδος, ἐξηρητάτο ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἐκ τοῦ τάφου αὐτοῦ· διὸ προσελθὼν ὁ Κρέων ὑπὲρ τοῦ Ἐτεοκλέους πειρᾶται νὰ ἀπαγάγῃ αὐτόν, ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεσέως σώζει τούτον· μετὰ δὲ ταῦτα ἐμφανισθεὶς ὁ Πολυνείκης προσπαθεῖ, ἵνα προσελκύσῃ τὸν πατέρα εἰς τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδον καὶ δι' αὐτοῦ ἐξασφαλίσῃ τὴν νίκην κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἐτεοκλέους· ἀλλὰ δεινὰς ἀράς ὁ Οἰδίπους ἐκτοξεύων κατὰ τῶν ἀσεβῶν υἱῶν οὔτινες ἀπανθρώπως ἐγκατέλιπον αὐτόν, καὶ εὐλογῶν τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν μεγαθύμον φιλοξενίαν καταβαίνει εἰς Ἄδου ἐν βρονταῖς καὶ ἀστραπαῖς· οὕτως ἡ δικαιοσύνη τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἡ τῶν ἀδικησάντων τιμωρία ἐμφανίζεται ὡς ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ἔννοια.

Καὶ ἡ'. **Οἱ Ἰχθυεταί**, τὸ σατυρικὸν δράμα, ἔχει τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἑρμῆν ὕμνου, ὁ θεὸς δηλ. οὗτος εὐθύς μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ κλέψας τὰς βοῦς τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκρουσεν ἐντὸς τοῦ

σπηλαίου αὐτοῦ· ὁ δὲ Σειληνὸς καὶ οἱ Σάτυροι ἀναζητοῦντες τὰ ἴχνη (ὄθεν ἰχνεύται) τοῦ κλέπτου φθάνουσι εἰς τὸ ἐν Κυλλήνῃ σπήλαιον τοῦ Ἑρμοῦ ὃν εὐρίσκουσι παίζοντα τὴν λύραν· τὸ τέλος τοῦ δράματος λείπει· ἴσως περιεῖχε τὴν συμφιλίωσιν τῶν οὐδ' ἀδελφῶν θεῶν.

Παράφρασιν ἔμμετρον τῶν Ἰχνευτῶν καὶ τῆς Ἀντιγόνης ἐν τῇ δημοτικῇ διαλέκτῳ ἐφιλοτέχνησεν ὁ φιλόλογος Δ. Σάρρος.

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ (480—406)

Ἐπῆρχε παράδοσις καθ' ἣν, ἐν ᾧ ὁ Αἰσχύλος ἠγωνίζετο κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν καὶ ὁ Σοφοκλῆς περὶ τὸ τροπαιὸν ἐξῆρχε τοῦ χοροῦ τῶν ἐπινικίων, ὁ Εὐριπίδης ἐγεννάτο ἐν Σαλαμῖνι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς μάχης· τὸ γένος αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀξιοκαταφρόνητον, ὡς θέλει νὰ παραστήσῃ αὐτὸ ὁ Ἀριστοφάνης· οὗτος σκόπτει μὲν τὴν μητέρα τοῦ ποιητοῦ ὡς λαχανόπωλιν, ἀλλὰ προφανῶς τοῦτο ἦτο διαβολὴ τοῦ κωμικοῦ, διότι ὁ ποιητὴς ἔτυχε λίαν ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς· φύσει δὲ θεωρητικὸς ὢν ὁ Εὐριπίδης καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν θρόνων ἐσπούδασε περὶ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, ἐγένετο τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ Πρωταγόρου ἀκουστῆς καὶ τοῦ Σωκράτους ἑταίρος. Ὁ Εὐριπίδης κατέβη εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα τῷ 456 καθ' ὃ ἔτος ἀπέθνησκεν ὁ Αἰσχύλος. Καὶ τὸ μὲν ἀλείστον τοῦ βίου διήγαγεν ἐν Ἀθήναις, τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη διέτριψεν ἐν Μακεδονίᾳ, ἔνθα μετὰ πολλῶν ἄλλων σοφῶν, ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀρχελάου· ἀλλ' αἱ δαυσιεῖς πρὸς τὸν ποιητὴν ὑπὸ τοῦ φιλομούσου ἐκείνου ἠγεμόνος ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ διήγειραν τὸν φθόνον τῶν ἀυλικῶν, οἵτινες, ὡς λέγεται, οἰκτρὸν θάνατον παρεσκευάσαν εἰς αὐτόν· καὶ ἐτάφη μὲν ἐν Μακεδονίᾳ ὁ μέγας τραγικός, ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθηναῖαι ἐπένησαν αὐτόν καὶ ἐτίμησαν διὰ κενотаφείου, ἐφ' οὗ ἐχαράχθη τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα :

Μνήμα μὲν Ἑλλάς ἅπασ' Εὐριπίδου· ὄστεα δ' ἴσχει
γῆ Μακεδῶν· ἢ γὰρ δέξατο τέρμα βίου·
πατρίς δ' Ἑλλάδος Ἑλλάς· Ἀθηναῖαι πλείστα δὲ Μούσας
τέρψας ἐκ πολλῶν καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει.

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὰ ἐξῆς ἰδιώματα· α' ἀντὶ τῶν διαλογικῶν προλόγων τοῦ Σοφοκλέους ἔχει μακροτάτους **μονολόγους**, οὓς ἦρως τις ἢ θεὸς μονοτόνως ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἀπαγγέλων οὐ μόνον πᾶν τὸ μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου προηγούμενον ἀφηγεῖται, ἀλλ' ἐνίοτε προλέγει καὶ τὴν τῆς ὅλης τραγωδίας πορείαν· β' παρενείρει

πολλά γνωμικά και ἀποφθέγματα· διὰ τὰ φιλοσοφήματα δὲ ταῦτα καὶ **σκηνικός φιλόσοφος** ἐκλήθη· γ' πολλάκις ἄγαν περιπλέκων τὴν πράξιν ἀναγκάζεται νὰ λύσῃ ταύτην εἰσάγων τὸν ἀπὸ **μηχανῆς θεόν**· ὁ Ἀριστοφάνης σκόπτει μὲν αὐτὸν ὡς πτωχοποιόν, ῥακιοσυροραπτιάδην καὶ στωμυλιοσυλλεκτάδην καὶ δικανικῶν ῥημάτων ποιητὴν, διότι δῆθεν ἀφῆρσε τὴν ἰδανικὴν μεγαλειότητα τῶν ἡρώων καὶ ἡρωίδων καὶ τὰ πρόσωπα αὐτοῦ πολλάκις πολλὴν στωμυλίαν ἐπιδεικνύουσιν, ἀλλ' ἐνθυμητέον ὅτι ὁ κωμικός τόσον πάθος ἔτρεφε κατὰ τοῦ τραγικοῦ τούτου, ὥστε σκόπτει καὶ διαβάλλει αὐτὸν καὶ ἀποθανόντα μάλιστα· ἐμίσει δ' αὐτὸν σφόδρα ὡς νεωτεριστὴν· κατηγορήθη μὲν ὁ τραγικός ὡς μισογύνης, ἀλλ' ὅμως οὗτος μάλιστα ἐξιδανίκευσε τὸ γυναικεῖον φῶλον, παρ' αὐτῷ μάλιστα ἀπαντῶσι γυναικῶν χαρακτήρες γενναῖοι, ὑψηλοὶ καὶ θαυμαστοί, ὡς ἡ ἈλκΗΣΙΣ, ἡ Πολυξένη, ἡ Μακαρία, ἡ Πραξιθέα¹ καὶ μάλιστα ἡ Ἰφιγένεια.

Ἄλλ' ὁ Εὐριπίδης κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «εἰ καὶ μὴ τὰ ἄλλα εὐὸ οικονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται»· καὶ ἀληθῶς ὁ ποιητὴς οὗτος διεκτραγωδεῖ ἰσχυρὰ πάθη, μανίας καὶ ἔρωτας δεξιώτερον παντός ἄλλου².

Τὰ δὲ χορικά τοῦ ποιητοῦ μεγάλην ἀξίαν ἔχοντα μεγάλως ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι οἱ ἐν Σικελίᾳ αἰχμάλωτοι Ἀθηναῖοι ἄδοντες τὰ ἄσματα αὐτοῦ, οἱ μὲν ἔλαβον τροφήν καὶ ὕδωρ, οἱ δὲ ἐσώθησαν.

Τέλος δὲ περὶ τῆς καλλιτελείας καὶ εὐστομίας τοῦ ποιητοῦ ἀληθεύει ὅ,τι καὶ αὐτός ὁ Ἀριστοφάνης λέγει, καίτοι παντὶ τρόπῳ διαβάλλει τὸν τραγικόν·

«Χρῶμαι γὰρ αὐτοῦ τοῦ στόματος τῷ στρεγγύλῳ.

τοὺς νοῦς δ' ἀγοραῖους ἦτιον ἢ κείνος ποιῶ».

Οὗτος ἐξευγενίσας τὴν γλῶσσαν τῆς συνηθείας ἐδημιούργησε **μέσον** τι λεκτικὸν ὕφος, ὅπερ καὶ σαφές καὶ εὐκόλον εἰς πάντας ἦτο καὶ ἀνυποῦτο ὑπεράνω τῆς ταπεινῆς τῶν ἀγοραίων γλώσσης.

Διὰ τῆς μουσικῆς δὲ ταύτης γλώσσης καὶ τῆς εὐστομίας

1. Ὡ πατρίς εἶθε πάντες οἱ ναῖουοί σε
οὕτω φιλοῖεν ὡς ἐγὼ καὶ ῥαδίως
οἰκοῖμεν ἂν σε κούδεν ἂν πάσχοις κακόν.

2. Ἡ τε τραγωδία ὄλως σοφὸν δοκεῖ εἶναι καὶ ὁ Εὐριπίδης
διαφέρων ἐν αὐτῇ. Πλάτ. Πολ. 568.

κατηγοήτευσεν ὁ Εὐριπίδης τὰ πλήθη· οἱ κριταὶ δ' ὅμως τῶν δραματικῶν ἀγῶνων πεντάκις μόνον τῶν πρωτείων ἠξίωσαν αὐτόν· ἐν ᾧ δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἔσχε νίκας εἴκοσι καὶ ὁ Αἰσχύλος δέκα τέσσαρας, ὁ ποιητὴς οὗτος πέντε καὶ μόλις τὸ πρῶτον ἐνίκησε τῷ 411· ἡ δυσμενὴς δ' αὕτη κρίσις ἐξηγεῖται, διότι οἱ μὲν κριταὶ ἦσαν συντηρητικοί, ὁ δὲ τραγικός νεωτεριστής. Ἄλλ' ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὁ Εὐριπίδης ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς νέας κωμωδίας, ἐτιμήθη σφόδρα ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ κατέστη ὁ αὐλικὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξελληνισθέντων λαῶν ποιητής. Τέλος δὲ ἡ καλλιτεχνία ἢ τε γλυπτική καὶ ἡ γραφικὴ ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν καὶ τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον τῶν τραγωδιῶν τούτου σκηνὰς πλείστας ὄσας ἀπηθανάτισαν ἐπὶ ἀναγλύφω, ἀγγειογραφίῳ ποικίλῳ καὶ τοιχογραφίῳ, οἷαι αἱ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Πομπηίας· τὸ δὲ ἀξιοθαύμαστον, ὑπερτρικόσαι **σαρκοφάγοι Τυρρηνικαὶ** διασωθεῖσαι διασώζουσιν ἀναγλύφους πλείστας σκηνὰς τῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ πρὸς αὐτὸν θαυμασμὸς μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὧν οἱ ποιηταὶ τοῦτον μάλιστα ἐλάμβανον ὡς ὑπόδειγμα· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων μετεδόθη ὁ θαυμασμὸς καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους λαοὺς, οἵτινες πρῶτον τὸν Εὐριπίδην ἐγνώρισαν· διὸ καὶ περὶ αὐτὸν ἐσπούδασαν πρότερον ἢ περὶ τὸν Αἰσχύλον καὶ Σοφοκλέα. Καὶ σήμερον δὲ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκόμενοι πάπυροι περιέχουσιν ἀντίγραφα πλείστα τῶν τραγωδιῶν τούτου μάλιστα τοῦ ποιητοῦ τῶν τε σωζομένων καὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν.

Ἐκ τῶν 92 δραμάτων τοῦ ποιητοῦ ἢ 23 τετραλογιῶν περιεσώθησαν ὑμῖν 18 τραγωδίαὶ καὶ ἐν σατυρικὸν δράμα, ὁ Κύκλωψ. Ἐκδίδονται δὲ κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν. Ἀλκησις, Ἀνδρομάχη, Βάχαι, Ἐκάβη, Ἐλένη, Ἠλέκτρα, Ἡρακλεῖδαι, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Ἰκέτιδες, Ἰππόλυτος, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις, Ἴων, Κύκλωψ, Μήδεια, Ὀρέστης, Ρῆσος, Τρωάδες καὶ Φοίνισσαι· ἐσώθησαν δὲ ἐκ τῶν ἄλλων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ πάμπολλα ἀποσπάσματα, ἀπερ' ὁσημέραι αὐξάνονται ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων· δι' αὐτῶν δὲ ἔχομεν ἤδη τῆς Ἀντιόπης στίχ. 200, τῆς Ὑψιπύλης 500, τοῦ Φαέθωνος 300, Μελανίπης τῆς σοφῆς 100 καὶ ἄλλων πολλῶν τραγωδιῶν πολλά. (Ἐκδ. αὐτῶν ὑπὸ Diehl 1913).

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου

1. Ἄλκηστις (428). Ἡ ἥρωϊς αὐτὴ ἀποθνήσκει ἐκούσιως, ἵνα σωθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τὸν ἄνδρα αὐτῆς Ἄδμητον, βασιλέα τῶν Φερρών· ὁ Ἡρακλῆς διερχόμενος διὰ τῆς πόλεως ἐκείνης φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἄδμήτου καίπερ πενθοῦντος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μαθὼν τὸν θάνατον τῆς Ἄλκηστιδος, σπεύδει πρὸς τὸν τάφον αὐτῆς καὶ τὸν θάνατον ἐνεδρεύσας ἐξαπατάει ἐξ αὐτοῦ τὴν ἥρωϊδα· ἡ σκηνὴ τοῦ Ἡρακλέους ἔχουσα πολὺ τὸ κωμικὸν συμφωνεῖ πρὸς τὴν μαρτυριαν τῶν ἀρχαίων, οἱ δηλ. ἡ Ἄλκηστις τοῦ ποιητοῦ ἦτο δράμα σατυρικὸν καὶ οὐχὶ τραγωδία. Ὁ Cluck συνέθηκε μελόδραμα Alceste 1767.

2. Μήδεια (421). Ταύτης ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Κορίνθῳ ἔνθα ὁ Ἰάσων προδώσας τὴν Μήδειαν καὶ τὰ τέκνα λαμβάνει εἰς γάμον τὴν βασιλοῦσσαν Γλαυκὴν· ἡ δὲ προδοθεῖσα πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀπίστου ἀνδρὸς μηχανάται τὰ ἐξῆς· προσποιουμένη ὅτι αἰτεῖται ὑπὲρ τῶν τέκνων χάριν παρὰ τῆς νεαρᾶς νύμφης πέμπει πρὸς αὐτὴν δῶρα, ἀπέπλον καὶ πλόκον χρυσήλατον», ἅπερ ἐκείνη ἀνυπόπτως περιβάλλεται ἀλλ' ἐκ τούτων εὐθύς καὶ αὐτὴ δηλητηριάζεται καὶ ὁ πατὴρ ἀσπαζόμενος αὐτὴν συναποθνήσκει, μεθ' ὃ ἡ ἀπαισία φαρμακίς σφάζει καὶ τὰ ἐαυτῆς τέκνα, ἵνα μᾶλλον τὸν προδότην σύζυγον λυπήσῃ· ἵνα δὲ σωθῇ ἐκ τῆς ἀντεκδικήσεως ἐκείνου, ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας ἐφ' ἄρματος πτερωτῶν δρακόντων. Ὁ ποιητὴς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ ἄριστα ἀπεικονίζει εἰς οἷαν μανίαν καὶ ἀγριότητα παραφέρει τὴν γυναῖκα ἢ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς προδοσία.)

....γυνὴ γὰρ τᾶλλα μὲν φόβου πλέα

ὄταν δ' ἐς εὐνήν ἠδίκημένη κερῆ.

οὐκ ἔστιν ἄλλην φρὴν μαιφονωτέρα (στίχ. 263).

Μετέφρασεν αὐτὴν ὁ P. Corneille 1654 καὶ ὁ Th. Gorneille 1693.

3. Ἡρακλεΐδαι (430;). Ἡ τραγωδία ἐδιδάχθη ἵνα καταδειχθῇ ἡ ἀχαριστία τῶν Δωριέων τῆς Πελοποννήσου· διότι οὗτοι καίπερ καυχόμενοι ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους, ὅμως ἐκίνησαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἔσωσαν τοὺς παῖδας τοῦ ἥρωος καταδιωκομένου ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως· τὴν τραγωδίαν ἐπικοσμεῖ ἡ θυσία τῆς Μακαρίας, θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἣτις μαθοῦσα τὸν χρησμὸν ὅτι χάριν τῆς νίκης πρέπει νὰ θυσιασθῇ παρθένος εὐγενῆς, προθύμως θυσιάζεται.

4. Ὁ δὲ Ἰππόλυτος (428) ἐπονομάζεται στεφανηφόρος ἐκ τοῦ στεφάνου ὃν ὁ νεανίας προσφέρει τῇ Ἀρτέμιδι, ἣτις εἶναι τῆς παρθενικῆς ἀγνότητος θεὰ καὶ ἦν ὑπερμέτρως τιμᾷ· ἀλλὰ τοῦτο διεγείρει τὴν ὀργὴν τῆς περιφρονουμένης Ἀφροδίτης, ἣτις πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀγνοῦ νεανίου ἐμπνέει τῇ μυτρινᾷ Φαίδρα ἀνόσιον ἔρωτα πρὸς αὐτόν· καὶ ἐκείνη μὲν καίπερ δεινῶς πάσχουσα σιωπᾷ τὸ πάθος, ἡ δὲ τροφὸς αὐτῆς τολμήσασα νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὸ πρὸς τὸν νέον κινεῖ τὴν φρίκην αὐτοῦ διὰ τὸ κακότηδες τοῦ γυναικείου φύλου· τούτου ἕνεκα ἡ Φαίδρα αἰσχυνομένη ἀπαγχονίζεται μὲν, ἀλλὰ διαβάλλει

πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Θησέα τὸν νεανίαν, ὅστις ἐκ τῆς κατάραξ τοῦ πατρὸς οἰκτρὸν τέλος εὐρίσκει. Καὶ ὁ μὲν ἦρωσ ἐπεσεν, ἀλλ' ἡ ἀθρότης καὶ ἡ ἀγνότης αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τέλους, τῆς Ἀρτέμιδος ἀποκαλυψάσης αὐτήν.

Τὴν τραγωδίαν ταύτην τοῦ ποιητοῦ ἐμμύθησαν μὲν ὁ Ῥωμαῖος Σενέκας καὶ ὁ Γάλλος Ῥακίνας, ἀλλ' ἐν ταῖς τραγωδίαις ταύταις τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ Φαίδρα καὶ ἡ τραγικὴ αὐτῆς τιμωρία, παρὰ δὲ τῷ Εὐριπίδῃ ὁ μὲν ἀνόσιος ἔρωσ ἐκείνης μόλις διαφαίνεται διαλάμπει δὲ ἡ εὐγενὴς μορφή καὶ τὸ σκληρὸν τέλος τοῦ ἀγνοῦ νεανίου.

5. **Ἀνδρομάχη** (427-5). Ἡ χήρα τοῦ Ἐκτορος, δούλη καταντήσασα τοῦ Νεοπτολέμου, ἔσχεν υἱὸν ἐξ αὐτοῦ τὸν Μολοσσόν. Ἀλλ' ἡ Ἐρμιόνη, ἡ γυνὴ ἐκείνου, ἐκ ζηλοτυπίας ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ἀνδρὸς καταθλίβει αὐτήν, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτῆς Μενέλαος, μέχρις οὗ ἐπιφανεῖς ὁ Πηλεῦς τὴν μὲν Ἀνδρομάχην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς σώζει, τὸν δὲ Μενέλαον ἀναγκάζει νὰ φύγῃ. Ἡ Ἐρμιόνη κατόπιν τούτου περιρίπτει εἰς δεινὴν ἀπελπισίαν φοβουμένη τὴν ἐκ τοῦ Νεοπτολέμου τιμωρίαν, ἀλλ' ἐλθὼν ὁ Ὀρέατης ἔλαβεν αὐτήν μεθ' ἑαυτοῦ, ἦν καὶ πρότερον εἶχε μνηστευθῆ τὴν τραγωδίαν ἐμμύθη καὶ ὁ Ῥακίνας.

6. **Ἐκάβη** (424), ἡ ἄλλοτε βασίλισσα τῆς Τροίας, ἀπαχθεῖσα δούλη δοκιμάζει νέας συμφοράς· οἱ Ἀχαιοὶ ἀποσπάσαντες ἐκ τῆς μητρικῆς ἀγκάλης τὴν Πολυξένην θυσιάζουσιν αὐτήν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐβράζεται ὁ νεκρὸς τοῦ Πολυδώρου, ὃν μετὰ πολλῶν θησαυρῶν ὁ Πριάμος εἶχεν ἐμπιστευθῆ εἰς τὸν φίλον Πολυμήστορα, βασιλέα τῆς Θράκης. Ἡ Ἐκάβη προσκαλέσασα εἰς τὴν σκηνὴν τῶν αἰχμαλωτῶν τὸν δολοφόνον τοῦ υἱοῦ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ, ταῦτα μὲν ἐφόνευσεν, ἐκείνον δὲ ἐτύφλωσεν.

«ἦκω νεκρῶν κενθμῶνα καὶ σκότου πύλας λιπών, ἴν' Ἄδης χωρὶς ᾤκισται θεῶν».

7. **Ἰκέτιδες** (422). Τῶν Θηβαίων μὴ ἐπιτρεπόντων τὴν ταφήν τῶν Ἀργείων στρατηγῶν, τῶν πεσόντων πρὸ τῶν Θηβῶν, Θησεύς, ὁ τῶν Ἀθηνῶν βασιλεὺς, εἰς ὃν ἰκέτιδες προσῆλθον αἱ μητέρες τῶν νεκρῶν, νικήσας ἐν πολέμῳ τοὺς Θηβαίους λαμβάνει τοὺς νεκροὺς κομισθέντες δ' οὗτοι εἰς Ἐλευσίνα κατακίονται καὶ ἡ Εὐάνδη ἡ τοῦ Φαπαnéως γυνή, ὑπὸ μανίας καταληφθεῖσα καὶ ἐνθουσιασμοῦ ρίπτεται εἰς τὴν πυρὰν τοῦ ἀνδρὸς καὶ συγκατακαίεται. Ἡ τραγωδία ἔχουσα πολλὰς χάριτας, ἐχαρκτηρίσθη **ἐγκώμιον τῶν Ἀθηνῶν**.

8. **Ἡρακλῆς μαινάμενος** (415), δράμα φρικτὴν ἐμποιοῦν· ὁ Λύκος γενόμενος τύραννος τῶν Θηβῶν μέλλει νὰ φονεύσῃ τὰ τέκνα τοῦ Ἡρακλέους ἀπόντος· ἀλλ' ὁ ἦρωσ ἐμφανισθεὶς αἰφνιδίως σώζει αὐτὰ καὶ φονεῦει τὸν τύραννον. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὑπὸ τῆς Λύσσης εἰς μανίαν ἐμπεσὼν φονεῦει αὐτὸς ὁ ἴδιος τὰ τέκνα αὐτοῦ, νομίζων ὅτι φονεῦει τὰ τέκνα τοῦ Εὐρυσθέως.

9. **Ἴων** (416 - 412). Οὗτος ὢν υἱὸς Κρεούσης ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος μετεκομίσθη εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν ἅμα γεννηθεὶς. Ἡ δὲ

Κρέουσα, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως, νομίζουσα τοῦτον υἱὸν ἐκ προτέρου γάμου τοῦ Ξούθου, ὃν εἶχε συζευχθῆ καὶ ἐξ οὗ δὲν ἔτεκνονοίει, πειρᾶται νὰ δηλητηριάσῃ τὸ παιδίον· ἀλλὰ μάτην· διότι ἐπὶ τέλος ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸν ἴδιον υἱόν.

10. **Τρωάδες** (415), τὸ ἀτεχνότατον τῶν δραμάτων τοῦ τραγικοῦ ἐν ᾧ εἰκονίζονται σκηναὶ ποικίλαι καὶ φρικταί, δηλ. ἡ ἄλωσις τῆς Τροίας, ἡ διανομὴ τῶν αἰχμαλωτῶν εἰς τοὺς νικητὰς, ἡ θυσία τῆς Πολυξένης, ἡ κατακρήμνισις τοῦ Ἀστυνάκτος ἐκ τοῦ τείχους καὶ ἡ πυρπολῆσις τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ δράματος εἰκάζεται, ὅτι δὲν περιεσωθῆ ἀκέραιον, ἐν ᾧ θὰ ἐξετελεῖτο ἡ τιμωρία τῶν νικητῶν, προεξαγγελθεῖσα ἐν τῷ προλόγῳ.

11. **Ἡλέκτρα** (513). Ἡ βασιλόπαις ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου τῇ παρακλήσει Κλυταιμῆστρας εἰς γάμον πρὸς πτωχὸν χωρικὸν γεωργόν, καταγίνεται μετ' αὐτοῦ εἰς τὰς βανασοτάτας ἐργασίας. Εἰς τὴν καλύβην αὐτῆς ἐλθοῦσαι γυναῖκες ἐκ Μυκηνῶν παρεκάλουν αὐτὴν νὰ μετᾶσῃ τῆς ἐορτῆς τῆς πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας τελουμένης ἐν Ἄργει. «Ἀγαμέμνωνος, ὃ κόρα, ἤλυθον, Ἡλέκτρα, ποτὶ σὺν ἀγρότειραν αὐλάν».

Ἀλλ' ἡ ἡρώϊς πενθοῦσα πενυμένη δὲν δύναται νὰ ἐσορᾷζῃ. Ἐκεὶ δὲ ἐλθὼν κατόπιν ὁ Ὁρέστης μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἀναγνωρισθεὶς μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ γηραιοῦ παιδαγωγοῦ φονεῖει τὸν μὲν Αἰγίσθον ἐν τοῖς ἀγροῖς, τὴν δὲ μητέρα ἐν τῇ καλύβῃ τῆς ἀδελφῆς. Ἐν τῷ δράματι τούτῳ ὁ τραγικὸς ἀκαίρως καὶ ἀτέχνως παρῶδει καὶ σκηνὰς τῶν Χρηφόρων τοῦ Αἰσχύλου.

12. **Τῆς Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις** (412) ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Σκυθίᾳ, ὅπου ὁ Ὁρέστης καὶ Πυλάδης προσορμίζονται, ἵνα τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ξόανον λάβωσι· διότι μετὰ τὴν μητροκτονίαν ὁ Ὁρέστης ἐκμανεὶς ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος χρησμόν, ὅτι τότε μόνον θέλει ἀπαλλαγῆ τῆς νόσου, ὅταν τὸ τῆς θεᾶς ἄγαλμα ἐκ τῆς χώρας τῶν Ταύρων εἰς τὴν Ἀττικὴν κομίσῃ· ἀλλ' οἱ δύο νεανῖαι συλληφθέντες ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων προσάγονται τῇ ἱερείᾳ τῆς θεᾶς, πρὸς θυσίαν κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον καθ' ὃν ἐθύοντο πρὸς τὴν θεᾶν πάντες οἱ ἐκεῖσε καταπλέοντες ξένοι· ἱέρεια δὲ τῆς Ἀρτέμιδος ἐτύγχανεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ὁρέστου Ἰφιγένεια· ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ ἀναγνωρίζονται καὶ διὰ τεχνάσματος τῆς Ἰφιγενείας ἀποδιδράσκουσι πάντες ἐκεῖθεν καὶ κομίζοντες τὸ τῆς θεᾶς ξόανον ἐκφεύγουσι τῇ προστασίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς.

Τῆς τραγωδίας ταύτης καὶ ἡ πλοκὴ γίνεται ἔντεχνος καὶ ἡ ἀναγνώρισις κατὰ φύσιν· οἱ χαρακτῆρες τῶν προσώπων εἶναι εὐγενεῖς, τῆς δὲ ἡρωϊδος τὸ ἦθος οὕτω σεμνὸν καὶ ἀγνόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ βάρβαροι σέβονται αὐτὴν· λίαν ἀξιεπαίνως ὁ ποιητὴς προεφύλαξε τὴν ἱέρειαν ἐκ τοῦ μιάσματος τῆς ἀνθρωποθυσίας· διότι αὐτὴ μόνον ἔφρανε τὰ θύματα, ἄλλοι δὲ ἔσφαζον αὐτά· ἐπὶ πᾶσι λίαν συγκινητικὸν εἶναι καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἐν ᾧ οἱ δύο εὐγενεῖς φίλοι ἀμιλλῶνται

ποιος ὑπὲρ τοῦ ἄλλου νὰ θυσιασθῇ. Τὴν τραγωδίαν ταύτην ἀπεμύθη καὶ ὁ Göthe.

13. Ἑλένη (412). Ὁ Πάρις εἰς τὴν Τροίαν ἀντι τῆς ἀληθινῆς Ἑλένης ἀπήγαγε τὸ εἶδωλον αὐτῆς· τοῦτο δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἔλαβε καὶ ὁ Μενέλαος. Ἀλλὰ πλανηθεὶς οὗτος εἰς Αἴγυπτον ἀνευρίσκει ἐκεῖ τὴν ἀληθινὴν Ἑλένην, ἣν ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας Θεοκλύμενος διὰ τῆς βίας ἐζητεῖ εἰς γάμον νὰ λάβῃ· ἀλλ' ἡ ἥρωϊς διέφυγεν ἐκ τῶν χειρῶν ἐκείνου διὰ δόλων, οὓς αὐτὴ μὲν ἐπλεξεν, ἐξέτελεσε δὲ Μενέλαος. Ἡ Ἑλένη ἀπεικονίσθη πρότυπον συζυγικῆς πίστεως καὶ σεμνότητος, ἀγνός δὲ καὶ φιλόανθρωπος ὁ χαρακτήρ τῆς προφήτιδος Θεονόης, ἀδελφῆς τοῦ ἐκεῖ βασιλέως.

14. Αἱ Φοίνισσαι (408) τὸ ὄνομα λαβοῦσαι ἐκ τοῦ χοροῦ ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν καὶ οἱ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας τοῦ Αἰσχύλου, ἀλλ' ἔκτασιν μεγάλην (1776 στίχ.) καὶ ποικιλίαν πολλήν· διὸ καὶ ἡ ἐνότης τῆς τραγωδίας γίνεται χαλαρά· τὸ δράμα τοῦτο ἔχει πολὺ τὸ τραγικὸν ὡς ἡ νεωτέρα δραματουργία· διότι πρῶτον μὲν ἀποσφάζει ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὁ τοῦ Κρέοντος υἱός, Μενουκίεος· εἶτα φονεύονται οἱ τῶν πολιορκητῶν στρατηγοί, μεθ' ὃ οἱ δύο ἀδελφοὶ μονομαχοῦντες ἀλληλοκτονοῦσι καὶ ἐπ' αὐτοῖς αὐτοκτονεῖ ἡ μήτηρ. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ Ἀντιγόνη, ἀπειθοῦσα εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Κρέοντος κηρύξαντος νὰ μὴ ταφῇ ὁ τοῦ Πολυνεϊκοῦ νεκρὸς κηδεύει τὸν ἀδελφὸν καὶ εἶτα ἀπέρχεται εἰς τὴν ξένην χειραγωγούσα τὸν τυφλὸν αὐτῆς πατέρα εἰς ἐξορίαν καταδικασθέντα.

15. Ὁρέστης (408)· οὗτος καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἐπὶ τῇ μητροκτονίᾳ, ἐγκατελείφθη ἀβοήθητος ὑπὸ τοῦ θεοῦ Μενελάου, ἐξ οὗ ἤλπιζεν ἐπικουρίαν· ἐξαγριωθεὶς δὲ ἕνεκα τούτου καὶ ἐκδίκησιν διψῶν ἀπειλεῖ νὰ θανατώσῃ τὴν Ἐρμιόνην, τὴν κόρην ἐκείνου· ἀλλὰ διαταγῇ τοῦ Ἀπόλλωνος λαμβάνει ταύτην εἰς γάμον· τὸ τέλος εἶναι κωμικὸν κατὰ τὴν κρίσιν τῶν παλαιῶν· ὁ δὲ ἀσταθῆς τοῦ Μενελάου χαρακτήρ ὑπεμφαίνει τὸ παλίμβουλον τῶν Σπαρτιατῶν.

16. Τῆς δὲ ἐν *Ἀδλίδι Ἰφιγενείας* (405) ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν τῇ ὁμωνύμῳ πόλει, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων στέλλει καὶ καλεῖ τὴν κόρην λόγῳ μὲν ἵνα νυμφεύσῃ μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως, ἔργῳ δὲ ἵνα θυσιάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ἣτις ὠργισμένη κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκώλυε τὸν ἀπόπλουον τοῦ στόλου. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ Κλυταιμῆστρα καὶ ἡ Ἰφιγένεια φθάνουσι φαιδραί, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως βλέπουσι τὸν βασιλέα σκυθρωπόν. Ὅτε δὲ τὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῦ θεράποντος ἔμαθον, ἡ μὲν Κλυταιμῆστρα ἱκετεύει τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα σώσῃ τὴν φημισθεῖσαν ὑπὲρ αὐτοῦ νύμφην, ἡ δὲ κόρη τὸν πατέρα ἵνα μὴ θυσιάσῃ αὐτὴν. Καὶ προθυμεῖται μὲν ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ κωλύσῃ τὴν θυσίαν καὶ ὁ ἀτυχῆς πατὴρ ἐνδοιάζει νὰ θυσιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ κόρην, ἀλλ' ὁ στρατὸς ἐξαγριούται καὶ ἀπαιτεῖ τὴν θυσίαν, δι' ἧς μόνως ἐξίλωσεν ἡ Ἄρτεμις ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν πλοῦν. Ἐν ᾧ δὲ τὰ πράγματα περιπλέκονται καὶ τὴν ἀγωνίαν τοῦ θεατοῦ ἐπιτείνουσιν, ἡ μεγαλόψυχος καὶ

εὐγενῆς παρθένος ἐπιφέρει τὴν ποθουμένην λύσιν· διότι παρέχει ἑαυτὴν ἰκουσίως πρὸς θυσίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος¹.

17. *Αἱ Βάκχαι* (405), ἐν αἷς περιγράφεται ἡ ἐνθουσιώδης καὶ ὀργαστικὴ λατρεία τοῦ Βάκχου, ἐδιδάχθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ. Ἐν αὐταῖς ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν Πενθεὺς θέλει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λατρείας τοῦ Βάκχου, ἀλλὰ κατασπαράττουσιν αὐτὸν αἱ τοῦ θεοῦ ἀκόλουθοι, αἱ *Βάκχαι*, μαινόμεναι, ὧν προεξάρχει ἡ Ἀγαυή, ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως οὔσα, καὶ αὐτὴ ἐν μανίᾳ· ἡ τραγωδία ἐδιδάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τραγικοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του, Εὐριπίδου τοῦ νεωτέρου, ὡς καὶ ἡ Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι.

18. *Κύκλωψ*, σατυρικὸν δράμα τοῦ ποιητοῦ, ἔχον τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας (ῥαψοδ. ι), ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς ἐτύφλωσε τὸν Κύκλωπα. Τὸν χορὸν τοῦ δράματος ἀποτελοῦσιν οἱ *Σάτυροι* καὶ ὁ κορυφαῖος αὐτῶν Σειληνός, οἵτινες παρίστανται δούλοι τοῦ Κύκλωπος· τοῦτον δὲ τυφλώσας ὁ Ὀδυσσεὺς σώζει τοὺς ἐταίρους καὶ τοὺς σάτυρους.

19. *Ῥῆσος*, οὔτινος ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῆς Ἰλιάδος (ῥαψοδ. Κ). Ὁ Δόλων ἐξελεθῶν, ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, φονεύεται ὑπὸ τοῦ Διομήδους καὶ τοῦ Ὀδυσσεύς, ὡς καὶ Ῥήκος ὁ βασιλεὺς τῶν Θρακῶν ἐλεθῶν εἰς ἐπικουρίαν τῶν Τρώων. Τὸ δράμα τοῦτο, ὅπερ εἶναι λίαν ἐπαγωγόν, καὶ ἔχει τὰ ἀρμονικώτατα χορικά τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας, θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότατον τοῦ τραγικοῦ καὶ νεανικὸν ἔργον αὐτοῦ.

Ἐτεροι τραγικοὶ ποιηταὶ τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος ἐγένοντο πολλοί, ἀλλ' ἐκ τῶν δραμάτων αὐτῶν μόνον ἀποσπάσματα σώζονται. Πλὴν τῶν συγγενῶν τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν μνημονεύονται Ἴων ὁ Χίος, Ἀχαιὸς ὁ Ἐρετριεὺς καὶ Ἀγάθων, ὁ Ἀθηναῖος· τῶν τραγωδιῶν δὲ τούτου τὰ ἔξσματα κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἦσαν *ἐμβόλιμα*, οὐδεμίαν δηλ. σχέσιν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος ἔχοντα.

β' Σατυρικὸν δράμα

Ὡς εἶδομεν, καθ' ὅσον ἀνεπτύσσεται ἡ τραγωδία, ἡλαττοῦντο βαθμηδὸν οἱ μῦθοι τοῦ Διονύσου καὶ τὰ πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον ἔξσματα, ὁ δὲ χορὸς, ὅστις τὸ πρῶτον ἀπετελεῖτο ἐκ σα-

- (1) . . . δίδωμι σῶμα τοῖμ ἐν Ἑλλάδι,
 θύετ', ἐκπορθεῖτε Τροίαν· ταῦτα γὰρ μνημεῖά μου·
 διὰ μακροῦ καὶ παῖδες οὗτοι καὶ γάμος καὶ δόξ' ἐμῆ·
 βαρβάρων δ' Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
 μήτε, Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.

Τὴν τραγωδίαν μετέφρασεν ὁ Schiller (1789), ἐμμήθη ὁ Ρακίνας (1874) καὶ ὁ ἡμέτερος Jean Moreas (1903).

¹ W. K. Pöschke, Ἐπίτ. Ἑλλην. Γραμματολογία. Ἔκδ. Ζ'.

τύρων (ἀγροίκων προσώπων περιβεβλημένων δέρματα ζώων), κατόπιν ἀπετελέσθη ἐξ ἄλλων προσώπων σεμνῶν, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντων πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ῥῆσις «*οὐδὲν πρὸς Διόνυσον*», ἀπροσδιόνυσος. Ἄλλ' οἱ ποιηταὶ τότε ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου προσέθηκαν εἰς τὴν τριλογία τῶν τραγωδιῶν τέταρτον δράμα, τὸ *σατυρικόν*, ἐν ᾧ ἐξυμνεῖτο ὁ θεὸς ὑπὸ χοροῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ *σατύρων* ἀποτελουμένου· ὁ ἐκ τῶν ἀκολάστον, ὕβριστῶν καὶ θρασυδεΐλων σατύρων χορὸς διὰ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἥρωας τῶν τραγωδιῶν προεκάλει θυμηδίαν, ἣν ἐπέτεινεν ἔτι μᾶλλον ἡ ὄρχησις αὐτῶν *σίκινις* καλουμένη· αὕτη μετὰ τάχους καὶ κρότου τῶν ποδῶν γινομένη ἦτο παρωδία τοῦ σεμνοῦ χοροῦ τῆς τραγωδίας, ἥς ἡ ὄρχησις ἐλέγετο *εὐμέλεια*. Ἐνίοτε δὲ τὸ σατυρικόν δράμα ἀντὶ τῶν σατύρων ἐλάμβανε τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις πολυφάγος καὶ πολυπότης ὢν, ἔτι δὲ ἀμούσως ᾄδων, ἐκίνει τὴν θυμηδίαν τῶν θεατῶν.

Τῶν τραγικῶν τὰ ἀποσπάσματα (Fragmenta) ἐξέδωκεν ὁ Αὐγουστος Nauck 1856 καὶ 1859.

γ' Κωμωδία

Ἡ *κωμωδία* εἶναι μίμησις πράξεων οὐχὶ σπουδαίων, ὧν δηλ. τὸ ἀμάρτημα ἀνώδυνον ὄν καὶ οὐχὶ φθαρτικὸν κινεῖ τὸν γέλωτα. ἀλλ' ὡς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὁ φόβος καὶ ὁ ἔλεος, εἶναι οὐχὶ ὁ σκοπός, ἀλλὰ τὸ μέσον, οὕτω καὶ ἐν τῇ κωμωδίᾳ, τὸ γελοῖον εἶναι τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ ποιητὴς λεληθότως πως καὶ ἠδέως ἄγει τὸν θεατὴν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ βελτίωσιν· διότι θεώμενος ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ γελοῖον φεύγει αὐτό. Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμωδία ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἤτοι νὰ δημιουργήσωσιν εὐγενῆ καὶ ἰδανικὸν βίον, κολάζουσαι τὰ ἀμαρτήματα, ἡ μὲν αὐστηρότερον, ἡ δὲ κωμωδία ἠπιώτερον, ἤτοι γελοιοποιοῦσα αὐτὰ¹.

1. Ἡ κωμωδία εἶναι ὡσπερ κάτοπτρον δεικνύον τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς μορίας τῶν ἀνθρώπων ὡσπερ τὸ κάτοπτρον τὰς κηλίδας τοῦ προσώπου· τοῦτο δὲν ἔχει μὲν τὴν δύναμιν τοῦ ἐξαλείφειν αὐτάς, ἀλλὰ προκαλεῖ ἐπιθυμίαν τινὰ τοῦ ἐξαλείφειν αὐτάς· ἡ κωμωδία πολεμοῦσα τὰς κακίας τὰς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐπικρατούσας καὶ ἐξοικειωθεῖσας ἡμῖν διασκαλεῖ πως τὸ ἔδαφος αὐτῶν· καὶ δὲν ἐξαλείφει μὲν τελείως αὐτάς, ἀλλ' ἐξασθενεῖ τὴν δύναμιν αὐτῶν· δὲν εἶναι μὲν τοῦτο μέγα, ἀλλὰ πάντως εἶναι τι, ὡς τὸ τῶν Ῥωμαίων γνομικόν *castigat ridendo mores*.

Ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν, ὡς καὶ ἡ τραγωδία ἐκ τοῦ αὐτοῦ κομποῦ, ἦτοι ἐκ τῶν Διονυσιακῶν ἑορτῶν· τούτων δὲ τὰ κατ' ἀγροὺς Διονύσια ἑορταζόμενα μετὰ τὸν τρυγητὸν ἐτελοῦντο ἐν πολλῇ εὐθυμίᾳ· κύριον δὲ μέρος τῆς ἰλαρᾶς ταύτης ἑορτῆς ἦτο ὁ *κῶμος*, πομπή τις ἀγομένη κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑπὸ μεθύοντων ὁμίλων ἐν θορούβῳ καὶ ἀταξίᾳ περὶ τὴν φθῆν καὶ τὴν ὄρχησιν· ὥστε κωμωδία εἶναι ἢ κατὰ *κῶμον φθῆν*. Ὁ θίασος δὲ τῶν συγκομαστῶν ἔχων προσωπεῖα καὶ ἐνδύματα ἀλλόκοτα ἦδε τὴν εἰς τὸν Διόνυσον φθῆν, μετὰ δὲ τοῦτο οἱ χορευταὶ πρὸς τὸ περιστάμενον πλῆθος στρεφόμενοι ἔσκωπτον καὶ ἐλοιδώρουν ἀφθόνως ὄντινα ἤθελον· τὰ σκώμματα δὲ ταῦτα τὰ δημῶδη καὶ παίγνια ἀνέπτυξε μὲν εἰς ἔντεχνόν τι εἶδος ἐν Ἀθήναις ὁ Μεγαρεὺς Σουσαρίων (580 - 560), ἀλλ' ἢ πόλις κατέστησεν ἀγῶνας κωμικοὺς μόλις μετὰ ἑκατὸν ἔτη· ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὅμως τούτῳ ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν ἐν Σικελίᾳ.

Τῆς μὲν *Σικελιωτικῆς* κωμωδίας μέγας ποιητῆς ἐγένετο ὁ *Ἐπίχαρμος* (540 - 450 π. Χ.), ὃν ὁ Πλάτων διὰ τὰς σοφὰς καὶ ἠθικὰς γνώμας ἐθεώρει ὡς τὸν κορυφαῖον τῶν κωμικῶν· ἀλλ' ἐκ τῶν 52 κωμωδιῶν αὐτοῦ ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ πεποιημένων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα¹.

Ἡ *Ἀττικῆ* κωμωδία διαιρεῖται εἰς *ἀρχαίαν*, *μέσην* καὶ *νέαν*· ἡ δὲ ἀρχαία διεκωμῶδει οὐχὶ μόνον χαρακτῆρας γενικῶς, ἀλλ' ὅπερ καὶ συνηθέστερον, ὀρισμένα πρόσωπα· καὶ ὑπερέβαλλε μὲν τὸ μέτρον τῆς εὐπρεπειᾶς καὶ τῆς αἰδημοσύνης, ἀλλ' ἦτο μεγαλότεχνος, θαυμαστὴ καὶ δεινὴ τῶν ἀμαρτανόντων πολιτευτῶν μάστιξ. Ἐν τῇ κωμωδίᾳ διακρίνονται τὰ αὐτὰ περίπου μέρη, ὅποια καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ, ἦτοι ὁ *πρόλογος*, ἡ *πάροδος* (τοῦ χοροῦ), σκηναὶ *διαλογικαί*, μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καὶ ἀγών τις, λογομαχία ὀηλ. μεταξὺ δύο προσώπων, *στάσιμα* καὶ ἡ *ἐξοδος*. Ἐν ἐκ τῶν ῥημάτων τοῦ χοροῦ, ἰδιάζων τῆ· ἀρχαίας κωμωδίας, καλεῖται *παράβασις*, εὐρισκομένη ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ δράματος καὶ τὸν ἀρχαῖον *κῶμον* ὑπομνησκουσα· ἐν αὐτῇ ὁ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς θεατὰς ὠμίλει ἐλευθέρως περὶ τῶν ποιημάτων ἢ τῶν ἀντιπάλων

1. Τῶν πόνων ποιοῦσιν ἡμῖν πάντα τ' ἀγαθ' οἱ θεοί.
 Νοῦς ὄρη καὶ νοῦς ἀκούει, τᾶλλα κωφὰ καὶ τυφλά.
 Νᾶψε καὶ μέμνας' ἀπιστεῖν, ἄρουρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

αὐτοῦ ἢ καὶ περὶ πολιτικῶν πραγμάτων¹ ὁ κωμικὸς χορὸς συνέκειτο ἐκ μελῶν 24, ἡ δὲ ὄρχησις αὐτοῦ πολὺ τὸ ἄσμενον ἔχουσα ἔκαλεῖτο *κόρδαξ* καὶ ἀπετέλει ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σεμνὴν τῆς τραγωδίας *ἐμμέλειαν*² ἢ κωμῳδία ἐδιδάσκετο μάλιστα ἐν τοῖς Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Μ. Διονυσίοις, ποιηταὶ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ διηγωνίζοντο τρεῖς, τὸν δὲ Δ' αἰῶνα καὶ πέντε· ἀλλ' ἕκαστος ποιητῆς διηγωνίζετο μόνον δι' ἑνὸς δράματος. Γλῶσσα δὲ ἡ μὲν ἀρχαία κωμῳδία, ὡς καὶ ἡ τραγωδία, μετεχειρίσθη τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν³ καὶ ὁ μὲν Κρατῖνος ὁμοιάζων πρὸς τὸν Αἰσχύλον ἔχει τὴν γλῶσσαν ἀρχαιοπρεπῆ, ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ἐμμύθη τὴν εὐστομίαν καὶ χάριν τοῦ Εὐριπίδου· ἡ κωμικὴ γλῶσσα ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον, χάριν καὶ εὐκαμψίαν θαυμαστήν· ἐν αὐτῇ τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα διατηρεῖται πιστότερον ἢ ἐν ἄλλῳ εἶδει τῆς ποιήσεως ἢ τῆς πεζογραφίας· ἡ δὲ τῆς νέας κωμῳδίας εἰς τὸν πεζὸν καὶ φυσικὸν λόγον τοῦ καθ' ἡμέραν βίου κατῆλθεν, ἀλλὰ πάντοτε διετήρησεν *ἔμμετρον* τὸν λόγον.

Ποιηταὶ δὲ σπουδαῖοι τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας ἐγένοντο ὁ *Κρατῖνος* καὶ ὁ *Εὐπόλις*, ὧν ὁ μὲν εἶχε πολὺ τὸ τραχύ, ὁ δὲ πολὺ τὸ εὐχάρι· ἀλλ' ἐκ τῶν κωμῳδιῶν αὐτῶν νῦν ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα, ἐκείνου μὲν 450, τούτου δὲ 400.

² Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν κωμικὸς ἐγένετο ὁ *Ἀριστοφάνης* (450 - 385) ἔχων καὶ τοῦ Κρατῖνου τὸ πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας σφοδρὸν καὶ τὴν χάριν τοῦ Εὐπόλιδος ἐκ δὲ τῶν 40 κωμῳδιῶν αὐτοῦ διεσώθησαν ἔνδεκα διδαχθεῖσαι κατὰ τὴν ἐξῆς σειρᾶν :

α'. *Ἀχαρνῆς* (425) ἐκ τῶν καλυτέρων δραμάτων, δι' οὗ ὁ κωμικὸς ἐκ παντὸς τρόπου ἐπιζητεῖ τὴν εἰρήνην· πρὸς τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς κωμῳδίας τὸν ἀγρότην καὶ εἰρηνικώτατον Δικαιοπόλιν, ἀντιτίθεται ὁ τολμηρότατος πολεμιστὴς Λάμαχος, ὅστις τρωθεὶς ἐν τῇ μάχῃ καὶ οἰκτρῶς ἐπιστρέφων ἐξ αὐτῆς διεγείρει τὸν γέλωτα· ἡ κωμῳδία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν ἀποτελοῦσιν οἱ χωρικοὶ Ἀχαρνεῖς.

β'. *Ἰππῆς* (424), ἐν ἣ κωμῳδίᾳ σκώπεται δεινῶς τὸν Κλέωνα· ὁ δημαγωγὸς οὗτος παρίσταται ὡς δούλος τοῦ δήμου ὑπὸ τὸ ὄνομα Παφλαγῶν. Τὸ δράμα ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *ἰππέων*, ἧτις τάξις *λίαν* ἐχθρικῶς διέκειτο πρὸς τὸν δημαγωγόν.

γ'. *Νεφέλαι* (423). Ἡ κωμῳδία ἐποιήθη κατὰ τῶν σοφιστῶν καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Σωκράτους ὡς διαφθείροντος δῆθεν τοὺς νέους διὰ τῆς κακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας· ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τῶν

1. Ἡ παράβασις λείπει ἐν τῇ Λυσιστρατῇ, τῆς Ἐκκλησιαζούσης καὶ τῆ Πλούτου.

νεφελῶν, ἃς ὁ φιλόσοφος κατὰ τὸν διασυρμὸν τοῦ κωμικοῦ ἐθεώρει διήθεν θεάς, καθαιρῶν τοὺς τῆς πόλεως θεούς.

δ'. *Σφήκες* (422). Διὰ τῆς κωμωδίας ταύτης σκόπτει τὰ ὄχλοκρατικά δικαστήρια τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς δικαστάς, οἵτινες δικάζοντες κατὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη αὐτῶν ἀπεικονίζονται ὡς σφήκες κέντρον ἔχοντες καὶ πλήττοντες. Ἡ κωμωδία ἐγένετο τὸ πρότυπον τοῦ Ῥακίνα ἐν τοῖς *Plaideurs* (=δικορράφοις).

ε'. *Εἰρήνη* (422), ἔχουσα τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὃν καὶ οἱ Ἀχαρνεῖς. Ἐν ταύτῃ διακωμωδῶν τὴν πολυπραγμοσύνην καὶ τὴν φιλοπόλεμον τῶν Ἑλλήνων τάσιν ὑποστηρίζει τὴν εἰρήνην, ἣν διεπραγματεύοντο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Βρασίδου καὶ ἦτις συνωμολογήθη μετ' ὀλίγον διὰ τοῦ Νικίου.

ς'. *Ὀρνίθες* (414). Ἐν ταύτῃ εἰκονίζει δύο πολίτας Ἀθηναίους, οἵτινες φεύγοντες τοὺς συκοφάντας καὶ δημαγωγούς τῆς πατρίδος αὐτῶν προσφεύγουσιν εἰς τοὺς *ὄρνιθας* (=τὰ πτηνὰ) καὶ παρῶνται νὰ κατασκευάσωσι μεταξὺ Γῆς καὶ Οὐρανοῦ φανταστικὴν πόλιν, τὴν *Νεφελοκοκκυγίαν*· ἀλλὰ κατὰ τὸ κωμικὸν οἱ ἐν Ἀθήναις φαῦλοι καὶ γόητες τόσον ἐπεπόλαζον, ὥστε καὶ τὴν ἐναέριον πόλιν θὰ κατέκλυζον, ἂν μὴ κακοὶ κακῶς ἐξ αὐτῆς ἀπεπέμποντο. Οὕτω δὲ ὁ ποιητὴς διακωμωδεῖ τοὺς συκοφάντας καὶ τοὺς δημοκόλακας ὡς καὶ τὰς θεωρίας περὶ νέων πολιτευμάτων ἢ κωμωδία αὕτη εἶναι θρίαμβος τῆς φαντασίας καὶ τῆς λυρικῆς μελωδίας.

ζ'. *Λυσιστράτη* (411). Ἐπιθροῖς σῦτη, ἧς τὸ ὄνομα εἶναι πλαστόν, θέλουσα νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς ἀλληλοκτονοῦντας Ἑλληνας προσεκάλεσε σύλλογον γυναικῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐκ Βοιωτίας· διότι κατὰ τὴν γνώμην αὐτῆς ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ἔκειτο ἐν τῇ ἱκανότητι τῶν γυναικῶν, ἀφ' οὗ οἱ ἄνδρες ἐξηλέγχθησαν ἀνίκανοι νὰ καταπαύσωσι τὸν ἐθνοκτόνον πόλεμον.

η'. *Αἱ δὲ Θεσμοφοριάζουσαι* (411) τὸ ὄνομα ἔλαβον ἐκ τῶν Θεσμοφορίων, ἑορτῆς τῆς Δήμητρος, ἣν μόναι αἱ γυναῖκες ἐώρταζον· βουλευόνται δ' αὐταὶ κατ' αὐτὴν τὸν ὄλεθρον τοῦ Εὐριπίδου, διότι οὗτος ὡς μισογύνης ἐσυκοφάντει τὸ γυναικεῖον φύλον· ἐν ταύτῃ διακωμωδεῖ τὴν τραγωδίαν τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὸν γυναικοπρεπεῖ τραγικὸν Ἀγάθωνα.

ἔα, τίν' ὄχθον τόνδ' ὄρω καὶ παρθένον

θεαῖς ὁμοίαν ναῦν ὅπως ὄρισμένην, στίχ. 1105

παρθῶν τὴν Ἀνδρομέδαν τοῦ Εὐριπίδου.

θ'. *Βάτραχοι* (405). Ἐν τῇ κωμωδίᾳ ταύτῃ ὁ Ἀριστοφάνης κρίνων τὴν κατάστασιν τῆς δραματικῆς τέχνης μετὰ τὸν θάνατον τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν, πλάττει ποιητικὸν διαγωνισμόν, καθ' ὃν ἐν τῷ Ἄδῃ ὑπὸ τὴν προεδρίαν διήθεν τοῦ Διονύσου διεκδικουσι τὰ πρωτεῖα τῆς τραγικῆς τέχνης ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης· ὁ κωμικὸς κρίνων τοὺς δύο τραγικούς· μετὰ πολλῆς λεπτότητος καὶ χάριτος προτιμᾷ μὲν τὸν Αἰσχύλον, ἀλλὰ πολεμῶν τοῦ Εὐριπίδου τὸ νεω-

ῥεριστικὸν πτεῦμα τρέφει τοσοῦτον πάθος κατὰ τοῦ τραγικοῦ, ὥστε καὶ τεθνεώτα διακωμῶδει αὐτόν, ὡς καὶ τὸν Σωκράτην.

ι'. *Ἐκκλησιάζουσαι* (392). Ἐν αὐταῖς διακωμῶδει τὰς περὶ χειραφετήσεως τῶν γυναικῶν καὶ τὰς περὶ κοινοκτημοσύνης ἰδέας, ἅς μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἡ πενία ἐνέπνεεν εἰς ἐξημμένας κεφαλὰς· πρὸς τοῦτο δὲ εἰσάγει τὰς γυναῖκας συνερχομένας εἰς *ἐκκλησίαν*, ἐν ἣ ψηφίζουσι τὴν *κοινοκτημοσύνην* καὶ ἐφεξῆς νὰ διευθύνωσιν αὐταὶ τὰ κοινὰ ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν, ὧν αἱ ἀνοησῖαι πολλὰ κακὰ προεκάλεσαν. Καὶ

ια'. *Πλοῦτος* (388). Ἐν τῇ κωμῶδιᾳ ταύτῃ γελοιοποιεῖ τὴν κακὴν διανομήν τοῦ *Πλοῦτου*, ὅστις τυφλὸς ὢν ἔρχεται εἰς τοὺς κακοῦς. Ἄλλ' ὁ Χρημύλος χρηστὸς πολίτης ὢν, συναντήσας τὸν τυφλὸν θεὸν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ θεραπεύσας, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ἐπλούτισε, τοὺς δὲ πονηροὺς εἰς ἔνδοιαν ἐνέβαλεν· ἐν αὐτῇ ὁ ποιητὴς ἀντὶ νὰ διασύρῃ πρόσωπα ὠρισμένα ἢ πολιτικούς διακωμῶδει γενικὰς μωρίας καὶ ἀτοπίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐν αὐτῇ προσέτι λείπει σχεδὸν ὁ χορὸς, καὶ μόνον ἀπήχημά τι αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ πρόσθετος σκηνή, ἐν ἣ κατασκώπτουσιν ἀλλήλους οἱ προστρέξαντες πτωχοὶ καὶ ὁ Καρίων· οὕτω δὲ ὁ *Πλοῦτος* ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς *ἀρχαίας* εἰς τὴν *μέσην κωμῶδιαν*.

Οὕτω δὲ ὁ Ἀριστοφάνης διεκωμῶδει οὐ μόνον πολιτικούς, ἀλλὰ καὶ ποιητὰς καὶ σοφιστὰς, οὓς ἐνόμιζε διαφθορεῖς τῶν νέων· τὸ ἰδανικὸν πρότυπον τοῦ ποιητοῦ ἦσαν οἱ Μαραθωνομάχοι, πρὸς οὓς ὠθεῖ τοὺς συγχρόνους δεικνύων καὶ τὸν τρόπον τῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων· ἐν ἐκάστῃ κωμῶδιᾳ θηρεῦει τὸ συμφέρον τῇ πόλει, πᾶσα δ' ὁμοῦ ἀποτελοῦσι σύστημα πρὸς βελτίωσιν καὶ διάσωσιν αὐτῆς· ὅθεν ὑποβάλλει εἰς ἔλεγχον τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀνατροφήν, δι' ἣν οἱ πολῖται ἐκ τῶν Μαραθωνομάχων παρεφθάρησαν εἰς σοφιστὰς· τὴν εὐμάρειαν δὲ καὶ χάριν τοῦ ποιητοῦ μαρτυρεῖ τὸ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ποιητὴν ἐπίγραμμα :

Αἱ χάριτες τέμενός τι λαβεῖν ὅπερ οὐχὶ πσεῖται
ζητοῦσαι ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνευσ. ¹

Ἡ *μέση κωμῶδια* (404—338) δὲν διεκωμῶδει πρόσωπα ὠρισμένα, ἀλλὰ τὰς μωρίας ἐπιτηδευμάτων καὶ κοινωνικῶν τάξεων· οὕτω οἱ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς ὁδοὺς διατρίβοντες ἰχθυοπῶλαι, μάγειροι, ἀγοραῖοι φιλόσοφοι, ἦσαν τὰ προσφιλή θέματα τῆς κωμῶδιᾳ ταύτης, ὡς καὶ ἠθικαὶ ἀλληγοραὶ καὶ μυθολο-

1. Ἡ εὐκαμψία, ἡ ἐλαστικότης τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου ἔχει γραφικωτάτας, χαριεστάτας, ἐντονωτάτας φράσεις μετὰ ποικιλιωτάτων τοῦ λόγου χρωματισμῶν, ἔχει ἄπειρον πλοῦτον λέξεων καὶ φράσεις παραστατικὰς εἰκόνων ἐναργῶν.

γίαι αἰνιγματώδεις ὑπονοῦσαι σύγχρονα γεγονότα. Ἐκ τῶν ἐξήκοντα ποιητῶν αὐτῆς περὶ τὰ 800 δράματα ποιησάντων ἐπιφανέστεροι ἐγένοντο ὁ Ἀντιφάνης καὶ ὁ Ἀλέξις ὧν ἑκάτερος ἐποίησε περὶ τὰς 244 κωμωδίας, ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ἀποσπάσματα νῦν ἔχομεν 300 τοῦ πρώτου καὶ 350 τοῦ δευτέρου. **Σπουδαῖον γνώρισμα τῆς μέσης**, ὡς καὶ τῆς νέας κωμωδίας εἶναι, ὅτι ὁ χορὸς ἐξέλιπεν ἤδη, μὴ ὑπαρχόντων πλέον πλουσίων χορηγῶν.

Τέλος ἡ νέα κωμωδία ἐξωσθεῖσα ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῆς ἀγορᾶς περιορίσθη ἐν τῷ οἴκῳ διακωμωδοῦσα τοὺς κρυφίους πολέμους, τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν μελῶν αὐτοῦ· κύριον μὲν θέμα τῆς κωμωδίας ταύτης εἶναι ὁ ἔρωσ, συνήθη δὲ πρόσωπα φιλάργυροι καὶ δύστροποι γέροντες, κακῶς ἀνατεθραμμένα τέκνα, ἀκκιζόμεναι ἑταῖραι καὶ ἀκόλαστοι νέοι, δοῦλοι πονηροί, δολοπλόκοι παρασίτοι, ἀλαζόνες, νεόπλουτοι, ἀγρόται σκαιοί, ἐκθετα βρέφη καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια· τὰ δράματα ταῦτα, διακωμωδοῦντα τὰς παρεκτροπὰς καθόλου τοῦ ἀνθρώπου, ἦσαν ἀρεστά· οὐ μόνον εἰς τοὺς σύγχρονους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ καθόλου ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ πᾶρά παντὶ λαῷ· διὸ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κωμικοὶ Πλαῦτος καὶ Τερέντιος τοὺς τῆς νέας κωμωδίας ποιητὰς ἐμιμήθησαν καὶ διὰ διὰ τῆς μιμήσεως τούτων λαμβάνομεν ἔννοιάν τινα τῆς κωμωδίας ταύτης, ἧς μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κωμικῶν ὁ χαρακτήρ τῆς ἑλληνικῆς κωμωδίας μεταχέυθη καὶ εἰς τὴν τῶν νεωτέρων χρόνων (Μολιέρος)· ἡ νέα κωμωδία διεκρίθη διὰ τὴν ἔντεχνον πλοκὴν τῆς ἐν τῷ δράματι πράξεως, διὰ τῆς ἐπιτυχοῦς ζωγραφίας τῶν προσώπων καὶ διὰ τῆς εὐφυοῦς εὐτραπείας· διὰ λεπτοῦ πνεύματος ἐν ὑπονοίαις ἢ ἀλληγορίας ἐζήτουν οἱ ποιηταὶ οὗτοι τὸ κομψὸν καὶ τὸ ἀστεῖον, ὅπερ ἐθεωρήθη ὡς ἡ κυρία ἀρετὴ τῆς κωμωδίας.

Σπουδαιότεροι ποιηταὶ αὐτῆς ἐγένοντο α' **Μένανδρος** ὁ Κηφισεὺς (342—292 π. Χ.), ἄστρον τῆς νέας κωμωδίας ἐπικληθεὶς, ὅστις οὐ μόνον ἐν τοῖς συγχρόνοις ἠδδοκίμει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐγένετο ὁ δημοφιλέστατος μετὰ τὸν Εὐριπίδην δραματικὸς ποιητής, ἔχων πολὺ τὸ γνωμολογικὸν ὡς ἐκεῖνος· ὡς πρὸς δὲ τὴν μίμησιν τοῦ ἠθους ὑπερέβαλλε πάντας τοὺς παλαιοὺς κωμικοὺς κατὰ τὸν Πλούταρχον. Ἄλλ' ἐκ τῶν 108 δραμάτων αὐτοῦ μέχρι μὲν τοῦ 1905 εἶχομεν μόνον εὐαρίθμα

ἀποσπάσματα, ἔκτοτε δὲ διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων κατέχουθεν ἀδρὰ καὶ σπουδαῖα τμήματα διαφόρων κωμωδιῶν αὐτοῦ, αἷτινες ἐπιγράφονται *Ἡρώς* (στ. 61), *Ἐπιτρέποντες* (στ. 690), *Περικειρομένη* (447), *Σαμία* (340), *Κιθαριστής* (101), *Κόλαξ* (91), *Γεωργός* (88), ἔκδ. τούτων ὑπὸ Kōrte 1910 (Ἄπ. 1008) ¹.

Οἱ *Ἐπιτρέποντες* ἔχουσι ὑπόθεσιν τὴν ἐξῆς. Ὁ ποιμὴν Δᾶος εὐρῶν ἐντὸς δάσους ἔξω τῶν Ἀθηνῶν βρέφος ἐγκαταλελειμμένον, ὃπερ εἶχε καὶ κοσμήματά τινα, παραδίδει μὲν τὸ παιδίον εἰς τὸν ἀνθηραϊκὸν Συρίσκον αἰτήσαντα τοῦτο, ἀλλὰ κρατεῖ τὰ κοσμήματα· ὁ Συρίσκος ὁμῶς ἀπαιτεῖ καὶ ταῦτα καὶ ἀμφισβητήσεως γενομένης *ἐπιτρέπουσι* τὴν κρίσιν εἰς τὸν διερχόμενον πρεσβύτην Σμικρίνην, ἣν ἀποφασίση τίς ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ λάβῃ τὰ κοσμήματα· ἀλλ' ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ βρέφος ἦτο ἔκθετον ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Σμικρίνη Παμφίλης· ἐπειδὴ αἱ σκηναὶ αἱ σπουδαιότεραι ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ δράματος τούτου ἀπολέσθησαν, δύναται τις νὰ σχηματίσῃ τελείαν ἰδέαν περὶ τῆς τέχνης τοῦ Μενάνδρου· ἀλλὰ πάντως αἱ σκηναὶ αὗται ἦσαν πολὺ δραματικώτεραι ἢ ὁποίας ἡδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐκ τῶν μμηῶσεων τοῦ Τερεντίου, ἢ σπουδῆ τῶν χαρακτήρων εἶναι βαθυτέρα παρὰ τῷ Μενάνδρῳ ἢ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει, τὸ ὕψος λίαν φυσικὸν καὶ ἀπλοῦν καὶ ὁ διάλογος ἔντονος· ὁ μὲν Τερέντιος ἐμμύθη τοῦ Μενάνδρου τὸν *Εὐνοῦχον*, τὸν *Κόλακα*, τοὺς *Ἀδελφούς*, τὸν *Ἐαυτὸν τιμωρούμενον*, τὴν *Περιανθίαν*, τὴν *Ἀνδρίαν*· ὁ δὲ Πλάυτος τὸν *Καρχηδόνην* (Poenulus) καὶ τοὺς *Φιλαδέλφους* (Stichus) τέλος ὁ Ἄιλιος ἐμμύθη τὸν *Μισογύνην*, τὴν ἀρίστην αὐτοῦ κωμῶδιαν.

β' Ὁ *Φιλήμων* (361 - 262) τούτου αἱ δύο κωμῶδιαι ὁ *Ἐμπορος* καὶ ὁ *Θησαυρὸς* ἐσώθησαν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Πλάυτου Λατινικῇ μεταφράσει ἐπιγραφόμεναι Mercator καὶ Trinummus. (Ἄπ. 240).

Τῶν κωμικῶν τὰ ἀποσπάσματα ἐξεδόθησαν ὑπὸ Kock τόμ. 3 (1880 - 88).

Β' πεζὸς λόγος

α' Ἱστορία

Ὡς εἶδομεν ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ, οἱ πρῶτοι ἐμφα-

1. Κατὰ τὸν Πλούταρχον αἱ τοῦ Μενάνδρου κωμῶδιαι ἀφθόνων ἀλῶν καὶ ἱερῶν μετέχουσι, ἐξ ὧν καὶ Ἀφροδίτῃ γέγονεν· οἱ δὲ τοῦ Ἀριστοφάνους ἄλλες πικροὶ καὶ τραχεῖς ὄντες ἐλκωτικὴν δομύτητα καὶ δημοτικὴν ἔχουσιν· ὁ Μένανδρος ὡσπερ εὐανθῆς καὶ σκιερὸς λειμῶν καὶ πνευμάτων μεστὸς δέχεται τὴν διάνοιαν, ἀρεστὸς ἐν θεάτροις, ἐν διατριβαῖς, ἐν συμποσίοις, ἀνάγνωμα καὶ ἀγώνισμα κοινώτατον.

μισθέντες ιστορικοί ἦσαν οἱ **λογογράφοι** ἢ χρονογράφοι, πατὴρ δὲ τῆς ἑλληνικῆς ιστοριογραφίας εἶναι ὁ Ἡρόδοτος.

ΗΡΟΔΟΤΟΣ (489 410)

Ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη ἐν Ἀλικαρνασσῶ μετασχὼν δὲ τῆς στάσεως τῆς ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς πατρίδος αὐτοῦ, Λυγδάμιδος, ἔφυγεν εἰς Σάμον· τῷ δὲ 454 ἐπανελθὼν μετὰ τῶν συνωμοτῶν εἰς Ἀλικαρνασσὸν ἐξεδίωξε μὲν τὸν τύραννον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη, ἵνα καταλίπη τὴν πατρίδα· τῷ 445 εὗρίσκειτο ἐν Ἀθήναις, ἔνθα συνῆψε φιλίαν πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ τῷ 444 μετέσχε τῆς Πανελληνίου ἀποικίας τῶν Θουρίων ἥτοι τῆς πρώην Συβάρεως· τὴν δὲ πόλιν ταύτην, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν, ἠγάπησεν ὡς δευτέραν πατρίδα, ἐξ οὗ καὶ Θούριος ἐπονομάζεται.

Ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους γιγάντειος πάλη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ κατατρόπως τῶν Περσῶν ἐνεποίησαν εἰς τὸν Ἡρόδοτον μεγίστην ἐντύπωσιν· θέλων δὲ νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐπιγενεστέρων τὰ θαυμάσια ἔργα τῶν ὁμοειδῶν, λίαν εὐφυῶς δὲν περιορίζει τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ εἰς πέντε ἢ ἕξ μάχας, αἷτινες εἶναι τὸ τέλος τοῦ μεγάλου δράματος, ἀλλὰ παρασκευάζει μακρόθεν τὰ σκηνὰς καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ἐκατέρωθεν δρῶντα διὸ ἐξετάζει ἐνθεν μὲν τὴν ἀχανῆ Περσικὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ πάντων τῶν λαῶν τῶν σὺν τῷ χρόνῳ συγχωνευθέντων ἐν τῇ δεσποτείᾳ αὐτῆς, ἐνθεν δὲ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις· ἀλλὰ τοιαύτη τις ἱστορία, περιλαμβάνουσα πᾶσαν τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἱστορικὴν τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπιστήμην, ἀποβαίνει ἐποποιεῖα τις μετὰ πλείστων ἐπεισοδίων· ἵνα δὲ καταστῇ ἱκανὸς πρὸς συγγραφὴν τοιοῦτου ἔργου, πολλὰ δαπανῶν καὶ πάντα κίνδυνον περιφρονῶν, περιηγεῖται κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀποτάτας χώρας, ἃς ἔμελλε νὰ περιγράψῃ· ἐπισκέπτεται δὲ ταῦτα οὐχὶ ὡς ἔμπορος ἢ πρεσβευτής, ἀλλ' ἐξ ἀγνοῦ πόθου φιλομαθείας· οὕτω δὲ ὁ Ἡρόδοτος δὲν εἶναι μόνον πατὴρ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς γεωγραφίας καὶ ὁ πατριάρχης πάντων τῶν περιηγητῶν. Ὡς βάσιν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ ἔχει κατ' ἐξοχὴν τὴν αὐτοψίαν, τὴν ἔρευναν ἢ πληροφορίαν ἐκ τῶν ἄλλων οὐς ἠρώτα, καὶ τὴν κριτικὴν· πολλάκις δὲ διηγεῖται μὲν καὶ μυθώδη καὶ ἀπίθανα κατ' αὐτόν, ὡς ἤκουεν αὐτὰ παρὰ τῶν *εἰρηγυγμένων*, ἀλλὰ δηλοῖ «καὶ τὰ λεγόμενα ὑφ' ἐκάστου ἀκοῆ γράφω»

ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα πείθεσθαι γε μὴν οὐ παντάπασιν ὀφείλω» (VII, 152).

Ἡ ἱστορία αὐτοῦ μακροτάτη οὔσα περιέχει πάσας τὰς ἐν-
τός 240 ἐτῶν γενομένας ἐπιφανεῖς πράξεις τῶν Ἑλλήνων καὶ
τῶν βαρβάρων· διηρέθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων εἰς 9 βιβλία.
ὧν ἕκαστον ἐπιγράφεται ἐκ τοῦ ὀνόματος ἑκάστης τῶν Μουσῶν
ἤτοι Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ,
Πολύμνια, Οὐρανία καὶ Καλλιόπη· ἀρχεται δὲ ὁ ἱστορικός ἀπὸ
τῆς ἀδικίας τῶν βαρβάρων τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ
Μ. Ἀσίᾳ, οὓς ὑπεδούλωσε Κροῖσος ὁ τῶν Λυδῶν βασιλεὺς· ἀλλὰ
τοῦτου ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἔπαρσις τιμωρεῖται, διότι καταλύεται ἡ
ἀρχὴ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κύρου, βασιλέως τῶν Περσῶν· ἐφεξῆς δι-
ηγεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, τὴν εἰς αὐτὸ ὑπο-
ταγὴν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, καὶ τὴν ἐκστρατείαν
τοῦ Δαρείου εἰς Σκυθίαν (βιβλ. Α'—Δ').

Ἐντεῦθεν δὲ ἱστορεῖ τὴν σύγκρουσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ
τῶν Περσῶν ἤτοι τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ Ἴώνων,
τὰς τῶν βαρβάρων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας καὶ τὰς ἥττας
αὐτῶν καὶ ἡ διήγησις λήγει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων (ἐν ἔτει
478) ἄλωσιν τῆς Σηστοῦ (Ε'—Θ').

Οὕτως ἡ ἱστορία ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας
ἀδικίας τῶν βαρβάρων λήγει εἰς τὴν τιμωρίαν αὐτῶν, ἧτις ἀπο-
τελεῖ τὴν *κάθαρσιν*· δι' ὅλης δὲ τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας
διήκει μία γενικὴ ἔννοια, ἡ τῆς Νεμέσεως, ἧτις κολάζει πᾶσαν
ὑπερβασίαν καὶ ὕβριν διὸ καὶ ἡ τῶν βαρβάρων τιμωρία γίνεται
διὰ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας αὐτῶν, ὡς πιστεύει ὁ Ἡρό-
δοτος· διότι οἱ θεοὶ τὴν ἀδικίαν καὶ ἀλαζονείαν τῶν ἀνθρώπων κολ-
άζουσιν ὑπὸ *φθόγου* (φθονερὸν τὸ θεῖον)· ἡ *γέμεσις* δ' αὕτη τῶν
θεῶν δηλοῦται ἄλλοτε μὲν ἐν ταῖς τύχαις ἐνὸς μόνου προσώπου,
ἄλλοτε δὲ ἐν ταῖς τύχαις ὀλοκλήρου ἔθνους· ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν
τρόπον ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας δὲν ἐρμηνεύει τὰ γεγονότα ἐκ τῆς
φύσεως αὐτῶν τῶν πραγμάτων οὐδὲ τὴν ἥτταν τῶν βαρβάρων
ἀποδίδει εἰς τὸ σῶφρον καὶ φιλελεύθερον τοῦ μικροῦ μὲν, ἀλλ'·
ἀκμάζοντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους συγκρουσθέντος πρὸς ἐθελόδουλα
καὶ ἀκόλαστα βαρβαρικά ἔθνη· ὁ ἱστορικός παριστᾷ τὴν νίκην
τῶν Ἑλλήνων ὡς ἔργον τῆς θείας θελήσεως μᾶλλον ἢ τῆς δυ-
νάμεως αὐτῶν· ὑπὸ τῆς γνώμης δὲ ταύτης περὶ τοῦ θείου κα-
τεχόμενος φαίνεται ἀείποτε νηφάλιος καὶ εὐβλαβὴς πρὸς τοὺς

ἡττηθέντας ἐχθρούς τῆς πατρίδος, ὧν τὰς ἀρετὰς ἀνομολογεῖ.

Κατὰ ταῦτα ὑπερέχει μὲν ὁ Ἡρόδοτος τῶν προηγουμένων λογογράφων οὐ μόνον διότι γράφει μέγα τι ἱστορικὸν γεγονός· καὶ οὐχὶ γενεαλογίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπιμελεστέραν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἀπολείπεται δ' ὅμως τοῦ ἀληθῶς ἱστορικοῦ ἐν τῇ τῶν γεγονότων ἐρμηνείᾳ· καὶ φαίνεται ἐνιαχοῦ παιδικὴν ἀφέλειαν ἔχων καὶ εὐπιστίαν· τοῦτο δὲ μειοῖ μὲν πως τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ κῦρος, ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὸν ἐπαγωγότατον. Ὁ Ἡρόδοτος, ὃν ὁ Abut ἀπεκάλει. Bon homme, παρέδωκεν ἡμῖν τὴν ἀθάνατον ἱστορίαν τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης.

Ἡ Ἀφήγησιν ὁ ἱστορικὸς ἔχει ἀφελῆ καὶ ἡδεῖαν, διάλεκτον δὲ τὴν Ἴωνικὴν, ἣς ἄριστος κανὼν ἐγένετο· ἐν δὲ τῇ συντάξει μεταχειρίζεται τὴν *ειρομένην* λέξιν, δηλ. τὸν ἀπερίοδον καὶ ἀτεχνον λόγον, ὅστις συνίσταται ἐκ προτάσεων μικρῶν ἐν παρατάξει καὶ χαλαρῶς πρὸς ἀλλήλας συνειρομένων, ὃν μάλιστα μεταχειρίζονται οἱ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι καὶ τὰ παιδιά· ἡ *ειρομένη* λέξις ἢ ὁ *ἀπερίοδος* λόγος εἶναι ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὸν *ἐμπερίοδον* ἢ τὴν *κατεστραμμένην* λέξιν, ἣτις ἀναπτύσσεται μετὰ ταῦτα ἐν τῷ Ἀττικῷ λόγῳ.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ (470 - 397)

Ὁ Θουκυδίδης ἐγεννήθη ἐν Ἀλιμοῦντι, δήμῳ τῆς Ἀττικῆς (N. τοῦ Φαλήρου, παρὰ τὴν νῦν Γλυφάδα) ἐξ ἀριστοκρατικοῦ γένους· ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ὀλορος ἦτο συγγενὴς Μιλτιάδου τοῦ ἐν Μαραθῶνι ἥρωος καὶ ὁμωνύμου τινὸς βασιλέως τῆς Θράκης, ἐνθα εἶχε κτήματα καὶ μεταλλεῖα χρυσοῦ· διὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ πατρὸς ὁ Θουκυδίδης ἔτυχεν ἐπιμελεστέρας ἀγωγῆς καὶ παιδείας, δι' ἧς ἀνεπύχθη ὡς οἷόν τε ἡ δαιμονία αὐτοῦ διάνοια· διδασκάλους εἶχε μὲν τὸν φιλόσοφον Ἀναξαγόραν καὶ τὸν δῆτορα Ἀντιφῶντα, ἀλλὰ πλὴν τούτων μεγίστην ῥοπὴν ἔσχον ἐπὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ οἱ σοφισταὶ Γοργίας καὶ Πρόδικος καὶ ἄλλοι, οἵτινες συνέρρεον εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες τότε κέντρον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδεύσεις ἦσαν. Τὸ δὲ ὄγδοον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (424) οἱ Ἀθηναῖοι κατέστησαν αὐτὸν στρατηγὸν εἰς τὰ περὶ τὴν Θάσον, τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν μέρη ἅτε μεγάλην δύναμιν ἔχοντα πλησίον τῶν Θρακῶν· διότι

ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ ἐκέκτητο μεταλλεῖα χρυσοῦ· καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Ἀμφίπολιν κινδυνεύουσαν τότε ὑπὸ τοῦ Βρασίδου καὶ ἔσωσε μόνον τὸ ἐπίνειον αὐτῆς, τὴν Ἡϊόνα, κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ, φοβηθεὶς δὲ μὴ ἐμφανισθεὶς εἰς τὴν δίκην θανατωθῆ ὑπὸ τῶν μαινομένων κομμμάτων ὑπέβαλεν ἑαυτὸν ἐκουσίως εἰς ἐξορίαν εἰκόσιν ἐτῶν ἔνεκεν ἀποτυχίας, ἣς ἡ αἰτία ἦτο μᾶλλον ἢ ταχύτης τοῦ ἐχθροῦ παρὰ ἡ βλιγωρία καὶ ἡ βραδύτης αὐτοῦ· ἀλλὰ καίπερ οὕτω προφανῶς ἀδικηθεὶς οὐδὲν πάθος ἐκδηλοῖ οὐδ' ἀπολογεῖται ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ· ἡ μεγαλοπρεπὴς δ' ὅμως αὐτῆ σιωπὴ καταδεικνύει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ ἐξορία αὐτῆ λίαν ὠφέλησε τὰ γράμματα· διότι κατὰ τὴν φυγὴν εὔρε τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα περιέλθῃ τοὺς τόπους, οἵτινες ἐγένοντο τὸ θέατρον τοῦ πολέμου καὶ ἐν ἡσυχίᾳ μᾶλλον μελετήσῃ τὰ κατ' αὐτόν.

Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα τυράννων (403) κατελθὼν εἰς τὴν πατρίδα εἶδε μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τὰ ἠθικὰ ἐρείπια τὰ παρασκευασθέντα ὑπὸ διεφθαρμένων πολιτευτῶν· διὸ καὶ ταχέως κατέλιπε τὰς Ἀθήνας· ἀπέθανε δὲ ἐν τῇ Σκαπτῇ ὕλῃ, ἔνθα συνέγραψε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ θάνατος ἐγένετο αἰφνίδιος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἀποτόμως λῆγον ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ.

Ὁ Θουκυδίδης συνέγραψε τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον (431—404), τὸ τραγικώτατον πολεμικὸν δράμα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὸ χάριν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος διαδραματισθὲν ὑπὸ τῶν δύο ἀντιπάλων φύλων, τοῦ ἰωνικοῦ καὶ τοῦ δωρικοῦ, ἀλλὰ δὲν συνεπλήρωσεν αὐτόν· διότι τὸ ἔργον αὐτοῦ λήγει ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τοῦ πολέμου ἔτει (τῷ 411), συνεχίζει, δὲ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς· διηρέθη δὲ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων εἰς 8 βιβλία, ὧν τὸ α' χρησιμεύει ὡσεὶ εἰσαγωγῆ· διότι περιέχει α' (ἐν τῷ προομίῳ κεφ. α'—κδ') σύγκρισιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πρὸς πάντας τοὺς προηγουμένους, ἵνα καταδειχθῆ ὅτι οὗτος εἶναι ἀξιολογώτερος τοῦ τε Τρωϊκοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ, ὅστις διὰ δύο ναυμαχιῶν καὶ πεζομαχιῶν ταχέϊαν τὴν κρίσιν ἔσχεν· β' τὰ τοῦ πολέμου αἰτία τὰ τε φανερὰ καὶ τὰ ἀφανῆ, ἐν οἷς παρενείρει καὶ βραχεῖαν ἐξέτασιν τῶν μεταξὺ τοῦ Περσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ συμβάντων, ἵνα καταδειχθῆ πῶς ἠδυσήθη ἡ τῶν Ἀθηναίων δύναμις καὶ οὕτω φανερὰ καταστῶσι τὰ ἀφανῆ

τοῦ πολέμου αἷτια (ὁ φθόνος). Ἐκ τῆς β' βιβλίου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ ε' περιέχεται τὸ πρῶτον δεκαετὲς τοῦ πολέμου τμήμα, ὅπερ καλεῖται Ἄρχιδάμειος πόλεμος (431 - 421). Ἐν τῷ ὑπολοίπῳ τοῦ ε' βιβλίου περιέχονται αἱ κατὰ τὴν ὑπόθετον ἐκείνην ἀνακωχὴν μέχρι τοῦ 415 διαφοραὶ ἑκατέρων καὶ ἡ τῶν συνθηκῶν σύγχυσις· τὸ ε' καὶ ζ' περιέχουσι τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν (415 - 412) καὶ τὴν ἐκεῖ παρωλεθρίαν αὐτῶν· τέλος τὸ η' ἐξιστορεῖ μέρος τοῦ Δεκελεικοῦ πολέμου, ὅστις διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ 412 - 404. Ἐν δὲ τῇ ἐξιστορήσει τοῦ πολέμου παρενδύει ὁ συγγραφεὺς ὡς ἐπεισόδια τὰ τῆς προδοσίας τοῦ Πausανίου (Α' 128—135), τὰς τελευταίας περιπετειάς τοῦ Θεμιστοκλέους (Α' 135 - 139), τὸν φόνον τοῦ Ἰππάρχου (ε' 54 - 59), πρὸς δὲ καὶ τὸ κείμενον τῶν σπονδῶν καὶ τῆς συμμαχίας, ἣν συνωμολόγησαν Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Ἡλείων τῷ 11ῳ ἔτει τοῦ πολέμου (420), ὡς καὶ τὴν ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ συνθήκην τῶν Ἀργείων καὶ Λακεδαιμονίων (Ε' 77 καὶ 79), ἔτι δὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Νικίου, τοῦ Ξέρξου καὶ τοῦ Πausανίου¹.

Ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικὸς ἀνέγνωσε τοὺς προηγουμένους λογογράφους, ὧν τὰ ἔργα κακίξει ὡς συνταχθέντα πρὸς τέρψιν μᾶλλον τοῦ ἀναγνώστου ἢ χάριν τῆς ἀληθείας καὶ ἐλέγχει τὸν Ἑλλάνικον ὀνομαστὴ καὶ ἀνωμόως τὸν Ἡρόδοτον ἐνιαχοῦ· συνέγραψε δὲ ὅσα εἶδεν αὐτὸς καὶ ὅσα παρ' αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκῶν μαρτύρων ἀξιόπιστων ἤκουσεν· ἀλλ' ἐλίπονον ἦτο νὰ ἀνεύρη τὴν ἀλήθειαν «πυνθανόμενος», λέγει ὁ ἱστορικὸς· «διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐχὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἑκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης εἶχε»· διὰ τὰς συγκρουόμενάς καὶ ἀντιφασκούσας μαρτυρίας τῶν ἄλλων βασανίζει αὐτὸς, ἵνα ὡς ἔγγιστα τὴν ἀλήθειαν εὕρη· ἔνθα δὲ ἀδυνατεῖ νὰ εὕρη ταύτην, ἐκεῖ παρεμβάλλει ἑκατέρων τὰς μαρτυρίας, ἵνα μηδετέρους ἀδικήσῃ.

Ἄλλ' ἐν τῇ διηγήσει τῆς ἱστορίας αὐτοῦ πλὴν τοῦ η' βιβλίου παρεμβάλλει καὶ λόγους ἢ *δημηγορίας* πολιτικῶν, στρατηγῶν καὶ πρέσβεων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πέμπτον τῆς ὅλης συγγρα-

1. Ἡ τοῦ Ἡροδότου ὡς καὶ τοῦ Θουκυδίδου ἱστορία ὁμοιάζει πρὸς δρᾶμα, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἔχει κάλλος ἰλαρόν, αὕτη δὲ μᾶλλον φοβερόν. Διονύσ. Ἐλικαρν. Ἐπιστολ. πρὸς Γναῖον ΙΙΙ.

φῆς ἰ' τοὺς λόγους δὲ τούτους ἔγραψεν οὐχὶ ἀκριβῶς ὡς ἐλέχθησαν ὑφ' ἑκάστου, ἀλλὰ τὴν γενικὴν ἰδέαν τῶν ἀληθῶς λεχθέντων διατυπῶν ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὁ ἀριστοτέχνης ἱστορικός φαίνεται ἀριστος ἠθῶν μιμητής· διότι ἀπεικονίζει, ὡς ἀριστος ζωγράφος, ἐναργῶς τὸ ἦθος ἑκάστου τῶν ἀγορευσάντων, ὡς τὴν σύνεσιν τοῦ Ἀρχιδάμου, τὸ προπετές τοῦ Ἀλκιβιάδου, τὸ ἱταμόν τοῦ βοιωτάρχου Παγώνδου, τὸ μεγαλόψυχον τοῦ Βρασίδου, τὸ χρηστόν τοῦ Νικίου καὶ τὸ μεγαλόνονον τοῦ Περικλέους.

Τὰ αἷτια τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντων καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἀποδίδει οὐχὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἢ τὴν πρόνοιαν τούτων, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ εἰς τὰ φυσικὰ αἷτια καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἥτις τὰ τῶν ἀνθρώπων θυμίζει· ταύτης αἱ ἐπιθυμίαι καὶ τὰ πάθη ἄρχουσι καὶ κατ' αὐτὴν ἐπέρχονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα· «καὶ ἐπέπεσε, λέγει, πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ τὴν στάσιν ταῖς πόλεσι γιγνόμενα καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἦ»· τὴν ἱστορίαν δὲν πληροὶ εὐσεβῶν μυθῶν, τοὺς σεισμοὺς καὶ τὰς ἐκλείψεις τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου δὲν νομίζει φοβερὰ σημεῖα ὀργιζομένου θεοῦ, ἀλλὰ φυσικὰ φαινόμενα δυνάμενα νὰ ἐρμηνευθῶσι· διὸ καὶ ἐπιλέγει, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς μὲν τὴν ἀκρόασιν ἴσως διὰ τὸ μὴ μυθῶδες ἀτερόστερον φανεῖται, ἀλλὰ εἰς τοὺς βουλομένους νὰ μάθωσι τὰ γεγενημένα καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ διδαχθῶσι περὶ τῶν μελλόντων «κτῆμα ἔσαι ἔσται».

Καὶ οὐ μόνον ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τοῦ Θουκυδίδου ὑποδειγματικὴ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλαλήθεια αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ἡ ἀπροσωποληψία θαναμαστή· περὶ τῶν διαμαχομένων προσώπων ἀδιαφορεῖ παντάπασιν, εἰς εἶναι φίλοι ἢ πολέμιοι, Ἀθηναῖοι ἢ Πελοποννήσιοι, περὶ τούτου δὲ μόνον φροντίζει, πῶς τὴν ἀλήθειαν νὰ ἀνεύρη. Ἐν τῷ ἐμφυλίῳ ἐκείνῳ, σπαραγμῷ, καθ' ὃν ἄγρια ἐξεγείροντο τὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πάθη, ὁ ἱστορικός αἴρεται ὑπεράνω τῶν παθῶν, πανταχοῦ διετηρῶν τὸ πνεῦμα γαλήνιον καὶ τὸν τόνον ἥσυχον καὶ λελογισμένον· διὰ τὸ ἀριστοτεχνικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα ὁμοιάζει κατὰ τὸ ἥρεμον καὶ σεμνὸν μεγαλεῖον πρὸς τὰ γλυπτά τοῦ Φειδίου ἔργα· ὁ δὲ κατὰ βάθος μελετῶν τὴν συγγραφὴν τοῦ μεγάλου

1. Διότι ἐκ τῶν 900 κεφαλαίων τοῦ ὅλου ἔργου οὗτοι καταλαμβάνουσι τὰ 180.

ἱστορικοῦ διδάσκεται περὶ πολλοῦ μὲν νὰ ποιῆται τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πατρίδα, περὶ πλείονος δὲ τὴν ἀλήθειαν· «ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἐστὶν ἴερεια τῆς ἀληθείας καὶ προφήτις καὶ ὁ ἱστορικὸς οὗτος μάλιστα τῇ ἀληθείᾳ θύει» κατὰ τὸν ἀρχαῖον τεχνοκρίτην.

Διάλεκτον ἔχει ὁ Θουκυδίδης τὴν *ἀρχαίαν ἀττικὴν*, μετὰ ποιητικῶν καὶ ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων (ἔξαπιναίως, ἀμφιδήριτος) καὶ συχνῶν περιφράσεων· μεταχειρίζεται δὲ συχνότατα τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν μετοχῶν ἀντὶ τῶν ἀφρημένων οὐσιαστικῶν (τὸ δεδιός, τὸ θαρσοῦν, τὸ σῶφρον), ἔχει καὶ ρητορικὰ σχήματα ἤτοι τὰ ἰσόκωλα, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα· ἀλλ' ἐνίοτε τὰς περιόδους μηκύνων γίνεται δυσπαρακολούθητος, δι' ὀλίγων δὲ πολλὰ δηλῶν καὶ τὰ νοήματα πυκνῶν καθίσταται ἐνιαχοῦ σκοτεινός (Α' 9, Β' 42. 62, 3—4, Α' 34). Τὸν Θουκυδίδην ἐθαύμασαν οἱ μεγάλοι τῆς Ρώμης συγγραφεῖς, ὡς καὶ ὁ Κικέρων καὶ ὁ Κυντιλιανός, ἐμμήθη δὲ ὁ Σαλούστιος καὶ ὁ Τίτος Λίβιος· καὶ νῦν δὲ σπουδαίους μετὰ πάθους περὶ αὐτὸν οἱ λόγιοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ ἄλλων χωρῶν καὶ διὰ σοφῶν σχολίων καὶ ἐρμηνειῶν εὐκολύνουσι τὴν κατανόησιν αὐτοῦ.

ΞΕΝΟΦΩΝ (434 - 355)

Ξενοφῶν ὁ υἱὸς τοῦ Γρύλλου Ἀθηναῖος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, οὗτινος ἡ διδασκαλία καλοῦς καὶ ἀγαθοῦς ἀνδρας παρεσκύαζε· διὸ καὶ λίαν ἐσέβετο τὸν διδάσκαλον καθ' ἅπαντα τὸν βίον· τῷ δὲ 401 προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φίλου Προξένου τοῦ Βοιωτοῦ, ἵνα συσταθῇ πρὸς Κύρον τὸν νεώτερον, σατραπὴν τῆς Μ. Ἀσίας, προθύμως μετέβη εἰς Σάρδεϊς· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ ὁ Κύρος μετὰ στρατοῦ ἑλληνικοῦ καὶ βαρβαρικοῦ ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας· διὸ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἠκολούθησεν αὐτὸν ὡς ἐθελοντὴς μετὰ δὲ τὸν ἐν Κουναξίαις θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὴν δολοφονίαν τῶν στρατηγῶν ὁ Ξενοφῶν τὸν στρατὸν ἀθυμήσαντα θαρρύνει διὰ τοῦ λόγου· ἔπειτα δὲ ἐκλεγείς στρατηγός μετὰ πέντε ἄλλων κατώρθωσεν ὑπερπηδήσας ἄπειρα κωλύματα καὶ μεγίστους κινδύνους νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στρατὸν τῶν μυρίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ βάθους τῆς Μ. Ἀσίας πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν, τὴν Τραπεζοῦντα, καὶ τέλος εἰς τὸ Βυζάντιον· μετὰ

ταῦτα δὲ ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Περσῶν, ἠκολούθησεν ἐκείνῳ ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ εἶτα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων· ἐπειδὴ δὲ ἐν Κορωνεῖα τῷ 394 π.Χ. ὡς ὀπαδὸς τοῦ Ἀγησίλαου ἐπολέμησε κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, κατεδικάσθη εἰς ἔξοριαν, ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ ἐν τῇ Ἀναβάσει (Ε', γ', 6-7)· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀμείβοντες τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἔδωκαν τὸ ἀξίωμα τοῦ προξένου καὶ ἐδώρησαν αὐτῷ κτῆμα ἐν Σκιλλοῦντι· ἐν τῷ τερπνῷ καὶ ἀλσώδει τούτῳ χωρίῳ, ὅπερ παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Ἀλφειοῦ ὄχθην ὄν εἰκόσι σταδίους ἀπὸ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἀπεῖχεν, διήγαγε βίον ἀγροτικὸν καὶ ὄλβιον ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη καὶ συνέγραψε τὰ πλείστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦτταν τῶν Λακεδαιμονίων (370) ἐκδιωχθεὶς ἐκείθεν ὑπὸ τῶν Ἡλείων κατέφυγεν εἰς Κόρινθον, ἐκεῖ δὲ διῆλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, οὐδ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα καίπερ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακληθεὶς.

Ὁ Ξενοφῶν ὡς ἱστορικὸς πολλὰ τῶν γεγονότων ἐρμηγεύει διὰ τῆς θείας νεμέσεως, ὡς Ἡρόδοτος ἀλλ' ἐν τῇ γλώσσει ἔχει μεγίστην σαφήνειαν, ἀφέλειαν καὶ χάριν ἀνεπιτήδευτον, δι' ἧς ἀρετὰς ἀττική μοῦσα καὶ ἀττικὴ μέλισσα ἐπωνομάσθη· τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι.

Α' Ἱστορικά· α' Κύρου Ἀνάβασις (βιβλ. ζ'), ἐν ἣ ἐκτενέστερον περιγράφεται ἡ κατάβασις καὶ ἡ σωτηρία τῶν μυρίων· τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον τῶν ἱστορικῶν τοῦ συγγραφέως ἐν ᾧ πάντα ἐξ αὐτοψίας περιγράφει· διὰ τούτου καταδεικνύεται τὸ σαθρὸν καὶ ἐτοιμόρροπον τοῦ ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους· τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον ἐχρησίμωσεν ὡς σπουδαῖον δίδαγμα εἰς τὸν Ἀγησίλαον, τὸν Φίλιππον καὶ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ὅστις κατέλυσε τὸ Περσικὸν κράτος· ἡ διήγησις αὐτοῦ οὕσα σαφὴς καὶ ἀφελὴς ἔχει καὶ λεπτομερείας τινὰς γραφικωτάτας. Τὸ ἔργον εἶναι οἰονεὶ στρατιωτικὸν ὑπόμνημα, ὅπερ δύναται τις νὰ παραβάλλῃ πρὸς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος· β' τὰ Ἑλληνικά (ζ'), αἵτινα συνεχίζοντα τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου (411) ἱστοροῦσιν ἐν συντόμῳ πάντα τὰ κυριώτερα γεγονότα τὰ μέχρι τῆς ἐν Μαντινεῖα μάχης (362 π.Χ.), ἔνθα ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐφονεύθη. Τὸ ἐγκώμιον δὲ τούτου πλέκει· VII 5, 8 «Εὐτυχῆ μὲν οὖν οὐκ ἂν ἔγωγε φήσαιμι τὴν στρατηγίαν αὐτῷ γενέσθαι· ὅσα μὲντοι προνοίας ἔργα καὶ

τόλμης ἐστίν, οὐδέν μοι δοκεῖ ἀνὴρ ἔλλιπειν» καὶ VII 5, 19 «Τὸ μὲν οὖν αὐτὸν τοιαῦτα διανοεῖσθαι οὐ πᾶν μοι δοκεῖ θαυμαστὸν εἶναι· φιλοτίμων γὰρ ἀνδρῶν τὰ τοιαῦτα διανοήματα· τὸ μέντοι τὸ σγράτευμα *παρασκευακῆναι ὡς πόνον τε μηδένα ἀποκάμνειν μήτε νυκτὸς μήτε ἡμέρας κινδύνου τε μηδεὸς ἀφίστασθαι*, σπάνιά τε τὰπιτήδεια ἔχοντας ὅμως πείθεσθαι ἐθέλειν, ταῦτά μοι δοκεῖ θαυμαστότερα εἶναι». Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον στερεῖται ἐντέχνου προοιμίου καὶ ἐπιλόγου, πολλῆ γοῦ δὲ καὶ οὐχὶ καλῶς ἐπεξεργασμένον φαίνεται, εἰκάζεται ὑπό τινων, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατέλιπεν αὐτὸ οὐχὶ τετορνευμένον εἰς ἔκδοσιν· γ' ὁ *Ἀγησίλαος*, ἐγκώμιον τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης, οὐ τὰς ἀρετὰς θαυμάζει καὶ ὃν παρέχει πρότυπον ἀγαθοῦ βασιλέως· δ' *Κύρου Παιδεία* (η'), ἣτις περιέχει οὐχὶ μόνον τὴν ἀγωγὴν, ἀλλὰ καὶ ἅπαντα τὸν βίον τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Περσικῆς μοναρχίας· ὁ Κύρος (590—530) εἰκονίζεται ὡς ἰδεώδης τύπος ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος βασιλέως, οὐτινος ἡ εὐτυχία ἦτο προῖον τῆς δρθῆς παιδείας· τὸ ἔργον κυρίως εἶναι οὐχὶ ἱστορικόν, ἀλλὰ μᾶλλον μυθιστορία τις φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ ἐπὶ ἱστορικῶν γεγονότων στηριζομένη.

Β' φιλοσοφικά· α' Ἀπομνημονεύματα (δ'), ἅτινα ἔγραψεν ἔξ ὅσων ἐν τῇ μνήμῃ περὶ τοῦ Σωκράτους εἶχεν ἢ καὶ παρ' ἄλλων ἤκουσε, συνέταξε δὲ τὸ ἔργον τοῦτο διαλογικῶς ὡς καὶ ἄλλα τινὰ καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ διδάσκαλος συνεζήτη· ἐν αὐτοῖς ἀπολογεῖται ὡς εὐσεβῆς μαθητῆς ὑπὲρ τοῦ ἀδίκως καὶ ἀνοσίως καταδικασθέντος διδασκάλου· β' *Ἀπολογία Σωκράτους*, γ' *Συμπόσιον φιλοσόφων*. δ' ὁ *οἰκονομικός*, συγγραφή διαλογικὴ ἐπαγωγὸς περὶ τῆς ἀρίστης διοικήσεως τῶν τοῦ οἴκου καὶ περὶ τῆς γεωργίας, ἣν μητέρα καὶ τροφὸν πασῶν τῶν τεχνῶν καλεῖ· «εὐ φερομένης τῆς γεωργίας ἔρρωνται καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι τέχναι». Τὸν ἐν Ἀθήναις οἰκογενειακὸν βίον παρέχει ἐξιδανικευμένον πῶς καὶ διὰ θελκτικῶν χρωμάτων ἀπεικονισμένον· δι' ὅλης τῆς συγγραφῆς διήκει καὶ πνεῦμα φιλανθρώπου μερίμνης περὶ τῶν κλήρων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἦτοι τῶν δούλων· τὸ ἔργον τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη ὡς ἐγκόλπιον πᾶς ἀγαθὸς οἰκοδεσπότης, ἀγαθὴ οἰκοδέσποινα καὶ πᾶς γεωπόνος¹.

1. Οἷα διαφορὰ τοῦ ἔργου τούτου πρὸς τὸ τῶν Ῥωμαίων Κάτωνος τοῦ πρεσβυτέρου *de agri colendi*. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ξενοφῶντος μετεφφράσθη ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν.

Γ. Κ. Γαρδίκια, Ἐπίτ. Ἑλλην. Γραμματεολογία. Ἔκδ. Ζ'

Καὶ Γ' Πολιτικά ἢ Πρακτικά. Εἶναι δὲ ταῦτα *Ἰέρων* ἢ τυραννικός, περὶ *Ἰππικῆς*, *Ἰππαρχικός*, *Κυνηγετικός*, *Πόροι* ἢ περὶ προσόδων. *Λακεδαιμονίων πολιτεία* καὶ *Ἀθηναίων πολιτεία*· ἀλλὰ τοῦτο θεωρεῖται νόθον¹.

Β' Φιλοσοφία

Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἶδομεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία² τὸ πρῶτον ἐξήτασε τὴν φύσιν, ἦτο δηλ. φυσικὴ ἢ φυσιολογία· πρῶτοι δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφιλοσόφησαν οἱ Ἴωνες (600 π. Χ.), οἵτινες διηρώτων ἑαυτούς, τίς ἐστὶν ὁ κόσμος· οὗτος ἐν φ' ζῶμεν. Τούτων ὁ μὲν *Θαλῆς* (640—546) ἐπρόεσβευεν ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου τὸ ὕδωρ, ἐδέχετο δηλ. ὅτι τὰ ποιήματα τῆς ὕλης εἶδη εἶναι τροποποιήσεις ἐνὸς ἀπλοῦ ἀδημιουργήτου καὶ ἀνωλέθρου στοιχείου, δηλ. τοῦ ὕδατος, ὁ δὲ *Ἀναξίμανδρος* τὸ ἄπειρον, δηλ. τὴν ὕλην, τὴν ἔχουσαν ἐν δυνάμει τὰ σπέρματα τῶν ὄντων καὶ τὴν αἰτίδιον κίνησιν καὶ ὁ *Ἀναξίμενης* τὸν ἀέρα.

Ὁ δὲ διὰ τὴν ἀσάφειαν τὴν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ σκοτεινὸς κληθεὶς *Ἡράκλειτος* ὁ Ἐφέσιος (500 π. Χ.) ἐδόξαζεν ὅτι «τὰ πάντα ῥεῖ», ἡ δὲ ῥοὴ τῶν ὄντων γίνεται οὐχὶ ἀτάκτως, ἀλλὰ κατὰ σταθεροὺς αἰωνίους νόμους, οὓς συμβολικῶς εἰμαρμένην ἐκάλει. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται δι' ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως· πῦρ δὲ λέγων ἐννοεῖ οὐχὶ τὸ αἰσθητόν, ἀλλ' αἰθεριωτέραν καὶ κρείττονα δύναμιν ἀείζων.

Οἱ δὲ Ἀβδηρῖται *Δεύκιππος* καὶ ὁ τούτου μαθητὴς *Δη-*

1. Ἱστορίας πρὸς τούτοις ἔγραψαν καὶ οἱ ἐξῆς· *Κτησίας* ὁ Κνίδιος (Περσικά καὶ Ἰνδικά, ὧν ἔχομεν ἐπιτομὰς ἐκ τοῦ Φωτίου). *Φίλοστος* ὁ Συρακούσιος (Σικελικά), *Θεόπομπος* ὁ Χίος, Ἑλληνικὴν ἱστορίαν (430—394) καὶ Φιλιππικά (ἦτο ἱστορίαν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου)· *Ἐφορος* ὁ Κυμαῖος (ἀπο τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν μέχρι τοῦ 340 π. Χ.) καὶ *Τίμαιος* ὁ Ταυρομενίτης (ἱστορίας ἢ βιβλίων, ἐν οἷς περὶ Σικελίας, Ἰταλίας καὶ περὶ Πύρρου)· ἀλλὰ τῶν ἱστορικῶν τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθησαν, ἅτινα συνέλεξεν ὁ Μύλλερτος *Fragmenta historicorum Graecorum*.

²Ἐκ τῶν παύρων πρό τινας ἐτῶν ἔσχομεν μέγα ἱστορικὸν ἀπόσπασμα ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Κράτιππον.

2. Φιλοσοφίας γένος οὐ μείζον ἀγαθὸν οὐτ' ἤλθεν οὐθ' ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν Πλάτ. Τίμ. 47 Β. Οὐδεμία δὲ γλῶσσα πεπολιτισμένου λαοῦ ἠδυνήθη ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἑλλην. γλ. *φιλοσοφία*.

μόκριτος (Ε' αἰὼν π.Χ.) δύνανται νὰ θεωρηθῶσι πρόδρομοι τοῦ νῦν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καλουμένου **ἄλισμοῦ**¹ ἀρχαί τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Δημόκριτον εἶναι τὰ **ἄτομα** καὶ τὸ κενόν, ἡ δὲ γένεσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ αἰεὶ μεταβαλλομένη σύνθεσις τῶν πρώτων **ἀναλλοιώτων τῆς ὕλης μορίων**¹ αἱ ἄτομοι οὐσίαι, ἄπειροι οὐσίαι κατὰ τὸ πλῆθος, δινούνται ἐν τῷ ἀπείρῳ καὶ συνιστάμεναι μὲν ποιούσι τὴν γένεσιν, διαλυόμεναι δὲ τὴν φθοράν.

Ἐν ἔτι βῆμια ἐπὶ τὰ πρόσω προέβη Ἄναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, ὅστις μετὰ τα Μηδικὰ ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας εἶχε πολλοὺς μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Περικλέα· ὁ Ἄναξαγόρας ἐθεώρει αἰτίαν τῆς κινήσεως οὐχὶ τὴν ὕλην ἀλλὰ τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον· ἔξω τῆς ὕλης ὄν, τὸν νοῦν, ὃς αὐτοκρατῆς καὶ ἀμεικτος ὢν, τὰ πάντα διεκόσμησε· διὸ καὶ Νοῦς ἐπεκλήθη.

Σπουδαιοτάτην θέσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ προσέτι κατέχει ὁ **Πυθαγόρας** ὁ Σάμιος, ὃς περὶ τὸ 530 π. Χ. ἀπόκησεν εἰς τὸν ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι Κρότωνα καὶ ἵδρυσεν ἐκεῖ τὸ φιλοσοφικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα· οὗτος πρῶτος ἐκ μετριοφροσύνης ὠνόμασεν ἑαυτὸν ἀντὶ σοφοῦ **φιλόσοφον** ἦτοι οὐχὶ κάτοχον τῆς σοφίας, ἀλλὰ μόνον φίλον, ἐραστὴν καὶ ἐρευνητὴν αὐτῆς. Ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἠσχολήθησαν περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὰ μαθηματικά· ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν τὸ μέτρον καὶ ἡ ἀρμονία· διότι τὰ ὄντα ἐν τῷ σύμπαντι ἀποτελοῦσι τάξιν τιὰ ἐναρμόνιον, οἷαν ἔχουσιν οἱ τόνοι τῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀριθμοὶ πρὸς ἀλλήλους· πρῶτος δὲ ὁ Πυθαγόρας συνιδὼν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν, ἣτις βασιλεύει ἐν τῷ σύμπαντι, ὠνόμασεν αὐτὸ **κόσμον**¹· εἶχε δὲ καὶ ὡς διδάσκαλος ἐνθουσιασμὸν καὶ αὐθεντίαν καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐμφαίνει ἡ πολυθρύλητος φράσις «αὐτὸς ἔφα» τοῦ φιλοσόφου τούτου ἢ μὲν φωνὴ ἦν ὡς θεοῦ, ἡ δὲ οἰκία μουσεῖον. Ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία πλὴν τῆς θεωρίας ἀπέβλεπε καὶ πρὸς τὸ πρακτικὸν τοῦ βίου μέρος, βελτιοῦσα τὰ ἦθη καὶ τὴν πολιτικὴν· οἱ θιασῶται τῆς σχολῆς ταύτης ἐνόμιζον ὅτι τὸ ἄδειν καὶ καθαρίζειν μελετώμενα μεταδίδουσιν εἰς τὴν ψυχὴν γαλήνην καὶ ἡρεμίαν, ἣν ὑπελάμβανον οἱ Πυθαγόρειοι ὡς τὸν τελειότατον τῆς παιδείας καρπὸν διὸ καὶ σπουδαίως ἔδρασαν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἐν ταῖς πό-

1. Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἶτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε.

λεσι τῆς Μ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας. Περί τῶν δογμάτων τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἔγραψαν οἱ μαθηταὶ Φιλόλαος καὶ Ἀρχύτας, ἀλλ' ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν φιλοσόφων τούτων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα τινα ἐκδοθέντα ὑπὸ Mullach (γ')¹.

Σοφισταί

Εἰς τὴν διανοητικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν καὶ οἱ καλούμενοι *Σοφισταί*, οἵτινες οὐ μόνον πολλῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν εὑρεταὶ ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ πεζοῦ λόγου τὰ μέγιστα συνήργησαν καὶ τὴν ὄρεξιν τῶν νέων πρὸς μάθησιν ἐκίνησαν· οἱ σοφισταὶ ἐξήσκησαν τόσῃν ὁσπὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς παιδείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅσην οὐδεμία ἄλλη τάξις ἀνθρώπων, ἔξαιρουμένων τῶν ἀρχαίων μεγάλων ποιητῶν τούτους δύναται τις νὰ παραβάλλῃ κάπως πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ ἐγκυκλοπαιδικούς τοῦ 18ου αἰῶνος. Παριδόντες οἱ σοφισταὶ τοὺς ἀκάροπους θεωρίας τῶν φιλοσόφων, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, περὶ ὧν αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ οὐδόλως συνεφώνουν, ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὸ γνωστικόν, οὕτω δὲ ἐδίδασκον ἐγκύκλια μαθήματα χρήσιμα εἰς τοὺς νέους καὶ ἐπεδίωκον νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ἐπιδειξιότερους ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτικῇ. Ἀλλὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἔκαμνον διὰ πομπικῶν ἐπιδείξεων, ὧν σκοπὸς ἦτο· μᾶλλον «τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια». Ἐν τοῖς σοφισταῖς διαπρέπουσι Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης, ὁ σπουδαιότατος πάντων, Γοργίας ὁ Λεοντῖνος, Πρόδικος ὁ Κεῖος καὶ Ἰππίας ὁ Ἡλεῖος.

Ὁ μὲν *Πρωταγόρας* (480—410) διατρίψας πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις ἐτιμήθη μεγάλως ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ἔγραψε περὶ ὀρθοπειρίας καὶ πρῶτος οὗτος καθώρισεν ἐν τῇ γραμματικῇ τὰ γέννη τῶν ὀνομάτων, τοὺς χρόνους τῶν ἡμερῶν καὶ τὰ εἶδη τῶν προτάσεων· ἀλλὰ γράψας περὶ θεῶν, ὅτι ἀγνοεῖ ἂν ὑπάρχωσιν ἐξωρίσθη ὡς ἄθεος· οὐχ ἦττον ὁμως παρεδέχετο ἰδέας ἠθικὰς καὶ ὠμίλει περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς· κατ' αὐτὸν οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι τὴν αἴσθησιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς αἰδοῦς, οἱ δὲ ὀλίγοι, οἱ τούτων στερούμενοι, ὡς θηρία πρέπει νὰ ἔξα-

1. Ψελλιζομένη ἔοικεν ἡ πρώτη φιλοσοφία περὶ πάντων κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην.

φρανίζονται. Ὁ δὲ **Γοργίας** (490—390), καλλιτέχνης τοῦ λόγου γενόμενος ἀνέπτυξε τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ κατέθελε ἐπὶ ῥητορικῶν σχημάτων, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ **Γοργεία** ὠνομάσθησαν, οἷον τὰ ἰσοκόλα, τὰ ὁμοιοτέλευτα, τὰ ἀντίθετα κλπ. Ὁ **Ἰππίας** (γεν. 460) ἦτο πολυμαθέστατος ἔχων γνώσεις μαθηματικὰς, φυσικὰς, ἱστορικὰς· οὗτος κατέβαλε τὰ θεμέλια τοῦ ἔθνικοῦ χρονολογικοῦ συστήματος δημοσιεύσας ἀναγραφὴν τῶν ὀλυμπιονικῶν. Τέλος ὁ **Πρόδικος** κατεγίνετο εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διάκρισιν τῶν συνωνύμων, τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ, τὸ περὶ τοῦ Ἡρακλέους, οὗ μέρος περιέχουσι τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος, δεικνύει αὐτὸν μέγαν ἠθικολόγον. Οἱ σοφισταὶ ἐπιφανέστες κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ἐκπροσωποῦσι τὸ τότε προοδευτικὸν καὶ νεωτεριστικὸν πνεῦμα, δι' οὗ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μετατροπὴ ἐπῆλθεν· οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετέπιπτον ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐστηρότητος τῶν ἡθῶν εἰς κατάχρησιν τῆς ἐλευθερίας εἰς ἣν μεγάλως ὤθει καὶ ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν· οὗτοι παραδεχόμενοι τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἀλήθειαν ἐκλόμισαν τὴν εἰς τοὺς ἠθικοὺς νόμους καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον πίστιν τοῦ λαοῦ· διότι ὁ μὲν Πρωταγόρας λ. γ. ὁρμώμενος ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου, τὰ πάντα θεῖ, δὲν παρεδέχετο οὔτε ἐν τοῖς πράγμασι τὸ βέβαιον καὶ μόνιμον, οὔτε ἐν τῇ γνώσει ἡμῶν· διότι ἡ μὲν γνώσις εἶναι τὸ προῖον τῶν αἰσθήσεων, αὗται δὲ παραστατικαὶ τῶν αἰεὶ θεόντων πραγμάτων διὸ κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ λέγωμεν πῶς τὰ πράγματα ἐκείνιστε φαίνονται εἰς ἡμᾶς καὶ οὐχὶ πῶς αἰεὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἔχουσιν· ἔγχευθεν καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ «πάντων τῶν χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος», ἀλλὰ τὸ δόγμα τοῦτο ἐπειδὴ καθαιρεῖ τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐξ ἀντικειμένου, ἥτις γενικὸν κύρος ἔχει, καταργεῖ καὶ τὴν ἠθικὴν· διότι τὸ αὐτὸ πράγμα δυνατόν νὰ φαίνηται εἰς ἄλλον μὲν δίκαιον, εἰς ἄλλον δὲ ἄδικον, καθ' ὅσον ὠφελεῖ αὐτὸν ἢ βλάπτει· ἀλλ' οὕτω καταργεῖται ὁ γνώμων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἦτοι ὁ ἠθικὸς νόμος. Ὁ δὲ Γοργίας ἔλεγεν, ὅτι ὁ σοφὸς πρέπει νὰ ἐπιζητῇ οὐχὶ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ νὰ παραστήσῃ ὡς τοιοῦτον τὸ συμφέρον εἰς ἑαυτόν· ὅθεν ἐδίδασκε καὶ προσελάθει «τὸν ἦττω λόγον κρείττω ποιεῖν καὶ τὸν κρείττω ἦττω». Οἱ σοφισταὶ διὰ ῥητορικῶν τεχνασμάτων ἠθέλον νὰ ὁμιλῶσι πειστικῶς, τὸ αὐτὸ πράγμα νὰ κατηγορῶσι καὶ νὰ ὑπερασπίζωσιν ἅμα, νὰ ἐπιφέρωσι σύγχυσιν εἰς τὸν μεθ' οὗ

συνδιελέγοντο· οὕτω δὲ τὸ σοφιστῆς κατέστη συνώνυμον πρὸς τὸν ἔριστῆν· περιερχόμενοι δὲ οἱ σοφισταὶ τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐπώλουν ἀντὶ ἀδροτάτου μισθοῦ τὴν σοφίαν αὐτῶν· ἐπαγγελλόμενοι δ' ὅτι ἐδίδασκον πᾶσαν ἀρετὴν καὶ ἰδίως τὴν πολιτικὴν καὶ δημοτικὴν τέχνην, διὰ πομπικῶν καὶ καλλιεπῶν λόγων κατέθελγον καὶ ἐφείλκον πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς φιλοδόξους καὶ τετυφωμένους πλουσίους νέους, πείθοντες ὅτι θὰ καταστήσωμεν αὐτοὺς «δεινούς λέγειν τε καὶ πράττειν» καὶ ἱκανούς, ἵνα ἀρχοσι τῶν πολιτῶν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν ὑπέσεισαν καὶ ἐκλόνισαν τὰς βάσεις τὰς τε ἠθικὰς καὶ τὰς κοινωνικὰς, οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ ἐθνικῆς μορφώσεως, οἱ συντηρητικοί, ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν σοφιστῶν ὡς νεωτεριστῶν· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης θεωρεῖ σοφιστὴν καὶ τὸν Σωκράτην διὰ τὸ νεωτεριστικὸν αὐτοῦ πνεῦμα· τέλος τὸ ὄνομα σοφιστῆς περιέπεσεν ἤδη εἰς κακὴν σημασίαν, ἐν ᾗ τὸ πρῶτον ἦτο συνώνυμον πρὸς τὸ σοφός¹.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ (469—399)

Τῶν σοφιστῶν τούτων δεινὸς πολέμιος ἐγένετο ὁ Σωκράτης ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης, δαιμόνιος ἀνὴρ· τούτου τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς γινώσκομεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος, μαθητῶν αὐτοῦ, ἐκείδη αὐτὸς οὐδὲν ἔγραψεν. Ὁ Σωκράτης τὸ πρῶτον ἤσκησε τὴν τέχνην τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ συγχρόνων σοφῶν ἀπέκτησε πλείστας γνώσεις· τὸν ἐκ τῆς σοφιστείας δὲ κίνδυνον συνιδῶν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν σοφιστῶν καί, ὡς ἐνόμιζε, θεῖαν ἐντολὴν ἐκπληρῶν ἵνα τὴν νεότητα τῆς πατρίδος καὶ τοὺς πολίτας βελτιώσῃ, ἐπεδόθη ὄλος εἰς ταύτην· διέτριβε δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαιστραῖς, ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἔνθα διέτελει ἀφιλοκερδῶς διαλεγόμενος καὶ φιλοσοφῶν. Ὁ Σωκράτης μετέθηκε τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν Ἰώνων κόσμου εἰς τὸν ἐσωτερικόν, ἐκ τῆς φύσεως εἰς τὸν ἄνθρωπον· «περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀεὶ διελέγετο σκοπῶν, τί εὖσεβές, τί ἀσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρόν, τί δίκαιον, τί ἄδικον, τί σωφρο-

1. «ἤδη γὰρ ὁ σοφιστῆς χρηματιστῆς ἐστὶν ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὕσης» (Ἀριστοτέλης).

σύνη, τί μανία, καί περί τῶν ἄλλων ἃ τοὺς μὲν εἰδότας ἤγειτο καλοὺς κἀγαθοὺς εἶναι, τοὺς δ' ἀγνοοῦντας ἀνδαποδώδεις».

Κατὰ τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν πᾶσα πράξις δεόν νὰ προέροχεται ἐκ τῆς ὀρθῆς γνώσεως τοῦ πράγματος· ἀλλ' ἵνα γνωρίσῃ τις ἐν πράγματι, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσῃ τοῦτο· ὅθεν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν αὐτό. Πρὶν ὅμως σπουδάσῃ τις περὶ τὴν γνώσιν τῶν πραγμάτων, ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τῆς ψευδοῦς δόξης «τοῦ οἶσθαι εἰδέναι ἃ μὴ οἶδεν»· ὅθεν ὁ Σωκράτης ἀφειρητῶς ἐλάμβανε τὸ «μηδὲν εἰδέναι» πρὸ τῆς γνώσεως ὅμως τῶν ἄλλων ὄντων ὁ ἀνθρώπος πρέπει πρότερον νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ γνώθι σαυτὸν ἀποβαίνει χαρακτηριστικὸν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας γνώρισμα· ὅστις ἀγνοεῖ ἑαυτὸν καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις, ἐπιχειρεῖ ἔργα ἐν οἷς ἀποτυγχάνει καὶ δυστυχεῖ. Ὁ Σωκράτης πρὸς εὐρεσιν τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀληθοῦς μετεχειρίζετο «τὸ ἐρωτᾶν καὶ τὸ ἀποκρίνεσθαι», ἥτοι τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον, ἣτις εἶναι ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς· ἐν αὐτῇ δὲ χρῆσιν ἔκαμνε τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τῆς διαιρέσεως· καὶ κατ' ἐκείνην μὲν συνῆγε τὰ ὁμοειδῆ, κατὰ ταύτην δὲ διήρει τὰ γένη εἰς εἶδη. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Σωκράτους μέθοδος ὠνομάσθη *μαιευτικὴ*, διότι ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ τέχνην· διὰ τῆς μαιευτικῆς δὲν προετίθετο νὰ διδάξῃ τὴν ἀλήθειαν δογματικῶς, ἀλλ' ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων νὰ ἀνεύρῃ αὐτήν, οὐδὲ ἠθέλεν ἐτοιμὴν εἰς ἄλλους νὰ παρέχῃ ἀλλὰ τὴν ἔμφυτον ἐκάστου ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν νὰ διεγείρῃ καὶ τὴν ὁδὸν πρὸς ταύτην νὰ δεῖξῃ· τοῦτο δὲ δηλοῖ λέγων «ὁ θεὸς μαιεύεσθαι με ἀναγκάζει, γεννᾶν δ' ἀπέκάλυπεν».

Ἡ *διαλεκτικὴ* μέθοδος μετεβάλλετο εἰς τὴν καλουμένην Σωκρατικὴν *εἰρωνεῖαν*, ἣν μετεχειρίζετο «ὡς κολαστήριον πρὸς τοὺς τὰ πάντα εἰδέναι οἰομένους καὶ μέγα φρονοῦντας ἐπὶ σοφίᾳ». Ὁ Σωκράτης δηλ. προσποιούμενος ἄγνοιαν τούτων, τὰ ὅποια ἐκεῖνοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐγίνωσκον, ἠρώτα αὐτοὺς ὡς ἐπιθυμῶν δῆθεν νὰ μάθῃ τὰς δὲ ὑπ' ἐκείνων διδομένας ἀποκρίσεις δεχόμενος ὡς ἀληθεῖς, τὸ πρῶτον μὲν προσεποιεῖτο ὅτι ἀπεθαύμαζε αὐτοὺς, ἀλλὰ προχωρῶν ἐν τῇ συζητήσει περιῆγεν αὐτοὺς

1. Τὸ ποινὴν ἀνιαρόν, ὡσαύτως τὸ διψῆν καὶ συνελόντι πᾶσα ἔνδεια καὶ ἐπιθυμία ἀνιαρόν. Πλάτ. Γοργ. 486 Δ. Ἐπαγωγὴ ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἐφοδος (Ἀριστοτέλης).

εἰς ἄτοπα συμπεράσματα, ἐξ ὧν ἠναγκάζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλεγχομένοι νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι οὐδὲν ἐγίνωσκον ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐνόμιζον ὅτι γνωρίζουσιν, «οὐδὲν ἐγίνωσκον, ὧν ὄντο εἰδέναι».

Φρονῶν ὁ Σωκράτης, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι γνῶσις καὶ ἐπιστήμη, ἀπεφάνητο τὸ περιώνυμον δόγμα «οὐδεὶς ἐκὼν ἀμαρτάνει» κατ' αὐτὸν ὁ κακὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀμαθής· διὸ καὶ ὅπου λείπει ἡ γνῶσις, ἐκεῖ οὐδεμία ἀρετὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ· ὑπάρχουσα δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἐπιστήμη ἄρχει πάντων τῶν παθῶν οὐδὲ περιέλεγκται ὁ ἐπιστήμων ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀνδράποδον καθὼς οἱ πολλοὶ νομίζουσι· τὴν ἀρετὴν δὲ οὐ μόνον ἐδίδασκεν ἀμσθὶ ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βίῳ θαυμασιῶς ἐφήρμοσε, πρότυπον ἀρίστου πολίτου ἐν τε τῇ εἰρήνῃ καὶ τῷ πολέμῳ γενόμενος. Ἄλλ' ὁ Σωκράτης ἐλέγχων τὴν οἴησιν καὶ τὰς μωρίας τῶν πολλῶν ἐκίνησε καὶ μῖσος οὐκ ὀλίγων· διὸ καὶ διαβληθεὶς καὶ κατηγορηθεὶς ἀπὸ τοῦ Μελήτου, ὅτι καινὰ δαιμόνια εἰσάγει καὶ τοὺς νέους διαφθείρει, κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Καὶ οἱ μὲν φίλοι παρεῖχον εἰς αὐτὸν τὰ μέσα τῆς ἀποδράσεως ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου, ἀλλ' ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος, ὡς νομοταγὴς πολίτης, ἔπιε τὸ κώνειον παραμείνας ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας, καθ' ἧς ἐξηκολούθει συμφιλοσοφῶν μετὰ τῶν φίλων.

ΠΛΑΤΩΝ (427 - 347)

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶναι ὁ τελειότατος τύπος τῶν λαῶν ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῇ καλλιλογίᾳ οὕτω καὶ ὁ Πλάτων εἶναι ὁ ἀκραιφνέστατος καὶ γνησιώτατος τύπος τῆς ἑλληνικῆς καλλιλογίας· διότι ἐν ἰδανικῇ μορφῇ ἠδυνήθη νὰ διατυπώσῃ τὰς ἀθανάτους αὐτοῦ φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Οὗτος ἐγεννήθη ἐκ γονέων ἀριστοκρατικῶν, ὧν τὸ γένος ἀνῆρχετο μητρόθεν εἰς τὸν Σόλωνα καὶ πατρόθεν εἰς τὸν Κόδρον· ὧν δ' εὐγενὴς καὶ δαψιλεὶς πόρους ἔχων, ἔτυχε λίαν ἐπιμεμηλεμένης ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως· τὸ φύσει καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ πνεῦμα ἐξεδηλώθη εὐθύς ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ ὁρμήσαν εἰς τὴν ποίησίν· ἀλλὰ ταχέως τὰ ποιήματα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς τὸν Ἡφαιστον κατάμαγευθεὶς ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτους, οὗτινος ἀκροατὴς ἐγένετο ἐπὶ ἐννέα ἔτη· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ὁ Πλάτων ἀπεδήμησεν εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν Σωκρατικὸν Εὐκλείδην, εἶτα εἰς Κιρκήνην πρὸς τὸν μαθη-

ματικὸν Θεόδωρον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου. ἀλλὰ μείζονα σπουδαιότητα ἔχουσιν αἱ εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίαι αὐτοῦ ἔνθα μετὰ τῶν Πυθαγορείων συναναστραφεὶς συνεπλήρωσε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς φιλόσοφος ἐπρέοβευε τὸ δόγμα, ὅτι αἱ πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται θὰ εὐδαιμονήσωσιν, ὅταν θεῖα τινὶ μοίρᾳ ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι, προθύμως μετέβη πρὸς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν προσκληθεὶς· ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ παρὰ τοῦ νεωτέρου Διονυσίου ἔλαβε πικρὰν πείραν, ὅτι οἱ ἀσκούντες τὴν τυραννίαν δυσκόλως δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφίαν.

Μετὰ τὰς ἀποτυχίας ταύτας ὁ Πλάτων ἔμεινε διαρκῶς ἐν Ἀθήναις διδάσκων μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν τῇ σχολῇ, ἣτις ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου γυμνασίου ὠνομάσθη Ἀκαδημία (Ν.Δ. τοῦ Κολωνοῦ)· εἰς τὴν σχολὴν αὐτοῦ συνέρρεον πλείστοι μαθηταί, ἐν οἷς ἦσαν καὶ δύο γυναῖκες, Λασθένεια ἢ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιόθεα ἢ Φλειασία. Ἐνταῦθα δὲ συνέγραψε καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Τοῦ Πλάτωνος τὰ συγγράμματα εἶναι 37, καὶ πάντα πλὴν τῆς Ἀπολογίας *διαλογικά*· ὥστε καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ ὁ φιλόσοφος ἐμμύηθη τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, ὅστις διαλογικῶς ἐδίδασκεν· οἱ διάλογοι δ' αὐτοῦ, «οὓς οὐδέποτε ἐπαύσατο κτενίζων καὶ βοστρυχίζων καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἀναπλέκων». ἐπιγράφονται ἕκ τινος τῶν διαλεγόμενων προσώπων, λ.χ. Εὐθύφρων, Κρίτων, Φαίδων, Γοργίας, Πρωταγόρας, Κριτίας, Ἀλκιβιάδης κλπ. Τρεῖς δὲ μόνον διάλογοι, Τὸ Συμπόσιον, ἡ Πολιτεία καὶ οἱ Νόμοι ἔχουσι τὴν ἐπιγραφὴν ἕκ τοῦ περιεχομένου. Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς διαλόγοις τὴν συζήτησιν διευθύνει ὁ Σωκράτης, ὃν δικαίως ὁ φιλόσοφος προτιμᾷ· διότι θεωρῶν τὴν φιλοσοφίαν ὡς τελείωσιν τοῦ πραγματικοῦ βίου, ἐν τῷ διδασκάλῳ εὗρισκε τὸν ἰδανικὸν αὐτῆς τύπον· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιότεροις διαλόγοις διατηρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ πραγματικοῦ Σωκράτους, ἐν δὲ τοῖς ὑστέροις ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου λανθάνει αὐτὸς ὁ μαθητής.

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ μεθόδῳ ὁ Πλάτων ἀκολουθῶν εἰς τὸν Σωκράτην μεταχειρίζεται τὴν συναγωγὴν, ἣτις τὰ ἕκ τῆς πείρας συνάγει εἰς ἓν, καὶ τὴν διαίρεσιν, δι' ἧς τὸ ὅλον διαιρεῖται εἰς εἴδη· ἕκ τοῦ συνάγειν δὲ καὶ διαιρεῖν γεννᾶται ὁ ὀρισμὸς τῶν

A

όντων και εκ τούτων. ή επιστήμη. Ἄλλ' ὁ Πλάτων χωρεῖ και ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, εισάγει τὰς *ιδέας*· εἶναι δ' αὐται οἱ γενικοὶ και αἰώνιοι τῶν ὄντων τύποι, αἱ ὑπὲρ αἰσθησιν και μόνον διὰ τοῦ λογικοῦ ἀντιληπταὶ οὐσίαι· τῶν ιδεῶν δὲ τούτων τὰ αἰσθητὰ νομίζει εἰδῶλα· ὥστε ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει δύο κόσμους, τὸν αἰσθητόν, τὸν και αἰ μεταβαλλόμενον και ἐν διηγεκῆ ῥοῇ κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ὄντα, και τὸν νοητὸν κόσμον, τὸν ἀναλλοίωτον, ἥτοι τὰς *ιδέας*, ἐν ἀκηράτῳ και ἐπουρανίῳ τόπῳ ὑπαρχούσας· αὐται εἶναι τὰ ἀρχέτυπα τοῦδε τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, τὰ αἶδια πρότυπα και αἰώνια παραδείγματα.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ψυχὴν διακρίνει τρία μέρη ἐν αὐτῇ ἥτοι τὸ *λογιστικόν*, τὸ *θυμοειδὲς* και τὸ *ἐπιθυμητικόν*· διὸ και τρεῖς ἀρετὰς ἀναγνωρίζει, τὴν *σοφίαν* ἀναφερομένην εἰς τὸ λογιστικόν, τὴν *ἀνδρείαν* εἰς τὸ θυμοειδὲς και τὴν *σωφροσύνην* εἰς τὸ ἐπιθυμητικόν· αἱ τρεῖς αὐται τῆς ψυχῆς ἀρεταὶ εἶναι ὡς αἱ τρεῖς τῆς λύρας χορδαὶ ἥτοι ἡ ὑπάτη, ἡ μέση και ἡ νύξη, ἀλλ' αἱ τρεῖς αὐται ἀρεταὶ πρέπει ν' ἀναπτύσσωνται ἐν ἀρμονίᾳ, ὥστε τὸ μὲν λογιστικόν ὡς θεῖον νὰ ἄρχῃ, τὸ δὲ θυμοειδὲς νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸ ὡς ἐπίκουρον, ἀμφοτέρω δὲ νὰ διευθύνῃ τὸ ἐπιθυμητικόν, ἵνα μὴ τοῦτο πλεῖστον ὄν και ἀπληστότατον ἐπιχειρῇ νὰ ἄρχῃ χειρόν ὄν τοῦ φύσει βελτίονος· ἐκ τῆς ἐναρμονίου δὲ ἀναπτύξεως ταύτης τῶν τριῶν ἀρετῶν ἀποτελεῖται ἡ *δικαιοσύνη*, ἀρμονία τῶν τριῶν ἄλλων ἀρετῶν οὕσα· ἡ δὲ τῶν ἀγοραίων δικαιοσύνη «τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἀποδιδόναι», κατὰ τὸν φιλόσοφον εἶναι εἰδῶλον τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις ἀνθρώπων ἐν μείζονι παριστᾶ, διακρίνει και ἐν ἐκείνῃ τρία γένη, ἥτοι τὸ *βουλευτικόν*, τὸ *πολεμικόν* και τὸ *χρηματιστικόν*, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς· ὥσπερ δὲ και ἐν τῷ ἐνὶ ἀνθρώπῳ, οὕτω και ἐν τῇ πόλει πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ δικαιοσύνη ἥτοι ἡ ἀρμονία, ἥτις γίνεται, ὅταν και ἐν τῇ πόλει ἕκαστος τῶν γενῶν πράττῃ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον και μὴ θηρεύῃ ἀλλότρια.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος· ἀποτελοῦσα μέσον τι τοῦ πεζοῦ λόγου και τῆς ποιήσεως εἶναι ἐμμελὴς και ἀρμονική· ταύτην ἐθεώρουν οἱ παλαιοὶ μέτρον και κανόνα τῆς ὀρθοεπειᾶς και τῶν

1. Φησὶ δ' Ἀριστοτέλης τὴν τῶν λόγων ιδεῶν αὐτοῦ μεταξὺ ποιήματος εἶναι και πεζοῦ λόγου (Διογ. Γ' 37).

καθαρῶν καὶ ἑναργῶν λόγων· μάλιστα δὲ τινες διατείνοντο ὅτι καὶ παρὰ τοῖς θεοῖς, ἂν ὑπῆρχε διάλεκτός τις, ἦν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων μεταχειρίζεται, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν πάντως θὰ διέλεγετο ὡς ὁ Πλάτων. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ φιλοσόφου τούτου ἐγένετο μεγίστη· ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας μέχρι τοῦ Κικέρωνος εἶναι πλήρης ἐξ αὐτοῦ εἴτε ἀμφισβητοῦσα εἴτε ἀκολουθοῦσα εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ· οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ αὐτοῦ δανείζονται ἰδέας καὶ ἐπιχειρήματα καὶ θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς τὸν μέγιστον ἀντιπρόσωπον τῆς ἀνθρωπίνης φιλοσοφίας· προσέχων τις εἰς τὰς ἀληθείας αὐτοῦ τὰς γενικὰς ἀνακηρύττει διδάσκαλον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ τὸν μαγευτικώτατον πάντων τῶν συγγραφέων, οἵτινες ἐφάνησάν ποτε, καὶ τὸν μέγιστον πεζογράφον ἐξ ὧν ἐξέθρεψεν ἡ Ἑλλάς.

Ἐνάλυσις Πλατωνικῶν τινῶν διαλόγων

Ἡ Ἐπιλογία διαιρεῖται εἰς γ' μέρη, τὴν κυρίως ἀπολογία, τὸν περὶ τοῦ ἐπιβλητέου τιμήματος λόγον καὶ τὴν πρὸς τοὺς δικαστὰς μετὰ τὴν δευτέραν διαψήφισιν προσφώνησιν. Ἐν τῇ ἀπολογία τὸ τοῦ Σωκράτους ἔργον, τὸ νὰ ἐλέγχῃ δηλ. τὴν οἴησιν τῶν ἀνθρώπων, εἰκονίζεται ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐπιτεταμένον· οἱ μετὰ τῶν πολιτικῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν χειροτεχνῶν διάλογοι τοῦ φιλοσόφου ἄριστα ἐμφαίνουσι τὴν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων μωρίαν, ὧν ἕκαστος ἐπειδὴ γνωρίζουσι τὸ ἑαυτῶν ἔργον «οἶονται καὶ πάντα ἄλλα καλῶς εἰδέναι»· ἀλλὰ προφανῶς ἡ πλημμέλεια αὕτη τὴν ἀρετὴν ἐκείνην ἀφανίζει· πρὸς τὴν οἴησιν δὲ τῶν πολλῶν ἀντιτίθεται ἡ τοῦ Σωκράτους σοφία, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς οἴσεως· διὸ καὶ ἐπέσβευσεν «ἂ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶομαι εἰδέναι»· τὸν ἔλεγχον δὲ τοῦτον τῆς τῶν πολλῶν οἴσεως ὁ Σωκράτης ἀσκεῖ ὡς ἔργον κατὰ θεῖαν τινὰ ἐντολήν, δι' ἣν «ἀμελῶν τῶν οἰκείων «ἐν μυρία πεινά» διατελεῖ· διὸ καὶ ἂν οἱ δικασταὶ θελήσωσιν, ἵνα ἀπολύσωσιν αὐτὸν τῆς κατηγορίας ἐπὶ τῷ ὄρφ, ἵνα παύσῃ ἐλέγχων, ἐπιλέγει «πέισομαι τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν»· διότι τὸν ἔλεγχον νομίζει «μέγιστον ἀγαθὸν τῆ πόλει καὶ τῷ θεῷ ὑπηρεσίαν». Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἐξαιρεῖ καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἥθος τοῦ φιλοσόφου, ὅστις ἀντὶ νὰ ἱκετεύσῃ τοὺς δικαστὰς δακρύων καὶ «τὰ ἄλλα ἐλεεινὰ δράματα εἰσάγων» γυναῖκα καὶ παιδία ἀναβιβασόμενος, διδάσκει αὐτούς, ἵνα μὴ «καταχωρίζωνται τὰ δίκαια, ὁ δικαστὴς ὁμώμοκεν οὐ χαριεῖσθαι, οἷς ἂν δοκῇ αὐτῷ, ἀλλὰ διδάσκειν κατὰ τοὺς νόμους».

Ἡ Κρίτων. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ θαυμαστής τοῦ Σωκράτους πλουσιώτατος Κρίτων εἰσελθὼν νύκτωρ εἰς τὸ δεσμοτήριον περιρᾶται νὰ πείσῃ τὸν φιλόσοφον, ἵνα δραπετεύσῃ ἐκεῖθεν καὶ σωθῇ· ἡ ἀπόδρασις κατὰ τὸν Κρίτωνα ἦτο ἀναγκαία ἂν χάριν τῶν τέκνων αὐτοῦ,

ἵνα μὴ ἐν ὀρφανίᾳ ἐγκαταλειφθέντα δυστυχῆσωσιν· β' χάριν τῶν φίλων, ἵνα μὴ δυσφημηθῶσιν, ὅτι τὰ χρήματα ἀντὶ τοῦ φίλου προτιμῶντες δὲν ἐφάνησαν πρῶθυμοι, ἵνα σώσωσιν αὐτὸν ὀλίγα δαπανῶντες· ἀλλ' ὁ Σωκράτης τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα νομίζει κοκέρματα τῶν πολλῶν», ἀπορρίπτει δὲ τὴν πρότασιν τοῦ φίλου ὡς ἀδίκον· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «οὔτε ἀδικητέον οὔτε ἀνταδικητέον», ἐπειδὴ τὸ ἀδικεῖν εἶναι καὶ κακὸν καὶ αἰσχρόν· τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην ἐναργέστερον ἀναπτύσσει προσωποποιῶν τοὺς Νόμους τῆς πόλεως, οὔτινες ἐμφανισθέντες ἐλέγχουσι δῆθεν αὐτὸν μέλλοντα νὰ δραπετεύσῃ καὶ διδάσκουσι ὅτι ὁ καταπατῶν τοὺς νόμους τῆς πατρίδος οὐ μόνον ἀδικεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ἀνατρέπει· ἂν δὲ τὸ τέκνον κακολογούμενον καὶ τυπτόμενον ὑπὸ τοῦ πατρὸς δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἀντικακολογῇ καὶ ἀντιτύπῃ τὸν πατέρα, πολλῶ μᾶλλον δὲν δικαιῶται ὁ πολίτης ἀδικούμενος νὰ ἀντιδικῇ τὴν πατρίδα· οὐδὲ πρέπει νὰ λαμβάνῃ αὐτὸν «ὅτι μητρὸς τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων τιμιώτερον καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερόν ἐστιν ἢ πατρίς», εἰς ἣν τυφλὴν ὑποταγὴν ὁ πολίτης ὀφείλει καὶ ὅταν εἰς τὸν θάνατον αὐτὸν ἐκείνη ἄγῃ· ἢ φωνῇ δ' αὐτῆ τῶν νόμων περιβομβεῖ ἐν ταῖς ἀκοαῖς τοῦ Σωκράτους τόσον, ὥστε ποιεῖ αὐτὸν «ῶσπερ οἱ κόρυβαντιῶντες» μηδεμίαν ἄλλην φωνὴν ν' ἀκούῃ.

Πρωταγόρας (392). Ἐν μὲν τοῖς μικροτέροις διαλόγοις ἐξετάζονται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τὰ τῆς ἀρετῆς μόρια καθ' ἕκαστον, ὡς ἐν τῷ Εὐθύφρονι τὸ *δύσιον*, ἐν τῷ Χαρμίδῃ ἢ *σωφροσύνη*, ἐν τῷ Λάχτηι ἢ *ἀνδρεία*, ἐν δὲ τῷ Πρωταγόρᾳ, ὅστις εἶναι τοῦ συγγραφέως μέγα καλλιτέχνημα, ἐξετάζεται αὐτὴ ἡ ἀρετὴ. Ἡ μακρὰ τοῦ διαλόγου εἰσαγωγή (1-10 κεφ.) περιέχει ἐπαγωγούς καὶ χαριεστάτας σκηνάς, ἐν αἷς διορᾷ τις τὴν καλλιτικὴν τῶν σοφιστῶν τέχνην, τὴν εἰς Ἀθήνας συρροὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον τῶν νέων ὁρμὴν, ἵνα ἀντὶ ἀδροτάτων μισθῶν γίνωνται αὐτῶν μαθηταί· τὸ δὲ κύριον θέμα διαίρεται εἰς τέσσαρα μέρη, ὧν τὸ μὲν α' περιέχει λόγους καὶ ἀντιλογίας περὶ τοῦ διδακτοῦ τῆς ἀρετῆς (-17), τὸ δὲ β' περὶ τῆς ταυτότητος τῶν τῆς ἀρετῆς μερῶν (-22), τὸ γ' ἐρμηνείαν τοῦ Σιμωνιδείου ἄσματος (-52) καὶ τὸ τελευταῖον περιέχει ἀποδείξιν περὶ τοῦ ὅτι καὶ ἡ ἀνδρεία εἶναι ἐπιστήμη ἥτοι σοφία τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν (-40). Ἄλλ' ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ συνέβη παράδοξόν τι· διότι ὁ μὲν Σωκράτης διατεινόμενος ἐν ἀρχῇ, ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδακτόν, ἀπέδειξεν ἐν τέλει αὐτὴν ἐπιστήμην καὶ διδακτὴν· ὁ δὲ Πρωταγόρας εἰπὼν ἐν ἀρχῇ αὐτὴν διδακτὴν, ἐν τέλει ἐπειρᾶτο τὸ ἐναντίον νὰ ἀποδείξῃ· ἀλλὰ τὸ παράδοξον αἰρεται, ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Σωκράτης οὐχὶ σπουδάζων εἶπεν ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδακτόν, ἀλλ' ἵνα περιαιγῇ τὸν σοφιστὴν εἰς ἀπορίαν· οὕτω δὲ ὁ σοφιστὴς ἐλέγχεται ὅτι εἰ καὶ ἐπαγγέλεται τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρετῆς, ὅμως ἀδυνατεῖ ν' ἀποδείξῃ ἐπιστημονικῶς τὸ διδακτικὸν αὐτῆς, καὶ ὅτι ἡ τῶν σοφιστῶν σοφία ἐμπειρικὴ τις οὐσα ἀβασανίστως ἀσκεῖται.

Φαίδων. Τοῦ διαλόγου τούτου ὑποκείμενον γίνεται ἡ *ἀθανασία*

της ψυχῆς· τὴν εἰς ταύτην δὲ πίστιν τοῦ φιλοσόφου ἐναργέστατα δηλοῖ ἡ δραματικὴ ἐκείνη εἰκὼν, ἐν ἣ παρίσταται μετὰ θαυμαστῆς ὄσης ἀταραξίας καὶ ἀφοβίας τὸν θάνατον ὑπομένων· ἀλλὰ καὶ εὐφροσινάτα ἐπιχειρήματα ἐπενόησεν ὁ συγγραφεὺς πρὸς λύσιν τοῦ χαλεποτάτου τούτου ζητήματος· καὶ τὸ μὲν κῦρος τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων τοῦ Πλάτωνος ἀμφισβητοῦσι πολλοί, ἀλλὰ τοὺς ὡς ἐκ τούτων ἠθικὸς καρπὸς οὐδεὶς ἀρνεῖται. Ὁ διάλογος δραματικώτερος γίνεται μάλιστα ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει· ἐν ἐκείνῃ μὲν ἐπιδείκνυται ἡ πρωτοφανὴς πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀφοσίωσις τῶν μαθητῶν, οὗς «ἀήθησ κρᾶσις ἡδονῆς καὶ λύπης» κατεῖχεν, ἐν τούτῳ δὲ αἱ τελευταῖαι συγκινητικαὶ στιγμαί. καθ' ἃς ὁ φιλόσοφος πίνει τὸ κώνειον· τοῦ φιλοσόφου ἡ εὐγένεια εἶναι τοιαύτη, ὅστε εἰς δάκρυα κινεῖ καὶ αὐτὸν τὸν δῆμιον, ὅστις προσήνεγκε τὸ κώνειον καὶ ὁμολογεῖ τὸν φιλόσοφον ἄνδρα γενναϊότατον, πραότατον καὶ ἄριστον.

Ὁ Γοργίας (390), τὸ πρότυπον τῆς διαλεκτικῆς τέχνης τοῦ Πλάτωνος, εἶναι οἰονεὶ τὸ εὐαγγέλιον παντὸς ἀληθοῦς πολίτου καὶ πολιτικοῦ· ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ φιλόσοφος ἐλέγχει τὴν ῥητορικὴν, εἰς ἣν ὑπεισδύσα ἡ σοφιστικὴ καὶ μεταχειριζομένη αὐτὴν ὡς ὄργανον ἐλυμαίνεται τὰς Ἑλληνίδας πόλεις· διὸ ἐξετάζει τὴν ῥητορικὴν μόνον ὑπὸ ἠθικῆν ἐποψιν, οὐδαμῶς ἀπτόμενος τῶν κανόνων, καθ' οὓς οἱ ῥητορικοὶ λόγοι συντίθενται. Ὁ διάλογος διαιρεῖται εἰς γ' μέρη (1-16, 17, 37 καὶ 38-83)· καὶ ἐν μὲν τῷ α' μέρει ὁ Σωκράτης ἀναιρεῖ τὴν τοῦ Γοργίου γνώμην «κἂν ἀδίκως χρεῖτο τῇ ῥητορικῇ»· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ εἰδὼς τὰ δίκαια εἶναι ἀδύνατον νὰ προτιμήσῃ τὰ ἀδίκαια καὶ νὰ θέλῃ νὰ ἀδικῇ· ἐν δὲ τῷ β' ἀποδεικνύει πρὸς τὸν Πῶλον, ὅτι ἡ ῥητορικὴ, ὡς ἀσκεῖται, εἶναι κολακεία τις, ἔχουσα πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἡ κομμωτικὴ πρὸς τὴν γυμναστικὴν καὶ ἡ ὀσποιοιτικὴ πρὸς τὴν ἰατρικὴν· οὐδ' ὠφελεῖ τὸ διὰ τῆς ῥητορικῆς ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν τῶν ἄλλων, καθὼς διετέινετο ὁ Πῶλος· διότι ἡ ἀδικία εἶναι νόσημα τῆς ψυχῆς· ὡς δὲ τὸ νοσεῖν σῶμα διὰ τῆς τομῆς καὶ τῆς καύσεως θεραπεύεται, οὕτω καὶ ὁ ἀδικῶν δίκην διδοῦς καὶ κολαζόμενος ἀπαλλάσσεται τοῦ κακοῦ μὴ κολαζόμενος δὲ ἐμμένει τῷ κακῷ καὶ τὴν ψυχὴν φθείρει· κατὰ ταῦτα ἡ ῥητορικὴ δύναται νὰ ὠφελῇ μόνον, ἐάν τις μεταχειρίζεται αὐτὴν εἰς τὸ ἀποκαλύπτειν μὲν τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν φίλων ἀδικήματα, συγκαλύπτειν δὲ τὰ τῶν ἐχθρῶν· καὶ τέλος ἐν τῷ γ' μέρει (38-83) ἐξελέγχει τὴν εἰδεχθῆ τοῦ Καλλικλέους πολιτικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ ἀδικεῖν εἶναι φύσει ἀγαθόν, εὐδαιμονία δὲ ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ πλεῖστας ἐπιθυμίας ἔχειν καὶ πληροῦν αὐτάς· διότι κατὰ τὸν Σωκράτη «τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν βελτίονα ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον, αἱ χειρόνα· διὸ τὸ μὲν ἡδὺ χάριν τοῦ ἀγαθοῦ πρέπει νὰ θηρεύωμεν, οὐχὶ δὲ καὶ τανάπαλιν· τὸ δὲ ἀγαθὸν γεννᾷται οὐχὶ ἐκ τῆς ἀκοσμίας καὶ ἀκολασίας, ἀλλ' ἐκ τῆς κοσμιότητος, τῆς σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν τῆς ψυχῆς». Εἶνε δὲ ἡ ἀρετὴ ἀρμονία καὶ ὑγεία τῆς ψυχῆς.

Τὸ δὲ Συμπόσιον, τὸ θελκτικώτατον τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος,

ὅπερ συνεγράφη μετὰ τὸ 335 π.Χ., γίνεται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ποιητοῦ Ἀγάθωνος ἐπὶ τῇ δραματικῇ αὐτοῦ νίκῃ τῷ 416 ὑποκείμενον δὲ αὐτοῦ εἶναι ὁ ἔρως περὶ οὗ ἕκαστος τῶν συμποτῶν ἐκφέρει γνώμην καὶ τὸ θέμα βαθμηδὸν αἵρεται εἰς ὑψηλοτέρας σφαίρας· κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους εὐφυῶς πλασθέντα μῦθον τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θήλυ πρότερον ἦσαν ἡγομένα καὶ ἀπετέλουν *ἀνδρόγυγον*, ἀλλὰ διχοτομηθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ζητεῖ ἑκάτερον ἡμῶν νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἐτέρου· ὁ ἔρως ἄρα εἶναι *ἔμφυτος ἀλλήλων τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀρχαῖαις φύσεως συναγωγούς*· ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀγάθωνος ὁ ἔρως χαρακτηρίζεται ὁ νεώτατος καὶ ἀπαλώτατος καὶ εὐσηχημονέστατος θεός· «τὸ κάλλος δὲ τῆς χροᾶς αὐτοῦ ἢ κατ' ἀνθὴ δίαίτα δηλοῖ· ἀνανθεῖ γὰρ καὶ ἀπνηθηκότε καὶ σώματι καὶ ψυχῇ οὐκ ἐνίξει ἔρως· οὐ δ' ἂν εὐανθῆς ἢ εὐώδης τόπος ἦ, ἐνταῦθα ἴζει καὶ μένει»· τέλος δὲ κατὰ τὸν Σωκράτη, ὃν Διοτίμα ἢ Μαντινικὴ ἐδίδαξεν, «ὁ ἔρως ὁρμὴ τις ἐστὶ πρὸς ἀθανασίαν»· ἂν τις ἤθελεν εὐτυχήσῃ, ὦ Σώκρατες, λέγει ἡ Διοτίμα, νὰ ἴδῃ τὸ *ιδανικόν* καλόν, αὐτὸ δηλ. τὸ καλόν, τὸ θεῖον καθαρὸν καὶ ἀμεικτον καὶ εἰλικρινές, ἀλλὰ μὴ ἀνάπλεων σαρκῶν τε ἀνθρωπίνων καὶ χρωμάτων, θεώμενος τοῦτο, περιφρονεῖ χρυσοῖον καὶ ἐσθῆτας καὶ *ἔτοιμός ἐστι μήτε ἐσθίειν μήτε πίνειν, ἀλλὰ θεᾶσθαι μόνοι καὶ ξυνεῖται αὐτῷ*· ἡ συζήτησις γίνεται μετὰ χάριτος καὶ εὐφυΐας καὶ οἱ εὐθύμοι συμπόται θύουσι τῷ Βάκχῳ καὶ ταῖς Μούσαις ἅμα· τὸ συμπόσιον κατόπιν γίνεται εὐθυμότερον ἐκ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις εἰσορμήσας μεθύων καὶ πλήρης ἐνθουσιασμοῦ πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ Σωκράτους ὃν μόνον ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐλεγχόμενος αἰδχύνεται.

Ἡ *Πολιτεία* (310), τὸ κορύφωμα τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ἐξετάζει τὸ *δίκαιον*· ἐπειδὴ δὲ ἡ δικαιοσύνη ἐνσωματοῦται ἐν τῇ πόλει, ὁ φιλόσοφος πλάττει διὰ τοῦ λόγου πόλιν, ἣς οἱ νέοι ὡς ἐπιμελέστατα παιδεύονται, ἵνα λάβωσι καὶ τὰς τέσσαρας ἀρετάς, *τὴν σοφίαν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην* (Βιβλ. 1—5, εἶτα (5—7) διαιρέσας τοὺς πολίτας εἰς τρία γένη, τὸ *βουλευτικόν*, τὸ *πολεμικόν* καὶ τὸ *χρηματιστικόν*, ὧν ἕκαστον ὀφείλει νὰ ἐκτελῇ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον καὶ νὰ μὴ ἀλλοτριωπραγμονῇ, ἐξετάζει ἐιδικώτερον τὴν παιδείαν τῶν *ἐπιδόξων* ἀρχόντων καὶ φυλάκων, οἵτινες πάντα κοινὰ πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ αὐτὰς τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἵνα ἀσπασίαστοι διατελῶσι. Μεθ' ὃ (8—10) συγκρίνει πρὸς τὴν τελείαν πολιτείαν, ἐν ἧ ὁ φιλόσοφος ἀρχοῦσι, τὰς ἡμαρτημένας ἦτοι τὴν τιμοκρατίαν, τὴν ὀλιγαρχίαν, τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν πασῶν χειρίστην τυραννίδα καὶ τέλος (10 βιβλ.) τὸν διάλογον ἐπιστέφουσι αἱ ἀμοιβαί, ἃς ἀπολαμβάνει ὁ δίκαιος ἐν τε τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ὅπως ἡ *Πολιτεία* τοῦ φιλοσόφου διαφέρει οὐσιαστικῶς ἐκείνης, ἣν ὀνειροπολοῦσιν οἱ νῦν κοινωνιολόγοι (*socialistes*)· δὲν ὑπόσχεται ὀλικὰς ἀπολαύσεις εἰς τὸ πλῆθος, δὲν καθιεροῖ τὴν ἰσότητα, ἀλλὰ τούναντίον ὁ φιλόσοφος θέλει ἀριστοκρατικὴν τὴν πόλιν, αἱ δὲ κατώτεραι τάξεις ὀφείλουσι νὰ πειθαρχῶσιν εἰς τὰς ἀνωτέρας.

Τέλος ὁ *Τίμαιος*, ὃς μετὰ τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Κριτίου ἀποτελεῖ τριλογία, ἐξετάζει τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου (φυσικὴ φιλοσοφία). εἶναι δὲ ὁ κόσμος κατὰ τὸν φιλόσοφον ζῶον ἔμψυχον ἔννοον.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384 - 322)

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκ τῶν Σταγείρων τῆς Μακεδονίας καταγόμενος ἦτο υἱὸς Νικομάχου, ὅστις ἐγένετο ἰατρός ἐν τῇ αὐτῇ Ἀμύντου, τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας· προώρως δὲ ὄρφανεύσας μετέβη δεκαοκταετῆς εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἠκροᾶτο τοῦ Πλάτωνος (367 - 347), ὅστις ἐκάλει αὐτὸν μὲ *νοῦν τῆς διατριβῆς*, τὴν δὲ κατοικίαν αὐτοῦ *οἶκον ἀναγνώστου*. τῷ δὲ 342 ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ προσεκάλεσεν ὡς διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅπόσον δὲ ὠφέλιμος ἐγένετο ἢ διδασκαλία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου πρὸς αὐτόν, δεικνύει ἢ πρὸς τὸν διδάσκαλον πασίγνωστος εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ καὶ οὗτος καὶ ὁ Φίλιππος ὠφέλησαν τὸν Ἀριστοτέλη, παρασχόντες ἀργύριον ἀναγκαιότατον εἰς τὰς πρακτικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἔρευναν· οὕτω δὲ πλὴν τῶν ἄλλων ὁ φιλόσοφος κατήρτισε καὶ πλουσίαν συλλογὴν βιβλίων. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 335 ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐδίδασκεν ἐν τῷ Λυκείῳ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἴλισοῦ ἐκ τοῦ ἐν τῷ Λυκείῳ δὲ Περιπάτου· ἐν ᾧ ἐδίδασκεν, ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἐκλήθη *περιπατητικὴ*· ἐκ τῶν διδασκαλιῶν δ' αὐτοῦ αἱ μὲν ἐν στενωτάτῳ κύκλῳ τακτικῶν μαθητῶν γινόμεναι ἐλέγοντο *ἀκροαματικαὶ* ἢ *ἐσωτερικαί*, αἱ δ' εὐκολώτεραι ἐν εὐρυτάτῳ *ἐξωτερικαί*· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς μακεδονίζων κατεδιώχθη κατηγορηθεὶς ὡς ἄθεος (323)· ἵνα δὲ μὴ παρὰσχῃ τοῖς Ἀθηναίοις αφορμὴν, ὅπως καὶ αὐτὸς ἀσεβήσωσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα, ἔνθα ἐκ νόσου ἀπέθανεν.

Ἡσχολήθη δὲ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ πλεῖστα τῶν *φυσικῶν* καὶ *ιστορικῶν* ἐπιστημῶν ζητήματα καὶ ἐν πᾶσι διακρίνεται διὰ τὴν δξύτητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν ἀκάματον πρὸς τὸ συλλέγειν ὕλην ἐπιμέλειαν καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν· ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ μεγάλου τούτου ἐρευνητοῦ εἰσδύει πανταχοῦ, τὰ μυστήρια τῆς φύσεως ἀναζητῶν· παρ' αὐτῷ συννεοῦνται γνώ-

1. Περίπατος=στοά, χρήσιμος πρὸς περίπατον. Γαλλ. Galerie.

σεως δαψίλεια και σπανία προς συστηματοποίησιν τῶν θεωριῶν ἀγγίνοια· προς τὴν καταπληκτικὴν δὲ πολυμάθειαν και τὴν ἀκαταπόνητον αὐτοῦ φιλεργίαν ἀνάλογος εἶναι και ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· εἶναι δὲ ταῦτα.

Α' Δογικά, τὰ κοινῶ ὀνόματι καλούμενα *ὄργανον* (χρησιμοι δηλ. προς γνῶσιν πραγματεῖαι). Ἔσαει διαμένει τοῦ φιλοσόφου ἡ δόξα, ὅτι πρῶτος αὐτὸς διετύπωσε τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως και ἰπέδειξε διὰ παντὸς τὴν ἐπὶ τὴν γνῶσιν ὁδὸν και τοὺς τρόπους τοῦ συλλογίζεσθαι.

Β' Φυσικά, δι' ὧν ὁ φιλόσοφος ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, τῆς ζωολογίας και τῆς συγκριτικῆς ἀνατομικῆς· διὰ τῶν φυσικῶν πραγματειῶν ὁ Ἀριστοτέλης ἔτρεψε τὴν φιλοσοφικὴν ζήτησιν ἐπὶ τὸ γόνιμον ἔδαφος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

Γ' Τὰ μετὰ τὰ φυσικά ἢ ἡ πρώτη φιλοσοφία, ὡς ἐκόλει αὐτὰ ὁ Ἀριστοτέλης· ἐκ τούτων δὲ προῆλθεν ὁ τῶν νεωτέρων ὄρος ἡ *μεταφυσική*· ἐν αὐτοῖς ἐξετάζει τὰς πρώτας ἀρχὰς πάντων τῶν ὄντων τῶν τε κινουμένων και τῶν ἀκινήτων.

Δ' Ἠθικά, αἵτινα καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας ἐξόχως ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν φιλοσόφων και τῶν θεολόγων.

Ε' Τεχνικά, ἤτοι ἡ ἑτηρορικὴ και ἡ ποιητικὴ.

ΣΤ' Πολιτικά, ὅπερ σύγγραμμα παραμένει και νῦν διὰ τὸν πλοῦτον και τὴν ἐμβρίθειαν τῶν διδασμάτων βάσις τῶν ἐρευνῶν εἰς τοὺς περὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένους. Πλὴν τῶν περιωθέντων Πολιτικῶν ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε και ἄλλο πολυτιμον σύγγραμμα, θησαυρὸν πολιτικῶν γνώσεων, ἐν ᾧ περιέγραφε τὰς *πολιτείας* 158 πόλεων· ἀλλ' ἐκ τούτων σώζοντα μόνον ἀποσπάσματα· πρό τινων δ' ἐτῶν (1891) ἀνευρέθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς παπύροις ἐκ τοῦ συγγράμματος ἐκείνου ἡ *Ἀθηναίων Πολιτεία*, πολυτιμότερον σύγγραμμα, ἐν ᾧ ἐξιστορεῖται τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων.

Ὡς ὁ Πλάτων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν διδασκαλίαν τοῦ *Σεμπράτους* οὕτω και ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ διδασκάλου· διαφωνεῖ δὲ προς αὐτὸν ὡς προς τὰς *ιδέας*· διότι ἐκεῖνος μὲν ἐνόμιζε τὰς ιδέας ὑπαρχούσας ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου (τὸ ἐν παρὰ τὰ πολλά), ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει ταύτας ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν οὔσας (τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς) και τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἀποκελούσας, ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου δὲ νοῦ ἀφαιρουμένους, και

καθ' ἑαυτὰς νοουμένας (ἐν ταῖς εἶδει τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά).

Τέλος ἐν τοῖς Ἑθνικοῖς ὁ φιλόσοφος δὲν ἀποκρούει τὴν ἡδονὴν, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν τελειοτάτην, ἣτις ἐκ τῆς διανοίας πηγάζει· τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἣν ὡς κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖαν ὀρίζει· ἡ ἀρετὴ δεσπόζουσα τῶν παθῶν καὶ τῶν ὁρμῶν ἑνθμίζει αὐτά, μεσότης τις οὖσα δύο ἀκροτήτων, τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· οὕτω π. χ. ἡ *πραότης* εἶναι ἀρετὴ ὡς τῆς ὀργιλότητος καὶ τῆς ἀναληγσίας μεσότης, ἡ *ἀνδρεία* ὡς ἐν τῷ μέσῳ τῆς θρασύτητος καὶ τῆς δειλίας κειμένη, καὶ ἡ *αἰδώς* ὡς ἔχουσα τὸ μέσον τῆς ἀναισχυντίας καὶ τῆς καταπλήξεως, αἵτινες εἶναι ἀκρότητες· συμπλήρωμα δὲ τῆς ἀρετῆς ἢ τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν εἶναι τὰ τε τοῦ σώματος ἀγαθὰ (ἰσχύς, ὑγεία, κάλλος) καὶ τὰ ἐκτὸς δηλ. τὰ ἐκ τῆς τύχης (πλοῦτος, εὐγένεια κλπ.)· κατὰ ταῦτα εὐδαιμών εἶναι ὁ κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἱκανῶς μετασχών.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Σταγειρίτου εἶναι ξηρὰ καὶ λιτὴ καὶ σαφής, ἀλλ' ἐνιαχοῦ διὰ τὴν πολλὴν βραχύτητα καὶ πυκνότητα καθίσταται ἀσαφής· οὕτω δὲν δύναται νὰ παραβληθῆ ἡ πρὸς τὴν καλλιτεχνικωτάτην τοῦ Πλάτωνος· ἀλλὰ πάντες ὁμολογοῦσιν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης διεμόρφωσε τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν· ἐκλήθη δὲ γραμματεὺς τῆς φύσεως, τὸν κάλαμον εἰς τὸν νοῦν ἀποβρέχων· καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐλέχθη, ὅτι «ποταμὸς χρυσοῦ ῥέοντός εἰσιν».

ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ (372—287)

Μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῷ Λυκείῳ ἐγένετο ὁ ἔξ Ἑρέσου τῆς Λέσβου *Θεόφραστος*· οὗτος ὠνομάζετο Τύρταμος, διὰ δὲ τὸ θεσπέσιον τῆς φράσεως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μετωνομάσθη Θεόφραστος· τὸ θεσπέσιον τοῦ λόγου αὐτοῦ μαρτυροῦσιν οἱ δισχίλιοι μαθηταὶ καὶ τὸ ὅτι τριάκοντα τέσσαρα ἔτη προσέτη τοῦ Λυκείου· ὁ Ἑρέσιος φιλόσοφος διέπρεπεν οὐ μόνον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ· ἀλλ' ἐκ τῶν 232 συγγραμμάτων αὐτῶν διετηρήθησαν α' *περὶ φυτῶν ἱστορίαι* (βιβλ. θ'), β' *περὶ φυτῶν αἰτίαι*, ὅπερ εἶναι φιλοσοφικώτερον τοῦ προηγουμένου (βιβλ. σ'), διὰ τὰ ὅποια θεωρεῖται ὁ πατὴρ τῆς *φυτολογίας*, καὶ γ' τὸ περὶ *λίθων* σύγγραμμα, ἀπόσπασμα μείζονος πραγματείας (ὄρυκτολογίας)· πολῦτιμος προσέτι εἶναι καὶ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ *χαρακτῆρες* (30 κεφ.). Τὸ ἔργον

Ε. Κ. Γερβίλια. Ἐπίτ. Ἑλλην. Γραμματεολογία. Ἔκδ. Ζ'. 8

ιούτο εἰ καὶ περιεσόυη ἑλλιπές, ὅμως φαίνεται ἀρίστη ἠθογρα-
φικὴ εἰκὼν τῶν διαφορῶν χαρακτήρων τοῦ ἀνθρώπου¹. Ἐν μὲν
τῇ φυτολογία φαίνεται ἄγνός καὶ βαθὺς τῆς ἐπιστήμης μύτης,
περιγραφαὶ δὲ τινες αὐτοῦ παραμένουσιν ὡς πρότυπα ἐπιστημο-
νικῆς ἀκριβείας· τέλος ἐν τῇ ἠθογραφίᾳ ἐγένετο τὸ πρότυπον
τοῦ Γάλλου ἠθογράφου Bruyère.

γ'. Ῥητορεία

Εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ἡ ῥητορεία δηλ. ἡ μετὰ χά-
ριτος καὶ πειθοῦς εὐγλωττία, εἰς τινὰς μὲν εἶναι ἔμφυτος (φυσικὴ
ῥητορεία), ἄλλοι δὲ ἀποκτῶσιν αὐτὴν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ
μελέτης (ἔντεχνος ῥητορεία)· πρὶν δὲ ἀναπτυχθῆ ἡ ἔντεχνος ῥη-
τορεία, ὑπῆρχεν ἑκπαλαὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἡ *φυσικὴ* ῥητο-
ρεία· φύσει φιλελεύθερος ὢν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς προτιμᾷ νὰ ἄρχῃ
καὶ νὰ ἄρχηται διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς μᾶλλον ἢ διὰ
τῆς βίας· ἤδη ἐν τοῖς Ὀμηρικῶς ἔπεσι διαπρέπουσιν ἄνδρες κατὰ
τὴν δύναμιν τοῦ λόγου καὶ τιμῶνται οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς τοῦ
λαοῦ καὶ ἐν ταῖς βουλαῖς τῶν γερόντων δυνάμενοι μετὰ χάριτος
τὰ δέοντα νὰ συμβουλευέσῃ καὶ νὰ πείθῃσι τὸν λαόν· ὁπόσον
δ' ἐτιμᾶτο ἡ δύναμις τοῦ λόγου παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, φαίνε-
ται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οἱ διαπρέποντες ἐν τῷ ἀγορεύειν ἐτι-
μῶντο ἕξ ἴσου ὡς καὶ οἱ ἀριστεύοντες ἐν ταῖς μάχαις· διὸ καὶ
ἡ ἀγορὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καλεῖται *κνυδιάνειρα*, καθὼς καὶ ἡ
μάχη· ὁ τέλειος ἦρωας ἔδει νὰ εἶναι οἷος ὁ Ἀχιλλεύς, «μύθων τε
δητὴ καὶ πρηκτῆ ἔργων» Ῥήτορες ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἰσά-
γονται πολλοί, ἀλλὰ πάντων ἐξέχει ὁ λιγὺς τῶν Πυλίων ἀγορη-
τῆς, ὁ συνετὸς καὶ ἠδυεπὴς Νέστωρ

«τοῦ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδὴ».

Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας οἱ Ἕλλητες ἀσκοῦσι
τὴν ῥητορείαν πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ τῇ δημο-
κρατίᾳ· τὴν περὶ τὸ λέγειν ῥοπήν καὶ τὴν ἀγάπην αὐτῶν πρὸς τὸ
ἀγορεύειν ὑποδηλοῦσιν ἤδη καὶ τὰ κύρια ὀνόματα, Ἀναξαγόρας,
Εὐαγόρας, Ἀθηναγόρας, Ἐλληναγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγό-

1. Φιλοσόφων βίους καὶ δογμάτων συναγωγὴν (ἐν δέκα βιβλ.)
ἔγραψε Διογένης ὁ Λαέρτιος (200 μ. Χ.), ὅστις ἐνδιατρίβει μᾶλλον εἰς
τὸν κατ' ἰδίαν βίον τῶν φιλοσόφων καὶ τὴν περισυναγωγὴν ἀποφθεγ-
μάτων καὶ εὐτραπέλων ἱστορημάτων· τὸ ἔργον τοῦτο φαίνεται συνα-
γωγὴ τις ἐρανησμάτων προγενεστέρων ὁμοίων συγγραμμάτων.

ρας, Χρυσαιγόρας κλπ. Θεραπεύουσι δὲ τὴν ῥητορείαν εὐλόγως· διότι ἡ τέχνη αὕτη εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ πείθονται οἱ ἄνθρωποι· ἡ δύναμις τοῦ λόγου εἶναι τὸ ἐχέγγυον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πολίτου· διὸ καὶ ὁ σοφὸς Σόλων ἐνομοθέτησεν, ἵνα πᾶς πολίτης ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὑποστηρίξῃ αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ δίκαια· διότι ἐὰν εἶναι αἰσχροὺς ὁ πολίτης νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ μάχῃ διὰ τῶν ὄπλων, πολλῶν αἰσχροτέρων εἶναι νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ ἴδιος τὰ ἑαυτοῦ δίκαια ἐν τῷ δικαστηρίῳ διὰ τοῦ λόγου, καθ' ὃν καὶ μόνον ὑπερέχει τῶν ζώων. Ἡ ῥητορεία ἀναπτύσσεται ἔτι μᾶλλον ἐν Ἀθήναις, ὅτε εἰσῆχθη τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· ἐπὶ τῶν Μηδικῶν διακρίνεται κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ὁ **Θεμιστοκλῆς**· οὗτος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου πείθει τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ξύλινα τεῖχη· καὶ πρὸ τῆς ἐνάρεξως δὲ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας διὰ τῆς εὐφραδείας αὐτοῦ ἐμπνέει τὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας.

Τὴν φυσικὴν ῥητορείαν ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ **Περικλῆς**· τούτου δὲ ἡ ῥητορικὴ κοσμηθεῖσα διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου ἔλαβε πτῆσιν ὑψηλὴν· τρεῖς δημηγορίας τοῦ μεγάλου τούτου πολιτικοῦ διέσωσεν ὁ Θουκυδίδης οὐχὶ αὐταῖς λέξεσιν ἀλλ' ἐγγύτατα τῆς διανοίας ἐχόμενος καὶ τῶν λόγων ἐκείνου· ὁ **ἐπιτάφιος** τοῦ Περικλέους εἶναι τὸ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς πανηγυρικῆς ῥητορείας· ἦτο δὲ ὁ ῥήτωρ τόσον εὐλαβὴς περὶ τὸν λόγον, ὥστε πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων, ἤρχετο εἰς τοὺς θεοὺς, ἵνα μὴ ἐκπέσῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ λόγος ἀνάρμοςτος· τὴν δύναμιν τοῦ λόγου αὐτοῦ ἄριστα ἀπεικονίζει ὁ Θουκυδίδης λέγων περὶ αὐτοῦ «ὁπότε ἠσθάνετο τοὺς Ἀθηναίους, θρασυνομένους παρὰ καιρὸν, λέγων κατέπληξεν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν· ἐγίνετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή¹».

Ἄλλὰ σὺν τῇ **φυσικῇ** ταύτῃ ῥητορείᾳ ἀνεπτύχθη καὶ ἡ **ἐντεχνος**, ἣτις τὸ πρῶτον ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ· διότι ἐν Συρακούσαις μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος (467 π. Χ.) ἐγεννήθη

1. «Ἡ ῥητορικὴ ὡσπερ ψυχαγωγία ἐστὶ καὶ μάλιστα ἔργον αὐτῆς ἡ περὶ τὰ ἤθη καὶ τὰ πάθη μέθοδος ὡσπερ τόνους καὶ φθόγγους ψυχῆς μάλ' ἐμμελοῦς ἀφῆς καὶ κρούσεως δεομένους» Πλουτ. β. Περικλ. 15.

κλήθους δικῶν ἰδιωτικῶν· πρῶτος δὲ χάριν τῶν δικῶν τούτων συνέταξε λόγους καὶ κανόνας ῥητορικῆς τέχνης ὁ **Κόραξ** ὁ Συρακούσιος καὶ πρῶτος ἔδωκε τὸν ὄρισμὸν αὐτῆς ὅτι εἶναι **πειθοῦς δημιουργός**· τὴν ῥητορικὴν τέχνην ὁ Κόραξ ἐπόλεε ἀντὶ μισθοῦ καὶ μαθητὴν ἔσχε τὸν **Τεισίαν**· ἡ πρὸς τὸν διδάσκαλον περὶ ἀποτίσεως τῶν διδάκτρων δίκη αὐτοῦ κατέστη πασίγνωστος, ὡς καὶ ἡ τῶν δικαστῶν ῥῆσις «ἐκ κόρακος κακοῦ κακὸν ὄν» παροιμιώδης.

Ὅμοίως χάριν χρημάτων καὶ σοφιστικῶς ἤσκει τὴν ῥητορικὴν καὶ **Γοργίας** ὁ Ἀλεοντίνος· οὗτος ἐλθὼν ὡς πρεσβευτῆς εἰς Ἀθήνας (τῷ 427 π.Χ.) κατεμάγευσε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῶν κοσμημάτων καὶ ψιμυθίων τοῦ λόγου· ἐνοήσας δ' ὅτι ἡ πόλις ἦτο πρόσφορος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ τέχνης, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα διδάσκων τὴν ῥητορικὴν ἔσχε πολλοὺς μαθητάς, οὐ μόνον Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων. Ὁ Γοργίας, οὗτινος ἡ γλῶσσα ἦτο ποιητικὴ καὶ ὀλίγον ἀπέχουσα τοῦ διθυράμβου, μετεχειρίζετο διάφορα ῥητορικὰ σχήματα, οἷον τὰ ἰσόκωλα, τὰ πᾶρισα καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα, ἔτι δὲ τὰς παρονομασίας, τὰς παρηχῆσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ Γοργία σχήματα ὠνομάσθησαν.

Ἀνάπτυξις τῆς ῥητορικῆς

Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ ἔντεχνος ῥητορεία ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ, ὅμως ἐν Ἀθήναις ἐτελειοποιήθη, καθὼς ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία καὶ τὸ δρᾶμα· διότι ἐν Ἀθήναις μάλιστα ἐβασίλευεν ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία· ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ παρρησία τόσον κοινὴ ἦτο, ὥστε καὶ ξένοι καὶ δοῦλοι μειεῖχον αὐτῆς καὶ πολλοὺς δούλους ἐκεῖ μετὰ πλειονος ἐξουσίας ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ λέγοντας ὅ,τι ἠθελον ἢ πολίτας ἐν ἐνίαις τῶν ἄλλων πόλεων· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὰ Μηδικὰ προσέλαβον μεγίστην δύναμιν ἐν τῷ ἔξωτερικῷ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἐγένετο τὸ κέντρον πάσης σοφίας, εἰς ταύτην συρρέοντες καὶ οἱ σοφισταὶ ἐδίδασκον τὴν ῥητορικὴν τέχνην· πρὸς δὲ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγένοντο καὶ ἡγεμόνες τῆς συμμαχίας, ἐπέβαλον, ἵνα αἱ δίκαι τῶν συμμαχῶν ἐν Ἀθήναις δικάζωνται· ἐνταῦθα τέλος ὃ τε πολιτικὸς καὶ ἰδιωτικὸς βίος ἦσαν ἐπιτήδευοι πρὸς τὴν ῥητορικὴν.

Ἐκτίπωμα τοῦ ρητορικοῦ λόγου

Ὁ ῥητορικός λόγος συνίσταται ἐκ τριῶν μερῶν, τοῦ προοιμίου, τοῦ κυρίου θέματος καὶ τοῦ ἐπιλόγου¹. ὁ δὲ δικανικός ἰδίως συνίσταται συνήθως ἐκ πέντε μερῶν τοῦ προοιμίου,² τῆς διηγήσεως, τῆς ἀποδείξεως, τῆς λύσεως καὶ τοῦ ἐπιλόγου· τὸ μὲν προοίμιον εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἐν ᾧ ὁ ῥήτωρ προπαρασκευάζει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θέμα καὶ πειρᾶται νὰ κινήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μὲν τὴν εὐνοίαν τῶν δικαστῶν ἢ ἀκροατῶν, κατὰ δὲ τοῦ ἀντιδίκου ἢ ἀντιπάλου τὴν δυσμένειαν· ἡ δὲ διήγησις εἶναι ἐκθεσις πραγμάτων γενομένων· διὸ καὶ ἀπαιτεῖ σαφήνειαν, συντομίαν καὶ πιθανότητα· καὶ τῆς μὲν σαφηνείας ἐπιτυγχάνει ὁ λέγων ὅταν μὴ ξένας λέξεις ἢ ἐννοίας μεταχειρίζεται· τῆς δὲ συντομίας ὅταν μῆτε πόρρωθεν ἄρχηται μῆτε ἐπὶ μακρότατα προχωρῇ, ἀλλὰ μόνον αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα διεξέρχεται· καὶ τῆς πιθανότητος ἐπιτυγχάνει, ὅταν λέγῃ ἀληθῆ καὶ δυνάμενα νὰ πιστευθῶσιν· ἡ δὲ ἀπόδειξις εἶναι βεβαίωσις καὶ ἀποκατάστασις τῶν ἐν τῇ ὑποθέσει ἀμφισβητουμένων πραγμάτων· ἀποδεικνύει δὲ ὁ λέγων ἢ ἐντέχνως διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων³ ἢ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἀτέχνων ἐπιχειρημάτων, ὅσα δηλ. ἀνευ βοηθείας τῆς τέχνης εἶναι, οἷον, ἔγγραφα, νόμοι, συμβόλαια, διαθήκαι κ.λ.π., ἢ δὲ λύσις εἶναι τὸ μέρος, ἔνθα ὁ λέγων διαλύει ἢ ἀνασκευάζει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ τέλος ὁ ἐπίλογος ἔχει διττὸν σκοπὸν, πρακτικόν, ἐν ᾧ τὰ εἰρημένα μακρὰ ὄντα ἀνακεφαλαιοῖ, καὶ παθητικόν, ἐν ᾧ τὸν ἀκροατὴν εὐμενῆ μὲν πρὸς ἑαυτὸν, δυσμενῆ δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον ἢ ἀντίπαλον ἀπεργάζεται.⁴

Τόποι δέ, ἐν οἷς ἡσκεῖτο ἡ ῥητορεία, ἦσαν αἱ πανηγύρεις ἢ ἄλλαι συναθροίσεις τοῦ λαοῦ, ὡς ἐν τῇ ταφῇ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσότων, ἢ ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ τὸ δικαστήριον.

1. Ὁ ῥητορικός λόγος, ὡστερ ζῶον πρέπει νὰ ἔχῃ κεφαλὴν καὶ μέσον καὶ ἄκρα πρέπειν ἀλλήλοισι καὶ τῷ ὄλῳ. Πλάτ. Φαῖδρ. 264C.

2. Τὸ προοίμιον ἐν τῷ λόγῳ εἶναι ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος. Ἄριστ. Ῥητορ. 1445β8.

3. Διὰ συλλογισμῶν καὶ τεκμηρίων ἅτινα χρῆζουσι τῆς τέχνης τοῦ συνηγόρου.

4. «Ἐργον ῥήτορος προομιῶσασθαι πρὸς εὐνοίαν, διηγήσασθαι πρὸς πίστιν, ἀγωνίωσασθαι πρὸς ἀπόδειξιν, ἀνακεφαλαιώσασθαι πρὸς ἀνάμνησιν» (Ἄριστοτέλης).

Ἐκκλησία τοῦ δήμου

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις, ἦτοι ἡ συνέλευσις πάντων τῶν ἐνηλίκων πολιτῶν, τὸ μὲν πρῶτον ἐγένετο ἅπαξ ἐκάστη πρυτανείᾳ ἦτοι δεκάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατόπιν δὲ τετρακίς τῆς πρυτανείας· ἀλλὰ πλὴν τῶν διὰ νόμου ὠρισμένων τούτων κυρίων ἐκκλησιῶν ἦσαν καὶ αἱ καλούμεναι *σύγκλητοι*, ὁσάκις δηλ. ἐν ἀνάγκῃ συνεκαλοῦντο διὰ κηρύκων οἱ ἐν τοῖς δήμοις ἢ ἐν τοῖς ἀγοραῖς, ὅπερ ἐν ταῖς κυρίαις δὲν ἐγένετο· καὶ τὰς μὲν κυρίας συνεκάλουν οἱ πρυτάνεις, τὰς δὲ συγκλήτους (ἐκτάκτους) καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐν πολέμῳ· συνήρχετο δὲ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν ἀγορὰν, ὕστερον δὲ εἰς τὸν λόφον τῆς Πνυκὸς (ἀναβαίνειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν), ἐνίοτε δὲ εἰς τὸ θέατρον· συνελθούσης δὲ τῆς ἐκκλησίας οἱ μὲν πρυτάνεις προέβαλλον τὰ συζητητέα θέματα (περὶ ὧν χρὴ χρηματίζειν), ὁ δὲ κήρυξ ἠρώτα «τίς ἀγορεύειν βούλεται». Καὶ ἦτο μὲν χρόνος, ὅτε οἱ ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη γεγονότες ἐλάμβανον πρῶτοι τὸν λόγον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντες ὅσοι μὴ ὑπὸ ἀτιμίας ἐκωλύοντο· ἠγόρευον δὲ οἱ ῥήτορες ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐξ οὗ κάτοπτος ἦτο ἡ θάλασσα ἐν ἣ κατεναυμαχήθησαν οἱ βάρβαροι, προφανῆ δὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ σεμνὸς Παρθενῶν, καλλιτεχνήματα ἀνυπερβλήτου τελειότητος καὶ μνημεῖα τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως· ταῦτα δὲ πολλάκις οἱ φιλοπάτριδες ῥήτορες ἀγορεύοντες ἐπεδείκνυον, ἵνα τὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀκροατῶν ἐξάπτωσι. Τὸ ἐν τῷ δήμῳ ἀγορεύειν ἐλέγετο δημηγορεῖν· μετὰ δὲ τὰς τῶν ρητόρων ἀγορεύσεις οἱ μὲν πρυτάνεις ἐπεψήφισον ἦτοι ἔθετον τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν, οἱ δὲ πολῖται δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν, ἦτοι χειροτονίας, ἀπεφάσιζον (ἐψηφίζοντο, ἔχειροτόνουν), ἠσχολεῖτο δ' ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου περὶ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων, περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας, τὰ τοῦ πολέμου κλπ., ἐνίοτε δὲ καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχε περὶ ἐγκλημάτων, περὶ ὧν οἱ νόμοι δὲν προέβλεπον (εἰσαγγελία)· τότε δὲ ἡ ἐξεδικάζων αὐτὰ ὁ δήμος ἐκκλησιάζων ἢ παρέπεμπεν αὐτὰ εἰς τὰ τεταγμένα δικαστήρια ὀρίζων τὸν νόμον, καθ' ὃν ἔδει νὰ δικασθῶσιν.

Δικαστήρια

Ἐν Ἀθήναις τὸ μέγιστον δικαστήριον ἦτο ἡ *Ἥλιαία*, ἀποτελουμένη ἐκ πολιτῶν ἑξακισχιλίων οἵτινες διὰ κλήρου ἐλαμβάνοντο, ἵνα δικάζωσιν ἐπὶ ἐν ἔτος τὰς δίκας τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ

καὶ τῶν συμμάχων· τούτων δὲ οἱ μὲν χίλιοι ἦσαν ἀναπληρωματικοί, οἱ δὲ πεντακισχίλιοι διηροῦντο εἰς δέκα τμήματα, ὧν ἕκαστον συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων δικαστῶν· μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ δικαστηρίου καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δίκης ἐλάμβανον τὸν λόγον ὅ τε διώκων (κατήγορος) καὶ ὁ φεύγων (κατηγορούμενος)· ἀλλ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἑκάτερος τῶν διαδίκων ἐδικαιοῦτο νὰ ἀγορεύσῃ, ἦτο ὠρισμένος καὶ ἐμετρεῖτο διὰ τῆς κλεψύδρας.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος πάντες οἱ ἔχοντες ἰδιωτικὰς δίκας ὤφειλον νὰ ἀγορεύσωσιν αὐτοπροσώπως ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν αὐτῶν ἠδύνατο φίλος ἢ συγγενὴς ἢ συνήγορος νὰ συμπληρώσῃ τὸν λόγον ἐκείνων (δευτερολογία). Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ νόμοι ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἡ περὶ τὸ λέγειν τέχνη ἐγένετο εἰδική, κατεδείχθη ἡ ἀτοπία τοῦ νόμου τούτου· τότε δ' ἀνεφάνησαν οἱ καλούμενοι **λογογράφοι**, οἵτινες ἔμπειροὶ τῶν νόμων ὄντες καὶ περὶ τὴν ἠητορικὴν ἱκανοὶ ἔγραφον ἐπὶ μισθῷ ὑπὲρ ἄλλων λόγους, οὓς οἱ διάδικοι ἀπὸ μνήμης μανθάνοντες ἀπήγγελλον ἐνώπιον τῶν δικαστῶν.

Ῥήτορες δὲ ἐν Ἀθήναις διέπρεψαν οἱ ἐξῆς δέκα :

α' **Ἀντιφῶν** ὁ Ῥαμνούσιος (490—411), ὅστις ἐγένετο καὶ διδάσκαλος τῆς ἠητορικῆς, ἦν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, σοφιστοῦ ὄντος, ἔμαθε· κατὰ τὸν Θουκυδίδην, ὅστις σφόδρα θαυμάζει αὐτόν, κράτιστος ἐγένετο εἰς τὸ ἐπινοῆσαι καὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ διὰ τὴν μεγάλην δεινότητα τοῦ λόγου τὸ πλῆθος ὑπόπτειεν αὐτόν. Ἐκ τῶν περιωθέντων 15 λόγων αὐτοῦ μόνον τρεῖς εἶναι πραγματικοὶ ἀπαγγελθέντες ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐπὶ φονικῶν δικῶν, οἱ δὲ ἄλλοι φαίνονται γυμνάσματα ἠητορικά, διηρημένοι εἰς τρεῖς τετραλογίας· ἑκάστης δὲ τούτων οἱ λόγοι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχοντες, δύο μὲν εἶναι τοῦ διώκοντος ὡς τροπολογία καὶ δευτερολογία, ἄλλοι δὲ δύο τοῦ φεύγοντος· (ἐφαρμογαὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Γοργίου)· ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ ῥήτωρ ἔγραψε καὶ ἀπήγγειλε τῷ 411 ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὸν περὶ **μεταστάσεως** (πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν τετρακοσίων) λόγον, οὗτινος ἀρτίως ἀπόσπασμα εὐρέθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς παπύροις. Ὁ ῥήτωρ οὗτος ἐκπροσωπεῖ τὴν αὐστηρὰν ἐν τῷ λόγῳ ἀρμονίαν, ὡς ὁ Ἰσοκράτης τὴν γλαφυράν.

β' Ὁ **Ἀνδοκίδης**, οὗτινος ὁ πολιτικὸς βίος ἐγένετο γνωστός ἐκ τῆς δίκης τῶν Ἐρμοκοπιδῶν· τῶν τεσσάρων λόγων αὐτοῦ τῶν περιωθέντων γνήσιοι εἶναι οἱ δύο, ἦτοι ὁ περὶ τῆς

ἐαυτοῦ καθόδου (410) καὶ ὁ περὶ τῶν *μυστηρίων* (400)· ὁ ῥήτωρ στερεῖται μὲν τεχνικῶν σχημάτων, ἀλλ' ἔχει φυσικὴν εὐχέ-
ρειαν, ζωηρότητα καὶ ἐνάργειαν ἐν τῇ διηγήσει· ἡ δὲ γλῶσσα
τούτου ἀποτελεῖ μέσον τι μεταξὺ τῆς τοῦ Ἀντιφῶντος αὐστηράς
καὶ μεγαλοπρεποῦς καὶ τῆς τοῦ Λυσίου, ἣτις εἶναι ἡ συνήθης.

γ' Ὁ *Λυσίας* (450—371) υἱὸς τοῦ Συρακουσίου Κεφάλου
ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· καὶ ὁ Λυσίας καὶ οἱ ἀδελφοὶ
αὐτοῦ ἦσαν εὐποροὶ, ἀλλ' οἱ τριάκοντα τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἤρ-
πασαν, τὸν δὲ ἀδελφὸν τοῦ ῥήτορος Πολέμαρχον ἐφόνευσαν καὶ
αὐτὸς ὁ ῥήτωρ μόλις ἐσώθη εἰς Μέγαρα. Ἐπειδὴ δὲ ἔδωκεν ἐκ
τῆς περισθεθείσης περιουσίας ἀργύριον καὶ ὄπλα εἰς τοὺς περὶ
τὸν Θρασύβουλον ἀγωνιστάς, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημο-
κρατίας ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἔζη ὡς *ἰσοτελής*¹. Ἐκ τῶν περιπε-
τειῶν τούτων γενόμενος ἄπορος ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγ-
καῖα ἐκ τῆς ῥητορικῆς τέχνης γράφων ὑπὲρ ἄλλων κατὰ παραγ-
γελίαν λόγους ὡς *λογογράφος*, καὶ ἐν τούτῳ ἐγένετο περιζήτητος·
ἀλλ' ἐκ τῶν 233 λόγων αὐτοῦ, οὓς ἔγραψεν ἀπὸ τοῦ 403—380,
περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς 34, ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐχὶ πάντες ἀκέραιοι,
γνήσιοι δὲ τούτων εἶναι 28. Ὁ Λυσίας εἶναι κατ' ἐξοχὴν δικανι-
κὸς ῥήτωρ· τὴν πρώτην ἀφορμὴν, ἵνα τραπῆ εἰς τὴν ῥητορικὴν
τέχνην παρέσχεεν εἰς αὐτὸν ὁ φόνος τοῦ ἀδελφοῦ Πολεμάρχου,
ὑπὲρ οὗ ἀπήγγειλε τὸν κατὰ *Ἐρατοσθένους* λόγον, τὸν καὶ κάλ-
λιστον πάντων. Ὁ χαρακτήρ τῶν δικανικῶν λόγων, οὓς ἔγραψεν
ὁ Λυσίας ὑπὲρ τῶν ἰδιωτῶν, εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἀφελῆς καὶ τοῦ
τοιούτου εἴδους ὁ ῥήτωρ ἐγένετο τὸ τελειότερον ὑπόδειγμα. Ἐκ
τῶν παύρων τῆς Αἰγύπτου ἔχομεν τοῦ ῥήτορος νῦν καὶ *δύο ἔτι*
λόγων μακρότατα ἀποσπάσματα· ἐπιγράφονται δέ: ὁ πρὸς Ἴππο-
θέρην περὶ θεραπαίνης (στίχ. 235) καὶ ὁ κατὰ Θεομνήστου (120).

Τοῦ Λυσίου ἐπαινεῖται ἡ ἐν τοῖς πράγμασι καὶ ταῖς λέξεσι
καθαρότης, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ χάρις, ἔτι δὲ καὶ ἡ πιθανότης καὶ
ἡ βραχυλογία ἣτις ἦτο πολῦτιμος ἐν τοῖς Ἀττικοῖς δικαστηρίοις,
ἐν οἷς ὁ χρόνος ἦτο μεμετρημένος διὰ τῆς κλεψύδρας· ὁ ῥήτωρ
εἶναι ἐπίσης θαυμαστός καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν, ἣν ἔχει ἐν τοῖς
προοιμίοις τῶν λόγων· διότι ἐν ᾧ ἔγραψε πλείστους δικανικοὺς

1. Ἴσοτελεῖς, ἴσα τέλη τοῖς ἀστοῖς δίδοντες, δηλαδὴ πρόνομιοῦχοι
μέτοικοι, «οὔτε τὸ μετοίκιον τελῶντες οὔτε προστάτου δεόμενοι, μετέ-
χοντες τῶν νόμων καὶ τῶν πραττομένων πλὴν ἀρχῆς».

λόγους, ἐν οὐδενί σχεδὸν μετεχειρίσθη τὰς αὐτὰς γνώμας καὶ οὐδὲν αὐτοῦ προοίμιον ὁμοιάζει πρὸς ἕτερον.

δ' Ἰσοκράτης ὁ Ἀθηναῖος (436 — 338) οὗτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἐγένετο λογογράφος, ὡς ὁ Λυσίας, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἴδρυσε σχολὴν ῥητορικῆς, εἰς ἣν συνέρρεον ἐξ ἅπασων τῶν Ἑλληνίδων πόλεων πλείστοι νέοι πληρώνοντες αὐτῷ χιλίας δραχμάς· ὁ Κικέρων παρέβαλε τὸν οἶκον τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς δούρειον ἵππον, ἐξ οὗ ἐξώρμησαν πολλοὶ ἥρωες τῶν γραμμάτων, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης· ἐν τῇ σχολῇ οὗτοῦ οὐ μόνον τὴν εὐρυθμίαν τῶν λόγων ἐμάνθανον οἱ νέοι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ πολιτικά ἐσπούδαζον· διὰ τοῦτο οὐ μόνον οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι συνῆψαν σχέσεις πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς, ὡς ὁ τῆς Κύπρου Εὐαγόρας, ὁ τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος καὶ ὁ Μακεδόνων Φίλιππος. Ὡν δ' εὐγενῆς τὴν ψυχὴν ὁ Ἰσοκράτης, ἔκρινεν ἀπαθῶς οὐ μόνον τὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἀλλὰ καὶ τὰ πανελλήνια ζητήματα· οὕτω δὲ δὲν κακολογεῖ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, ἀλλὰ συμβουλεύει, ἵνα οἱ Ἕλληνας τοὺς ἐμφυλίους καταπαύσαντες πολέμους ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ τὸν βάρβαρον ἐκστρατεύσωσιν· ὅτε δ' ἐπὶ τέλος εἶδε τὴν ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐξασθένεισιν τῶν Ἑλλήνων, ἐπίστευσε ὅτι ἡ ἑλληνικὴ τῶν Μακεδόνων δυναστεία ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ῥήτωρ δίκαιον εἶχε τοῦτο νομίζων, κατέδειξεν εὐθύς ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος· ὁ Ἰσοκράτης ἀποθανὼν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἐτάφη δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου ὡς σύμβολον τῆς εὐμουσίας αὐτοῦ ἐτέθη Σειρήν.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν 21, ὧν τρεῖς μὲν εἶναι παραινετικοί, ἐξ δὲ δικανικοὶ καὶ δώδεκα ἐπιδεικτικοί, πρὸς δὲ καὶ ἑννέα ἐπιστολαὶ πρὸς ἐπιφανῆ πρόσωπα καὶ βασιλεῖς· ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ἐξαίρεται μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὁ *πανηγυρικός* (380 π. Χ.), ἐν ᾧ ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ ἐγκωμιάζει τὴν ἑαυτοῦ πόλιν τὰς Ἀθήνας, καὶ συμβουλεύει τοὺς Ἕλληνας, ἵνα πρὸς ἀλλήλους ὁμονοήσαντες ἐναντίον τῶν βαρβάρων πολεμήσωσιν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι ταμεῖον πολυτίμων νουθεσιῶν καὶ παραγγελμάτων περὶ φιλοπατρίας καὶ ἔθνικῆς ἐνότητος· κατὰ ταῦτα ὁ Ἰσοκράτης διαφέρει τῶν περὶ τὰς δικογραφίας ἀσχολουμένων ῥητόρων, ὡς ὁ Φειδίας τῶν κοροπλάθων· ἀλλ' ὁ ῥήτωρ καθ' ὑπερβολὴν ἐπιτηδεύει τὰς συμμετρίας τῶν κώλων καὶ κατὰ κόρον μεταχειρίζεται τὰ Γοργεία σχήματα ἥτοι τὰ πάρισα,

τὰ ὁμοιοτέλευτα καὶ τὰ ἀντίθετα· διὰ δὲ τὸν ἐπιτετηδευμένον τοῦτον καλλωπισμὸν στερεῖται ζωηρότητος καὶ φυσικῆς δυνάμεως· διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι παραβάλλουσι τὸν μὲν Ἴσοκράτη πρὸς ἀθλητὴν παρσκευασμένον πρὸς ἀγῶνα, τὸν δὲ Δημοσθένη πρὸς ὀπλίτην εἰς μάχην ἐξωπλισμένον.

ε' Ὁ Ἰσαῖος, ὅστις ἐγεννήθη μὲν ἐν Χαλκίδι, ἀλλ' ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· οὗτος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους, διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους καὶ μιμητὴς τοῦ Λυσίου· ἐκ δὲ τῶν πεντήκοντα λόγων, οὓς ἔγραψεν ὡς λογογράφος, διεσώθησαν ἔνδεκα, δικανικοὶ πάντες πραγματευόμενοι περὶ κλήρου (κληρονομίας) καὶ ἀναφερόμενοι εἰς τὸ κληρονομικὸν Ἀττικὸν δίκαιον· ὁ Ἰσαῖος ὁμοιάζει μὲν πρὸς τὸν Λυσίαν κατὰ τὴν βραχύτητα καὶ τὴν σαφήνειαν, ἀλλ' ἀπεργάζεται τὸν λόγον τεχνικώτερον καὶ περιεργότερον ἐκείνου.

ς' Ὁ Λυκοῦργος (396-324)· οὗτος ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἰσοκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, οὗτινος ἡ φιλοσοφία ἐκράτυνε τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἃς παρὰ τοῦ γένους εἶχε κληρονομήσει· ἀλλ' ὁ Λυκοῦργος τὴν δόξαν προσέλαβε μᾶλλον ἐκ τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ διοικήσεως ἢ ἐκ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος· διότι ταμίαι γενόμενος καὶ τοὺς πόρους τῆς πόλεως ἐδιπλασίασε καὶ τὰς Ἀθήνας διεκόσμησεν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Ἐκ δὲ τῶν 15 λόγων αὐτοῦ περιεσώθη μόνον ὁ κατὰ τοῦ Λεωκράτους· ὁ Λυκοῦργος κατήγγειλε τοῦτον ὡς προδότην τῆς πατρίδος, ἣν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην κινδυνεύουσαν ἐγκατέλειπε. Τοῦ Λυκοῦργου ὁ λόγος εἶναι προῖον ἐνδελεχοῦς σπονδῆς καὶ μελέτης καὶ δὲν θέλγει μὲν τὸν ἀκροατὴν διὰ τῆς χάριτος, ἀλλ' ἐπισπᾷ αὐτὸν διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος καὶ κινεῖ εἰς θαυμασμὸν διὰ τῆς ἠθικῆς μεγαλοπρεπειᾶς.

ζ' Ὁ Αἰσχίνης (389—314) ὁ ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους οὗτος τὸ πρῶτον ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν γενναίως ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ σταλεῖς πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Φίλιππον ἐδεδεάσθη ὑπὸ τῶν δῶρων αὐτοῦ, τούτου δ' ἔνεκα καὶ ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Δημοσθένους ἐγένετο· ὅτε δὲ ὁ Κτησιφῶν ἔγραψε ψήφισμα, ἵνα ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ χρυσῷ στεφάνῳ διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας, ὁ Αἰσχίνης κατηγόρησεν αὐτὸν ὡς ψευδῆ ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένους γράψαντα· ἀλλ' ἠττηθεὶς ἐν τῷ δικαστικῷ τούτῳ

ἀγῶνι (330) ἀπῆλθεν εἰς Ῥόδον, ὅπου ἴδρυσε ῥητορικὴν σχολήν· ἐκεῖθεν δὲ ἐπλευσεν εἰς Σάμον, ἔνθα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ λόγοι περιεσώθησαν· ὁ κατὰ Τιμάρχου, ὁ περὶ Παραπροσβείας καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος· ὁ δὲ ῥήτωρ οὗτος, ὅστις μόνου τοῦ Δημοσθένους δεύτερος φαίνεται, ἐγένετο δεινὸς διὰ τὴν εὐφυΐαν· ἀλλ' ἢ μεγαλοπρεπὴς καὶ πομπικὴ αὐτοῦ φράσις οὐδαμῶς συγκινεῖ, ἐπειδὴ στερεῖται τοῦ ἠθικοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

ἡ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ (384 - 322)

Ὁ Δημοσθένης ἐγεννήθη ἐκ γονέων εὐπόρων καὶ ἀνεπιλήπτων, ἀλλ' ὀρφανὸς καταληφθεὶς ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ ἔτυχε κακῶν ἐπιτρόπων, οἵτινες τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἐσφετερίσθησαν, τῆς δὲ παιδεύσεως αὐτοῦ ἠμέλησαν· ἀλλὰ φιλομαθὴς ὢν καὶ ἐπιμελὴς ἐμόρφωσεν ἑαυτὸν μαθητεύσας παρὰ τῷ Ἰσαίῳ, ὅστις ἐβοήθησεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐπιτρόπων δίκην. Στερηθεὶς δὲ τῆς περιουσίας αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης ἠναγκάσθη ὡς λογογράφος νὰ συντάττῃ λόγους δικανικοὺς ὑπὲρ ἄλλων, ὅπως πορεύεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν· ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ ἔλαβεν ἐκ τῶν πολιτικῶν λόγων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας (356) κατὰ Φιλίππου, τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ὅστις ὁσημέραι αὐξανόμενος διενοεῖτο νὰ ἀρξῆ τῆς Ἑλλάδος ὅλης· ὁ Δημοσθένης φοβούμενος μήπως ἢ πατρις αὐτοῦ ἀπολέσῃ τὴν ἡγεμονίαν, ἐκ παντὸς τρόπου εἰργάζετο, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸ φρόνημα τῶν συμπολιτῶν κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ προσεπάθει νὰ ἠλεκτρίζῃ αὐτοὺς ἀναμνησκὼν τὰ ἐν Μαραθῶνι, Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς τρόπαια τῶν προγόνων· καὶ ἐνθεν μὲν ἠγωνίζετο κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει φιλιππιζόντων, ἐνθεν δὲ ἐφρόντιζε νὰ ἀνεύρῃ συμμάχους τῶν Ἀθηναίων· ὅτε δὲ ἦλθεν ὡς πρεσβευτὴς εἰς Θήβας, ἡ φωνὴ τοῦ ῥήτορος ῥαπίζουσα τὸν θυμὸν καὶ διακαίουσα τὴν φιλοτιμίαν κατώρθωσε νὰ συνδιαλλάξῃ τὰς τέως ἀσπόνδους πόλεις καὶ ἀντιπαρατάξῃ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐν Χαιρωνείᾳ κατὰ τοῦ Φιλίππου· καὶ ἠτήθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ δὲν ἐμίσησαν τὸν ῥήτορα· διότι ἐγίνωσκον, ὅτι ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ ἦτο εἰλικρινὴς καὶ φιλόπατρις.

Ἄμα δὲ τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου ἐπειράθη μὲν νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Μακεδόνων, ἀλλ' ἢ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καταστροφὴ τῶν Θηβῶν ἐματαίωσε τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο ἐπικρατήσαντος τοῦ

Ἄλεξάνδρου ἐσίγησεν ἐπί τινα ἔτη ἢ φωνὴ τοῦ ῥήτορος· ἐν δὲ τῇ δίκῃ τοῦ Ἀρπάλου (324), ἐπειδὴ ἐσυκοφαντήθη ὡς **δωροδοκήσας**, κινδυνεύων ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς πατρίδος· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἄλεξάνδρου, καίπερ ὢν ἐν ἔξορίᾳ, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸν κατὰ τῶν Μακεδόνων Λαμιακὸν πόλεμον· μετὰ δὲ τὴν ἥτταν τῶν Ἀθηναίων διωκόμενος ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρείᾳ (Πόρω) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἔνθα, ἵνα μὴ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἀντιπάτρου, καταδιωκόντων αὐτόν, πῶν δηλητήριον ἀπέθανεν.

Λόγοι αὐτοῦ περιεσώθησαν 61, ὧν τινες προφανῶς εἶναι νόθοι, ὡς ὁ ἐπιτάφιος καὶ ὁ ἐρωτικός· διαιροῦνται δὲ εἰς 34 ἰδιωτικὸς καὶ 27 δημοσίους, ὧν οἱ 15 εἶναι δημηγορίαι ἤτοι λόγοι συμβουλευτικοί, οὓς ἀπήγγειλεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· τῶν συμβουλευτικῶν δὲ τούτων οἱ ἔνδεκα ἀναφέρονται εἰς τὴν κατὰ τοῦ Φιλίππου πολιτικὴν καὶ λέγονται μὲν πάντες οὗτοι λόγοι **Φιλιππικοί**, ἐπιγράφονται δὲ ἰδίᾳ **δωνθιακὸς** α', β', γ', ἐν οἷς συμβουλεῖ τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Ὀλύνθου πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου (349)· κατὰ **Φιλίππου** α' (351), β' (344), γ' (341), δ' περὶ τῆς **εἰρήνης** (346), περὶ **Ἀλοννήσου**, περὶ τῶν ἐν **Χερρονήσῳ** (341) καὶ πρὸς τὴν **ἐπιστολὴν** τὴν Φιλίππου (351—341)· ἄριστος δὲ πάντων τῶν λόγων καὶ παθητικώτατος κρίνεται ὁ περὶ τοῦ **στεφάνου**, ὅστις εἶναι ἀπολογία ὑπὲρ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ δι' οὗ κατεπάλαψε τὸν Αἰσχίνην πρὸς τιμὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ δὲ τῶν δημοσίων δικανικῶν σπουδαιότεροι εἶναι ὁ πρὸς Λεπτίνην (355), ὁ κατ' Ἀριστοκράτους (352), ὁ κατὰ Μειδίου (348). Ἡ περίοδος τῶν λόγων αὐτοῦ οὔτε ἡ σχοινοτενὴς τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι οὔτε ἡ λίαν βραχεῖα τοῦ Λυσίου, ἀλλὰ σύμμετρος· κατ' ἔξοχὴν δὲ τοὺς λόγους αὐτοῦ χαρακτηρίζει τὸ ὕψος καὶ ἡ **δεινότης**· διὰ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων, ἅτινα περικοσμεῖ καὶ περιστέφει ὁ εὐγενὴς ἐνθουσιασμὸς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὁ φλογερὸς ἔρωσ πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ τότε συνήραπτεν ὁ μέγας ῥήτωρ τοὺς ἀκροατὰς καὶ νῦν ἔτι μόνον ἀναγινωσκόμενος ἐξάπτει καὶ

1. Δεινότης, ἡ θαυμαστὴ δύναμις τοῦ λέγειν, ἡ τό τε λογικὸν συναρπάζουσα καὶ τὰ πάθη ἐξεγείρουσα. Διον. Ἄλ. π. Δημ. δειν. 22 «τῶν μικρῶν κώλων κἂν δεινότητι χρῆσις· δεινότερον γὰρ τὸ ἐν ὀλίγῳ πολὺ ἐμφαινόμενον καὶ σφειρότερον· διὸ καὶ οἱ Λάκωνες βραχυλόγοι ἀπὸ δεινότητος».

ἡλεκτρίζει τὸν ἀδιάφορον καὶ ὑγιαίνοντα ἀναγνώστην.

Εἰ καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένους κατὰ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἣτις διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐξεπολίτισε τὴν Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον, ἐλέγχεται ἐκ τῶν ὑστέρων στενὴ καὶ πλημμελής. ὅμως ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ φιλοπατρία, ὁ ἐθνουσιασμὸς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ εὐγένεια τῆς προαιρέσεως τοῦ ῥήτορος πάντες οἱ πολῖται οἱ ἐπιθυμοῦντες ἀπὸ τοῦ βήματος νὰ ὑπηρετῶσι τὴν ἑαυτῶν πατρίδα ὀφείλουσι νὰ ἐμβαπτίζωνται ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ τῇ ἀρχαίᾳ μὲν, ἀλλ' αἰείποτε ἀνανεουμένη· ὁ Δημοσθένης θὰ ἐμφυσᾷ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰς τοὺς πολίτας, ὅσοι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀπαθῶσι πάντα ἐχθρὸν δημόσιον διὰ τῆς σπάθης τοῦ λόγου· εἰσαεὶ διαμένει ὁ κανὼν τῆς ῥητορείας καὶ ὁ κήρυξ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ἐλευθερίας.

*Ὁ περὶ τοῦ στεφάνου λόγος. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην οἱ Ἀθηναῖοι φοβούμενοι ἐπιδρομὴν τοῦ Φιλίππου ἐξέλεξαν δέκα ἄρχοντας, ὧν εἷς ἦτο ὁ Δημοσθένης, ἵνα ἐπισκευάσωσι τὰ τεῖχη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ῥήτωρ χαριζόμενος εἰς τὴν πόλιν προσεδάπησεν ἐκ τῶν ἰδίων ἑκατὸν μνᾶς, ἡ Βουλὴ ἐνέκρινε τὴν πρότασιν τοῦ Κτησιφῶντος, ἵνα στεφανωθῇ ὁ Δημοσθένης χωρὶς στεφάνου ἐν τῷ θεάτρῳ ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τῆς πρὸς τὴν πόλιν εὐνοίας· ἀλλὰ τὸ *προβούλευμα* τοῦτο προσέβαλεν ὁ ῥήτωρ *Αἰσχίνης* ἐχθρὸς ὧν αὐτοῦ ὡς παράνομον· α' διότι ὁ νόμος ἐκέλευεν ὑπεύθυνον ἄρχοντα μὴ στεφανοῦν· ὁ δὲ Δημοσθένης ὧν *τειχοποιὸς* δὲν εἶχε δώσει ἀκόμη εὐθύνας· β' διότι ἂν μὲν ὁ δῆμος στεφανοῖ τινα, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἶδει ν' ἀνακηρυχθῇ ὁ στέφανος, ἂν δὲ ἡ βουλὴ, ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ· ἀλλαχοῦ δὲ ὁ νόμος δὲν ἐπέτρεπε· καὶ γ' διότι διὰ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης ἔβλαψε τὴν πόλιν καὶ δὲν ἦτο τιμῆς ἀξίος· ἡ κατηγορία αὕτη γενομένη τῷ 336 π. Χ. εἰκονικῶς μὲν ἦτο κατὰ τοῦ Κτησιφῶντος, πράγματι δὲ κατὰ τοῦ Δημοσθένους, ἡ δὲ δίκη ἕνεκα πολιτικῶν λόγων ἐγένετο τῷ 330· ὁ Δημοσθένης ἀπολογούμενος ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν τάξιν τῶν κατηγοριῶν τοῦ Αἰσχίνου, ὅστις εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ νόμιμον, τοὺς μὲν δύο νόμους περὶ τῶν ὑπευθύνων καὶ τῶν κηρυγμάτων παρενέβαλεν εἰς τὸ μέσον τοῦ λόγου, ἄρχεται δὲ τῆς ἀπολογίας ἐκ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὴν καταλήγει· οὕτω δὲ στρατηγικῶς τὰ μὲν ἄκρα πυκνώσας, τὸ δὲ μέσον, τὸ σαθρὸν, τεχνικῶς ἐπιρρώσας, συνήρπασε τοὺς δικαστάς, ὧν ὁ κατήγορος οὐδὲ τὸ πέμπτον τῶν ψήφων λαβὼν εἰς *ἀτιμίαν* κατεδικάσθη· διὸ καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ῥόδον.

θ'. Ὁ Ὑπερείδης (389—322), ὅστις συγκαταλέγεται μετὰ τοῦ Δημοσθένους εἰς τοὺς κορυφαίους προμάχους τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ ἦτταν τῶν Ἀθηναίων συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ὑπέστη οἰκτρὸν θάνατον. Ἐκ τῶν 52 λόγων αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1847 μόνον ἀποσπά-

σματά τινα εἶχομεν, ἔκτοτε δὲ διὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν παύρων ἔχομεν ἕξ λόγους, ὧν οἱ δύο εἶναι σχεδὸν ἀκέραιοι πάντων δὲ σπουδαιότατος εἶναι ὁ **ἐπιτάφιος**, ὃν ἀπήγγειλεν ὁ ῥήτωρ ὑπὲρ τοῦ Λεωσθένους καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσόντων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον Ἀθηναίων· ὁ Ὑπερείδης ἔχει μὲν πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐν πᾶσι κατώτερος γίνεται τῶν πρωτευόντων· διὸ καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸν πένταθλον, ὅστις ἐν ἅπασι τοῖς ἀγωνίσμασι ἀπολείπεται μὲν τῶν ἀθλητῶν, πρωτεύει δὲ τῶν ἰδιωτῶν.

Καὶ ἰ' ὁ **Δείναρχος** (363—290), ὅστις ἐγεννήθη μὲν ἐν Κορίνθῳ ἔζησε δ' ὡς μέτοικος ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἐγένετο ἐπιφανὴς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ μεγάλοι ῥήτορες ἐξέλιπον· ἐκ τῶν 60 λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν τρεῖς ἔχοντες ὑπόθεσιν τὴν δίκην τοῦ Ἀρπάλου· ὁ Δείναρχος πειρᾶται μὲν νὰ μιμηθῇ τὸν Δημοσθένην, ἀλλ' ἀπολείπεται αὐτοῦ· διὸ καὶ ἄγροικος ἢ κρήνιος Δημοσθένης ὠνομάσθη.

Ἐκ τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων ἐγένοντο τελειότερα πρότυπα τῆς ῥητορείας ὁ μὲν Λυσίας διὰ τὴν φυσικὴν ἀπλότητα καὶ ἀφέλειαν, ὁ δὲ Ἰσοκράτης διὰ τὴν ἁρμονικότητα καὶ ὁ Δημοσθένης διὰ τὴν δεινότητα. Οὗτος ἐγένετο οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων ὁ ἀριστος καὶ μέγιστος πολιτικὸς ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν χρόνων καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔχομεν καὶ τῆς ἐπιστήμης πολύτιμα μνημεία· ἐν μὲν τῇ ἰατρικῇ ἐπιστήμῃ *Ἰπποκράτης* ὁ Κῶος (460—359) συνέγραψε πολλὰ ἔργα, ἕξ ὧν σώζονται ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ τὰ ἑξῆς· α' περὶ ἐπιδημιῶν (βιβλ. 7). β' ἀφορισμοί· γ' περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων· δ' περὶ τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τρωμάτων· ε' περὶ ἀγμῶν· ς' προγνωστικά· ζ' περὶ διαίτης ὀξέων· η' περὶ χυμῶν καὶ θ' περὶ ἄρθρων.

Ἐν δὲ τῇ *τακτικῇ* (τῇ τέχνῃ τοῦ παρατάσσειν στρατὸν) πρέπει νὰ μνημονευθῇ *Αἰνείας*. ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀρκάδων (τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ.), τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ *πολιορκητικὸν* ὑπόμνημα «περὶ τοῦ πῶς χρῆ πολιορκουμένους ἀντέχειν».

Ἀνασκοποῦντες τὴν Β' περίοδον, καθ' ἣν ἔστι τῶν γραμμάτων ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι καὶ τὸ ἔθνος ἠνδρώθη, βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν τῆς μὲν ποιήσεως βλαστάνει καὶ τελειοποιεῖται τὸ δρᾶμα, τοῦ δὲ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη. Τὰ λογοτεχνήματα τῆς περιόδου ταύτης, ἔξέχοντα κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ὕψος τῶν νοημάτων, εἶτι δὲ κατὰ τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου, πρόκεινται εἰσαεὶ καὶ εἰς πάντας τοὺς λαοὺς ἀπαραμίλλα πρότυπα καλλιπερείας καὶ λογοτεχνικῆς τελειότητος. Τὰ λογοτε-

γνήματα ταῦτα ἔχουσιν ὕψος ἀπλοῦν, ἀλλ' ἄνευ ξηρότητος, ἀρμονικὸν ἄνευ πληθωρισμῶν, κεκοσμημένον, ἀλλ' ἀνεπιτήδευτον.

Τὴν Ἀττικὴν δὲ λογοτεχνίαν μιμηθεῖσαι ἢ τε Λατινικὴ ἐπὶ Αὐγούστου καὶ ἢ Γαλλικὴ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' παρήγαγον σπουδαιότατα τοῦ λόγου μνημεῖα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ' (300—30 π. Χ.),

Α' Ποίσεις. α' ἔπος. β' ἔλεγεια. γ' δρᾶμα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μὲν *ἠρωικοῦ* ἔπους ἐπιφανέστατος ποιητὴς ἐγένετο.

α' *Ἀπολλώνιος* ὁ *Ῥόδιος* (τοῦ γ' αἰῶνος π.Χ.), οὗτινος τὰ *Ἀργοναυτικά*, ποίημα περίτεχνον καὶ φιλολογικῶς μόχθου μεστόν, περιεσώθη ἀκέραιον (5835 στίχ.)· τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματος, ὅπερ κέντρον ἔχει τὸν Ἰάσονα καὶ τὴν Μήδειαν, ἀποτελοῦν αἱ περιπετειώδεις τῶν Ἀργοναυτῶν περιπλανήσεις· τὸ ποίημα τοῦ Ἀπολλωνίου προωρισμένον μᾶλλον· νὰ διδάξῃ λογίους ἀναγνώστας ἢ νὰ ἐνθουσιάσῃ πλήθη, εὗρε πολλοὺς θαυμαστὰς καὶ μιμητὰς καὶ δὴ καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

Τοῦ δὲ *διδασκαλικῶς* ἔπους ποιητὴς ἐγένετο α' *Ἄρατος* ὁ Σολεὺς (315—240 π.Χ.)· τούτου τὸ ποίημα (1154 στίχ.) διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν α' ἐπιγράφεται *φαινόμενα*, ἐν ᾧ περιέλαβε τὴν σύγχρονον ἀστρονομίαν, τὸ δὲ β' *διοσημῖαι* (διὰ σημείων προγνώσεις), ἐν ᾧ ἐκτίθεται ἡ δημώδης μετεωρολογία· ὁ Ἄρατος εἶχε μὲν ὡς βάσιν τὸ καταλογάδην ἔργον τοῦ Εὐδόξου, ἀλλὰ συνεπλήρωσε τοῦτο ἐκ τῶν διδαγμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου· τὸ ποίημα τοῦ Ἀράτου διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν χάριν μεγάλως ἐτιμήθη, ὑπὸ δὲ τοῦ Κικέρωνος καὶ ἄλλων μετεφράσθη εἰς τὴν Λατινικὴν.

β' *Νικάνδρος* ὁ *Κολοφώνιος* (β' αἰῶνος π.Χ.), ὅστις ἐποίησε *θηριακά* (958 στίχ.) καὶ τὰ *ἀλεξιφάρμακα* (530 στίχ.)· καὶ ἐκείνων μὲν ὑπόθεσις εἶναι τὰ φάρμακα τὰ θεραπεύοντα τὸ δῆγμα τῶν ἰοβόλων θηρίων, τούτων δὲ τὰ ἀλεξητήρια κατὰ τῆς ἐξ ἐδεσμάτων δηλητηριάσεως· τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ τὰ *ἐταιροῦμενα*, ὅπερ ἐγένετο τὸ ὑπόδειγμα τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου, ἀπωλέσθη.

Ἐλεγείων δὲ ποιητὴς ἐγένετο καὶ *Καλλίμαχος* ὁ *Κυρηναῖος* (310—240 π. Χ.), ὅστις συνέγραψεν 800 συγγράμματα περὶ καὶ

ποιητικά, τὴν μεγάλην δ' ὁμως δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ (δ' βιβλ.) ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσωθήσαν τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ Βερενίκης κόμη, ἣν ἀπολεσθεῖσαν ἔχομεν ἐν μεταφράσει τοῦ Ῥωμαίου Κατούλλου· οἱ Ῥωμαῖοι μάλιστα ἐθεώρουν τὸν Καλλίμαχον ὡς τὸν μέγιστον ἐλεγειοποιόν. Εὐτυχῶς περιεσωθήσαν οἱ ὕμνοι (ἔξ) πεποιημένοι κατὰ τοὺς Ὀμηρικούς, ἔτι δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἐπιγράμματα αὐτοῦ· ἀρτίως δὲ ὁ πάπυρος Ὁξυρύγχου (τόμ. Ζ') ἀπέδωκεν 90 στίχους ἐλεγειακούς, περιέχοντας τὴν ἱστορίαν Ἀκοντίου καὶ Κυδίππης ἐκ τοῦ Δ' βιβλίου, ὅπερ ἐπεγράφετο *Αἴτια* καὶ περιεῖχε τὰς σπουδαιότερας τῶν ἐλεγείων τοῦ ποιητοῦ· προσέτι δὲ ἀνευρέθησαν καὶ 300 στίχοι ἐκ τῶν ἰάμβων αὐτοῦ.

Ἡ ἐλεγεία ἐκαλλιεργήθη καὶ ἐφεξῆς κατὰ διαλείμματα, οὐδὲν δὲ ἄλλο εἶδος τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως ἐπέζησε τόσον μακρὸν χρόνον, ὡς ἡ ἐλεγειακὴ, ἣτις μετ' εὐφυΐας καὶ χάριτος καλλιεργεῖται καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ Ἀλεξανδρίνοι ἐσπούδασαν καὶ περὶ τὴν *ἐπιγραμματοσοδίαν* καὶ τὰ ἐπιγράμματα αὐτῶν ἔχουσι λεπτότητα κρίσεως, γλωσσικὴν καὶ ῥυθμικὴν χάριν καὶ πολλὴν εἰρωνείαν· διότι μεταχειρίζοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἐπίγραμμα, ἵνα ἐκδηλώσῃ τὴν ἐαυτῶν κρίσιν περὶ ποιητῶν, τεχνιτῶν καὶ τῶν τῆς τέχνης ἔργων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διατρίβει περὶ τὴν ἐπιγραμματοποιίαν καὶ τὸ γυναικεῖον φῦλον, ὅπερ ἐκπροσωπεῖ ἡ Τεγεατὶς Ἀνύτη, ἣς ἔχομεν 22 ἐπιγράμματα, Νοσίς ἢ ἐκ Λοκρῶν τῆς κάτω Ἰταλίας, Μυρῶ ἢ ἐκ Βυζαντίου καὶ Ἡδύλη ἢ Ἀθηναία.

Ἐν τῇ Ἀλεξανδρεωτικῇ περιόδῳ ἦνθησεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἡ *τραγικὴ ποίησις* καὶ νέα ἐπεφάνη ποιητῶν πλειάς, ἣς ἀστέρες ἦσαν Λυκόφρων ὁ Χαλκιδεύς, Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, Σωσιφάνης ὁ Συρακούσιος καὶ ἄλλοι· ἀλλὰ πάντες οὗτοι ἦσαν πολὺ κατώτεροι τῶν τραγικῶν τοῦ Ε' αἰῶνος· διὸ σὺν τῷ θανάτῳ τῶν ποιητῶν τούτων ἢ τὲ λαμπρότης αὐτῶν ἡμαυρώθη καὶ αἱ τραγωδίαὶ ἠφανίσθησαν πλὴν τῆς τοῦ Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρου ἢ Κασάνδρου (1475 στίχ. ἰαμβ.), ἣς τὸ αἰνιγματῶδες καὶ σκοτεινὸν τῆς γλώσσης ἐπαυξάνει καὶ ἡ τῶν ξενικῶν λέξεων πληθὺς. Αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐξηκολούθησαν ἐκεῖ μέχρι τοῦ 217 μ.Χ., ὅτε διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα κατήργησεν αὐτάς.

Μῖμοι. Ἡρώνδας

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ καλλιεργεῖται καὶ ἡ τῶν *μῖμων* ποίησις· ὡς εἶδομεν δέ, τῆς κωμωδίας εἶδος θεωρεῖται ὁ μῖμος καὶ παραβάλλεται πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δράματα. Ἐκ τοῦ μῖμου δ' ἀνεπτύχθη καὶ ὁ παντόμιμος, οὗτινος τὴν περιγραφὴν παρέχει ὁ Ξενοφῶν (Συμπ. 9)· ἔλαβε δὲ ὁ μῖμος τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῖς Λαωριεῦσι τῆς Σικελίας καὶ ἀπεικονίζει μετὰ χάριτος καὶ εὐτραπείας τὸν φυσικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν κατωτέρων μάλιστα τάξεων τοῦ λαοῦ· ἔντεχνον δὲ μορφήν εἰς τοὺς μῖμους ἔδωκε Σώφρων ὁ Συρακούσιος (480 π. Χ.), οὗτινος οἱ μῖμοι ἦσαν ἄνδρες (ἄλλοις, γέροντες καὶ γυναῖκες ἀκίστριαι, ἰσθμιάζουσαι)· κατ' ἀπομίμησιν δὲ τούτων φαίνονται περιποιημένα καὶ τινα τῶν εἰδυλλίων (ιδ', ιε', κα') τοῦ Θεοκρίτου. Περὶ δὲ τὸν τρίτον αἰῶνα π.Χ. ἀξιόλογος μῖμων ποιητὴς ἐγένετο Ἡρώνδας ὁ Κῶος· τούτου ἔχομεν ἑπτὰ ἀκεραίους μῖμους, ἔλθοντας εἰς φῶς τῷ 1890 διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων· ὁ Ἡρώνδας τοὺς μῖμους ἐποίησεν οὐχὶ ἐν ἐνθιμικαῖς περιόδοις, ὡς ὁ Σώφρων, ἢ ἐν ἑξαμέτροις ὡς ὁ Θεόκριτος, ἀλλ' ἐν ἰαμβικῷ τριμέτρῳ μιμηθεὶς τὸν ἰαμβογράφον Ἰππώνακτα, οὗτινος καὶ τὸ τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου χρῶμα προσέλαβεν· οἱ μῖμοι αὐτοῦ εἰκονίζουσι σκηνὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου· οὕτω π.χ. ὁ τρίτος παριστᾷ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ τιμωρίαν ἀτάκτου παιδίου, ὁ δὲ τέταρτος παριστᾷ καὶ περιγραφὴν πολυτίμων τῆς γραφικῆς καὶ πλαστικῆς καλλιτεχνημάτων. Ὁ ποιητὴς ἀρέσκεται εἰς τὴν ἀκριβῆ περιγραφὴν μικρῶν σκηνῶν καὶ θαυμάζει τις αὐτὸν διὰ τὴν ζωηρὰν ἀπεικόνισιν καὶ τὴν εὐφυᾶ παρατήρησιν.

Βουκολικὴ ποίησις. Θεόκριτος (310—250 π. Χ.)

Ἡ βουκολικὴ ποίησις, ὡς εἶδομεν, ἔχει ὡς θέμα τοὺς βουκόλους, τοὺς ποιμένας, καὶ ἐν γένει τὸν φυσικὸν, ἤρεμον ἀγροικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν βουκόλων ἥτοι ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου εἶδους· καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ αὐτῆς ἐγένετο ἐν Σικελίᾳ, ἐνθα αἱ τῆς φύσεως καλλοναὶ καὶ ἡ τῶν κατοίκων εὐτραπεία τη βουκολικὴν μούσαν ἠδύναντο νὰ παραγάγωσιν, ἡ δὲ ἔντεχνος αὐτῆς διαμόρφωσις ἐπετελέσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· διότι ἐν τῇ μεγαλοπόλει ἐκείνῃ ὁ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων πολιτισμὸς, ὁ πολυτελής καὶ ἀβρὸς τῆς πόλεως βίος, ἐπήνεγκον κόρον τινὰ

καὶ οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐζήτουν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ τοῦ πνιγηροῦ τῆς πόλεως βίου νὰ ἀναψύχωνται διὰ δροσεραῶν αὔρας, ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου πνεύσεως, ἣν ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀπεικονίζει· ταύτην προήγαγεν εἰς τέλειον εἶδος **Θεόκριτος** ὁ Συρακούσιος ὠφεληθεὶς ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ἐκ τοῦ Σώφρονος τοῦ μιμογράφου καὶ ἐκ τῆς δημώδους ποιήσεως· ὁ ποιητὴς διῆγε τὸν βίον ἄλλοτε μὲν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἄλλοτε δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· οὗτος τὴν δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν **βουκολικῶν**, ποιήσας ἐν δωρικῇ διαμέτρῳ καὶ δακτυλικῷ ἐξαμέτρῳ¹ 30 ἢ κατὰ τινας 25 **εἰδύλλια** ἢτοι μικρὰ **εἶδη** ἢ ποιήματα ἔχοντα δραματικὸν διάλογον. Τούτων τινὰ εἶναι **μῦμοι** ὡς αἱ Ἀδωνιάζουσαι (ιε'), ἀλλὰ δὲ **ποιμενικά** ἢ **βουκολικά**, τινὰ **μυθολογικά**, καὶ ἄλλα ποικίλα, ὡς τὸ ἐγκώμιον τοῦ Πτολεμαίου (ιζ') καὶ τὸ τοῦ Ἰέρωνος (ιε'). Ὁ Θεόκριτος φαίνεται ὁ μόνος τῆς Ἀλεξανδρεωτικῆς περιόδου ποιητὴς, ὅστις τὰς ἐμπνεύσεις ἠντλησεν οὐχὶ ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου, καὶ ὁ μόνος ἐκ τοῦ κόσμου τῶν λογίων ὅστις εἰς τὰ μυχιαίτατα τῶν ψυχῶν τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου εἰσέδυσσε· τὰ πρόσωπα τῶν βουκολικῶν αὐτοῦ δραματίων παρίστανται φυσικὰ καὶ οἰονεὶ ζῶντα, αἱ δὲ σκηναὶ εἰκονίζουσαι πεδιάδας, κοιλάδας, ὄρη, παραλίας, θέλγουσι διὰ τῶν φυσικῶν καλλονῶν· ἡ ποίησις τοῦ Θεοκρίτου διὰ τὰς πολλὰς ἀρετὰς εὔρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητάς, ὧν σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Βίων (ποιήσας δέκα εἰδύλλια), ὁ Μόσχος (τέσσαρα) καὶ ἐκ τῶν Ῥωμαίων ὁ Οὐεργίλιος.

Β' Πεζὸς λόγος. α' Ἱστοριογραφία

Τὴν Ἱστοριογραφίαν ἐκπροσωποῦσι κατὰ τὴν Γ' περίοδον οἱ ἑξῆς:

α' **Πολύβιος** ὁ Μεγαλοπολίτης (205 - 122 π.Χ.), ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόρτα, τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας· διὸ καὶ αὐτὸς μετέσχε τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὸ τοῦ ἱπάρχου ἀξίωμα ἀνῆλθεν· ἀλλὰ μετὰ τὸ οἰκτρὸν τέλος, ὅπερ ἔλαβεν ὁ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμος τοῦ Περσέως (168 π. Χ.) ὁ Πολύβιος μετὰ χιλίων ἄλλων λογάδων Ἀχαιῶν ἐπέμφθη ὡς Ὅμηρος εἰς Ῥώμην· ἐκεῖ δὲ διαμένων διὰ τὴν λαμπρότητα

1. Ἄλλ' ἡ τομὴ τούτου γίνεται ἐν τῇ α' συλλαβῇ τοῦ τετάρτου ποδὸς (ἐφθήμερης τομῆ), ὅθεν καὶ **βουκολικὴ** τομὴ ἢ διαίρεσις ἐκλήθη.

τοῦ γένους καὶ τὸ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ἀξίωμα καὶ τὴν παιδείαν αὐτοῦ ἐφείλκυσε τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν καὶ μάλιστα τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, οὗτινος τὸν υἱὸν Σκιπίωνα τὸν Αἰμιλιανὸν ἐπαίδευσε καὶ μετὰ ταῦτα σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο· ἐλέχθη δ' ὅτι ὅσα μὲν τῷ Πολύβῳ παραινοῦντι ὁ Ῥωμαῖος ἐπέιθετο, ἐν τούτοις ἠὺδοκίμησεν, ἐν οἷς δὲ παρήκουσε τοῦ διδασκάλου, ἀπέτυχεν· διὰ τοῦ Σκιπίωνος μάλιστα ὁ Πολύβιος ἐπέτυχεν, ἵνα μετὰ τῶν περιωθέντων τριακοσίων ἐξορίστων Ἀχαιῶν κατέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα κατόπιν ἐξορίας 17 ἔτων· ἐν Ῥώμῃ δὲ διατρίβων συνεβουλευθή τὰ τῆς πόλεως ἀρχεῖα καὶ ἐσπούδασε τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων. Τῷ 149 ἦτο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ φίλου Σκιπίωνος κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Καρχηδόνος· μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἐκείνης μάτην ἐπειράθη ὁ Πολύβιος, ἵνα τοὺς ὁμοφύλους ἀποτρέψῃ τοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμου· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου (146) διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους ἐμάλαξε τὸ ἦθος τῶν νικητῶν πρὸς τοὺς ἠττημένους καὶ παρέσχεν ἀγακούφισιν τινα εἰς τὴν πατρίδα, ἥτις εὐγνωμόνως αὐτὴν ἀνεγνώρισεν· κατὰ δὲ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον διέτριψεν ἐν τῇ πατρίδι ἀσχολούμενος εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς πολυτίμου αὐτοῦ ἱστορίας.

Ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐπιγράφεται, αἱ *ἱστορίαι* (40 βιβλ.), περιεσώθησαν ἀκέραια τὰ πέντε πρῶτα, τῶν δὲ λοιπῶν ἐκτενεῖς ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα· τὰ μέγα τοῦτο ἔργον διαιρεῖται εἰς τρία μέρη α' τὴν εἰσαγωγὴν, ἣν ἀποτελοῦσι τὰ δύο πρῶτα βιβλία, β' τὸ κύριον μέρος, ἐν ᾧ δεικνύει τίνι τρόπῳ οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς 53 ἔτων ἐξέκοντο εἰς τὴν κοσμοκρατίαν καὶ γ' τὸν ἐπίλογον, ὃν περιλαμβάνουσι τὰ δέκα τελευταῖα, ἐν οἷς δεικνύει ὅτι ἀνωφελεῖς ἦσαν οἱ πρὸς κατάλυσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀγῶνες· ἡ ἱστορία τοῦ Πολύβιου διήκουσα ἀπὸ τοῦ β' Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τέλους τοῦ γ' (218 — 149 π. Χ.) ὀνομάζεται *καθολικὴ*, διότι περιλαμβάνει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ὅσα συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι, Ἀσίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἀφρικῇ. Ὁ Πολύβιος ἐρευνῶν μετ' ἀκριβείας τὰ αἷτια τῶν γεγονότων, κρίνων τὰ ἀποτελέσματα καὶ διδάσκων ἐκ τούτων τὰ μέλλοντα, ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς καλουμένης *πραγ-*

ματικής ιστορίας¹ διότι παρέχει διδάγματα εἰς πάντας τοὺς περὶ τὰ πολιτικά καὶ στρατιωτικά ἀσχολουμένους καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ Θουκυδίδου ὅστις τὰ αἷτια ἔρευνῶν καὶ περιγραφῶν τὰ ἀποτελέσματα καταλείπει εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἵνα αὐτὸς ἐξαγάγῃ τὰ ἐξ ἐκείνων διδάγματα.

Τὸ κέντρον τῆς ὅλης ιστορίας αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ πολίτευμα τῶν Ῥωμαίων, ἡ πνευματικὴ καὶ ζῶσα ἐνότης, ἐξ ἧς τὰ πάντα μέρη ἀναπτύσσονται καὶ εἰς ὀργανικὸν ὅλον μορφοῦνται· διότι διὰ τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἡ Ῥώμη καίπερ ἠττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων οὐ μόνον ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ τοὺς νικητὰς κατεπάτησε καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον ὑφ' ἑαυτὴν ἐποίησεν· κατὰ τὸν Πολύβιον ὁ συγγραφεὺς ἱστορίαν ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὡς ἐφόδια ἀ' κολλῆς ἱστορίας ἀνάγνωσιν, β' τὴν ἐπὶ τοῦ τόπου ἔρευναν τῶν γεγονότων καὶ γ' πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν· ἐπὶ πᾶσι δὲ φιλαλήθειαν, ὥστε καὶ τῶν ἐχθρῶν τὴν ἀρετὴν νὰ ἐπαινῇ καὶ τῶν φίλων τὴν κακίαν νὰ ψέγῃ². ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἐφόδια ἐν μεγίστῳ βαθμῷ εἶχεν οὗτος· ἡ γλῶσσα τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ εἶναι τραχεῖα, σχεδὸν στρατιωτικὴ καὶ ὑπόδειγμα τῆς συγχρόνου **κοινης**· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι πολιτικὴ καὶ ἀρμόζουσα μᾶλλον πρὸς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ῥωμαίων, παρὰ τούτοις μᾶλλον εὗρε μιμητὰς ἢ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου εἶναι οἰονεὶ ὁ θριγκὸς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ὁ θεμέλιος δὲ λίθος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστοριογραφίας.

β' **Διόδωρος** ὁ Σικελιώτης, ὅστις ἤκμασεν ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ Αὐγούστου· εἰς τὴν σύνταξιν δὲ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἰργάσθη τριάκοντα ἔτη καὶ χάριν αὐτῆς περιῆλθε μετὰ πολλῆς κακοπαθείας πολλὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης χώρας, ἵνα τὰ λείστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη ἐξ αὐτοψίας γνωρίσῃ. Ἡ ἱστορία τοῦ Διοδώρου, συγγραφή διήκουσα ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἐν Γαλατία πολέμων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (60 π.Χ.), ἐπιγράφεται **βιβλιοθήκη** καὶ σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα βι-

1. «Ἱστορίας γὰρ εἴαν ἀφέλῃ τις τὸ διὰ τί καὶ πῶς καὶ τίνας χάριν ἐπράχθη τὸ πραχθὲν καὶ ποῖον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δὲ οὐ γίνεται καὶ παραυτίκα μὲν τέρεται, πρὸς δὲ τὸ μέλλον οὐδὲν ὠφελει».

2. «ὡσπερ γὰρ ζῆφου τῶν ὄψεων ἀφαιρεθειῶν ἀχρειοῦται τὸ ὄλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται διήγημα» 1,14.

βλίων· ἐκ τούτων δὲ διειρηγήθησαν τὰ πρῶτα πέντε, ἅτινα περιέχουσι σὺν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ τὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἱστορίαν· ἔτι δὲ ἡ δευτέρα δεκάς (11—20), περιέχουσα τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· τῶν δὲ λοιπῶν βιβλίων σφύζονται μόνον ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα. Τὸ ἔργον τοῦ Διοδώρου, εἰ καὶ μικρὰν ἐπιστημονικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἔχει, ὅμως ἀποβαίνει χρήσιμον διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Σικελίας· καὶ τοῦτο ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Διοδώρου ἀναπληροῖ, πῶς μεγάλους ἱστορικούς, ὧν τὰ ἔργα ἀπωλέσθησαν.

6· Φιλοσοφία. Στωϊκὴ φιλοσοφία. Ζήνων

Κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ μὲν ἀρχαία θρησκεία εὐρίσκετο ἤδη ἐν καταπτώσει, ἡ δὲ νέα εἰσέτι δὲν ἐπεκράτει, πολιτικὴ δὲ νάρκη ἐβασίλευε καὶ ἔκλυσις ἡθῶν, ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία τῆς Στοᾶς ἐμφανίζεται ὡς ἡ παρήγορος τῶν τεθλιμμένων, ἡ τοῦ καθήκοντος εἰσηγήτρια καὶ τῆς ἠθικῆς ἡ διδάσκαλος. Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία, ἧς ἰδρυτὴς ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτεὺς (336—264), ὅστις ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ 40 ἔτη, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τὰ δόγματα ἀρμονικῶς συγκεράσασα ἐκράτουνε τοὺς ἠθικούς νόμους καὶ συνέστησε τὰς ἠθικὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δόγμα αὐτῆς ἦτο τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει (συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν λογικὴν) ζῆν· κατ' αὐτὴν τὰ πάθη εἶναι νοσήματα τῆς ψυχῆς· διὸ συνίστα οὐ μόνον τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν ἡδονῶν (ἀπέχου), ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν κατὰ τὰς λύπας καὶ τὰς συμφορὰς τοῦ βίου (ἀνέχου)· κατ' αὐτὴν μόνος ὁ σοφός, ὅστις παρέχει τὸ κράτος εἰς τὸν λόγον καὶ κατ' αὐτὸν θυθμίζει τὰ πάθη, εἶναι ἐλεύθερος· τοῦ σοφοῦ μόνου ἡ ψυχὴ ἄρχει καὶ πρόθυμος εἶναι, ἵνα χάριν τοῦ καθήκοντος ὑποβληθῇ εἰς πᾶσαν θυσίαν καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν θάνατον¹.

Πλὴν τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς οἱ Στωϊκοὶ ἔκλινον καὶ πρὸς τὸν κοσμοπολιτισμὸν κηρύσσοντες «πάντας τοὺς ἀνθρώπους εἶναι δημότας καὶ πολίτας καὶ πάντας συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους»

1. Διάδοχοι τοῦ Ζήνωνος ἐγένοντο ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Χρῦσιππος, περὶ οὗ ἐλέχθη, «εἰ μὴ Χρῦσιππος ἦν, οὐκ ἂν ἦν Στοά».

διὸ ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα (300 π.Χ.—200 μ.Χ.) ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἡ **Στωϊκὴ φιλοσοφία** πρωταγωνιστεῖ διὰ τῶν κοσμοπολιτικῶν τούτων ἀρχῶν οἱ Στωϊκοὶ ἤθελον τὴν συντέλεσιν μιᾶς μόνης πολιτείας· καὶ ἐπειδὴ τοιαύτην δὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσι, συνέλαβον τὸ σχέδιον, ἵνα τὴν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν μεταρρυθμίσωσι κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς Στοᾶς, ἣτις πολλοὺς καὶ μεγάλους τῆς Ῥώμης ἄνδρας ὀπαδοὺς ἔσχεν· ἐντεῦθεν καὶ οἱ φοβεροὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἐν Ῥώμῃ πόλεμοι.

Ἐπικούρειος φιλοσοφία

Ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν ἀποτελεῖ ἡ **Ἐπικούρειος**, ἧς ἰδρυτὴς ἐγένετο **Ἐπίκουρος** ὁ Ἀθηναῖος ἐκ τοῦ δήμου **Γαργηττοῦ** (νῦν Γαρηττός) 341-270 π. Χ. ἡ σχολὴ τούτου κειμένη μεταξὺ τοῦ ἄστεος καὶ τῆς Ἀκαδημείας εἶχεν εὐρυτάτους κήπους· διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καλοῦνται οἱ **ἀπὸ τῶν κήπων**. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς, οἵτινες σκοπὸν τοῦ βίου εἶχον τὴν **ἀρετὴν**, οἱ Ἐπικούρειοι ὠρίζον σκοπὸν τοῦ βίου τὴν **ἡδονὴν** τὴν τε ψυχικὴν καὶ τὴν σαρκικὴν· διὸ καὶ **ἡδονικοὶ** ἐπονομάζονται· ἡ ἐκ τῶν αἰσθητηρίων ἀπορρέουσα ἡδονὴ ἔχει πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν παρὰ τοῖς λαοῖς διὸ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τοὺς ὕστερον ἡ φιλοσοφικὴ αὕτη αἴρεσις εἶχε πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Ῥώμῃ, ἔνθα ὁ Λουκρήτιος ἐνθουσιώδης ὀπαδὸς καὶ ὕμνητὴς αὐτῆς ἐγένετο· οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἐθεώρουν καθῆκον τοῦ σοφοῦ τὸ πολιτεῦσθαι, οἱ δὲ Ἐπικούρειοι ἀπείχοντο τῶν πολιτικῶν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς τύρβης αὐτῶν διαταραχθῇ ἡ ψυχικὴ αὐτῶν γαλήνη, τὴν **ἀταραξίαν** θηρεύοντες. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Ἐπίκουρος, ὁ δογματίζων, ὅτι τέλος τοῦ βίου εἶναι ἡ **ἡδονή**, διητᾶτο λιτότατα, οἱ ὀπαδοὶ δ' ὅμως αὐτοῦ παρεδόθησαν ὅλοι εἰς τὰς ἡδονικὰς ἀπολαύσεις.

Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἐπικούρου τέως εἶχον μόνον τὴν διαθήκην αὐτοῦ καὶ τρεῖς ἐπιστολάς· ἀλλὰ τῷ 1752 ἐν τῷ Ἡρακλείῳ τῆς Ἰταλίας, τῷ καταχωσθέντι ὑπὸ τοῦ Βεζουβίου τῷ 79 μ.Χ., ἀνευρέθησαν 1750 κύλινδροι παπυρικοί, περιέχοντες ἔργα τινὰ αὐτοῦ τοῦ Ἐπικούρου καὶ **πλεῖστα** τοῦ Ἐπικούρειου **Φιλοδήμου**, ὃς διέπρεψεν ἐν Ῥώμῃ διδάσκων

καὶ ὄν ἐτίμα λίαν ὁ Κικέρων (πρὸβλ. Comperz Herculianische Studien 1866¹).

Τῆς Γ' περιόδου σπουδαῖος συγγραφεὺς ἐγένετο καὶ Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος (275-195 π.Χ.), ὁ πολυμαθέστατος τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας· πρῶτος οὗτος ὡς πολυῖστωρ ἐπωνομάσθη *φιλόλογος* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς στενὸν ὀρίζοντα ἔχοντας γραμματικούς· κατὰ τὸν Λουκιανὸν ἦτο γραμματικός, ποιητὴς, φιλόσοφος καὶ γεωμέτρης· ῥηξικέλευθος ἐν τῇ γεωγραφίᾳ γενόμενος καθώρισε δι' ὀρθῆς μεθόδου τὸ μέγεθος τῆς γῆς· δεχόμενος ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Συήνη κείνται ὑπὸ τὸν αὐτὸν μεσημβρινὸν ἐν ἀποστάσει 5000 σταδίων, ἣν ὑπελόγιζε τὸ $\frac{1}{30}$ τῆς ὅλης περιφέρειας, εὔρε τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς ἴσην πρὸς 250.000 στάδια (δηλ. 5000×50), ὀλίγον ἀπολειφθεὶς τοῦ ἀκριβοῦς (216 χιλ. στάδια) μᾶλλον δὲ προσεγγίσας τοῦ Ἀριστοτέλους (400 χιλ.) καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους (300 χιλ.)· δι' εὐφυοῦς δὲ μεθόδου ἀπεχώρησε καὶ τοὺς πρῶτους ἀριθμοὺς (τὸ κόσκινον τοῦ Ἐρατοσθένους). Ἄλλ' ἐκ τῶν πολλαπλῶν αὐτοῦ ἔργων περιεσώθη ἐκτενὲς ἀπόσπασμα *γεωγραφικὸν* περιέχον τὴν διαίρεσιν τῆς γῆς εἰς πέντε ζώνας καὶ τῶν *καταστρεμῶν* αὐτοῦ *ἐπιτομή*.

Κατὰ δὲ τὸν β' αἰῶνα π.Χ. φαίνεται Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος, τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργον «βιβλιοθήκη» (ἐκ τριῶν βιβλίων) εἶναι ἐπιτομὴ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας· τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὴν εὐσύνοπτον διάταξιν καὶ τὴν σαφήνειαν εἶναι χρησιμώτατον καὶ φαίνεται ὅτι ἦτο προωρισμένον πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων.

Τῆς δὲ *γραμματικῆς* σπουδαιότατος ἀντιπρόσωπος εἶναι Διονύσιος ὁ Θερᾶξ (τοῦ β' αἰῶνος π.Χ.), τοῦ ὁποῖου τὸ σύγγραμμα «*γραμματικὴ τέχνη*» ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἐν χρήσει τῶν σχολείων.

Τοῦ δὲ Ἀριστοξένου τοῦ μουσικοῦ ὅστις ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, περιεσώθησαν «ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα ἄρμονικὰ» (3 βιβλ.) καὶ ἀποσπάσματα *ἑυθμικῶν στοιχείων*, ἅπερ πολυτιμώτατα ὄντα μαρτυροῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου μουσικοῦ.

Τῆς δὲ *μαθηματικῆς* ἐπιστήμης σπουδαιότατοι ἀντιπρόσωποι εἶναι :

Α' ὁ *Εὐκλείδης* ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Α' ἀκμάσας· τούτου σφύζονται α' *στοιχεῖα* (δηλ. τῆς Γεωμετρίας) 13, ὅπερ ἔργον μετεφράσθη εἰς πάσας τὰς γλώσσας καὶ μέχρι σήμερον παραμένει ὡς διδακτικὸν βιβλίον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλων πεπολιτισμένων λαῶν· β' *δεδομένα* ἦτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν· γ' *φαινόμενα* δηλ. ἀρχαὶ ἀστρονομίας δ' *οπτικά* καὶ *κατοπτρικά*.

Β' ὁ Ἀρχιμήδης (τοῦ γ' αἰῶνος π.Χ.). ὁ πάντων τῶν αἰῶνων εὐφρέστατος μαθηματικός· πρῶτος οὗτος συνείδε τὴν δύναμιν τοῦ μοχλοῦ, ἐπενόησε τὴν μέτρησιν τοῦ κύκλου, τοῦ κυλίνδρου, τῆς σφαι-

1. Ἐν Ρώμῃ ἐκπροσωπεῖ τὴν Ἐπικουρείον φιλοσοφίαν ὁ Λουκρήτιος (95-51 π.Χ.), οὗ ποίημα *regum natura* θεωρεῖται ἀπόστολος τοῦ Ἐπικουρικοῦ ὕλισμοῦ ἢ ἠδονισμοῦ.

ρας κλπ., τούτου σώζονται πολλά έργα ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, α' τετραγωνισμὸς παραβολῆς, β' περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου, γ' κύκλου μέτρησης, δ' περὶ ἐλίκων, ε' περὶ κωνοειδέων καὶ σφαιροειδέων, ς' ψαμμίτης, ζ' ἐπιπέδων ἰσορροπία, η' περὶ τῶν ὀχουμένων ἤτοι περὶ τῶν ὕδατι ἐφισταμένων πρὸς δὲ ὀνομαστὸν ἐγένετο καὶ διὰ τὰς μηχανικὰς ἐφευρέσεις, δι' ὧν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐματαίωνα τὰς πολιορκητικὰς τῶν Ῥωμαίων τέχνας καὶ δι' αὐτὸς ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Μάρκελλος πρὸς τὸν μυθικὸν Βρυάρεων παρῆβαλεν αὐτόν.

Γ' *Ἀπολλώνιος ὁ Περγαῖος* (ἐκ Πέργης πόλεως τῆς Παμφυλίας τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.) ὅστις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκλήθη ὁ μέγας γεωμέτρης.

Δ' *Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.) οὐτινος ἐσώθη ἡ διατριβὴ «περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης». Πρῶτος οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι οὐχὶ ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν, ἀλλ' ἡ γῆ περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὸν ἴδιον αὐτῆς ἄξονα· ἀλλὰ διὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ἣτις ἐπὶ εἰκοσὶν αἰῶνας περιέπεσε εἰς λήθην, κατηγορήθη ὡς ἄθεος, ὡς καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Γαλιλαῖος ὑπὸ τῶν θεολόγων.

Ε' *Ἰππαρχος ὁ Νικαεὺς* (τοῦ β' αἰῶνος π. Χ.) ὁ ἐνδοξότατος τῆς ἀρχαιότητος ἀστρονόμος καὶ ὁ τῆς τριγωνομετρίας θεμελιωτῆς τούτου περιεσώθησαν δύο συγγράμματα, α' τῶν Ἀράτου καὶ Εὐδόξου *φαινομένων* ἐξήγησις (βιβλ. 3) καὶ β' *Ἐκθεσις ἀστερισμῶν* ἡ περὶ τῶν ἀπλανῶν ἀναγραφάι.

Ἀλλὰ καὶ ἡ *ιατρικὴ* ἐπιστήμη ἔσχεν ἤδη μεγάλας προόδους, ταύτης δὲ ἀντιπρόσωποι σπουδαιότατοι εἶναι :

α' *Ἡρόφιλος ὁ Χαλκηδόνιος* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), ὅστις ἠσχολεῖτο μὲν καὶ περὶ τούτους ἄλλους τῆς ἱατρικῆς κλάδους, ἀλλὰ καὶ ἔξοχῆν εἰς τὴν *ἀνατομικὴν*, ἐνεργῶν τὰς ἀνατομικὰς αὐτοῦ ἐρεῦνας καὶ ἐπὶ ἀνθρωπίνων πτωμάτων. Τὰ πολύτιμα αὐτοῦ ἐργα ἐπεγράφοντο α' *Ἀνατομὴ* ἢ *Ἀνατομικά* (ἐκ 3 βιβλ.), περὶ *ὀφθαλμῶν*, περὶ *αἰτιῶν* (παθολογικόν) καὶ *διαιτητικῶν*· ὁ μέγας οὗτος ἀνατομικὸς διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς συρροῆς τῶν πασχόντων, κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν κέντρον ἱατρικῶν σπουδῶν· διὸ καὶ πλείστοι μαθηταὶ αὐτοῦ ἐγένοντο, *Ἡροφιλεῖσι* ὀνομασθέντες.

β' *Ἐρασίστρατος* ἐκ τῆς Κεω, ὅστις ἐπίσης ἠσχολεῖτο περὶ τὴν *ἀνατομικὴν* μάλιστα καὶ εἰδικώτερον περὶ τὸ *νευρικὸν σύστημα*· οὗτος περιέγραψεν ἀκριβῶς τὸν ἐγκέφαλον, ὃν ἐθεώρει ἀρχὴν τῶν νεύρων.

Ἀνασκόπησις τῆς Γ' περιόδου

Κατὰ τὴν Γ' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία καὶ κέντρον τῶν ἑλλήν. γραμμάτων γίνεται ἡ Ἀλεξάνδρεια, οἱ φιλόκαλλοι καὶ φιλόμουσοι βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖοι ἰδρύνουσι πλουσιωτάτην *βιβλιοθήκην* (700 χιλ τόμων), περίφημον *μουσεῖον*

(ιερόν τῶν Μουσῶν) ἐν ᾧ διητῶντο σοφοὶ δαπάναις τῶν βασιλέων, καὶ βασιλοπρεπῶς προστατεύουσι τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας· ἐνταῦθα περισυλλέγονται ἐπιμελῶς οἱ μέγροι τοῦδε λογοτεχνικοὶ θησαυροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ μετὰ θαυμαστῆς φιλοπονίας ἐρμηνεύονται καὶ σχολιάζονται· οὕτω δὲ παρήχθη νέος κλάδος τῆς φιλολογίας ἡ **γραμματικὴ** καὶ ἡ **κριτικὴ**. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πρωτότυπον εἶδος τῆς φιλολογίας φαίνεται ἡ **βουκολικὴ ποίησις**, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς ἀντὶ τῆς ποιητικῆς πρωτοτυπίας ἐμφανίζεται ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ περίεργος μίμησις· τὸ ἑλληνικὸν δ' ὅμως πνεῦμα, τὸ ὑστεροῦν ἤδη ἐν τῇ καλλιλογικῇ μορφῇ, πλουτίζει τὴν ἐπιστήμην ἀνεγεῖρον μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα ἐν τῇ μαθηματικῇ, τῇ ἀστρονομίᾳ, τῇ μηχανικῇ, τῇ φυσικῇ, τῇ γεωγραφίᾳ καὶ τῇ ἱατρικῇ.

Ἄλλὰ πλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας γίνονται καὶ ἄλλαι πόλεις ἐστία τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ὡς ἡ Ἀντιόχεια, αἱ Συρακοῦσαι καὶ μάλιστα ἡ Πέργαμος, ἧς ὁ βασιλεὺς Ἄτταλος ὁ Α' (241—197 π. Χ.) ἀμυλλώμενος πρὸς τοὺς Πτολεμαίους ἵδρυσεν μουσεῖον, βιβλιοθήκην πλουσιωτάτην καὶ τὴν περίφημον ἱατρικὴν Σχολήν, ἐξ ἧς κατόπιν ἐξηλθεν ὁ πολὺς Γαληνός. Καὶ ἐπὶ τινά μὲν χρόνον οἱ ἐν Περγάμῳ ἐπορίζοντο ἐξ Αἰγύπτου τὸν ἀναγκαιοῦντα κἀπύρον, ἀλλ' ὅτε οἱ Πτολεμαῖοι ἀπηγόρευσαν τὴν ἐξαγωγήν τοῦ παπύρου, ἐν τῇ Περγάμῳ βασιλεύοντος Εὐμένους τοῦ Β' (197—159) ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν πρὸς γραφὴν διφθερῶν ἢ δερμάτων, ἅτινα κατέστησαν ἤδη καὶ τοῦ παπύρου εὐχρηστότερα· ἐντεῦθεν τὰ καλῶς πρὸς γραφὴν κατειργασμένα δέρματα καλοῦνται ἔκτοτε **περγαμηναὶ** (διφθέραι ἢ μεμβραῖναι).

Δ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (30 μ. Χ.—500 μ. Χ.)

Α. Ποίησις. α' ἔπος, β' ἐπίγραμμα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μὲν ἥρωικοῦ ἔτους ἀντιπρόσωποι εἶναι :

Ὁ ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου **Νόννος** (ε' μ. Χ. αἰῶνος). ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἐγένετο χριστιανός· τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων αὐτοῦ, τὰ Διονυσιακὰ ἢ Βασσαρικά (βιβλ. 48, στίχ. 21000), εἶχον μὲν τοὺς μύθους τοῦ Διονύσου ὡς ὑπόθεσιν, ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ πολὺ μέρος τῆς καθόλου μυθολογίας· ὁ Νόννος ὡς ἀληθὴς Αἰγύπτιος διὰ τῆς θερμῆς φαντασίας ἐκπλήτ-

ται μὲν, ἀλλ' ἀφίσταται πολὺ τοῦ κάλλους καὶ τῆς χάριτος τῆς ἑλληνικῆς· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἔχει μὲν πληθὺν γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ ρητορικῶν σχημάτων, ἀλλ' ὁ ἦχος τούτων ἀντὶ νὰ τέρπη μᾶλλον καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστην. Ὁ ποιητὴς πρὸς τούτοις ἐνέτεινε καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον εἰς δακτυλικούς ἑξαμέτρους, ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτοῦ ἔχει τοσοῦτον τὸ διθυραμβῶδες, ὥστε ἀποτελεῖ ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑψηλὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἀπλότητα.

Τοῦ δὲ διδακτικοῦ ἔτους ἀντιπρόσωποι σπουδαιότεροι εἶναι·

α' *Διονύσιος ὁ Περιηγητὴς* ἐπὶ Οἰθουσιασίου καὶ Δομιτιανοῦ (69—100 μ.Χ.)· τούτου τὸ ποίημα, ὅπερ ἐπιγράφεται «*Περιήγησις τῆς Οἰκουμένης*» ἐν 1187 ἑξαμέτροις, εἶναι τὸ μέγιστον διδακτικὸν ἔπος τῆς περιόδου ταύτης καὶ ἀνεγινώσκето οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ξένων· διὸ καὶ ἐγένοντο δύο λατινικαὶ μεταφράσεις αὐτοῦ· ὁ ποιητὴς διὰ τῆς καθαρότητος καὶ κομψότητος τῆς γλώσσης, διὰ τοῦ εὐκόλως ῥέοντος ῥυθμοῦ, τῆς ἐπιμελεημένης στιχοουργίας καὶ διὰ τῶν ποικίλων ἱστοριῶν, αἵτινες ἀρτύνουσι καὶ καθιδύνουσι τὴν ξηρὰν γεωγραφικὴν ὕλην, καταθέλλει τὸν ἀναγνώστην.

β' Ὁ *Ὀππιανὸς* ἐκ Κιλικίας (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.), ὅστις τοσοῦτον ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Ἀντωνίου, ὥστε *χρυσοῦν* στατήρα δῶρον ἔλαβε δι' ἕκαστον στίχον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ· εἶναι δὲ ταῦτα α' *ἀλιευτικά* (βιβλ. 5) πραγματευόμενα περὶ τῆς διαίτης καὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς δεικνύει χάριν πολλὴν καὶ σαφήνειαν, στιχοουργικὴν εὐκολίαν μεγάλην, δεξιότητα περὶ τὸν χειρισμὸν τῆς ὕλης καὶ κόσμον ῥητορικόν· β' τὰ *ἰξευτικά*, ἀλλὰ τούτων ὑπόθεσιν ἔχόντων τὴν δι' ἰξευτηρίου καλάμου ἄγραν τῶν πτηνῶν, διεσώθη μόνον παράφρασις.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καλλιεργεῖται καὶ τὸ *ἐπίγραμμα*· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ σκαοπτικὰ ἐπιγράμματα ἐποίουν τινές, μετεχειρίσθησαν ἐν αὐτοῖς τὸ ἰαμβικὸν τριμετρον ἢ τὸν σκάζοντα ἰαμβον· τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιήματα μικρὰ ὁμοιάζον πρὸς τοὺς δακτυλιολίθους· διὸ μεμονωμένα ἐκινδύνευον ν' ἀπολεσθῶσιν· ἀλλ' εὐτυχῶς συνελέγησαν πρῶτως εἰς *Ἀνθολογίας*. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔδωκε πρῶτος *Μελέαγρος*, ὁ κυνικὸς φιλόσοφος καὶ ἔσοχος ἐπιγραμματοποῖος (80 π.Χ.), οὗτινος ἡ συλλογὴ ἐκλήθη *Στέφανος*.

Β' Πεζός λόγος. α' Ἱστορία

Κατὰ τὴν Δ' περίοδον ἐν μὲν τῇ ἱστοριογραφίᾳ ἀξιωμακτικῶς εἶναι οἱ ἐξῆς:

α' *Διονύσιος* ὁ *Ἀλικαρνασσεύς*, ὅστις ἐπὶ Αὐγούστου ἐλθὼν εἰς Ῥώμην καὶ σπουδάζας τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν λογοτεχνίαν ἐδίδασκε τὴν ἡθοιοικὴν ἐπὶ εἰκόσιν ἔτη τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατον εἶναι ἢ *Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία* (ἔξ 20 βιβλίων), ὧν διετηρήθησαν ἀκέραια (1—11), τῶν δὲ ὑπολοίπων ἐπιτομὴ καὶ ἀποσπάσματα. Ἐν αὐτῇ ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καταλήγει εἰς τὸ ἔτος 264 π.Χ., ὅθεν ἤρχοντο αἱ τοῦ Πολυβίου ἱστορίαι ὥστε τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀποβαίνει ὡς εἰσαγωγή τῆς τοῦ Πολυβίου συγγραφῆς· ὁ Διονύσιος ἔγραψεν ἔτι ἡθοιοικὰ καὶ κριτικά,¹ ὧν ἕνεκα κατέχει ἐν τοῖς τεχνοκρίταις τὴν πρώτην μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη θέσιν.

β' Ὁ *Ἰουδαῖος Ἰώσηπος* (= Ἰωσήφ) ἔγραψε α' *Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν* (20 βιβλ.), ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Νέρωνος· β' τὸν *Ἰουδαϊκὸν πόλεμον* (βιβλ.), ὅπερ σύγγραμμα περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ἀντίοχου τοῦ Ἐπιφανοῦς (170 π. Χ.) ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου (70 μ.Χ.).

γ' *Πλούταρχος* ὁ *Χαιρωνεύς* (50 - 127 μ. Χ.). Οὗτος μαθητεύσας ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ τότε ἀκμαζόντι φιλοσόφῳ Ἀμμωνίῳ, μετέβη κατόπιν εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐσπούδασε μὲν περὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα, ἀλλ' «ὄψε καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἀρξάμενος», οὐχὶ καλῶς ἔμαθεν αὐτά· ἐκεῖ προσεῖλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ Τραϊανοῦ, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ ὑπατικὸν ἀξίωμα κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα· ἀλλὰ προτιμῶν ἀντὶ τῆς πολιτικῆς τύρβης τὸν ἀπράγμονα βίον καὶ τὴν περὶ τὰ γράμματα διατριβὴν ἐπανήλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐν ἣ ὡς ἱερεὺς διῆλθε τὸν ὑπόλοιπον βίον συγγραφῶν.

Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ περιεσώθησαν 50 βίοι καὶ τὰ *ἠθικά*

1. Ταῦτα δὲ ἐπιγράφονται, περὶ *συνθέσεως ὀνομάτων*, περὶ τῶν *ἀρχαίων ρητόρων* ὑπομνηματισμοί, περὶ τῆς *λεκτικῆς* τοῦ Δημοσθένους *δεινότητος*, περὶ τοῦ Θουκυδίδου *χαρακτῆρος* καὶ *ιδιωμάτων*, *ἐπιστολὴ* πρὸς Ἀμμαῖον α' καὶ β', *ἐπιστολὴ* πρὸς Γναῖον Πομπηῖον καὶ *τέχνη ἡθοιοικῆ*.

ἦτοι 83 πραγματεῖαι ποικίλου περιεχομένου, ὧν ὀλίγα τινὲς θεωροῦνται νόθοι· τοσοῦτον πλοῦτον γνώσεων τὰ συγγράμματα τούτου περιέχουσιν, ὥστε ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν πλείονα περὶ τῆς ἀρχαιότητος πράγματα ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς συγγραφέως· ἡ τεραστία πολυμαθία αὐτοῦ ἀναπληροῖ ἐν πολλοῖς τὰ κενά, ὅσα ἐπῆλθον ἐκ τῶν μεγάλων καταστροφῶν, ἃς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπέστησαν. Ὁ Πλούταρχος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἕνεκα τῶν παραλλήλων βίων, οἵτινες εἶναι 23 ζεύγη· ἐν ἑκάστῳ δὲ τούτων βιογραφεῖ δύο ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ἓνα Ἑλληνα καὶ ἓνα Ῥωμαῖον, οὓς ἐν τέλει παραλληλίζει καὶ συγκρίνει· διὸ καὶ *παράλληλοι* οἱ βίοι καλοῦνται· οὕτω συγκρίνει πρὸς ἀλλήλους λ. χ. τὸν Λυκούργον καὶ τὸν Νομᾶν, τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὸν Κάμिलλον, τὸν Ἀριστείδην καὶ Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Κικέρωνα, τοὺς τῆς Σπάρτης βασιλεῖς τὸν Ἄγιν καὶ τὸν Κλεομένη πρὸς τοὺς Γράκχους τὸν Τιβέριον καὶ τὸν Γάϊον κλπ. Πρὸς τούτοις δὲ εἶναι καὶ τέσσαρες μεμονωμέναι βιογραφίαι πλὴν ἄλλων ἀπολεσθεισῶν, ὡς τῆς τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Λεωνίδου καὶ ἄλλων· τὴν ἱστορικὴν ὕλην ἠντιλησεν ὁ συγγραφεὺς ἐξ ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν πηγῶν, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπωλέσθησαν· τούτου ἕνεκα τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου κατέστησαν πολύτιμα· καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας καὶ παρὰ πλείστοις λαοῖς οἱ παράλληλοι βίοι τοῦ Πλουτάρχου εὗρον ἀπειραριθμοὺς ἀναγνώστας καὶ θαυμαστάς· διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ψυχικὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἡδονὴν ὠνομάσθησαν ὁ *πνευματικὸς λειμὼν* τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν ψυχῶν· διότι ὁ συγγραφεὺς τιμῶν τὰς ἀρετὰς τῶν βιογραφουμένων οὐ μόνον αὐτὸς ἐνθουσιᾷ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναγνώστην σπουδάζει νὰ ἀφομοιώσῃ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας· ἕκαστος βίος αὐτοῦ εἶναι ὡσπερ δροῦμα, ἐν ᾧ ὁ ἀναγνώστης διδάσκεται νὰ ποιῇ τὸ ἑαυτοῦ *ἦθος εὐγενές* καὶ τὸ φρόνημα ὑψηλόν· ἐν τῇ γλώσῃ ἔχει μὲν ὡς βάσιν τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ πολλαχοῦ ἀφίσταται αὐτῆς,¹ διὰ δὲ τὸ μῆκος τῶν περιόδων πολλάκις καθίσταται δυσπαρακολούθητος. Ἐκ τῆς Ἀναγεννήσεως (1500 μ.Χ.) ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἔργων

1. «Ὁ δὲ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μὴ τοῖς πράγμασιν ἐμφυόμενος, ἀλλὰ τὴν λέξιν Ἀττικὴν ἀξιῶν εἶναι καὶ ἰσχνήν, ὁμοίος ἐστὶ μὴ βουλομένῳ πιεῖν ἀντίδοτον, ἂν μὴ τὸ ἀγγεῖον ἐκ τῆς Ἀττικῆς Κωλιάδος ἦ κεκραμαμμένον» ('Ηθ. μβ', δ').

τοῦ Πλουτάρχου διεδόθη καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ταῦτα δὲ μετεφράσθησαν εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ εἰς πάσας τὰς γλώσσας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐν Γαλλίᾳ δὲ μάλιστα κατέστη δημοτικὸς καὶ οἰκειὸς συγγραφεὺς καὶ σήμερον δὲ πανταχοῦ ἀπλήστως ἀναγινώσκεται.

Ἡ ἀναβλάστησις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ ἡ ἐπίδοσις τῶν ἑλληνιστῶν ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ὠφέλησαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἱστοριογραφίαν κατὰ τὸν Β' καὶ Γ' αἰῶνα· διότι εἰς ταύτην ἤδη ἐπεδόθησαν ἄνδρες ἔχοντες πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν πεῖραν, δυνάμενοι διὰ τὰ ἐν τῇ πολιτικῇ ἀξιώματα νὰ ἐξιχνιάζωσι τὰ ἐλατήρια τῶν δημοσίων πράξεων· οἱ ἐπιφανέστεροι δὲ τούτων εἶναι ὁ Ἀρριανός, ὁ Ἀπιανός, ὁ Δίων Κασσιος καὶ ὁ Ἡρῳδιανός.

δ' Ὁ Ἀρριανὸς (95—105 μ.Χ.) ὅστις, κατήγετο ἐκ Νικομηδείας καὶ ἀνυψώθη εἰς ἀνώτατα πολιτικὰ ἀξιώματα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (117—138). Ὁ Ἀρριανὸς κατὰ τὸν βίον καὶ τὰς συγγραφὰς ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ξενοφῶντα· ἐκεῖνος μὲν ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, οὗτος δὲ τοῦ φιλοσόφου Ἐπικτήτου ὡς ἐκεῖνος ἔγραψε φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ πολεμικά, οὕτω καὶ ὁ Ἀρριανός· καὶ φιλοσοφικά μὲν ἔγραψε ἀδιατριβὰς Ἐπικτήτου, ἐξ ὧν ἤκουσε παρὰ τοῦ διδασκάλου β' *ἐγχειρίδιον*, ὅπερ εἶναι ἐπιτομὴ τῶν διατριβῶν καὶ σφόδρα ἐτιμήθη οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν· διότι ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἐκ δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατον εἶναι ἡ *Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου* (7 βιβλ.), ἧς καὶ ἡ ἐπιγραφή καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων ἐγένετο κατὰ τὴν Ξενοφώντειον Κύρου Ἀνάβασιν· περιέχει δὲ ἡ συγγραφὴ αὕτη οὐχὶ μόνον τὴν ἀνάβασιν ἢ τὴν ἐπὶ τὴν Περσίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστράτειαν, ἀλλ' ἄπασαν τὴν τοῦ *θαυμαστοῦ βασιλέως ἱστορίαν*· ἐν τῇ συγγραφῇ δὲ τῆς ἱστορίας ταύτης ὁ Ἀρριανὸς εἶχε μὲν πηγὰς ἀξιολόγους ἤτοι συγγραφεῖς ἀξιοπίστους, ἀπολεσθέντας ἤδη, ἀλλ' ὑπὸ δεισδαιμονιῶν κατεχόμενος ἐσφαλμένως πολλὰκις κρίνει τὰ πράγματα, διότι μνημονεύει ὄνειρων καὶ οἰωνῶν, τὰ δὲ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου κατ' αὐτὸν εἶναι μᾶλλον βούλησις τῆς εἰμαρμένης· γλῶσσαν δὲ ἔχει οὐχὶ τὴν τότε *κοινήν*, ἀλλὰ τὴν ἀττικίζουσαν, πειρώμενος μετὰ τῶν ἄλλων ἀττικιστῶν, ὅπως ἐπαναγάγῃ τὴν Ἀττιδα· ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων

αὐτοῦ σώζονται ἡ *Ἰνδική* καὶ ὁ *περίπλους τοῦ Εὐξείνου πόντου* (γεωγραφικά), *ἔκτασις* κατ' Ἀλανῶν καὶ τέχνη *τακτική*, ἅτινα μεγάλην σπουδαιότητα ἔχουσι ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν· τὴν ἀξίαν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρριανοῦ καταδεικνύει καὶ ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐν χρῆσει ἐν τοῖς σχολείοις· ἔνεκα δὲ τούτου διεσώθησαν τὰ πλεῖστα σχεδὸν ἀκέραια.

ε' Ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας **Ἀππιανός**, ζῶν ἐπὶ Ἀδριανοῦ (117—138) συνέγραψε τῷ 160 μ. Χ. τὰ *Ῥωμαϊκά*· ταῦτα δὲ περιέχουσι τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥώμης ἀπὸ Αἰνείου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ συγγραφέως, ὡς καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἔθνων καθ' ἣν σειράν ἕκαστον αὐτῶν ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία· ἀλλ' ἐκ τῶν 24 βιβλίων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς μόνον *δέκα*, ὧν τὰ πέντε γ'—ιζ' εἶναι πολύτιμα, ἐπειδὴ μόνον ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῶν Ῥωμαίων.

στ' Ὁ **Κάσιος Δίων Κοκκηϊανός** (155—255) οὗτος ἐκ Νικαίας τῆς Βιθυνίας ὧν συνέγραψε *Ῥωμαϊκά* ἢ *Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν* διήκουσαν ἀπὸ Αἰνείου μέχρι Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (229 μ. Χ.)· ἀλλ' ἐκ τῶν 80 βιβλίων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περιεσώθησαν 25 ἥτοι ἀπὸ τοῦ 36ου μέχρι τοῦ 60ου, ἅτινα περιέχουσι σπουδαιότατα πολιτικὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ ἔτους 68 π. Χ. μέχρι τοῦ 47 μ. Χ. τῶν δ' ὑπολοίπων βιβλίων ἔχομεν ἐπιτμήν ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς τῶν Καισάρων· ἡ ἱστορία τοῦ Κασίου ἀποβαίνει πολύτιμος διὸ καὶ πάντες οἱ περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς νόμους τῶν Ῥωμαίων ἀσχολούμενοι τοῦτον ἔχουσι βᾶσιν.

καὶ ζ' Ὁ **Ἡρωδιανός** (170—240 μ. Χ.) ὅστις ἐκ Συρίας ὧν ἔζησεν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔγραψεν *ἱστορίαν τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας* ἐν 8 βιβλίοις, περιέχουσαν γεγονότα 59 ἐτῶν ἥτοι μέχρι τοῦ Γορδιανοῦ (180—238)· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι «σαφὴς καὶ ἀνεπιτήδευτος, χάριτος μετέχουσα καὶ ὑπεραπτικισμοῦ ἀφειστώσα».

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ καταλεχθῶσι προσέτι ὁ ἐξ Ἀμασείας τοῦ Πόντου **Στράβων** (65 π.Χ.—23 μ.Χ.), ὁ κατ' ἐξοχὴν *γεωγράφος*· τὰ *γεωγραφικά* αὐτοῦ, ἅπερ εἶναι συντεταγμένα ἐν τῇ ἀπερίττῳ καὶ ἀτημελήτῳ *κοινῇ* γλώσσῃ μετ' ἀγαστῆς σαφηνείας, διαιροῦνται εἰς 17 βιβλία· τούτων τὸ μὲν α' καὶ β' περιέχουσι τὴν φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν γεωγραφίαν, τὸ δὲ γ'—ι'

τὴν τῆς Εὐρώπης Γεωγραφίαν, τὸ ια'—ισ' τὴν τῆς Ἀσίας καὶ τὸ ιζ' τὴν τῆς Ἀφρικῆς· ὁ γεωγράφος ἀποβαίνει χρησιμώτατος καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· διότι ἐν τῷ περὶ τῶν διαφόρων πόλεων λόγῳ κάμνει μνεῖαν καὶ περὶ τῶν ἐξ ἐκάστης καταγομένων ἐπιφανῶν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀνδρῶν.

Ἐτι δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας (τῆς περὶ τὸ Σίπυλον καὶ τὸν Ἐρμον χώρας) **Παυσανίας** (β' αἰὼν μ.Χ.), οὐτινος ἢ τῆς **Ἑλλάδος περιήγησις** χρησιμεύει νῦν ὡς ἄριστος ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας· τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δέκα βιβλία καθ' ἣν τάξιν καὶ ἡ περιοδεία αὐτοῦ ἐγένετο· α' Ἀττικά, β' Κορινθιακά, γ' Λακωνικά, δ' Μεσσηνιακά. ε' καὶ ε' Ἡλειακά, ζ' Ἀχαιικά, η' Ἀρκαδικά, θ' Βοιωτικά καὶ ι' Φωκικά· ἐποίησε δὲ τὴν περιήγησιν, ὡς λέγει, ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς θρησκείας· ὅθεν αἱ ἱστορικαὶ καὶ γεωγραφικαὶ παρεκβάσεις καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ σημειώσεις τίθενται ἐν παρέργῳ παρ' αὐτῷ· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ φαίνεται ξηρὰ καὶ ἄτεχνος, ἡ δὲ περιγραφὴ τῶν ὅσα ἐξ αὐτοψίας διηγείται ἀξιόπιστος· ὁ περιηγητὴς πολλάκις μνημονεύει μὲν καὶ θαύματα, ἀλλ' ἐπιλέγει, ὅτι αὐτὸς δὲν πιστεύει εἰς αὐτά.

Ἐκ τῶν **Προγεγνησμάτων τῶν ἠητορικῶν** ἐν οἷς οἱ σοφισταὶ ἐπραγματεύοντο **πλαστὰς ὑποθέσεις**, προῆλθε νέον εἶδος τοῦ λόγου, ἡ **πλαστὴ ἱστορία** ἢ τὸ **πλαστὸν διήγημα**, ὅπερ κατέστη γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα **μυθιστορία**, μυθιστόρημα (le roman).

Ἐχει δὲ ἡ **μυθιστορία**, ἥτις ἐν μεγίστῃ χρήσει σήμερον εἶναι, ὑπόθεσιν πλαστὴν ἱστορίαν ἢ ἐθνογραφικὴν ἢ καὶ ἐρωτικὴν μετὰ πολλῶν περιπετειῶν, ἥτις ὑπόθεσις καὶ ἐπεκράτησε· σπουδαιότεροι δὲ **μυθιστοριογράφοι** ἐγένοντο α' **Ξενοφῶν** ὁ **Ἐφέσιος** (250 μ.Χ.), οὐτινος τὰ **Ἐφρειακά** ἔχουσι ὑπόθεσιν τοὺς ἔρωτας Ἀνθίου καὶ τῆς Ἀβροκόμης (τὰ κατ' Ἀνθίαν καὶ Ἀβροκόμην) καὶ β' **Ἡλιόδωρος** (300 μ.Χ.) ὁ Ἐμεσήνός (Ἐμεσα πόλις τῆς Συρίας), ὁ ἐπιφανέστατος πάντῶν τῶν μυθιστοριογράφων· τούτου δ' ἔργον εἶναι τὰ περὶ Θεάγγην καὶ Χαρίκλειαν **Αἰθιοπικά** (βιβλ. 10) καὶ γ' ὁ Λέσβιος **Λόγγος** (γ' αἰῶνος). Τούτου τὸ ποιμενικὸν μυθιστόρημα, τὰ κατὰ **Δάφνιν καὶ Χλόην**, ὅπερ εἶναι τὸ τελευταῖον προῖόν τῆς βουκολικῆς Μούσης καὶ τὸ ἄριστον ὑπόδειγμα τῆς ἀφελοῦς λέξεως, ἔχει πολὺ τὸ ἐπαγωγόν· τὰς ἐναργεστάτας καὶ χαριεστά-

τας αὐτοῦ περιγραφὰς ἐπαυξάνουσι καὶ αἱ χαρίεσαι μορφαὶ τῶν ἀγροτικῶν θεοτήτων, Νύμφαι, Ἐρωτες, Πάνες· διὸ καὶ ἀπλήστως ἀνεγινώσκето ὑπὸ τῶν νεωτέρων καὶ μιμητὰς ἔσχε τὸν Γάλλον Bernardin Saint Pierre (1787, Paul et Virginie) καὶ τὸν Ἑλβετὸν Gesner (Daphnis).

Β'. Φιλοσοφία. Στωϊκὴ Φιλοσοφία

Ἡ *Στωϊκὴ Φιλοσοφία* ἐπικρατήσασα καὶ ἐν Ῥώμῃ, ὡς εἶδομεν, τὴν μὲν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν δὲν κατώρθωσε νὰ μεταπλάσῃ κατὰ τὰ δόγματα αὐτῆς, ἠδυνήθη δ' ὅμως ἐκ τῶν ταπεινῶν ἐδωλίων τοῦ φιλοσόφου **Ἐπικτήτου** νὰ ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοὺς ὑψηλοὺς τῶν Καισάρων θρόνους τὸν **Μάρκον Αὐρήλιον** (161—180) καὶ οὕτω πραγματοποιήσῃ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἰδεῶδες. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὴν φιλοσοφίαν ἀγαπήσας ἔστεργε μᾶλλον νὰ καλῆται φιλόσοφος ἢ βασιλεὺς· εἰ καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς ἀχανοῦς κοσμοκρατορίας πολλὰς ἀσχολίας παρεῖχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἑταλαιπωρεῖτο ἐν ταῖς στρατείαις, ὅμως εὔρε καιρὸν νὰ συγγράψῃ ἑλληνιστὶ οὐχὶ μικρᾶς ἀξίας ἔργον, ὃπερ ἐπιγράφεται *τὰ εἰς ἑαυτὸν*· τὸ σύγγραμμα τοῦτο (12 βιβλ.) θεωρεῖται ὡς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας· ὁ συγγραφεὺς οἰκτιρῶν πάντα τὰ ἀνθρώπινα, μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἐξαίρει· διὸ ταύτην μὲν θεωρεῖ μητέρα, τὴν δ' αὐτὴν μητριαν· τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς ἐφήρμοσε καὶ ἐν τῷ βίῳ, διότι ἐπέδειξεν εὐγένειαν ψυχῆς, ἀγνὸν φρόνημα, εὐσέβειαν, φιλανθρωπίαν καὶ κατὰ τὴν φράσιν τῶν Στωϊκῶν διετήρησε «τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνίβριστον καὶ ἀσινῆ».

Γ'. Ῥητορεία Ἀσιανῆ. Νέοι σοφισταί. Λουκιανὸς

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ Ἀττικὴ Ῥητορεία παρήκμασε καὶ ἀντ' ἐκείνης ἀνεφάνη ἡ *Ἀσιανή*, ἧς χαρακτὴρ ἦτο τὸ πομπικόν, θεατρικόν καὶ ἀφιλόσοπον· διὸ καὶ ἠθδοκίμει παρὰ τοῖς ὄχλοις· ὅτε δὲ περιῆλθεν ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ὡς ἅπαντα τὰ εἶδη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπέδρασαν ἐπὶ τοὺς νικητὰς, οὕτω καὶ ἡ Ἀσιατικὴ Ῥητορεία, ἧτις τότε παρεσέδυσεν εἰς τὴν Ῥώμην· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγένετο ἀντίδρασις κατ' αὐτῆς ἐπειδὴ ἀνεφάνησαν οἱ *Ἀττικισταί* Ῥήτορες, οἵτινες ὡς βράσιον εἶχον τὰ ἀθάνατα τῶν Ἀττικῶν μνημεῖα, οἱ

δὲ ἀττικίζοντες ἔτυχον τῆς θερμῆς προστασίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου· ἡ ἐπικράτησις δ' αὕτη τῶν Ἀττικιστῶν ὠφέλησε περιφανῶς καὶ τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων· διότι ὁ Αὐγούστος ἔπραξεν ὅ,τι κατὰ τὸν μῦθον ὁ δυσειδῆς γεωργός, ὅστις φοβηθεὶς μὴ πατήρ ὁμοίων τέκνων γίνῃ, συνεβούλευσε τὴν γυναῖκα, ὅπως *εἰκόνας ὄραϊας βλέπη*· οὕτω δὲ τὰ τέκνα ἐγένοντο καλά, ὡς ἦσαν αἱ ὑπὸ τῆς μητρὸς ὀρώμεναι εἰκόνας ἐτέθησαν λοιπὸν πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὰ κάλλιστα πρότυπα τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων· καὶ οὐ μόνον ὁ Αὐγούστος, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων ὑπεστήριξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ῥητορικὴν ἰδίως, ἀγωνάσας ῥητορικοὺς τάσσοντες, ῥητορικὰς σχολὰς ἰδρύοντες καὶ πολλὰς τιμὰς καὶ προνομίας εἰς τοὺς διδασκάλους αὐτῆς ἀπονέμοντες· οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἀπέτινον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ τροφεῖα, πνευματικὴν μητέρα θεωροῦντες αὐτήν· ἀλλ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς αὐτοκρατορίας ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀναθάλη ἡ πολιτικὴ ῥητορεία· τούτου δ' ἕνεκα ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς παλαιστρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατέφυγον οἱ ῥήτορες εἰς τὰς σχολὰς εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἐορτὰς καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις· καὶ οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀσχοῦντες τὴν ῥητορικὴν ἐλέγοντο *νεοὶ σοφισταὶ* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ Σωκράτους καὶ ἦσαν ἐν πολλῇ τιμῇ.

Οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἠσχολοῦντο περὶ τὸ *πανηγυρικὸν* μάλιστα εἶδος τῆς ῥητορείας, περὶ λόγους ἐπιταφίους, ἐπικηδείους, ἐγκώμια, προσφωνήσεις καὶ τὰ παραπλήσια· ἐν μὲν ταῖς σχολαῖς ἀπήγγελλον τὰς μελέτας αὐτῶν, ἦτοι τοὺς πρὸς ἀσκήσιν συντασσομένους λόγους, ἐν δὲ τοῖς ἀκροατηρίοις τὰς λαλιὰς ἦτοι φιλικὰς ὁμιλίαις· περιερχόμενοι δὲ διαφόρους πόλεις ἐθήρευον τὴν ἐπίδειξιν διὰ ῥητορικῶν ἀπαγγελιῶν· ἄξιοι δ' ἐπαίνου εἶναι, ὅτι ἐπετήδευον τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα καὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ καθαρμοῦ τῆς γλώσσης· τοιοῦτοι σοφισταὶ ἐγένοντο πλεῖστοι καὶ ἐτιμῶντο μεγάλως, *δέκα* δὲ τούτων κατὰ μίμησιν τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων, κατετάχθησαν εἰς κανόνα, ὡς Ἰδίων ὁ Χρυσόστομος¹, Ἡρόδης ὁ Ἀττικὸς, ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης καὶ ὁ

(1) Λόγοι ΜΕ· οὗτος ἐξετεμήθη μεγάλως ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Νέρβα καὶ Τραϊανοῦ· οὗτος μάλιστα ἐξερχόμενος ἐπὶ χρουσῆς ἀμάξης συνήθως εἶχε παρ' ἑαυτοῦ τὸν Δίωνα· συνεχῶς δὲ πρὸς αὐτὸν ἐπιστρεφόμενος ἔλεγε· «τί μὲν λέγεις σύ, οὐκ οἶδα· φιλῶ δὲ σε ὡς ἑμάντόν». Φιλόστρ. β' σοφιστ. 488 καὶ Φώτιος ἐν Μυριοβίβλ. 209.

Λουκιανός τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ., ὁ Φιλόστρατος, Προαιρέσιος ὁ Καππαδόκης, ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ Ἰουλιανός ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ γ' αἰῶνος, ὁ Θεμίστιος καὶ ὁ Ἰμέριος τοῦ δ' αἰῶνος.

Ἄλλ' ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς σοφισταῖς κατέχει ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας **Λουκιανός** (120—200 μ.Χ.), δικηγόρος τὸ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος ἐτράπη ἔπειτα εἰς τὴν σοφιστικὴν ῥητορείαν ἐν ἣ διεκρίθη· ὡς σοφιστῆς δὲ περιῆλθε πλείστας πόλεις καὶ τέλος ἀφίκετο εἰς Ῥώμην· ἐνταῦθα δὲ κατεμαγεύθη ὑπὸ τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσόφου Νιγρίνου, πρὸς ὃν ἐν τῷ πελάγει καὶ τῇ νυκτὶ τοῦ βίου ὡς πυρσὸν ἀπέβλεπεν· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα δι' ἀπορίαν χρημάτων ἐκ νέου περιπλανηθεὶς ὡς σοφιστῆς κατέληξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐνθα θέσιν δημοσίαν ἀντὶ ἀδρου μισθοῦ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλαβεν. Ὡς ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ φέρονται νῦν 82 συγγράμματα, ὧν **τινα** οἱ κριτικοὶ νομίζουσι ψευδεπίγραφα· ὁ ἐξελληνισθεὶς Σύρος εὐφυῖαν πολλὴν δεικνύει ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ, ἐν οἷς συνέμειξεν ἐμμελῶς τὴν σπουδὴν μετὰ τῆς παιδιᾶς, ἐπιχύσας ἄφθονον εὐτραπελίαν καὶ τὰ σκώμματα τῆς κωμωδίας· διὸ καὶ σεμνύνεται ὅτι **νέον εἶδος τῶν γραμμάτων** παρήγαγεν. Οἱ διάλογοι δὲ τούτου ἐπιγράφονται, θεῶν διάλογοι, Ἐνάλιοι, Νεκρικοί· ἐν ἄλλοις δὲ διακωμωδοῦνται οἱ φιλόσοφοι πλὴν τοῦ Νιγρίνου· τῶν φιλοσοφικῶν δὲ τούτων διαλόγων μετέχει καὶ ὁ Λουκιανός ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκῖνος, ὡς ἐξελληνίζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ· αὐθαίρετος ὢν ψέγει πᾶν φιλοσοφικὸν καὶ θρησκευτικὸν δόγμα, ὡς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Βολταῖρος· ἐπὶ δὲ τῇ ἐλευθεροφροσύνῃ ταύτῃ σεμνυνόμενος ὀνομάζει ἑαυτὸν **Παρρησιάδην Ἀληθίονος Ἐλεγεκλέους**, ἔτι δὲ μισαλάζονα, μισογόητα, μισοψευδῆ καὶ μισότυπον· ἀλλὰ θαυμαστός εἶναι ὁ Λουκιανός, διότι αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ εἶναι οἶονεὶ ζωγραφία τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ στρεβλοτήτων· κατιδὼν μετὰ θαυμαστῆς ὄντως ὀξυνοίας τὰς πλημμελείας, ἐκτροπὰς καὶ ἀπειροκαλίας τῶν συγχρόνων σιγματίζει μετὰ χάριτος αὐτὰς δι' ἱλαρῶν χαριεντισμῶν ἢ διὰ δημοτικῶν σκωμμάτων· σκώπτει δὲ καὶ χλευάζει οὐχὶ ἀπλῶς, ἵνα εἰς γέλωτα τὸν ἀναγνώστην κινήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἵνα διδάξῃ ἐπιδεικνύων τὴν φαιδρὰν διαύγειαν καὶ τὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ἀντιπαραβάλλον αὐτὴν πρὸς τὴν ἀπειροκαλίαν, τὴν μωρίαν καὶ τὸ ἡμιβάρβαρον τῶν συγχρόνων. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν καλλιλογικὴν χάριν ἄξιος θαυμασμοῦ φαίνεται ὁ Σαμοσατεύς·

διότι ἐν τῷ Σύροσ ὦν οὔτε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καθόλου οὔτε τὴν Ἀτθίδα ἰδίως εἶχε μητρικὴν, ἠδυνήθη νὰ γράψῃ ἐν ἀκριβεῖα τῶν γραμματικῶν τύπων μετὰ χάριτος ἅμα καὶ σαφηνείας Πλατωνικῆς, ἐκ τῶν βιβλίων μόνον τὴν γλῶσσαν ἐκμαθῶν εἰς τὴν τοιαύτην εὐμουσίαν τοῦ Λουκιανοῦ, ὡς εἰκός, λίαν ἀπήρεσκον πολλοὶ τῶν τότε ἀχαρίτως καὶ ἀπειροκάλως ἀττικίζοντων· διὸ τὸν Λεξιφάνη συμβουλεύει νὰ θύῃ ταῖς Χάρισι καὶ τῇ σαφηνείᾳ τὸν Λεξιφάνη ἀττικίζοντα μόνον κατὰ τὰς λέξεις παραβάλλει πρὸς τὰ πῆλινα πλάσματα τῶν κοροπλάθων «ἄτινα ἔξωθεν κεχρωσμένα διὰ μίλτου κυανοῦ ἐνθοδοεν ἔστιν, εὐθύρπτα».

Προσέτι πρέπει νὰ μνημονευθῶσιν : α' *Δογγῖνος* (250 μ.Χ.), ὅστις συνέγραψε *περὶ ὕψους* ἐν τῷ ὀρίζεται, τί ἐστί τὸ ὕψος ἐν τοῖς λόγοις καὶ τοῖς νοήμασι, τίνες αἱ πηγαὶ τῆς ὑψηγορίας καὶ πῶς δυνάμεθα νὰ προάγωμεν τὰς φύσεις ἡμῶν εἰς μεγέθους ἐπίδοσιν· τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο εἶναι πολυτιμώτατον μνημεῖον τῆς καλλιλογικῆς κρίσεως, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐθεωρεῖτο μόνον τῆς γραμματικῆς καὶ δὴ τὸ κάλλιστον· ἡ κριτικὴ τοῦ συγγραφέως ἐμφαίνει πολλὴν λεπτότητα διανοίας καὶ εὐρυτάτην πολυμάθειαν.

β' *Ἐρμογένης* ὁ Ταρσεὺς (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος τὸ ἔργον εἶναι *τέχνη ῥητορικὴ* (ἐκ 5 βιβλ.)· ταύτης δὲ σπουδαιότατον μέρος εἶναι τὸ *περὶ ἰδεῶν* ἤτοι περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λόγου ἐξ οὗ μεγάλην πρακτικὴν ὠφέλειαν καὶ νῦν δύναται τις νὰ ἀρυσθῆ.

Χριστιανικὴ ῥητορεία

Ἐξ οὗτου τὸ Βυζάντιον ἐγένετο ἡ ἔδρα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἡ θρησκεία τοῦ Κράτους, τὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου βῆμα διαδέχεται ὁ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἄμβων, καὶ τὴν ἐθνικὴν ῥητορείαν ἡ χριστιανικὴ, ἡ *ὀμιλητικὴ*· ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ῥητορικῇ πλεῖστοι ὑπῆρξαν οἱ διαπρόψαντες, ἀλλὰ κορυφαῖοι αὐτῶν ἐγένοντο οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, *Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζίνος, Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, ζῶντες

(1) Τῶν ἔργων τοῦ *Βασιλείου* γενικωτέραν σημασίαν ἔχουσιν αἱ 24 *Ὀμιλίαι* καὶ αἱ ἐπιστολαὶ (365). Τῶν δὲ Ὀμιλιῶν ἐξέχει ὁ πρὸς τοὺς νέους λόγος «ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων». Τοῦ δὲ *Γρηγορίου* εἶναι *Λόγοι* 45 καὶ *Ἐπιστολαὶ* 243. Τῶν δὲ λόγων αὐτοῦ ἐθαυμάζοντο μᾶλλον οἱ πέντε (κς'—λα') «περὶ *θεολογίας*» ἐν οἷς ἀναπτύσσει τὸ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος δόγμα (διὸ καὶ *θεολόγος* ἐκλήθη) καὶ οἱ κατὰ τοῦ βασιλέως Ἰουλιανοῦ· ἔχει δὲ προσέτι καὶ *ποιήματα* πλεῖστα (ἐν ἑξαμέτροις ἰαμβικοῖς τριμέτροις καὶ ἀνακρεοντείοις στί-

καὶ δρωῶντες τὸν τέταρτον αἰῶνα (304—408). Οἱ μεγάλοι οὗτοι ρήτορες τοσοῦτον ἐκλείσαν αὐτήν, ὥστε ὁ κατ' αὐτοὺς χρόνος ὠνομάσθη «χρυσοῦς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορείας αἰών». Οἱ μεγάλοι οὗτοι ρήτορες τῆς Ἐκκλησίας ἐν ταῖς Ἀθήνῃσι ρητορικαῖς Σχολαῖς τῶν σοφιστῶν σπουδάσαντες καὶ ἐν τοῖς νόμασι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐμβαπτισθέντες διήλλαξαν τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὸν χριστιανισμὸν τέως διαμαχομένους πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀνύψωσαν τὴν ρητορικὴν τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἔθνη κοὶ καὶ οἱ αἰρετικοὶ ἀπεθαύμαζον αὐτούς· τὸ θερμὸν θρησκευτικὸν αἶσθημα παρ' αὐτοῖς ἐμμελῶς συναρμύζεται μετὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, τὰ δὲ ὑψηλὰ αὐτῶν νοήματα ἐξαίρουσιν ἔτι μᾶλλον αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες καὶ τὰ πλούσια ρητορικὰ σχήματα¹.

Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς διαφόροις κλάδοις τῆς ἐπιστήμης ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σπουδαῖοι συγγραφεῖς καὶ α' ἐν τῇ *Ἱατρικῇ*:

1. Ἀρεταῖος ὁ Καππαδόκης (80—150 μ. Χ.), οὗτινος ἔχομεν α' περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, β' περὶ θεραπείας ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν.

2. Ρουῖφος ὁ Ἐφέσιος (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος τὰ ἔργα εἶναι α' περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων, β' περὶ τῶν ἐν νεφροῖς καὶ κύστει παθῶν, γ' περὶ φαρμάκων καθαρτικῶν καὶ δ' περὶ ὀστέων.

χοις), ὧν ἡ γνωμολογία τετράστιχος καὶ τὸ περὶ τοῦ ἰδίου βίου ἔπος ἐκ διαχιλίων στίχων. Τέλος τοῦ *Χρυσοστόμου* εἶναι *χιλία Ὀμιλία* καὶ πολυάριθμοι *Ἐπιστολαί*· οὗτος κατὰ τὴν πολυμαθεῖαν καὶ τὴν ρητορικὴν δεινότητα ἐξέχει πάντων καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς θαυμάζοντες αὐτὸν ἀπεκάλουν *στῦλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ σάλπιγγα τοῦ Χριστοῦ*· ὁ μέγας οὗτος ἱεράρχης ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, οὗς φυσικὴ χάρις, ὑψηλαὶ ἰδέαι καὶ ἐναργεῖς εἰκόνες κοσμοῦσιν, ὡς ὑψηλῆς ἀετιῶς αἰρεταὶ εἰς τὰς αἰθερίας τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν σφαίρας. Τινὲς ἐνόμισαν αὐτὸν ὑπέριτον καὶ τοῦ Δημοσθένους, ἀλλ' ἂν τοῦτο μὴ ἀληθεύῃ, πάντως εἶναι βέβαιον, ὅτι οὗτος διὰ τὴν ποικιλίαν, τὴν δημοτικὴν ἀπλότητα, τὴν θαυμαστὴν τῶν ἰδεῶν δαψίλειαν καὶ τὴν ἀνεξάντλητον φαντασίαν ἀνεδείχθη εἰς τῶν μεγίστων ρητόρων, οὗς ἡ ἀνθρωπότης ἐγνώρισεν.

(1) Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς πρέπει νὰ μνημονευθῶσι προσέτι α' οἱ ἀπολογηταί, ὡς *Ἰουστίνος* ὁ μάρτυς καὶ ὁ *Ἀθηναγόρας*, β' οἱ λόγοι *πατέρες* καὶ ὁ *Κλήμης* ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ *Ωριγένης* καὶ γ' οἱ *δογματικοὶ* ἢ *φιλόσοφοι*, ὡς οἱ δύο πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας *Ἀθανάσιος* καὶ *Κύριλλος*· ἐπὶ πᾶσιν ὁ τῆς Κυριναϊκῆς Πενταπόλεως μητροπολίτης *Συνέσιος*, οὗτινος πλὴν τῶν ὕμνων καὶ ἄλλων σώζονται καὶ 155 ἐπιστολαί, ὑπόδειγμα ἐπιστολιμαίου χαρακτῆρος καὶ πρῶτον ἀντικρισμοῦ.

3. *Σωραγός* ὁ Ἐφέσιος (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.)· τούτου δὲ ἔργα εἶναι α' περὶ τῶν καταγμάτων, β' περὶ γυναικείων παθῶν.

4. *Γαληνός* ὁ Περγαμηνός (130—200 μ.Χ.), ὁ πολυγραφώτατος τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν, ἀλλὰ μόνον ἑκατὸν συγγράμματα ἐκ τῶν τριακοσίων αὐτοῦ σώζονται.

5. *Ὄρειβάσιος* (325—400 μ.Χ.) ἐκ Περγάμου, ἀρχίατρος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ· τούτου σώζονται ἡ ἱατρικὴ πραγματεία (ἐκ βιβλίων 4) ὡς ἐπιτομὴ τῶν τοῦ Γαληνοῦ ἔργων· β' ἱατρικαὶ συναγωγαὶ (ἐκ βιβλ. 80) ὧν ἐπιτομὴ ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ εἰς 9 βιβλία.

Τῆς δὲ *φαρμακολογίας* σπουδαῖος ἀντιπρόσωπος ἐγένετο ὁ *Διοσκουρίδης* ἐκ Κιλικίας (τὸν πρῶτον μ.Χ. αἰῶνα), ὅστις ἔγραψε *περὶ τῆς ἱατρικῆς ὕλης* (βιβλία 5).

Ἐν τῇ *μαθηματικῇ* ἐπιστῆμῃ σπουδαιότεροι συγγραφεῖς εἶναι 1. *Πτολεμαῖος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος ἔργα εἶναι α' *μεγάλῃ σύνταξις τῆς ἀστρονομίας* (βιβλ. 13), τὸ σπουδαιότερον τῆς ἀστρονομίας ἔγχειριδιον. β' *μαθηματικὴ σύνταξις τετράβιβλος*, γ' *πρόχειροι κανόνες*, δ' *φάσεις ἀπλανῶν ἀστέρων*, ε' *γεωγραφικὴ ὑφήγησις* (ἐξ 8 βιβλίων), τὸ σπουδαιότερον γεωγραφικὸν ἔγχειριδιον τῶν ἀρχαίων, ἐφ' οὗ θεμελιούμεναι μέχρι τῶν νεωτέρων ἐτι χρόνων ἔλαβον ἐπίδοσιν ἡ γεωγραφικὴ ἐπιστῆμη καὶ ἡ χαρτογραφικὴ τέχνη καὶ *Γ' ἀρμοτικά* (βιβλ. 3) ἧτοι περὶ μουσικῶν διαστημάτων. 2. *Πάππος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ γ' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος ἔργα εἶναι *μαθηματικὴ συναγωγὴ* (ἐκ βιβλ. 8) ἧτις εἶναι πολυτιμωτάτη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης, περιέχουσα καὶ ἀπανθίσματα ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν. 3. *Θέων* ὁ Ἀλεξανδρεὺς, σύγχρονος τοῦ Πάππου, ὅστις συνέγραψεν *ὑπομνήματα* εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου καὶ *ἐξηγήσεις* εἰς τὸν Ἄρατον καὶ τὸν Πτολεμαῖον· οὗτος εἶναι ὁ πατὴρ τῆς περιωνύμου *Ὑπατίας*, ἧτις ἐτίμησε τὴν μαθηματικὴν ἐπιστῆμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν· ἀλλὰ τὰ μαθηματικὰ αὐτῆς ὑπομνήματα ἀπωλέσθησαν καὶ μόνον ὀλίγα ἐπιτολαὶ περισώθησαν.

Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἔγραψε προσέτι ὁ μὲν *Ὀνήσανδρος* (τοῦ α' αἰῶνος μ.Χ.) *στρατηγικά*, ὁ δὲ *Πολύαιος* (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.) *στρατηγήματα* (8 βιβλ.), ὧν τὸ κείμενον λίαν ἐφθαρμένον περὶ ἤλθεν εἰς ἡμᾶς.

Ἐν τῇ *ζωολογίᾳ* σπουδαῖος συγγραφεὺς ἐγένετο ὁ *Κλαύδιος Αἰλιανός* (τοῦ γ' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος σώζονται α' περὶ ζῴων ιδιότητος (βιβλ. 17) καὶ β' *ποικίλη* ἱστορία (ἐκ βιβλ. 14).

Τῆς δὲ *γραμματικῆς* καὶ τῆς *λεξικογραφίας* ἀντιπρόσωποι φαίνονται κατὰ τὸν β' αἰῶνα μ.Χ. α' ὁ *Αἴλιος Ἡρῳδιανός*, ὁ γραμματικός, ὅστις ἔγραψε περὶ μονήρους λέξεως, περὶ τῶν ζητουμένων κατὰ πάσης κλίσεως ὀνομάτων, περὶ βαρβαρισμοῦ καὶ σολοικισμοῦ, περὶ ἀκυρολογίας, περὶ διχρόνων, β' ὁ *Αἴλιος Μοῦρις*, οὗτινος τὸ ἔργον ἐπιγράφεται «λέξεις Ἀττικαί»· γ' ὁ *Φρόνιχος*· τούτου δ' ἔργον εἶναι «ἐκλογία ρημάτων καὶ ὀνομάτων»· δ' ὁ *Πολυδεύκης*, ὅστις συνέγραψεν «ὀνομαστικὸν λεξικόν»· ε' *Ἀθήναιος* ὁ Ναυκρατίτης συνέγραψε μακρότατον καὶ πολυτιμώτατον ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται «δει-

πνοσοφισταί» (βιβλ. 15) οίονει λεξικόν ἐν σχήματι συμποσιακῶν διαλόγων.

ς' Ὁ Ἀρποκρατίων (300 μ.Χ.) ἔγραψε λέξεις τῶν Ἀττικῶν ρητόρων ζ' Ἀμμώνιος (τοῦ δ' αἰῶνος) περὶ συνωνύμων ἤτοι περὶ ὁμοίων καὶ διαφορῶν λέξεων ἢ Ἡσύχιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ ε' αἰῶνος μ.Χ.) συνέγραψε λεξικόν πολυτιμώτατον.

Τὴν μουσικὴν ἐκπροσωποῦσιν ὁ Ἡφαιστίων (150 μ.Χ.) καὶ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανὸς (300 μ.Χ.), ὧν ἐκεῖνος μὲν ἔγραψεν ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων καὶ ποιήματος, οὗτος δὲ περὶ μουσικῆς (βιβλ. 3).

Μνημονευτέος προσέτι καὶ Ἰωάννης ὁ Στοβαῖος (τοῦ Ε' αἰῶνος) τὸ Ἀνθολόγιον τούτου (ἐκ 4 βιβλίων), ἀπαρισθὲν ἐκ πεντακοσίων καὶ πλέον ποιητῶν καὶ συγγραφέων, εἶναι ἔργον μεγίστης ἀξίας διὰ τὴν ἐπὶ λέξει παράθεσιν περικοπῶν συγγραφέων ἀπολεσθέντων ἤδη.

Τέλος σημειωτέος ὁ Ζηρόβιος (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος ἔχομεν συλλογὴν παροιμιῶν ὁ Ἰεροκλῆς καὶ ὁ Φιλάργιος, ὧν σώζεται συλλογὴ 262 ἀστείων παντοειδῶν, ἢ ἐπιγραφομένη ὁ φιλόγελας.

Ἀναθεωροῦντες τὴν Δ' περίοδον, καθ' ἣν ἔστια τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι ἡ κοσμοκράτειρα Ῥώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τοῦ 334 μ.Χ., βλέπομεν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς νικηθεὶς διὰ τῶν ὅπλων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐνίκησεν αὐτοὺς πνευματικῶς καὶ τὴν σκληρὰν αὐτῶν καρδίαν μαλάξας ἠπιωτέροισι κατέστησεν οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ῥώμης καὶ μάλιστα οἱ αὐτοκράτορες καταθελγύντες ἐκ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων παντὶ τρόπῳ προστατεύουσι καὶ καλλιεργοῦσιν αὐτά, Σχολὰς ἰδρύνοντες καὶ ἄνδρας τῶν γραμμάτων τιμῶντες καὶ πολλαχῶς ἐπιθαρρύνοντες· κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ὕστερεϊ μὲν ἢ ποιήσις ἀλλὰ τοῦ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη καλλιεργούμενα πολλὰ καὶ καλὰ προϊόντα παράγουσιν, ἅτινα δὲν ἔχουσι μὲν τὸ κάλλος τῶν Ἀττικῶν ἀλλὰ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν εἶναι πλείστου λόγου ἀξία. Πολύτιμα δὲ εἶναι καὶ τὰ τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς ἐπιστήμης προϊόντα τῆς περιόδου ταύτης. Ἀφ' οὗτου δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐγένετο νέον κέντρον τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, ὁ ἑλληνισμὸς λαμβάνει νέαν τινὰ χροιάν καὶ ἐκ τοῦ νέου θρησκευματος, ὅφ' οὐ ἐμπνευθεὶς παράγει νέον εἶδος λόγου, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ῥητορείαν κάλλιστον τῆς περιόδου ταύτης εἶδος.

(1) Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio. (Ὁράτιος)

Ε' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (500—1453 μ.Χ.)

Α'. ποιήσεις. α' έπος

Ἀντιπρόσωπος τοῦ ἔπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι: α'. ὁ Μουσαῖος (5' αἰῶνος)· τοῦτου τὸ ἔρωτικὸν ἐπύλλιον (340 στιχ.) ἐπιγράφεται «τὰ καθ' Ἡρώ καὶ Λέανδρον»· ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἢ μὲν Ἡρῶ εἰκονίζεται ἰέρεια τοῦ ἐν Σηστῷ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ κάλλει διαπρέπουσα, ὁ δὲ Λέανδρος ἔραστής αὐτῆς ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀσιατικῇ τοῦ Ἑλλησπόντου παραλίᾳ Ἀβύδου· τὸ ποιημάτιον τοῦτο θεωρεῖται τὸ χαριέστατον προῖόν τῆς Βυζαντιακῆς ποιήσεως καὶ τὸ κύκνειον τῆς θνησκούσης ἑλληνικῆς μουσῆς ᾄσμα.

β' Ὁ πολυμνήμων Τζέξης (δωδεκάτου αἰῶνος), ὅστις πλὴν ἄλλων ἐποίησε τὰ Ἰλιακά, καὶ τὴν ἱστορικὴν βίβλον (αἱ χιλιάδες) ἣτις εἶναι σύμφυρα μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν διηγήσεων· ὑπὸ τούτου εἰσῆχθη εἰς τὸ ἔπος ἀντὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου ὁ ἱαμβικός τετράμερος καταληκτικός, (ὁ πολιτικός ἢ δημοτικός στίχος, ὁ δεκαπεντασύλλαβος), ἐν ᾧ βάσις εἶναι οὐχὶ ὁ χρόνος τῶν συλλαβῶν (τὸ μακρὸν ἢ τὸ βραγύ), ἀλλ' ὁ τόνος, ὅπερ μέτρον ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τα δημῶδη ᾄσματα καὶ τὰ ἠρωϊκὰ ἢ κλέφτικα τραγούδια).

γ'. Ἐν πολιτικοῖς στίχοις ἐποιήθησαν καὶ δύο ἕτερα μνείας ἄξια ἔκτῃ ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας καὶ β' τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως· τὸ α' εἶναι τὸ ἔθρικόν τῶν Βυζαντινῶν ἔπος (τετρακισχίλιοι στιχ. περίπου), οὗτινος ἥρωες εἶναι ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας τοῦ 10 αἰῶνος· τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι λαμπρὰ εἰκὼν τῶν μακρῶν καὶ δεινῶν ἀγώνων, οὓς οἱ Ἀκρίται (= ὄροφύλακες) τοῦ Βυζαντίου διεξῆγον πρὸς τοὺς ἀπίστους ἔχθρους τοῦ ἔθνους· σκηνῆ τῶν ἀγώνων τούτων, τελουμένων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος, γίνεται ἡ Καππαδοκία καὶ αἱ περὶ τὸν Εὐφράτην χῶραι· οἱ ἀκρίται κατὰ τὸν ἠρωϊσμόν καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀπίστους τοῦ ἔθνους ἔχθρους μίσος ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀρῆφίλους κλέφτας, οἵτινες διατελοῦσιν ἐπὶ αἰῶνας ἠρωϊκῶς πρὸς τὸν τύραννον ἀγωνιζόμενοι· β' τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως (ἐννεακισχίλιοι στιχ.), εἶναι ἕμμετρος χρονογραφία καὶ ζοφερὰ εἰκὼν τῆς φραγκοκρατουμένης Πελοποννήσου· ἐποικήθη δὲ (περ

(1) Εἶναι δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα ᾄσματα (περὶ τὰ 1350) ἀποτελοῦντα τὸν Ἀκριτικὸν κύκλον.

τό 1320) ὑπό τινος ἐξελληνισθέντος Φράγκου, ὅστις ἐμποροῦ-
μενος φραγκικοῦ φρονήματος ἐκδηλοῖ σφοδρὸν πρὸς τοὺς Ἑλ-
ληνας μῖσος.

Τῆς δημώδους μούσης ἣτις ἀφυπνίσθη ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος
ἀξιωματιζόμενα προσέτι εἶναι, α' *διδασκαλία παραινετικῆ* Ἀλεξίου
Κομνηνοῦ τοῦ λεγομένου *Σπανέα* (1100 μ.Χ.) πρὸς ἀνεψιὸν ἐν δεκα-
πεντασுλλάβοις στίχοις, β' τὰ ποιήματα Θεοδώρου τοῦ *Προδρομοῦ*
(τοῦ ἰβ' αἰῶνος) ὅστις μεμψίμοιρος ὢν ἐλάλει ἑαυτὸν Πτωχοπρόδρο-
μον· τὰ ἀτελείωτα παράπονα τούτου κατὰ τῆς πείνης καὶ τῶν δεινῶν
αὐτοῦ κινουσι μᾶλλον τὴν περιφρόνησιν ἢ τὴν συμπάθειαν πρὸς αὐ-
τόν· δύο ποιήματα τούτου πρὸς τὸν Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν ἐξεδό-
θησαν ὑπὸ Κοραῆ 1828· γενικῆ δ' ἐκδ. ὑπὸ Esseling καὶ Pernot 1910·
γ' οἱ *γραμματικοὶ* στίχοι τοῦ *Μιχαὴλ Γλυκᾶ* (384 δκτωσύλλαβοι). δ'
τὰ κατὰ *Καλλίμαχον* καὶ *Χρυσορρόην*, ἐρωτικὴ μυθιστορία, συνυπα-
σμένη ἐκ διαφόρων μύθων τοῦ λαοῦ (ἐκ 1350 στίχ. δεκαπεντασுλλά-
βων) τοῦ 13ου αἰῶνος· ε' *Βέλθανδρος* καὶ *Χρυσάντζα*, ἐρωτικὴ ἀφή-
γησις (ἐκ 1350 στίχ. δεκαπεντασுλλάβων) τοῦ 13ου αἰῶνος.

ς' Λύβιστρος καὶ ἡ Ῥοδάμη (3481 στίχ.), ἐρωτικὴ μυθιστορία,
ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, τοῦ ἐλληνοφραγκικοῦ πολιτισμοῦ.

ξ' καὶ ἡ ἐρωτικαὶ ἱστορίαι τοῦ Ἱμπερίου καὶ Μαργαράνας, ὡς
καὶ τοῦ Φλωρίου καὶ τῆς Πλιατσαφλώρας.

θ' Ἑμμετροὶ ἱστορίαι τῶν ζῳῶν, ὁ φυσιολόγος, ὁ πουλολόγος, κλπ.

ι' Ὀμηρικαὶ ἀφηγήσεις, ἡ Ἰλιάς τοῦ Ἑρμοσιακοῦ.

ια' Δύο ἔμμετροι Ἀχιλλιάδες, κρᾶμα ὁμηρικῶν καὶ φραγκικῶν
στοιχείων.

ιβ' ἱστορίαι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (14 αἰών).

καὶ ιγ' τὰ ἐρωτικὰ τραγούδια τῆς Ῥόδου (ἀλφάβητος τῆς ἀγά-
πης τοῦ 15ου αἰῶνος).

Μυθογραφία. Ἀνθολογίαι

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ὅτι τοὺς Αἰσωπεῖους μύθους
ὄντας ἐν πεζῷ λόγῳ ὁ Βάβριος καὶ ἄλλοι ἐνέτειναν εἰς στίχους
ἱαμβικούς (χωλιάμβους)· τῶν μυθιάμβων δὲ τούτων τὸ μέτρον
ὑστερον οἱ βυζαντινοὶ λύσαντες ἀπετέλεσαν νέας ἐν πεζῷ λόγῳ
τῶν Αἰσωπεῖων μύθων συλλογὰς. Νῦν δὲ ἔχομεν ἔμμετρον μὲν
τὴν ὑπὸ *Βαβρίου*¹ καὶ τὴν ὑπὸ *Ἰγνατίου τοῦ Διακόου* (θ'
αἰῶνος μ.Χ.) ἐν πεζῷ δὲ λόγῳ τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν παρα-
φράσεις τοῦ μέσου αἰῶνος· οἱ Ἕλληνες μετεχειρίσθησαν τοὺς
μύθους εἰς τὴν τῶν παιδῶν ψυχαγωγίαν ὡς δυναμένους πρὸς τὸ
βέλτιον νὰ ῥυθμίζωσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν· τοὺς τῶν Ἑλλήνων μύ-

(1) Τῷ 1843 ἐλθοῦσαν εἰς φῶς ἐξ 133 μυθιάμβων συγκεμημένη
καὶ καθ' ἐκάστην διὰ νέων εὐρημάτων πλουτιζομένην.

θους παρέλαβον και οί Ρωμαῖοι, διὰ τούτων δὲ και οί νεώτεροι τῆς Εὐρώπης λαοί.

Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἶδομεν, ὅτι τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιήματα μικρά, ὁμοιάζοντα πρὸς δακτυλιολίθους, ἐκινδύνευον ν' ἀφανισθῶσιν, ἀλλ' εὐτυχῶς συνελέγησαν εἰς *Ἀνθολογίας* και ὁ Μελέαγρος ἐφιλοπόνησε τὴν πρώτην *Ἀνθολογίαν* κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον ἔχομεν δύο, τὴν τοῦ *Πλανοῦδη* και τὴν *Κωνσταντίνου* τοῦ Κεφαλαῖ, τὴν σπουδαιότεραν (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1' αἰῶνος μ.Χ.) ἡ ἀνθολογία αὕτη ὠνομάσθη *Παλατινή*, ἐπειδὴ διεσώθη ἐν τῇ Παλατινῇ τῆς Ἐιδελβέργης βιβλιοθήκῃ.

β' Χριστιανικὴ Λυρική

Ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναβλαστάνει τὸ μέλος, ὅπερ ἤδη καλεῖται *ἐκκλησιαστικὴ ἢ χριστιανικὴ λυρική*· εἶδομεν προσέτι τὰς *ἁρμονίας* ἢ τοὺς *ἤχους*, ὡς και τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἀσμάτων αὐτῆς.

Ἐπιφανέστατοι δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν ἐγένοντο α' *Ῥωμανὸς* (500—550 μ.Χ.), ὁ και Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης κληθεὶς, ὅστις ἐποίησε κατ' ἑξοχὴν κοντάκια (χίλια). β' *Σέργιος* ὁ Πατριάρχης, ὅστις ἐποίησε τὸ ἐπινίκιον «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια» και τὸν ἀκάθιστον ὕμνον· γ' *Ἀνδρέας ὁ Κρήτης*, ὁ τοῦ μεγάλου κανόνος ποιητής· δ' *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός*, ὁ ἐπικληθεὶς χρυσορροάς· ὁ μελωδὸς οὗτος συνέθηκε τὴν ὀκτῆχον και ἐποίησε κανόνας πολλοὺς ἐν λάμβοις¹. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης θεράποντες ἐγένοντο αὐτοκράτορες, ὡς ὁ Θεόφιλος, Λέων ὁ σοφός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἔτι δὲ πατριάρχαι και εὐσεβεῖς γυναῖκες, ὡς ἡ Θέκλα και ἡ ἑξ εὐπατριδῶν καταγομένη Κασ-

(1)

Στείβει θαλάσσης κυματούμενον σάλον
ἤπειρον αὐθις Ἰσραὴλ δεδειγμένον
μέλας δὲ πόντος τριστάτας· Αἰγυπτίους
ἔκρουψεν ἄρδην ὕδατῶστροτος τάφος
ρῶμη κραταιᾷ δεξιᾷ τοῦ δεσπότου·

θεῖφ καλυφθεὶς ὁ βραδύγλωσσος γνόφῳ

ὃ τῶν ὑπὲρ νοῦν τοῦ τόκου σου θαυμάτων,
νύμφη πάναγνε, μητερ εὐλογημένη·

ἔσωσε λαὸν θαυματουργῶν δεσπότης.

σιανή, ἢ ποιήσασα ἄλλα πολλὰ καὶ τὸ πασίγνωστον ἰδιόμελον
«Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις.....».

γ'. Δραματικοὶ ποιηταὶ

Δύο δράματα εἶναι ἀξιωμακρινόμενα τῆς περιόδου ταύτης·

α' Τὸ δράμα, ὅπερ ἐποίησεν ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Α' (491—516) ὁ ἐκ Γάζης *Τιμόθεος*· τῆς τραγωδίας τούτου ὑπόθεσις ἦτο τὸ χρυσόγυρον, φόρος τις κεφαλικὸς ἐπαχθέστατος· ἡ εἴσπραξις δ' αὐτοῦ ἀπετέλει ἀληθινὴν τραγωδίαν· διότι οἱ εἰσπρακτορες ἐξεβίαζαν τοὺς ὀφειλέτας τοῦ δημοσίου καὶ διὰ βασιάνων ἔτι· τὸ δράμα ἐδιδάχθη παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις συγκληθεὶς κατέλυσε τὸν φόρον πρὸς χαρὰν τῶν ὑπηκόων, καὶ

β' ὁ *Χριστὸς πάσχων* (ἐκ 2.640 στίχων τριμέτρων), οὗτος ὁ μὲν ποιητὴς ἀμφισβητεῖται, ὁ δὲ χρόνος καθ' ὃν ἐποιήθη εἶναι ὁ 11ος ἢ ὁ 12ος αἰὼν· τὸ πλεῖστον τοῦ δράματος τούτου εἶναι συννεραμμένον ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου μάλιστα, αὐτὸς δὲ ὁ ποιητὴς ὀλίγιστον μέρος συνέβαλεν· ἄρχεται τὸ δράμα ἀπὸ τῆς πορείας τοῦ θεανθρώπου εἰς τὸν Γολγοθᾶν καὶ λήγει εἰς τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ· τὰ πρόσωπα εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ἡ Μαρία, ὁ Ἰωάννης, διάφοροι ἀγγελιαφόροι καὶ φρουροί· γυναῖκες δὲ τῆς Γαλιλαίας ἀποτελοῦσαι τὸν χορὸν τοῦ δράματος, ἀλλ' αὗται δὲν ᾄδουσιν, ὡς ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ, ἀλλὰ διαλέγονται καὶ τὸ μέγιστον μέρος σύγκειται ἐκ διηγήσεων καὶ θρηγῶν· λίαν ὁμως προσκρούει τὸ εὐσεβὲς τοῦ χριστιανοῦ αἴσθημα, ὅταν βλέπῃ ὅτι ἡ θεομήτωρ παρίσταται ποτὲ μὲν ὡς Μήδεια, ποτὲ δὲ ὡς Ἐκάβη καὶ ἄλλοτε ὡς Κασσάνδρα.

Περὶ Λόγος. α'. Ἱστοριογραφία. Φιλοσοφία

Ἡ Βυζαντινὴ ἱστοριογραφία ἀπολείπεται μὲν τῆς τῶν ἄλλων περιόδων, ἀλλ' ἡ ἀξία αὐτῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὡς πρὸς ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ὅτι δι' αὐτῆς δηλ. τὸ ἡμέτερον ἔθνος ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔχει ἀδιάκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ γλώσσῃ τὸν μίτον τῆς πατρῴου ἱστορίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καταλύσεως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας· ἐκ τῶν πολλῶν δὲ ἱστοριογράφων¹ τῆς περιόδου ταύτης ἀξιωμακρινόμενοι εἶναι.

(1) Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ διακρίτεον τοὺς ἱστορικοὺς ἀπὸ τῶν *χρονογράφων*· διότι ἐκεῖνοι μὲν πραγματεύονται σύγχρονα γεγονότα ἐν ἀρχαιοπρεπεῖ γλώσσῃ καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρεῦνης, ἔχοντες τοὺς ἀρ-

α' Ζώσιμος (450—510 μ. Χ.), ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ (βιβλ. 6) αὐτοῦ, ἣτις διήκει ἀπὸ τοῦ 30 π. Χ. μέχρι τοῦ 410 μ. Χ., πειράται νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον τοῦ Πολυβίου ἦτοι τὰς αἰτίας, δι' ἧς οἱ Ῥωμαῖοι ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἔφθειραν τὴν ἀρχήν.

β' Προκόπιος (500—562 μ. Χ.), οὗτινος τὰ ἔργα εἶναι α' αἱ ἱστορίαι περὶ τῶν πολέμων τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Γότθων, οὓς ἐξ αὐτοψίας περιγράφει· β' τὸ περὶ κτισμάτων ἦτοι τῶν λαμπρῶν καὶ μεγάλων μνημείων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, οὗ τὰς μεγάλας πράξεις καὶ εὐεργεσίας ἐξαίρει· ὅπως δὲ πρόσωπον τηλανγῆς προβάλλῃ, ἄρχεται ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἣτις εἶναι οἰονεὶ ὁ Παρθενων τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ φιλάληθες ὁμοιάζει κατὰ πολλὰ πρὸς τὸν Πολύβιον, οὗτινος ὑπερέχει κατὰ τὴν ὕψην τοῦ λόγου· διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι καθαρά, ἔντονος καὶ κομψείας Ἀττικῆς μεστή.

γ' Ἀγαθίας (536—582), ὅστις ἐν τῇ περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας (552—558) ἱστορίᾳ συνεχίζων τὴν τοῦ Προκοπίου περιγράφει τοῦ Ναρσῆ τοὺς κατὰ Γότθων, Βανδάλων, Φράγκων καὶ Περσῶν πολέμους· τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι κατάφορτον ἐξ εἰκόνων καὶ περικόμψων ἀρχαιοπρεπῶν φράσεων· ὁ ἱστορικὸς φαίνεται ὡσπερ ποιητῆς καὶ δῆτωρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν *Προκόπιον*, τὸν *πολιτικὸν* καὶ στρατιώτην.

δ' Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάττης (βου αἰῶν.) ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν τοῦ Μαυρικίου βασιλείαν (582—602) ὁ ἱστορικὸς ὡς Αἰγύπτιος ἔχει πολὺ τὸ φανταστικόν, γίνεταί δὲ μακρολόγος μὲν περὶ τὰ μικρά, σιωπηλὸς δὲ περὶ τὰ σπουδαῖα· ἡ φράσις αὐτοῦ ἔχει μὲν χάριν τινά, πλὴν «ἢ τῶν τροπικῶν λέξεων καὶ τῆς ἀλληγορικῆς ἐννοίας κατακοκορῆς χρησις εἰς ψυχρολογίαν τινά καὶ νεανικὴν ἀπειροκαλίαν ἀποτελεῦσά» κατὰ τὸν Φώτιον.

ε' Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὁ φιλόμουσος οὗτος αὐτοκράτωρ (919—959) συνέγραψεν α' ἱστορικὴν διήγησιν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, δι' ἧς ἐξαίρει ἐν γλώσσῃ σαφεῖ καὶ

χαίους ὡς πρότυπα καὶ πρὸς τὸν κύκλον τῶν πεπαιδευμένων ἀποτείνοντο· οἱ δὲ χρονογράφοι ἐν ἀπειροκάλῳ γλώσσῃ συνοψίζουσι τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ἄνευ πολλῆς κριτικῆς ἐρευνῆς πρὸς θεοσεβῆ τῶν πολλῶν διδασκαλίαν· διὸ καὶ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ τὴν τῶν παγκοσμίων πραγμάτων πορείαν πρὸς τὴν Γραφὴν μεταρμύζουσιν.

ἐντέχνῳ πλοκῇ τὰς ἀρετὰς τοῦ πάππου· β' πρὸς τὸν υἱὸν Ῥωμανόν, ὃν διδάσκει τὴν τέχνην τοῦ διοικεῖν· γ' περὶ θεμάτων (τῶν διοικητικῶν, στρατιωτικῶν τμημάτων τοῦ κράτους)· καὶ δ' ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως, περιέχουσαν τὰς ἐθιμοτυπίας τῆς αὐτῆς κερὶ τῶν τελετῶν, ἑορτῶν θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν· τῇ συμβουλῇ καὶ εἰσηγήσει τούτου συνετάχθη ὑπὸ λογίων ἱστορικῆ ἐγκυκλοπαιδεία (ἐπιτομή δηλ. τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης), γεωπονικά, ἰατρικά καὶ συλλογὴ τῆς περὶ τῶν ζώων ἱστορίας ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων.

ς' *Λέων ὁ διάκονος*, ὅστις ἠκολούθησε τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον εἰς τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν (986)· τούτου ἡ ἱστορία (959—975) περιέχει τοὺς μεγάλους πολέμους τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀράβων πειρατῶν τῆς Κρήτης, κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Σαρακηνῶν καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἅμα καὶ Ῥώσων· πηγὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔχει ὁ Λέων τὴν αὐτοψίαν καὶ τοὺς τῶν ἰδόντων λόγους, ἐν δὲ τῷ λεκτικῷ πειράται μὲν νὰ μιμηθῇ τὸ διηγηθισμένον τοῦ Ἀγαθίου ὕφος, ἀλλὰ συλλαμβάνει μόνον τὴν σκιάν ἀντὶ τοῦ προτύπου.

ζ' Ἡ δὲ *Ἄννα ἡ Κομνηνή*, ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, συνέγραψε τὴν Ἀλεξιάδα (15 βιβλ.), ἣτις ἱστορία περιλαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1096-1118· ἐν αὐτῇ δὲ ἀπεικονίζει ὡς ἐν ἰδεῶδει μορφῇ τὸν πατέρα, ὅστις διὰ τε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐγένετο ἡ μεγαλόπρεπεστάτη μορφὴ τοῦ μεσαίωνος· ἡ λογία ἡγεμονίς οὐ μόνον τὴν ἀλήθειαν ἀγαπᾷ ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶν ἑλληνικὸν ἐνθουσιᾷ· τὴν δὲ στοργὴν δεικνύει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὥστε νομίζει ὅτι ἡ μορφὴ αὐτῆς ἀποβάλλει τὴν χάριν, ὁσάκις ἐν ἀνάγκῃ μεταχειρίζεται λέξεις ξενικάς· ἡ Ἀλεξιάς διὰ τὰς πολλὰς αὐτῆς ἀρετὰς θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν περιφανεστάτων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας.

η' *Ἰωάννης ὁ Ζωναράς*, ζῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν Ἀλεξίου καὶ Μανουήλ, συνέγραψε *χρονικὸν* ἥτοι ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας διήκουσαν ἀπὸ κτίσεως τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1118 μ.Χ.)· ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπ' ὄψιν σπουδαίους ἱστορικοὺς ἀρχαίους καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ποικίλλεται κατὰ τοὺς συγγραφεῖς ἐξ ὧν ἠντλησεν· ἦτο δὲ προσφιλεὲς τὸ *χρονικὸν* τοῦτο οὐ μόνον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ξένους· διὸ καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν Σερβικὴν καὶ ἄλλας Σλαυϊ-

κὰς γλώσσας, μετὰ δὲ τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Λατινικὴν, τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἰταλικὴν.

θ' *Νικήτας ὁ Ἀχομινάτος* ἢ Κωνιάτης, οὗτινος ἡ ἱστορία περιγράφει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1118 μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1206).

ι' *Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης* συνεχίζων τὸν Ἀχομινάτον περιγράφει τὸ γεγονότα ἀπὸ τὸ 1118 μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1206).

ια' *Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς* συνέγραψεν ἱστορίαν, ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τοῦ 1359.

ιβ' Συνέχειαν τῆς τοῦ Γρηγορά ἱστορίας ἀποτελεῖ ἡ τοῦ *Μιχ. Δούκα*, ἣτις ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1462.

ιγ' *Δαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης*, ὅστις ἦτο ἐξ Ἀθηνῶν, συνέγραψεν ἱστορίαν (1298—1463) ταύτης τὸ κέντρον ἀποτελεῖ οὐχὶ πλέον τὸ Βυζάντιον ὡς πᾶρά τοῖς προηγουμένοις ἱστορικοῖς, ἀλλὰ τὸ Τουρκικὸν κράτος καὶ ἡ ταχεῖα καὶ καταπληκτικὴ αὐτοῦ αὔξησις, ὅπερ ἀνυψώθη ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐρειπίων καὶ τῶν Φραγκικῶν καὶ Σλαυικῶν δυναστειῶν.

Καὶ τέλος *Γεώργιος ὁ Φραντζῆς* συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν Παλαιολόγων (1258—1476) ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, ἣς ἡ γλῶσσα εἶναι κρᾶμμα τῆς δημῶδους καὶ τῆς καθαρειούσης, περιγράφεται καὶ ἡ ἄλωσις τῆς πρωτευούσης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ ἥρωϊκὸς θάνατος τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος καὶ ἡ ὑποδούλωσις τῆς αυτοκρατορίας ὅλης.

Τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας κλάδος εἶναι καὶ ἡ *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ἡ περιέχουσα τοὺς ἀγῶνας, τὰς περιπετείας καὶ τὰς τύχας, ἃς διήλθεν ἡ θεόδοτος ἡμῶν, Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς· πρῶτος δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἔγραψεν, ὁ καὶ δικαίως πατὴρ αὐτῆς ἐπονόμασθεις, *Εὐσέβιος* ὁ Παμφίλου, ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας· τούτου τὸ ἔργον (10 βιβλ.) περιέχει πλὴν ἄλλων τὰς αἰρέσεις, τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια τῶν πρώτων χριστιανῶν (423)· συνέχειαν δὲ τῆς ἱστορίας τούτου ἔγραψε *Σωκράτης* ὁ Σχολαστικός, *Ἐρμείας* ὁ Σωζομένος, ὁ *Θεοδώρητος* καὶ ὁ *Εὐάγγελος*, οὗτινος ἡ ἱστορία διήκει ἀπὸ 429—593 μ.Χ.

Τὴν ἱστορίαν ἅμα καὶ τὴν φιλοσοφίαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκπροσωπεῖ ὁ *Μιχαὴλ Ψελλὸς* (1018—1078), ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος τοῦ 11ου αἰῶνος· καταγόμενος ἐξ

εὐγενῶν ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὕπατα τῆς πολιτείας καὶ τῆς αὐτῆς ἀξιόματα· ἦτο δὲ φιλόσοφος, ἱστορικός, φιλόλογος, θεολόγος, νομικός, φυσιοδίφης· διὰ τὴν ροπήν, ἣν ἔσχεν ἐπὶ τὰ γράμματα παραβάλλεται πρὸς τὸν Φώτιον, Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον καὶ τὸν Βάκωνα· ὡς καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας κατέθελε τοὺς ἀκροατὰς ἀναπτύσσειν τὰς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, οὐτινος ἡ φιλοσοφία κατ' αὐτὸν συμφωνεῖ πρὸς τὸν χριστιανισμόν· διὰ τῆς Πλατωνικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐξήγειρε τὸν ζῆλον τῶν συγχρόνων πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες καὶ παρεσκεύασε τὴν ἀναγέννησιν, ἣτις συνετελέσθη ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἡ ἐκ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ φήμη τόσον εὐρέως διεδόθη, ὥστε συνέρρεον, ἵνα ποτισθῶσιν ἐκ τῶν ναμάτων τῆς σοφίας αὐτοῦ, Κελτοί, Πέρσαι, Βαβυλώνιοι, Ἀραβες, Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι, ἐγκουχόμενος δὲ μάλιστα ἔλεγεν ὅτι ὁ μὲν Νεῖλος τὴν γῆν τῶν Αἰγυπτίων ἐπαρδεύει, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ τὴν ἐκείνων ψυχὴν. Τὸ πλῆθος τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ διαγεῖρει τὴν ἐκπληξιν, ὅτι εὑρίσκει καιρὸν ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν πρὸς τηλικαύτην συγγραφὴν. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι *φιλοσοφικά*, *θεολογικά* καὶ *φυσικά*· σπουδαιότερα δὲ εἶναι ἡ *παντοδαπὴ* διδασκαλία ποικίλων θεμάτων, περὶ *ρητορικῆς*, *σύνοψις νόμων* καὶ τῶν *νομικῶν ὄρων* ἦτοι περὶ τῶν *ὀνομάτων* τῶν *δικῶν*, ἔτι δὲ καὶ *χρονογραφία* τῶν ἐτῶν 976 — 1077. Ἡ Βυζαντινὴ αὕτη *ἐκατονταετηρὶς* ἐν γλαφυρᾷ γλώσσει καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρεῦνης τῶν αἰτιῶν πληροῦ μεγάλα χάσματα τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐπὶ πᾶσιν ἔγραψε καὶ *πεντακοσίας* ἐπιστολάς πρὸς ὑπουργοὺς, στρατηγοὺς, δικαστὰς, φίλους καὶ θαυμαστάς, ἐν αἷς βλέπει τις καὶ τὸ χρηστὸν ἦθος τοῦ φιλοσόφου.

Εἰς τὴν περίοδον ταύτην πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ ἑξῆς: α' *Στέφανος* ὁ Βυζάντιος τοῦ 5' αἰῶνος μ.Χ. Τὰ *Ἔθνικα* τούτου εἶναι ὡς *γεωγραφικὸν* λεξικόν (ἐκ βιβλ. 60) ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ σώζεται μόνον ἐπιτομὴ ὑπὸ *Ἑρμολάου*.

β' *Φώτιος* ὁ Πατριάρχης (τοῦ 8' αἰῶνος), θεολόγος δεινὸς καὶ λόγιος μέγας, ὁ πολυμαθέστατος τῆς βυζαντινῆς περιόδου, νέος τις Ἀριστοτέλης· ἔργα τούτου εἶναι α' *μυριόβιβλον* ἢ βιβλιοθήκη πλουσία, μετὰ περιλήψεων καὶ ἀπανθισμάτων ἀναγραφῆ 270 συγγραφῶν, ὧν αἱ πλείους δὲν σώζονται ἤδη· β' *λέξεων συναγωγὴ*.

γ' *Σουΐδας* τοῦ δεκάτου αἰῶνος· τούτου δ' ἔχομεν μακρότατον καὶ πολῦτιμον λεξικὸν λέξεων καὶ πραγμάτων ἐρμηνευτικόν.

δ' *Ἐσάταθιος*, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (1172—1194)· ἔργον δὲ τούτου πλὴν ἄλλων εἶναι *«Παρεκβολαὶ»* σχόλια εἰς τὴν Ὀμήρου

Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, περιέχουσαι πλουσιώτατον θησαυρὸν ἀρχαίας σοφίας.

ε' *Θωμάς ὁ Μάγιστρος* τοῦ 13ου αἰῶνος· ἔργον δ' αὐτοῦ σώζεται ἀνοματίων Ἀτικῶν ἐκλογαί».

Ἐν τῇ *Νομικῇ* πρέπει νὰ σημειωθῇ :

α' *Λέων σ'* ὁ σοφὸς (αὐτοκράτωρ 886—912), οὐτινος ἔχομεν τὰ *βασιλικά* (ἤτοι βασιλικῶν διατάξεων βιβλία ἐξήκοντα), μνημειῶδες ἔργον.

Καὶ β' *Κωνσταντίνος Ἀρμενόπουλος*· τούτου δ' ἔχομεν α' *πρόχειρον* τῶν νόμων (βιβλ. ἔξ), διὸ καὶ *ἐξάβιβλος* ἐκλήθη· καὶ β' *ἐπιτομὴν* τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων.

Καὶ τέλος ἐν τῇ *ἱατρικῇ* ἀξιοσημείωτος εἶναι *Παῦλος ὁ Διγινήτης* τοῦ 7ου αἰῶνος· τούτου τὸ ἔργον *ἱατρικῆς ἐπιτομῆς* βιβλία ἑπτὰ» εἶναι μεγάλης ἀξίας.

Ἀναθεωροῦντες δὲ καὶ τὴν Ε' περίοδον, καθ' ἣν ἡ ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι τὸ Βυζάντιον (Κωνσταντινούπολις), βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐκπέμπον τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀναλαμπὴν καλλιουργεῖ μὲν πάντα σχεδὸν τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἀλλὰ τῶν προϊόντων τούτων τὸ ποῖόν δὲν ἀναλογεῖ πρὸς τὸ ποσόν· ὁ ἑλληνισμὸς ἤδη λαμβάνει νέαν τινὰ χροιάν καὶ ἐξ ἄλλων ἔξω ἐπιδράσεων καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ νέου θρησκευματος· τὰ τῆς ποιήσεως δὲ εἶδη θεραπεύονται μὲν ἱκανῶς, ἀλλὰ ταῦτα ἔχουσιν ἤδη τὴν τοῦ δυομένου ἡλίου λάμπην.

Τὸ δὲ δράμα δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀναπτυχθῆ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σπουδαίως καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ διὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ Κράτους· οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠνείχοντο τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων δραμάτων, ἐν οἷς ἐξυμνοῦντο οἱ θεοὶ τῶν *ἐθνικῶν*· οἱ δὲ κωμικοὶ ἦσαν *μίμοι* λίαν ἀκόλαστοι καὶ χυδαῖοι, καὶ οἱ γυναῖκες *μιμάδες* διὰ πολλῶν ἀκόσμων δολωμάτων ἐπειρῶντο νὰ σαγηνεύωσι τοὺς θεατὰς πρὸς ἀνηθίλους σκοπούς. Πρὸς ταῦτα δὲ πάντα ἀντέκειτο ἡ σεμνότης τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις μάλιστα ἐκήρυξε καὶ πόλεμον ἀμειλικτον κατὰ τοῦ θεάτρου, τοῦ δὲ πολέμου τούτου ἡγέτης ἐγένετο αὐτὸς ὁ πατριάρχης Χρυσόστομος. Καὶ εἰσήγαγε μὲν κατόπιν ὁ πατριάρχης Θεοφύλακτος, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Α' (919—934), τὸ δράμα εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐν ᾧ διὰ χορῶν καὶ θυμелиκῶν ᾠμάτων διεδραματίζοντο χριστιανικαὶ ὑποθέσεις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν διετηρήθη πολὺ, ὅπερ ὠφέλησε τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐχ ἦττον ὅμως παρέλαβεν αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου στοιχεῖά τινα, λ. χ. τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς σκηνῆς ἐκείνου καὶ ἔχει τρεῖς πύλας ὡς καὶ

ἐκείνη· ὁ χῶρος τῶν ἱεροψαλτῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν δοχήστραν ἐκείνου καὶ ἡ ἅγια τρίπεζα πρὸς τὴν θυμέλην.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους ἔπесе, πλειὰς λογίων φευγόντων τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, φέρει· μεθ' ἑαυτῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ πνευματικὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ πῦρ, ὅπερ ἐπὶ δώδεκα αἰῶνας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀσβεστον διετηρήθη· οὕτω δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος νικῆσαν μὲν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξελληνίζει τοὺς λαοὺς αὐτῆς, νικηθὲν δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων κληροδοτεῖ εἰς τὴν Δύσιν τὸν φιλολογικὸν αὐτοῦ θησαυρόν, ὅστις θαυμασίως συντελεῖ εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ 15ου αἰῶνος διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως οἱ μεγάλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης μετὰ θερμοτάτου ζήλου καὶ θαυμαστῆς ἀμίλλης καλλιεργοῦσι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ ἕκαστοι μὲν τὴν ἑαυτῶν λογοτεχνίαν πρὸς ἐκείνα ἑνθιμίζουσι, πάντες δὲ εὐγνωμόνως τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα πνευματικὴν μητέρα ἀναγνωρίζουσι· οὕτω δὲ τὰ μνημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου διὰ τῶν παντοίων τῆς ἀνθρωπότητος μεταβολῶν διατελοῦσι τιμώμενα ὡς ἰδανικὰ πρότυπα καὶ κατέχουσι ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκπαιδεύσει περιφανῆ θέσιν, ἐξ ἧς ἡ ἡμιμάθεια, ἡ ἐπιπολαιότης καὶ ἡ ὑλιστικὴ τῶν νεωτέρων χρόνων ὀρμὴ μάρτην προσπαθοῦσι νὰ ἐκβάλωσι αὐτά.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως (1453—1821).

Ἐν ᾧ ἡ τουρκικὴ θηριωδία ἐξέχυνε τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πολλοὶ τῶν λογίων Ἑλλήνων, ὡς ἐλέχθη, μὴ ἀνεχόμενοι τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἐξήτησαν ἄσυλον εἰς τὴν Δύσιν· ἐκεῖ δὲ διὰ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἤδη ἀνατέλλει νέον φῶς, ἐν ᾧ σκότος κατεκάλυψε τὴν Ἀνατολήν. Τὴν δὲ εἰς Ἰταλίαν προσφυγὴν καὶ ὑποδοχὴν τῶν λογίων φυγάδων εἶχε προπαρασκευάσει ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος. Τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων λογίων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶς μάλιστα εἶναι δύο :

α' ὁ **Γάιος Λάσκαρις** (1443—1535), ὅστις πρῶτος μετεκόμισεν εἰς τὴν Ἑσπερίαν οὐ μόνον τὰ λείψανα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τὸν πυρῆνα· εἶναι ὁ

πρώτος μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνακαινιστῆς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ὁ πρῶτος ἀνορθωτῆς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, διακηρύττων ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικῆς παιδείας, τῆς τεθησαυρομένης ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, δύναται τὸ ἔθνος ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν. Οὗτος τῇ χορηγίᾳ τοῦ Λαυρεντίου Μεδίκου ἐπλούτισε διὰ πλείστων καὶ πολυτίμων ἑλληνικῶν χειρογράφων τὴν βιβλιοθήκην τῆς Φλωρεντίας, διὰ τῆς ἐνθουσιώδους αὐτοῦ δράσεως ἔπεισε τὸν Πάπαν νὰ ἰδρῦσῃ ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικὸν Γυμνάσιον, ὅπερ ἐγένετο φυτώριον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας· ἐν Παρισίοις ἐδίδαξε τὸν Βουδαῖον τὰ ἑλληνικὰ καὶ μετ' αὐτοῦ ἴδρυσεν τὴν βίσιλικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Φονταινεβλώ· ἐν Ἑνετίᾳ τέλος ἐγένετο καὶ ὁ νοῦς τῶν μεγαλοπρεπῶν τυπογραφείων τοῦ Ἄλδου, ἐν οἷς ἐργάζεται, στοιχειοθετεῖται, κάλλιγράφοι, διορθῶνται καὶ κριτικοὶ πάντες ἦσαν Ἕλληνες, καὶ ἐπεμελεῖτο τῶν τιμολογῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ. Ὁ Λάσκαρις διέπρεψε καὶ ὡς φιλόλογος ἄριστος καὶ ὡς πολιτικὸς ἔξοχος καὶ ὡς ποιητῆς ὑψηλέτης, θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων κορυφαίων λογίων, οἷος ὁ Βουδαῖος καὶ ὁ Ἐρασμος.

Ἔργα δ' αὐτοῦ εἶναι *πλείστα ἐπιγράμματα, ἐπιστολαὶ* ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ καὶ *πλείστα ἐκδόσεις κριτικαὶ* Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων γενόμενα ἐν τοῖς τυπογραφείοις τοῦ Ἄλδου, ὑφ' οὗ καὶ μεγάλως ἐτιμήθη.

β' Ὁ *Μᾶρκος Μουσοῦρος* (1470—1517)· οὗτος ἐκ Κρήτης ὦν καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τοῦ Παταβίου, ἐν Ἑνετίᾳ καὶ τέλος ἐν Ῥώμῃ· θαυμαστῆς καὶ θιασώτης γενόμενος τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰ. Λασκάρως δνειρον γλυκὺ καὶ αὐτὸς εἶχε τὴν παλιγγενεσίαν τοῦ ἔθνους, ἦτις μόνον διὰ τῶν φώτων τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ· ἐθανυμάσθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μετεγενεστέρων ὡς ποιητῆς ὑψηλέτης, ἑλληνιστῆς καὶ λατινιστῆς ἄριστος καὶ κριτικὸς διάσημος· διὸ καὶ ἐγένετο ἡ ψυχὴ τῶν περιωνύμων τοῦ Ἄλδου τυπογραφείων. Τὰ ἔργα αὐτοῦ *ἐπιστολαί, ἐπιγράμματα καὶ ποιήματα* συνεξεδόθησαν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασμένων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἡ δὲ πρὸς *Πλάτωνα φῶδῃ* (ἐκ 200 στιχ.) προετάχθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ φιλοσόφου. Αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἀριστοφάνους, Πλάτωνος, Πανσανίου Ἀθηναίου καὶ Ἡσυχίου εἶναι φιλοτεχνήματα κριτικῆς ἐπιστήμης ἑξαιρέτα, τὸ δὲ Μ. Ἐτυμολογικὸν κρίνεται τυπογραφικὸν ἀριστούργημα.

Γ. Κ. Γαρδίκ. Ἐπίτ. Ἑλλήν. Γραμματολογία. Ἔκδ. Ζ 11

Δημώδης ποίησις. Τὰ ἡρωϊκὰ ἢ κλέφτικα τραγούδια

Ἐν ᾧ δὲ εἰς τὴν Δύσιν διὰ τῶν λογίων Ἑλλήνων φυγάδων φῶς νέον διεχύνετο, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐκ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος ζοφερὸν σκότος ἐξηπλώθη· ἐκ τῆς τουρκικῆς θηριαωδίας τρομάξαν τὸ ἔθνος ἔμεινεν ἐν καταπλήξει καὶ σιγῇ· νύξ δὲ κατεκάλυψε τὴν χώραν τὴν ἄλλοτε ἀκτινοβολοῦσαν καὶ ἡ ἀμάθεια ἐπεκράτησεν, ὅπου ἡ ἐπιστήμη πρότερον ἐφωτοβόλει. Ἡ τουρκικὴ καταγίς συνέτριψε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν λύραν τῶν Μουσῶν, ἀλλ' αἱ χορδαὶ αὐτῆς καὶ μετὰ τὴν συντριβὴν παλλόμεναι ἐκ τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων, ὑπεδείκνυον ὅτι δὲν εἶχον ἀπολέσει τελείως τὴν εὐτονίαν αὐτῶν καὶ μόνον τὴν εὐκαιρίαν ἀνέμενον, ἵνα καὶ πάλιν διαχύσῃσι τὴν μαγικὴν αὐτῶν ἁρμονίαν.

Καὶ ἡ εὐκαιρία δὲν ἐβράδυνε ν' ἀναφανῇ· ἐν ᾧ πᾶσα ἡ χώρα ἦτο βεβυθισμένη εἰς τὸ σκότος τῆς δουλείας, ἡ ἐλευθερία ἔσθησε τὸ κράτος αὐτῆς εἰς τὰς φάραγγας τῶν ὑψηλῶν ὄρεων· νέοι γενναῖοι μὴ ἀνεχόμενοι τὸν ζυγὸν τοῦ βαρβάρου ἐζήτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὄρειων δειράδων, ὅθεν ἡ κλαγγὴ τῶν νικηφόρων ὄπλων διεμαρτύρετο κατὰ τοῦ τυράννου. Οἱ ἥρωες οὗτοι ἐκαλοῦντο *κλέφται*, ἡ μάχη ἦτο ἡ χαρὰ καὶ ἡ ζωὴ αὐτῶν, ἡ δὲ ἐκδίκησις καὶ ἡ ἐλευθερία ἦσαν τὰ αἰσθήματα τὰ ἐμψυχούντα αὐτούς· ἡ τάξις τῶν ἀτιθάσων· τούτων Ἑλλήνων, ὁ κλάδος οὗτος ὁ ἀκαλλιέργητος, ἀλλ' εὐχυμος τοῦ κοπέντος κόρμου, ὁ διακεκριμένος οὗτος χαρακτήρ τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀπεικονισθῇ ἐν τῇ ποιήσει· καὶ ὄντως τὴν λεοντόθυμον καὶ φιλελεύθερον ταύτην τάξιν ἀπεικονίζουσι τὰ δημώδη ἡρωϊκὰ ἔσματα, τὰ κοινῶς λεγόμενα *κλέφτικα τραγούδια*· ἡ ποίησις αὕτη· ἐκφράζουσα τὴν ἀγρίαν καὶ ὑπερήφανον ἐλευθερίαν τῶν ἡρωϊκῶν τούτων ἀνδρῶν, γεννηθεῖσα αὐθορμητῶς ἐκ γενναίας ψυχῆς, οὐδὲν ἐδανείσθη ἐκ τῶν ἕξων θεωριῶν· τὰ ἔσματα αὐτῆς ἦσαν ἄνθη ἀναφυέντα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ, ἐκ γῆς χέρσου ὑπὸ τὴν αὔραν τῆς ἐρήμου καὶ ἐκ τοῦ διαπύρου πόθου τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ὕφος αὐτῶν τολμηρὸν καὶ ἀφέλές, εἰκονικὸν καὶ συχνὰ ὑψηλόν, φέρει τὸν τύπον τοῦ τόπου, ὅπου ἐβλάστησαν καὶ τῆς εὐρώστου ψυχῆς τοῦ λαοῦ, ὅστις εἶναι ὁ ποιητὴς αὐτῶν, ἀνώνυμος, ὡς καὶ ὁ ἥρωες.

Ἡ ζωηρὰ τοῦ ποιητοῦ φαντασία ἐνεψύχωσε τὴν φύσιν ὄλην· ὄροι καὶ ποταμοί, δάση καὶ πτηνά, ἥλιος καὶ σελήνη, γῆ καὶ οὐρανός, συμπαθοῦσι πρὸς τὸν κλέφτην, θαυμάζουσι τὸν

ἤρωϊσμόν καὶ θρηνοῦσι τὸν θάνατον αὐτοῦ· ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ ἀπεικονίζεται προσέτι ἡ τρυφερά τῆς μητρὸς καὶ τῆς γυναικὸς στοργή καὶ ἡ παρηγορία πρὸς αὐτάς ἀπορφανιζομένας· ἡ δὲ φιλοπατορία εἶναι φλογερά, ὡς καὶ τὸ κατὰ τῶν τυράννων μῖσος.

Οὗτω π. χ. ὁ ἀτίθασος καὶ φιλελεύθερος νέος λέγει πρὸς τὴν μητέρα·

«Μάννα, σοῦ λέω δὲν ἔμπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω·

. . . θὰ πάρω τὸ ντουφέκι μου νὰ πὰ νὰ γίνω κλέφτης·

. . . κι' εὐχήσου με, μαννούλα μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάξω».

Ὁ ὑπερήφανος Ὁλυμπος καυχᾶται ὅτι δὲν ἐπατήθη ὑπὸ τοῦ βαρβάρου ὡς ὁ ταπεινὸς Κίσσαβος.

«Ὁ Ὁλυμπος καὶ ὁ Κίσσαβος, τὰ δυὸ βουνά, μαλώνουν·

. . . ἐγὼ εἶμαι ὁ γέρο Ὁλυμπος ἄστον κόσμῳ ἔξακουσμένος».

Ὁ ἥρωὺς τραυματισθεὶς θανασίμως λέγει πρὸς τὸν ἀετόν, ὅστις κρατεῖ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ὀνύχων του·

«Φάγε, πουλί, τὰ νιάτα μου, φάγε καὶ τὴν ἀντριά μου,

νὰ κάμης πῆχυ τὸ φτερό καὶ πιθαμὴ τὸ νύχι».

Ὁ Καπετάνιος Δῆμος ἀποθνήσκων λέγει πρὸς τὰ παλλη-
κάρια τοῦ :

Κάμετε τὸ κιβούρι μου πλατύ, ἕψηλό νὰ γίνη

νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γεμίζω,

κι' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀφήστε παραθύρι,

τὰ χελιδόνια νάρχωνται, τὴν ἀνοιξὴ νὰ φέρουν».

Τινὰ τῶν ἔσμάτων τούτων ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν κλεφτῶν αὐτουργῶν ὄντων ἢ μαρτύρων τῶν κατορθωμάτων, ἅπερ ἐξυμνοῦσι, τὰ δὲ πλεῖστα ἐγένοντο ὑπὸ βραχυδῶν, οἵτινες διὰ τινος μετεμψυχώσεως οὕτω περιέλαβον ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἡρώων οὓς ἐξυμνοῦσιν, ὥστε δυσκόλως δύναται τις νὰ κρίνῃ, ἂν ἐν τοῖς στοίχοις τῶν βραχυδῶν ἢ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἡρώων αὐτῶν ὑπάρχῃ πλειότερον μῖσος κατὰ τοῦ Τούρκου, θερμότερος ἔρως πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἀνεπιτήδευτα καὶ ἀκαλλώπιστα εἶναι τὰ ποιήματα ταῦτα, τόσῳ μᾶλλον συγκινοῦσιν· ἐποιήθησαν μὲν μετὰ ταῦτα κατ' ἀπομίμησιν καὶ ὑπὸ λογίων ἔντεχνα τοιαῦτα ποιήματα ἐπιτήδεια δ' ἕμως τῶν ἀνθέων ἀπομίμησις δύναται μὲν νὰ τέρπῃ τὸν ὀφθαλμόν, ἀλλὰ μόνον τῆς φύσεως τὰ ἄνθη μεθύσκουσι διὰ τῆς εὐωδίας. *

* Ὑπὸ τῆς δημόδους μούσης κρούονται πᾶσαι αἱ χορδαί

τῆς λύρας ἀπὸ τοῦ βαρυτάτου τόνου μέχρι τοῦ ὑψηλοτάτου, ἐξυμνοῦνται πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τοῦ ἐθνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ βίου· ἡ ποίησις αὕτη εἶναι ἐναργαστάτη εἰκὼν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀναπληροῦσα τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἐν οἷς χρόνοις ἡ ἱστορία λησμονεῖται· οὕτω πλὴν ἄλλων μανθάνομεν ὅτι πρῶτος ἀρματωλὸς ἀνεγνωρίσθη ὁ ἐξ Ὀλύμπου Καραμιχάλης περὶ τὸ 1489 καὶ τόπος τῆς δράσεως αὐτοῦ εἶναι ὁ Ὀλυμπος, ὅπου ὤρισθη καὶ τὸ πρῶτον ἀρματολίκιον.

Ἐτετρα δὲ λυρικά ποιήματα τῆς δημώδους μουσῆς εἶναι καὶ οἱ *ἐθνικοὶ θρηνοὶ*, ὡς ὁ θρηνος διὰ τὴν *πτώσιν τῆς Τραπεζοῦντος* (1461), ὁ τῆς *Ῥόδου* (1520) καὶ ὁ τῆς *Κύπρου*· ἄλλ' ἀρχαιότερος καὶ σπουδαιότερος εἶναι ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως γενόμενος εὐθύς μετὰ τὴν ἄλωσιν (ἐκ 1045 δεκαπεντασυλλάβων στίχων).

«σημαίνει ὁ Θεός, σημαίνει ἡ γῆ, σημαίνουν τὰ οὐράνια.
«σημαίνει καὶ ἡ ἅγια Σοφία, τὸ ἅγιο Μοναστήρι . . .»,
«πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιρούς, πάλι δικὰ μας θά 'ναι».

Ἄλλα δὲ λυρικά ἀπεικονίζουσι τὸν βίον τὸν ἰδιωτικὸν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου, οἷον τὰ *νανουρίσματα* ἢ βανκαλήματα, *γαμήλια*, *ἐργατικά*, *ἐορταστικά*, *ἐρωτικά*, τὰ τῆς *ξενηειᾶς* καὶ τὰ *μοιρολόγια*, ὧν τὰ τρία τελευταῖα ἔχουσι καὶ μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν.

Ἐπὶ πᾶσιν ἡ δημώδης ποίησις ἀπεικονίζει καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς καλλονὰς αὐτῆς· διὸ καὶ ἔχει τὴν πλαστικὴν χάριν τῶν ἐννοιῶν καὶ τὸ κάλλος τῶν μεταφορῶν. Ἐτερον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτῆς εἶναι καὶ εἰδὸς τι μελαγχολίας, ἣτις γεννᾶται τὸ μὲν ἐκ τῆς δουλείας, εἰς ἣν τὸ ἔθνος διετέλει, τὸ δὲ καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἡ μὲν φύσις εἶναι αἰωνία, αὐτὸς δὲ ἐφήμερος· οὗτος μὲν αἰσθάνεται καὶ λύπας, ἡ δὲ φύσις οὐδὲν τοιοῦτον πάσχει.

Ἡ δημώδης αὕτη μουσα τρανῶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ποίησις, ἣτις ἄλλοτε ὑπῆρξε τὸ κάλλιστον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος οὐδέποτε τελείως ἐσβέσθη· γλῶσσα τῶν αὐτομάτων τούτων ποιητικῶν προϊόντων εἶναι ἡ δημώδης, ὁμιλουμένη ἢ τοῦλάχιστον νοουμένη ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ποικιλιῶν διαλεκτικῶν κατὰ τόπους.

Μέτρον δὲ τῶν ποιημάτων αὐτῆς εἶναι συνήθως ὁ δεκαπεντασύλλαβος πολιτικὸς στίχος ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸ ἱαμβικὸν τε-

τράμετρον καταληκτικόν, ὅπερ προτιμήσασα ἡ ἀρχαία κωμῳδία δημοτικὸν κατέστησεν· οὐχ ἦττον δ' ἐν χρήσει εἶναι καὶ τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον, ὅπερ οὐχὶ σπάνιον ἐν τῷ ἀρχαίῳ δράματι ἦτο· ἐνίοτε δὲ ἀπαντᾷ καὶ τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, τὸ προσφιλές ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ ἀρχαίου δράματος μέτρον.

Συλλογὴ τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων ἐγένετο α' ὑπὸ Fauriel (1824—8) *Chants populaires de la Grèce moderne*· β' ὑπὸ Marcellus 1851, γ' ὑπὸ Passow, *popularia carmina* 1861· δ' ὑπὸ Παχτίκου 1905.

Ἑρωτόκριτος

Ἄλλὰ πλὴν τῆς τουρκικῆς δεσποτείας τὸ ἔθνος ἐδοκίμασε καὶ ἄλλας· ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη καὶ ἄλλαι νῆσοι ὑπέστησαν τὴν δεσποτείαν τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Φράγκων· διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλολογία τῶν νήσων ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἱποτισμοῦ τῆς Δύσεως· τὰ τῶν χρόνων ὅμως τούτων προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς Μούσης φέρουσι μὲν τὰ ἕχνη τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πνεύσαντος αἰσθήματος καὶ φρονήματος, ἀλλὰ διετυπώθησαν κατὰ τρόπον οἰκεῖον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα. Τὸ σπουδαιότατον δὲ τῶν ἐν Κρήτῃ παραχθέντων ἔργων, τὸ καὶ κάλλιστον εἶναι ὁ Ἑρωτόκριτος, ἐπικὸν ἱποτικὸν μυθιστόρημα (ἐκ δεκαεπιπέμνων στίχων διηρημένων εἰς 5 μέρη)· ὁ ποιητὴς αὐτοῦ «*Βιτζέντζος Κορνάρος* ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Σητείας, τοῦ νησιοῦ τῆς Κρήτης», καίπερ ἔλκων τὸ γένος ἐκ τῶν Ἑνετῶν φαίνεται τοιοῦσον ἐξοικειωθείς πρὸς τὴν νέαν αὐτοῦ πατρίδα, ὥστε κατέλαβε θέσιν ἐπιφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· τὸ δὲ ποίημα αὐτοῦ, καίπερ ἐπεικονίζον τὰ τοῦ μεσαίωκου ἐν τῇ Δύσει ἦθη, ἐξελληνισθὲν ἀπέβη τὸ δημοτικώτερον τῶν ἀναγνωσμάτων τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ δύο αἰῶνας (17όν, 18ον)· παριστᾷ μὲν τοῦτο ἱποτικὸς ἀγῶνας καὶ ἱποτικά φρονήματα, ἀλλ' οὔτε εἰς ξένας χώρας παρασύρει τὸν ἀναγνώστην οὔτε μὲ πρόσωπα ἀλλόφωνα εἰσάγει· αἱ πράξεις τοῦ ποιήματος τελοῦνται ἐν Ἀθήναις, πρωταγωνισταὶ δὲ εἶναι ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἀρρετοῦσα καὶ ὁ Ἑρωτόκριτος, οἵτινες τρέφουσι μὲν ἔρωτα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὁ ἔρωσ αὐτῶν ἀπαντᾷ πολλὰς δυσκολίας καὶ σὺ ἔρασταὶ δοκιμάζουσι πολλὰς περιπετείας· ὁ ἐν τῷ ποιήματι εἰκονιζόμενος ἔρωσ εἶναι ἀφελὴς μὲν, ἀλλὰ θερμὸς καὶ ἀγνός, ἐκδηλῶν τὴν ἰδιαίτουσαν ἔμπνευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος μᾶλλον

ἢ τὴν ἱπποτικὴν κομποπρέπειαν τῆς Δύσεως. Τὸ ποίημα στρεφόμενον μόνον περὶ τὸν ἔρωτα τῶν πρωταγωνιστῶν ἄνευ ἐπεισοδίων διαποικιλλόντων τὴν πλοκὴν αὐτοῦ, καταντᾷ μονότονον πλὴν δὲ τούτου ἐκτρέπεται συχνὰ εἰς πολυλογίαν καὶ καλλιλογίαν πολλάκις ἀνιαράν· ἀλλ' ἡ χάρις τῆς διηγήσεως ἐν γλαφυρᾷ γλώσσῃ, ἡ ζωηρότης καὶ ἡ ἀγνότης τοῦ αἰσθήματος, πρὸς δὲ ἡ ποικιλία καὶ τὸ κάλλος τῶν εἰκόνων ἐξουδετεροῦσι τὰ μειονεκτήματα ταῦτα καὶ ἐφέλκουσι τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ γάμος ἀνταμείβει τὰ μακροχρόνια καὶ ποικίλα παθήματα τῶν δύο ἔραστῶν· (ἀ' ἐκδ. 1713 ἐν 'Ενετία καὶ νεωτάτῃ 1915).

Μετὰ τὸν Ἐρωτόκριτον ἕτερον ποίημα Κρητικὸν ἀξίον λόγου εἶναι ἡ *Ἐῦμορφη βοσκοποῦλα*, ἣς ὁ ποιητὴς εἶναι ὁ ἐξ Ἐποκορώνων Νικόλαος Δριμυτηνός. Ὑπόθεσις δὲ τοῦ εἰδυλλίου εἶναι ὁ ἔρωσ τοῦ βοσκῆ πρὸς τὴν βοσκοποῦλαν καὶ ὁ θάνατος τῆς νέας διότι ὁ ἔραστὴς ὑποσχεθεὶς ὅτι θὰ ἦρχετο εἰς τὸ σπῆλαιον τῆς κόρης μετὰ ἓνα μῆνα, ἵνα τελεσθῇ ὁ γάμος, ἔνεκα νόσου ἤλθε μετὰ δύο μῆνας· εὐρῶν δὲ τὸν πατέρα τῆς νέας μανθάνει, ὅτι ἡ μνηστὴ ἀπέθανε πρὸ ἑννέα ἡμερῶν· ὁ βοσκὸς περίλυπος ἔνεκα τούτου πλανᾶται ἀνά τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση ἔχων σύντροφον τὸ λευκὸν ἀρνίον, ὅπερ εἶχε τάξει ὡς δῶρον τῆς νέμφης· τὸ εἰδυλλιακὸν τοῦτο ποίημα, ὅπερ ὑπενθυμίζει πᾶς τὴν τοῦ Θεοκρίτου ποιήσιν, δὲν στερεῖται χάριτος καὶ ἀφελείας· τόσον λαμπρῶς ἐπεικονίζει τὰ δάση, τὰ λειβάδια, τὰ ποτάμια, τὰ δροσερὰ καὶ χλοερὰ καλάμια, ὧν ἐν τῷ μέσῳ συμβαίνουναι τὰ ἱστορούμενα γεγονότα, ὥστε ὁ διατρέχων ταῦτα ἀναγνώστης νομίζει ὅτι ἀναπνέει τὰς εὐώδεις καὶ ζωποιοὺς τῆς φύσεως ἐκείνης αἴρας. Τὸ εἰδυλλιον (ἐκ στίχ. 498) ἔχον μέτρον τὸν ἐνδεκάσυλλαβον στίχον, ὅστις τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν τοῖς Κυπρίοις ἔρωτικαῖς ποιήμασιν, ἐξεδόθη ἐν Ἐνετίᾳ τῷ 1627 καὶ πλειστάκις ὕστερον.

Τοῦ δὲ *Κρητικοῦ θεάτρου* σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ *Γεώργ. Χορτάτζης* ἐκ Ρεθύμνου, πεπρωκισμένος ἐκ ἐκ φύσεως διὰ ζωηρᾶς φαντασίας· ἡ τραγωδία τούτου ἐπιγραφομένη *Ἐρωφίλη*, ἐν ἣ διαλάμπει ποιητικὴ χάρις, ζωηρότης καὶ ποικιλία εἰκόνων διηρημένη εἰς πράξεις πέντε, ἔχει τὴν ἐξῆς ὑπόθεσιν· ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Φιλόγονος εἶχε φρονεῦσαι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὸν θε-

νον· ἐπειδὴ δὲ ἡ περικαλλῆς θυγάτηρ αὐτοῦ **Ἐρωφίλη**, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρὸς ἔλαβεν εἰς γάμον νέον ἐξ ἔρωτος, διέταξεν ἐκεῖνος, ἵνα ἀποκοπῆ ἡ κεφαλὴ τοῦ γαμβροῦ καὶ δῶρον γαμήλιον εἰς τὴν κόρην σταλῆ καὶ ἐκεῖνη μὲν ἰδοῦσα τοῦτο ἐκ λύπης αὐτοκτονεῖ, ὁ δὲ χορὸς ἀποτελούμενος ἐκ νεανίδων ἀκολούθων τῆς ἡγεμονίδος, πνίγει τὸν τύραννον· ἐν τῷ τέλει δὲ ἐπιφαίνεται καὶ ἡ σκιὰ ἐξωργισμένη τοῦ δολοφονηθέντος ἀδελφοῦ, ἣτις ἐπιχάζει διὰ τὴν δικαίαν τιμωρίαν· τὰ λυρικά μέρη τοῦ δράματος εἶναι λίαν ἐπιτυχῆ καὶ πολὺ ἀνώτερα τῶν διαλογικῶν, γλώσσα δὲ ἡ δημώδης τῆς Κρήτης, ποιικιλλομένη διὰ λέξεων Ἰταλικῶν· ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1637, πολλάκις ἐφεξῆς καὶ τῷ 1928 ὑπὸ Ξανθουδίδου.

Πατριαρχεῖον. Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων τῆς Κρήτης ποιημάτων ἐποικήθησαν καὶ ἄλλα ὑπὸ πεπαιδευμένων ἐν γλώσῃ ἀρχαίᾳ. Ὡς ὁ Λάσκαρις καὶ ὁ Μουσοῦρος, οὓς εἶδομεν, ἐποίησαν καὶ ἄλλοι Κρηῖτες καὶ Κερκυραῖοι λόγιοι ἐπιγράμματα σπουδαῖα, ἄξια νὰ καταχωρισθῶσιν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ· ὁ δὲ Κερκυρας **Ἐπαρχος** (Ἀντώνιος) ἐν μακροτάτῃ ἐλεγειακῇ ᾠδῇ ἐθρήνησε τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ ἔθνους (1568).

Ἄλλα δὲ τινὰ ποιητικὰ προΐοντα οὐχὶ μεγάλης ἀξίας, ὁμοιάζοντα πρὸς τὰ ἀνθῆ τῆς ἐρήμου, δύνανται νὰ ἐφελευσῶσι τὴν προσοχὴν τοῦ φιλόλογου· διότι εἶναι τὸ κύκνειον ᾄσμα τῆς ἐκπνεούσης Ἑλλάδος, εἶναι αἱ τελευταῖαι ἀκτῖνες τοῦ δυομένου αὐτῆς ἡλίου, αἱ χρυσίζουσαι εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, πρὶν οὗτος ἀφανισθῆ.

Καὶ πεζογράφοι δὲ δὲν ἐξέλιπον τελείως, ἀλλ' οὗτοι στρέφονται περὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ ἐκ τοῦ ἀγρίου κατακτητοῦ τρόμος συνέπνιξε πάντα τὰ αἰσθήματα τοῦ ἔθνους πλὴν τοῦ θρησκευτικοῦ, ὅπερ εἶναι τὸ ἐνδύτατον καὶ μᾶλλον ἔμπεδον, ἢ δὲ θρησκεία ἐγένετο τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῆς ἔθνικῆς υπάρξεως· σπινθήρ τις ἐκφυγὼν ἐκ τῆς ἀποσβενημένης ἐστίας, ἣτις πρότερον ἐφώτιζε τὸν κόσμον, ἐξηκολούθει νὰ διατηρῆται ὑπὸ τὴν τέφραν τοῦ ἱεροῦ βωμοῦ. Ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς βαρβαρότητος κατακλυσμῷ ἡ Ἐκκλησία ἐγένετο ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας τοῦ ἔθνους, ἦν ὁ κατακτητῆς διὰ λόγους πολιτικούς ἐσεβάσθη. Ὁ περιουστάτος **Γεννάδιος**, εὐθύς ὡς ἀνέβη

εις τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, πρῶτον μέλημα ἔσχε νὰ περισώσῃ τὴν παιδείαν· διὸ καὶ παρευθὺς ἴδρυσεν τὸ περιώνυμον ἐκπαιδευτήριον, ὅπερ ὀνομάσθη *Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή*· ταύτην δὲ καθ' ἑκάστην προκόπτουσαν ὁ ἱστορικός Καντεμῆρ, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, λήγοντος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐκάλει ἑλληνικὴν *Ἀκαδημίαν*. Ὁ θησαυρὸς τῆς γλώσσης, ἦν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ μετὰ βαρβάρων ἔθνῶν ἐπαφή εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος διέφθειρον, ἐπιμελῶς διειρηθήθη ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Γένους, ἐν τῇ τοῦ Πατριαρχείου αὐτῇ καὶ ἐν τῇ κοινωσίᾳ ἣτις περιέβαλλε τὰ δύο ταῦτα κέντρα τοῦ ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ· *ἐκιάτων πενήκοντα ἔτη* ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἢ πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους ἐνέκλειεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖ συρρέοντες ἐγένοντο ὀνομαστοὶ ἐπὶ παιδείᾳ· τούτων τινὲς μάλιστα εἶχον ἀνταποκρίσεις πρὸς τοὺς σοφοὺς ἑλληνιστὰς τῆς Γερμανίας τὸν Μελάχθονα (1506) καὶ τὸν Μαρτίνον Κρούσιον, ὅστις συνέταξε τὴν *Turcogreciam* (1854), ἐν ἣ ἀπεθησαύρισε σὺν τῇ γλωσσικῇ καὶ ἱστορικῇ ὕλῃ διάφορα ἔγγραφα καὶ πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος· ἕτεροι διετήρουν ἀνταποκρίσεις πρὸς τὸν Ἄγγλον Μίλιωνα (1600) καὶ ἄλλοι προσκληθέντες ἐδίδαξαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς καθηγηταὶ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνακύψωσιν ἐκ τῆς τυραννίας ἀπέβλεπον πρὸς τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος καὶ πρὸς τὸν οὐρανόν, ὅπου τὰ παθήματα εὐρίσκουσι παρηγορίαν, διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ 1700 τὰ συγγράμματα αὐτῶν φέρουσι τὸν διπλοῦν τοῦτον χαρακτήρα, τὸν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, μάλιστα δὲ τὸν θρησκευτικόν. Ἀλλὰ πλὴν τῆς τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας καὶ μία τάξις *Πολιτικῆ*, ἣτις περιεστοίχιζε τὸ Πατριαρχεῖον, κατοικοῦσα ἐν τῇ περὶ αὐτὸ συνοικίᾳ, ἣτις ἐκαλεῖτο *Φανάριον*. Οἱ Ἕλληνες δὲ οὗτοι παιδευόμενοι καὶ μορφούμενοι ἀπετέλεσαν τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ ἔθνους καὶ καλοῦνται *Φαναριῶται*.

Ἐξ ὅτου οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν ἐξελεθόντες ἐκ τῆς ἀγροῦχος αὐτῶν μονώσεως, νὰ συνάπτωσι σχέσεις πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης, ἐνήργουν ταύτας διὰ ξένων *διερμηνέων*, μὴ καταδεχόμενοι ἐν τῇ βαρβάρῳ αὐτῶν ὑπερηφανείᾳ νὰ μανθάνωσι αὐτοὶ τὴν γλῶσσαν τῶν ξένων· τὰ καθήκοντα ταῦτα τὰ περιφρο-

νούμενα ἐπεδίωξε νὰ καταλάβῃ καὶ ἐπέτυχε τῷ 1630 ὁ **Παναγιώτης Νικούσιος** (1613—1674), Ἕλλην ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις μετὰ τῆς εὐφυΐας συνήνου γλωσσομάθειαν καὶ εὐρεΐαν παιδευσιν, ἦν ἠντλησεν ἐκ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Ἰταλίας. Τὴν περίνοιαν τούτου δὲν διέλαθε πόσον μεγίστη δύναμις ἦτο ὁ ὑπήκοος νὰ καταστῇ κύριος τῶν μυστικῶν τῆς δεσποζούσης αυτοκρατορίας. Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο τοῦ **διερμηνέως** καταλαβὼν κατώρθωσε διὰ τῆς σπανίας αὐτοῦ δεξιότητος καὶ εὐφυΐας ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν δημοσίων ζητημάτων νὰ διατηρήσῃ μέχρι θανάτου· γενόμενος δὲ ὁ μόνος κύριος τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἤνοιξεν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ φθάσῃ εὐκολώτερον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων αὐτοῦ. Ἡ προσωπικὴ ἐπίδρασις τούτου ἔσωσεν ἐκ τῆς δομοφαίας τῶν Τούρκων τοὺς Κοῦρτας, οἵτινες, ἴν' ἀποφύγῃσι τὸν ζυγὸν τῶν Τούρκων, ἐδέχθησαν τὰς ἐλαφροτέρας ἀλύσεις τῶν Ἐνετῶν καὶ εἶχον ἀγωνισθῆ ὑπὲρ τῶν δεσποτῶν, ὡς ἀγωνίζεται τις ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας. Πρὸς τούτοις ὑπέρμαχος ἰσχυρὸς τῆς Ἐκκλησίας ὣν ἐπέτυχε τὴν εἰς αὐτὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγίων τόπων· καὶ ἐνὶ λόγῳ οἱ Ἕλληνες ἀπέλαυσαν πολλῶν ἀγαθῶν δι' αὐτοῦ. Ὁ Νικούσιος ἐπιτολοφορεῖτο πρῶτος **διερμηνεὺς καὶ σεκριτάριος** τῆς Ὀθωμανικῆς αυτοκρατορίας· συγγράμματα δ' αὐτοῦ εἶναι **Διάλεξις** πρὸς Βανῆ ἐφένδην περὶ τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, περὶ τοῦ **ὀβελίσκου** τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ **ἐπιστολαὶ** πρὸς Εὐγένιον τὸν Αἰτωλόν.

Τὸν Παναγιώτην Νικούσιον διεδέχθη, ὁ **Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος** (1636—1708), ὅστις παιδευθεὶς ὡς καὶ ἐκεῖνος ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας ἀπέκτησε γνώσεις βαθείας ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ταῖς θετικαῖς ἐπιστήμασι καὶ τῇ Ἰατρικῇ· οὕτω δὲ καταπληκτικὴ τις διαφορὰ ἦτο μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, οὓς ἡ τύχη τῆς κατακτήσεως εἶχεν ἠνωμένους· ὁ μὲν ἄρχων πεπορθῶς εἰς τὸ ξίφος αὐτοῦ, ὅπερ ἐνίοτε διεξέφευγεν ἐκ τῆς χειρὸς, ἐκυλίετο εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν, ὁ δὲ ὑποταγαμένος λαὸς διὰ τῆς μαθήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης προσελάμβανε δύναμιν, δι' ἧς ἀνώτερος τοῦ κυριάρχου καθίστατο· ὁ Μαυροκορδάτος διεκρίθη καὶ ὡς καθηγητὴς ἐν τῇ Πατριαρχικῇ σχολῇ καὶ ὡς συγγραφεὺς, τὰ ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ περὶ φιλοσοφίας, ἱστορίας καὶ φιλολογίας ἔργα αὐτοῦ διακρίνονται διὰ τὴν βαθεΐαν παιδευ-

σιν καὶ τὴν κλασσικὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους· μία τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ διατριβῶν εἶναι καὶ ἡ περὶ τῆς *κυκλοφορίας τοῦ αἵματος*, μόλις τότε γνωσθεῖσα, ὡς καὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς *συναξέως*· αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει μαρτυροῦσιν ἐπιμελημένην καλλισθησίαν καὶ χάριν πνεύματος. Ὡς μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης μετέσχεν ἐνεργῶς τῶν ἐν Καρλοβιτζίῳ συνθηκῶν καὶ διακριθεὶς ἔλαβε τὸν τίτλον *ὁ διερμηνεὺς ὁ ἐξ ἀπορητῶν*, ὃν πάντες οἱ μεγάλοι διερμηνεῖς ἔκτοτε διετήρησαν.

Ὁ δὲ *Νικόλαος Μαυροκορδάτος* (1670—1730) υἱὸς τοῦ προηγουμένου καὶ οὐχ ἦττον πεπαιδευμένος διεδέχθη τὸν πατέρα ἐν τῷ τοῦ *διερμηνέως* ἀξιώματι, ὅπερ διετήρησεν εἴκοσι περὶπου ἔτη (1689—1709)· μετὰ τοῦτο διωρίσθη ἡγεμὼν τὸ μὲν πρῶτον (1709) τῆς Μολδαβίας, κατόπιν δὲ τῆς Βλαχίας, ὅπερ ἀξίωμα ἐκράτησε μέχρι θανάτου· ἔκτοτε αἱ δύο αὐταὶ ἡγεμονίαι, τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, κατέστησαν κληρονομίαι τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ 1821· οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες μετὰ δουλείαν δύο αἰῶνων ἀνήρχοντο εἰς ὑψηλότατα ἀξιώματα διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Τοῦρκοι διέσπειραν τὰ σκοτὴ τῆς βαρβαρότητος εἰς χῶρας, ἄλλοτε εὐτυχεῖς καὶ ἐνδύξους, οἱ Ἕλληνες μόλις χαλαρώσαντες τὸν δεσποτικὸν ζυγὸν διέδιδον ἀφθόνως τὰ ἀγαθὰ εἰς χῶρας, ἐφ' ὧν τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶχε ποτε ἀνατεῖλει. Ὑπογραφεῖα, σχολεῖα παντὸς βαθμοῦ, θέατρα, δέχνον τὰ φῶτα, ὧν ἡ ἀνταύγεια ἐξικνεῖτο καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· αἱ αὐλαὶ τῶν ἡγεμόνων τούτων ἦσαν τὰ ἐντενκτῆρια τῶν διαπρεπῶν ὁμογενῶν καὶ ξένων· οἱ Ἕλληνες οὗτοι, οἵτινες ἐκ τῶν ἀλύσεων τῆς δουλείας κατόρθωσαν νὰ δημιουργήσωσι σκῆπτρον, ὀνομάζοντο *Φαναριῶται* ἐκ τῆς συνοικίας, ἣν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατόκου μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου.

Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Νικ. Μαυροκορδάτου ἐδημοσιεύθη μόνον τὸ ἐπιγραφόμενον «Φιλοθέου Πάρεργα», μυθιστόρημα τερπνὸν ἅμα καὶ διδακτικόν· β' *περὶ καθηκόντων*, ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Κικέρωνος, καὶ γ' τὸ *ἑλληνικὸν θέατρον*, ὅπερ ἐδημοσιεύθη τῷ 1758.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἐπεφάνησαν, ὧν ἡ παιδεία περιελάμβανεν εὐρύτερον τοῦ ἱερατικαῦ αὐτῶν ἀξιώματος ὀρίζοντα, καὶ οἵτινες ἐτίμησαν

τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἐκλείσαν τὴν Ἐκκλησίαν. Τούτων δὲ μάλιστα ἀξιωμακόμενοι εἶναι

α' ὁ *Ἑλλάς Μηνιάτης* (1669—1714), ὁ ἀριστος τῶν ἱεροκηρύκων ἐξ ὧων ἀνέδειξεν ἡ Ἑλλάς καὶ τὸν 17ον αἰῶνα καὶ ὁ κράτιστος τῶν ὧων ἡ φωνὴ ἀντήχησεν ἐν Ἀνατολῇ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Γεννηθεὶς ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐσπούδασεν ἐν Ἑνετίᾳ, ὅπου διακριθεὶς ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν ἐκεῖ προϋπόντων. Πλήρης ἐνθέου ζήλου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφιέρωσε τὸν βίον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδάσκων· οἱ λόγοι αὐτοῦ γεγραμμένοι ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ, ἦν ἀνύψωσεν εἰς Δημοσθένειον εὐφράδειαν, διακρίνονται διὰ τὴν φυσικὴν εὐγλωττίαν, τὴν θερμότητα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ τὸ ὕψος τῶν ἐνοιῶν. αἵτινες ἐμπνέουσιν αὐτάς. Τὸ προοίμιον τοῦ εἰς τὴν *Σταύρωσιν λόγου* εἶναι θαυμάσιον, ὃ δὲ *ἐπίλογος* τοῦ πανηγυρικοῦ τοῦ ἐκφωνηθέντος τῇ 25ῃ Μαρτίου 1686 ἐν Ἑνετίᾳ ὅστις εἶναι ἐπίκλησις πρὸς τὴν Θεοτόκον ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, βαθέως καὶ νῦν συγκινεῖ πᾶσαν ἑλληνικὴν ψυχὴν· διότι ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν, ὡς καὶ τὰ τοῦ πολίτου καθήκοντα, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα. Ἐβροντοφώνει, ὅτι ἡ πατρίς ἀπώλεσε τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς, διότι ἐπεκράτησεν ἡ Ἑρινὺς τῆς διχονοίας. Δὲν ἐκήρυττε μόνον ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὡς ἱεροκήρυξ, ἀλλ' ἐδίδαξε καὶ ἀπὸ τῆς διδασκαλικῆς ἕδρας ἐν Ἑνετίᾳ, Κεφαλληνίᾳ, Ζακύνθῳ, Κερκύρᾳ, Βουκουρεστίῳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ φήμη δ' αὐτοῦ ἐγένετο τόσον μεγάλη καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Κανδεμῆρ ἀναθέσας εἰς αὐτὸν σπουδαίαν διπλωματικὴν ἀποστολήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑνετὸς διοικητῆς τῆς Πελοποννήσου τιμῶν αὐτὸν παρεκάλεσε νὰ διδάξῃ καὶ ἐν Ναυπλίῳ καὶ ὑπὸ τούτου συνεπέισθη νὰ χειροτονηθῇ ἐπίσκοπος Καλαβρύτων τῷ 1711, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ῥήτορος ἐνοπτρίζεται καὶ τὸ αἰώνιον τῶν Ἑλλήνων ὄνειρον, ὃ διακαῆς αὐτῶν πόθος πρὸς ἀπελευθερώσιν, ὃ πληρῶν τὴν καρδίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου καὶ ὡς θυμίαμα ἀναδιδόμενος ἐκ τῶν βωμῶν τῆς θρησκείας. Αἱ *διδαχαὶ* αὐτοῦ ἐτυπώθησαν ἐν Ἑνετίᾳ 1727 καὶ πλειστάκις ἀνετυπώθησαν μέχρι σήμερον

β' Ὁ *Μελέτιος* (1661—1714) ἐξ Ἰωαννίνων, σύγχρονος

τοῦ Μηνιάτου συμπληρώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας ἐγένετο σχολάρχης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ μετ' ὀλίγον δὲ ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Ναυπάκτου καὶ κατόπιν μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὑπῆρξεν ἀξιάγαστον ἐγκλωπίσμα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἱεροκλήρουξ εὐγλωττος καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἰδήμων ὑπηρετήσῃ δὲ τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τε τῆς διδασκαλικῆς ἔδρας καὶ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος, διὰ τῆς ποιμαντορικῆς διοικήσεως, ὡς καὶ διὰ πολλῶν καὶ σοφῶν συγγραμμάτων. Σπουδαιότερα δὲ τούτων εἶναι δύο, α' *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ (εἰς τόμους 3) διήκουσα μέχρι τοῦ 1693, β' «*Γεωγραφία* παλαιὰ τε καὶ νέα ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν τῶν ἐν λίθοις εἰς κοινὴν διάλεκτον ἐκτεθεισῶν χάριν τῶν πολλῶν τοῦ ἡμετέρου γένους», ἣτις ἐξεδόθη τῷ 1728· τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ σοφοῦ ἱεράρχου δικαίως διεφημίσθη διότι ὡς νέος Πανσαςίας μετὰ πολλῶν τάλαιπωριῶν, ἃς ἡ τουρκικὴ διοίκησις παρεῖχεν, ἐπισκεφθεὶς πλεῖστα μέρη τῆς ὑποδοῦλου πατρίδος συνέταξε γεωγραφίαν συγκριτικὴν, τὸ πρῶτον δοκίμιον ἀρχαιολογικῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος· δύναται τις εὐλόγως νὰ ἐννοήσῃ τίνες ἐντυπώσεις ἢ ἀνάγνωσις τοιούτου βιβλίου ἔμελλε νὰ παραγάγῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅστις ἔβλεπεν ἐν αὐτῷ, τίς ἦτο ἡ παλαιὰ του λαμπρότης καὶ τίς ἡ παρούσα ἀθλιότης, τὰς πόλεις ἃς ἄλλοτε ἐπέστεφεν ἡ δόξα, ἔβλεπε νῦν εἰς ἄθλια ἑρείπια μεταβλημένας ἢ καὶ παντάπασι ἐξηφανισμένας· ἡ ἀνάγνωσις δὲ τοιούτου βιβλίου ἔμελλεν εἰκότως νὰ ἐξεγείρῃ καὶ τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ὅθεν τὸ ἔργον τοῦτο μεγάλως ἐξετιμῆθη ἐν Ἑλλάδι ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ εὐλόγως ἐθεωρήθη ὡς τὸ πρῶτον καὶ μέχρι τότε τὸ μόνον, ὅπερ παρέσχεν εἰδήσεις πλήρεις καὶ ἀξιοπίστους περὶ τῶν ἱστορικῶν χωρῶν ἃς ὁ πέπλος τῆς λήθης ἔνεκα τῆς τυραννίδος εἶχεν καλύψει.

γ' Ὁ *Νικηφόρος Θεοτόκης* (1736—1800) εὐπατρίδης Κερκυραῖος· οὗτος ἀφ' οὗ ἐσπουδάσεν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας, ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὸ μὲν διδάσκων ἐν τῇ Σχολῇ αὐτῆς, τὸ δὲ καὶ ὡς ἱεροδιάκονος κηρύττων ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· ἡ φήμη αὐτοῦ ταχέως διεχύθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐλθὼν διορίσθη ἱεροκλήρουξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον προσεκλήθη νὰ διευθύνῃ τὴν ἐν Ἰασιῶ ἡγεμονικὴν Σχολὴν καὶ

τέλος διεδέχθη ἐν τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ θρόνῳ τῆς Χερσονήσου τὸν Εὐγένιον παραιτηθέντα· καθὼς δὲ ὁ ἀπλοῦς λόγιος δὲν ἔπασσε μοχθῶν ὑπὲρ φωτισμοῦ τοῦ ἔθνους, οὕτω καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἀπέκαμνεν ὀρθοτομῶν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· τὰ δὲ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη διήγαγεν ἐν Μόσχῃ, ὅπου μεγάλως ἐτιμῆθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίας Αἰκατερίνης. Ὁ Θεοτόκης ἐγένετο εἰς τῶν πολυμαθεστέρων συγγραφέων τοῦ 18ου αἰῶνος, πρόμαχος ἐνθερμος τῆς ὀρθοδοξίας, ἐνθεος ζηλωτῆς τῆς παιδείας καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνεδέθη μετὰ τοῦ Εὐγενίου, μεθ' οὗ δεσμός ἱερῶς φιλίας αὐτὸν συνήνωσεν. Ἐχομεν τρεῖς τόμους *λόγων* αὐτοῦ πολυτίμων τόσον διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅσον καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν. Ἔργον ἐπωφελέστατον αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸ *Κυριακοδρόμιον* ἐν γλώσσῃ καθαρᾷ καὶ καταληπτῇ ἐνέχον ἐρμηνείαν εἰς τὸ κατὰ Κυριακὴν ἐν ταῖς ἀγίαις τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενον Εὐαγγέλιον· πρὸς τούτοις χάριν τῶν σχολείων ἐδημοσίευσε σειρὰν *μαθηματικῶν* τρίτομον, καὶ *φυσικῶν* δίτομον καὶ *γεωγραφίαν*, βιβλία ὧν ἡ ἀξία δὲν ἡμαυρώθη μέχρι σήμερον. Ὁ Θεοτόκης ἀπελείπετο μὲν τοῦ Εὐγενίου κατὰ τὴν μάθησιν, ἀλλ' ἐγένετο ὠφελιμώτερος ἐκείνου ἐπιδειξάς πνεῦμα πρακτικόν.

δ' Ὁ *Εὐγένιος Βούλγαρης* (1716—1806) Κερκυραῖος καὶ οὗτος ἐγένετο μέγας τοῦ ἔθνους διδάσκαλος, σεμνὸς ἱεράρχης, φιλόσοφος βαθύς, χαλκέντερος συγγραφεὺς καὶ κάτοχος θαυμαστῆς γλωσσομαθείας (δέκα γλωσσῶν). Ἡ εὐστροφία αὐτοῦ διάνοια ἐσπούδασε μετ' ἴσης ἐπιτυχίας περὶ πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης· τὰ παντοειδῆ αὐτοῦ συγγράμματα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ ὑψίστη ἔκφρασις τῆς φιλολογικῆς ἐνεργείας καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ὡς διδάσκαλος διηύθυνε τὰς Σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κοζάνης, τὴν Ἀθωνιάδα καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν καὶ εἰσήγαγε σπουδαίαν ἀναμόρφωσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· οἱ μέχρι τότε διδάσκαλοι ἔβλεπον ἐν τῇ γραμματικῇ τὴν ἀνωτάτην ἐπιστήμην, τὴν ἐστὶν πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, καὶ ἐνόμιζον ὅτι διαπράττουσιν ἀσέβειαν εἰσάγοντες θέματα φιλοσοφίας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Ἄλλ' ἡ φωτεινὴ διάνοια τοῦ Εὐγενίου ἀπελευθερωθεῖσα ἐκ τοῦ ἀνοήτου τούτου ἐμπειρισμοῦ (*rutina*), εἰσήγαγε πᾶσαν τὴν ἀναγ-

καίαν βελτίωσιν εἰς τε τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὰ συγγράμματα, δι' ὧν καὶ ἐφημίσθη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Εὐγένιος διάκονος ἐν Ἰωαννίνοις, μοναχὸς ἐν Ἀγίῳ ὄρει, ἱερεὺς ἐν Ῥωσία καὶ ὕστερον ἐπίσκοπος Χερσῶνος, ὑπερήσπιζε μετὰ ζήλου τὰς ἀληθείας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἀλλοθρήσκων καὶ τῶν Λατίνων. Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν ἔργων ἐποίησεν φῶδας, ἐπιγράμματα, συνέγραψε Λογικὴν ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἀστρονομίαν, στοιχεῖα μεταφυσικῆς, μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς διατριβῆς εὐμεθόδους, ἐν αἷς ἐκθέτει τὰς προόδους, ἃς ἡ ἐπιστήμη μέχρι τότε εἶχεν ἐπιτελέσει ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ δ' ὅμως ἐνέμενε πιστεύων κατὰ τὴν ἀγίαν Γραφήν, ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν. Ἄλλ' ὁ μέγας διδάσκαλος ἤθελεν ἀποβῆ ὠφελιμώτερος εἰς τὸ ἔθνος, ἂν παρεῖχε τροφὴν εὐπεπτοτέραν καὶ ἐν γλώσσῃ ομαλωτέρα· διότι ὁ γλωσσικὸς αὐτοῦ ἀρχαϊσμὸς μόνον εἰς ὀλίγους ἦτο προσίτός. Ὡς ἑλληνιστὴν δὲ καὶ φιλόλογον ἐξαίρει μᾶλλον αὐτὸν ἢ τῆς Αἰνεϊάδος καὶ τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου μετάφρασις ἐν ὁμηρικῶις στίχοις. Τὸ μνημειῶδες τοῦτο ἔργον ἐξετέλεσε κατ' ἀξίωσιν τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β', ἣτις συγκατέλεξεν αὐτὸν εἰς τὰ μέλη τῆς ἐν Πειρουπόλει αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας.

Ὡς ἐπίσκεψις δὲ καὶ καρπὸς ὄριμος τῆς διδασκαλίας καὶ ἐνεργείας τῶν προηγουμένων ἀνδρῶν, θιασωτῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἐπιφαίνεται.

Ῥήγας ὁ Φεραῖος (1757—1798), ὅστις γεννηθεὶς ἐν Φεραῖς (Βελεστίνῳ) συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ ἔνθα ἠκμαζον τὰ ἐλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἡγεμόνων· εὐγενῆ καὶ ἠρωϊκὴν τὴν ψυχὴν ἔχων εἰργάσθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους· ἵνα δὲ διαφωτίσῃ τὸ πνεῦμα τῶν ὁμογενῶν καὶ ἐξάψῃ τὸ φρόνημα αὐτῶν συνέταξε χάριτην τῆς Ἑλλάδος, στρατιωτικὸν ἐγκόλπιον, προσωρινὸν πολιτικὸν κανονισμόν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς Ὑμνοὺς οἵτινες ἐπὶ τριακονταετίαν ἑδόμενοι ὑπ' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐχρησίμευσαν ὡς τυροφόρος θρυαλλίς εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· ἀλλ' ἐν τῇ ἐνθουσιώδει αὐτοῦ δράσει συλληφθεὶς ἐν Τεργέστῃ ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν ἀρχῶν παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἐστραγγάλισαν αὐτὸν ἐν τῇ εἰρκτῇ τοῦ Βελιγραδίου τῇ 12ῃ Ἰουγίου 1798. Μαρτυρικὸν δὲ τὸν θάνατον εὐρὼν δικαίως πρωτομάργυς τῆς ἑλλή

νικῆς ἐλευθερίας ἐπεκλήθη καὶ δι' ἀνδριάντος πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἐπιμήθη· ἡ ποίησις τοῦ Ῥήγα εἶναι τὸ λυκάγγελος τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὸ προανάκρουσμα τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ κάλλιστος τῶν ὕμνων αὐτοῦ εἶναι ὁ *Θούριος*, γνωστός εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας καὶ νῦν συγκινῶν τοὺς πάντας.

«Ὡς ποτε παλληκάρια νὰ ζῶμεν ἴσά στενά,
μονάχοι σὰν λιοντάρια ἴσῃς ράχες, ἴσά βουνά;
καλλίτερα μῆς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακῆ».

Ἀνασκοποῦντες τὴν ἔκτην περίοδον βλέπομεν, ὅτι εἰς μὲν τὴν Δύσει διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ φῶς διαχύνεται, ἐξ οὗ αὕτη ἀναγεννᾶται ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἡ τουρκικὴ λαίλαψ εἰς σκότους βαθὺ τὸν ἑλληνισμὸν βυθίζει· ἀλλ' ἐκ τῆς ἀποσβεσθείσης μεγαλοπρεποῦς ἐστίας σπινθηροὺς τινες ἐκραγόντες φωτοβολοῦσι τῆδε κάκεισε, ἀνά τὰ ὄρη ἀντηγεῖ τὸ ἠρωϊκὸν ἄσμα, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν παρεσκευάσθη ἡ ἐλευθερία, ἣν προανέκρουσεν ὁ Ῥήγας.

Ζ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1821—1930)

Ἦδη τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀποτιναχθέντος, αἱ Μοῦσαι πέτονται ἐλευθέρως καὶ ἡ φιλολογία διαχύνεται εἰς εὐρύτεραν καὶ φαινοτότεραν ἐπιφάνειαν, τείνουσα νὰ περιλάβῃ πάσας τὰς ἀνθρωπίνους γνώσεις ἀντιπρόσωποι δ' αὐτῆς εἶναι πολλοί, ἀλλ' ἡ κατὰ τάξιν αὐτῶν ἐνέχει δυσκολίαν· ἡ μὲν κατὰ χρονικὴν ἀκολουθίαν δὲν ἔχει τῆς ὕλης τὴν ἐνότητα· ἡ δὲ καθ' ὕλην διαίρεσις αὐτῶν δὲν παρέχει ἀκριβῆ τῆς τάξεως τὰ ὄρια· διότι τινὲς εἶναι μὲν λυρικοὶ ποιηταί, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ δραματικοὶ καὶ ἐπικοί· τινὲς δὲ εἶναι μὲν ποιηταί ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμονες καὶ πολιτικοί· ἄλλοι δὲ πάλιν εἶναι ποιηταί ἅμα καὶ λόγιοι· οὕτω δὲ ἡδύνατό τις νὰ χωρίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων καὶ ἱστορικῶν, τὴν τῶν δραματικῶν ποιητῶν, τὴν τῶν σατυρικῶν, τὴν τῶν λυρικῶν καὶ εἰς μεμονωμένας τινὰς ἐκφάνσεις· ἀλλὰ προτιμῶμεν τὴν εὐκολωτέραν κατὰ χρονικὴν ἀκολουθίαν.

Τηλαυγὸς πρόσωπον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀποτελεῖ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς (1748—1833)· οὗτος ἐκ Σμύρνης ὢν ἐσπούδασεν ἱατρικὴν ἐν Μομπελιῇ τῆς Γαλλίας, κατόπιν δὲ ἐγ-

κατεστάθη ἐν Παρισίοις γλωσσομαθέστατος γενόμενος ²² περὶ τὴν φιλολογίαν διατρέψας ἀπέκτησεν εὐρωπαϊκὴν φήμην, εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐπιστήμων τῆς Ἑλλάδος· ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐνθουσιασθεὶς ἐνέτεινε πάσας τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὑπεδείκνυνεν εἰς μὲν τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας καὶ πολιτικούς τὰ δικαιώματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας, τὴν εὐγενῆ αὐτῶν καταγωγὴν· ἵνα δὲ διαφωτίσῃ τούτους, ἐξέδιδε τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς μετὰ σοφῶν συμβουλῶν καὶ σχολίων. Αἱ μὲν ἐκδόσεις αὐτοῦ ἐμπιερίεχοντα ἐν τῇ *Ἑλληνικῇ* αὐτοῦ βιβλιοθήκῃ (ἐκ 16 τόμων), τὰ δὲ *Πάρεργα* σύγκεινται ἐξ ἑννέα τόμων καὶ τὰ *Ἄιακτα*, ἐν οἷς εἶναι πολλὴ ὕλη λεξικογραφικὴ, ἐκ πέντε. Ἀλλὰ τὰ μέγιστα εὐηργέτησε τὸ ἔθνος ὡς πρὸς τὴν ρύθμισιν τῆς γλώσσης συμβουλευσας νὰ ἐκβάλλωνται ἐξ αὐτῆς αἱ ξέναί λέξεις, τουρκικαί, σλανῦκαί καὶ ἰταλικαί, νὰ πληρῶνται δὲ τὰ κενὰ ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας.

Ἰωάννης Βηλαράς (1771-1823) ἐξ Ἡπείρου, ὅστις προσληφθεὶς ὡς ἰατρός εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βελῆ, υἱοῦ τοῦ Ἀληπασᾶ, συνέταξε ποίημα, ἵνα ἐξάσῃ τοὺς κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἀγῶνας τοῦ αἰμοβόρου τυράννου· διὰ πολλῶν λυρικῶν ποιημάτων ἐπέδειξεν εὐφυῖαν στιχουργικὴν· τὰ σπουδαιότερα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ εἶναι τὰ *ἐρωτικά* καὶ τὰ *σαιυρικά*· τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐκδοθέντα εἰς τρεῖς τόμους ἠθέλον ὀλιγώτερον λησμονηθῆναι· ἂν μὴ ἦσαν ἐν τῷ γλωσσικῷ ἰδιώματι τῆς γενετικῆς αὐτοῦ, ὅπερ εἶχε τοπικὸν χρωματισμὸν καὶ ξενίζοντα· μάλιστα δὲ ἐπειράθη οὗτος νὰ καταργήσῃ τελείως τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τινι πραγματείᾳ, ἣτις ἐπεγράφετο «ἡ ρωμέηκη γλῶσσα».

Ἀθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847), γεννηθεὶς ἐν Καστορίᾳ καὶ σπουδᾶσας ἰατρικὴν καὶ νομικὰ διήλθε πολλὰ ἔτη ἐν Βουκουρεστίῳ πρῶτον μὲν ὡς οἰκοδιδάσκαλος τῶν τέκνων τοῦ ἡγεμόνος Μουρούζη, εἶτα δὲ ὡς δικαστῆς· ἐπιφανὴς ποιητῆς ὢν ἐφημίσθη ὡς νέος Ἀνακρέων, ἔχων τὸ δῶρον νὰ ᾄδῃ μετὰ χάριτος καὶ ζωηρότητος τὸν Ἔρωτα καὶ τὸν Βάκχον· γλώσσαν ἔχει δημοτικὴν καθαρὰν, γλαφυρὰν καὶ θεούσαν ἐπιχαρίτως· πάντες δὲ οἱ περὶ ἔρωτος καὶ οἴνου στίχοι εἶναι ἀψοφοὶ χαριεντισμοί· διότι ὁ ποιητῆς διήγαγε βίον λίαν σάφρονα. Ἐγραψεν πρὸς τούτους καὶ δράμα ἡρωϊκόν, «ὁ Ἀχιλλεύς», πολιτικά